

BARN I FLENSBORG 1890-1920

BARN I FLENSBORG

1890-1920

Sydlesvigske år og dage

Tage Jessen, Jacob Kronika, Hans Paulsen og Hakon Thomsen i haven til Nystaden 45 på Hakons 13 års fødselsdag den 6. juli 1910.

BARN I FLENSBORG

1890-1920

AF ERNST CHRISTIANSEN, KATI SVENSSON,
JENS SCHRØDER, VALBORG JACOBSEN, TAGE JESSEN,
ANTON WESTERGAARD-JACOBSEN, HAKON THOMSEN,
JACOB KRONIKA, MARIE ELSBETH MIANG,
KNUD JOHANSEN, SVEND JOHANNSEN
OG KAMMA SVENSSON

Sydslesvigske år og dage

Udgivet af Poul Kürstein

1972

FORLAGET SKANDIA, N. A. SØRENSEN KG
FLENSBORG

BARN I FLENSBORG 1890-1920
TILEGNES
SVEND JOHANNSEN

© Studieafdelingen
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig
Flensborg
Tryk; Th. Laursens Bogtrykkeri A-S Tønder
Bogbind: J. P. Møllers Bogbinderi, Haderslev

Forord

Det navnkundige værk „Barn i Århus“ har været vejledende for denne bogs titel og tanke, men ellers har udgiveren med vilje ikke gransket dette hæderlige forbillede, da „Barn i Flensborg“ burde formes efter sine egne muligheder.

Venner af studieafdelingen overlod os læseværdige manuskripter med barndoms minder af Ida Schmidt-Phiseldeck, datter af sognepræsten ved Sankt Johannes kirke indtil 1864, og Hakon Thomsens dagbog 1913–18 – han var søn af bankdirektør Peter Thomsen – og det var da klart, at studieafdelingen ville være i stand til at udgive en bog med barndoms minder, ja, at den med det stof, som Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, i forvejen rådede over og var i stand til at skaffe, ville få rigeligt til flere bind, men det var naturligt, at bindet 1890–1920 måtte komme først.

Den tids børn lever endnu til dels iblandt os og kendes af mange, som gerne vil læse om de ældres oplevelser i en tid, der var så forskellig fra vor, men disse ældre flensborgere måtte sættes i gang med at skrive, medens tid var. I flere tilfælde er kernen i barndoms minderne trykt før, som der er gjort rede for i noterne, men de er i alle tilfælde blevet stærkt øget ved gentagne samtaler eller breve gennem flere år, så at der er tale om helt nye bidrag.

Studieafdelingen takker alle forfatterne for deres vilje og evne til samarbejde. Takken gælder også Alfred Thomsen, som har vist bogen stor velvilje ved at overlade os sin broder Hakons dagbog. Både han, Jacob Kronika og Christian Metz fortjener tak for værdifulde oplysninger, som ikke kunne fås andet steds fra. Den altid redebonne stadsarkivar dr. Hans-Friedrich Schütt og hans tjenstvillige medarbejdere bringes en hjertelig tak for god hjælp.

Ad åre vil studieafdelingen bringe flere bind af „Barn i Flensborg“, og den håber, at de, der var børn efter 1920, vil være lige så villige til at arbejde med som den ældre slægt i denne bog. Ligeledes vil studieafdelingen være taknemlig for meddelelser om ukendte minder fra Flensborg og det øvrige Sydslesvig.

I dette tidsrum fik børn i Flensborg kun dansk undervisning, hvis for-

ældre selv magtede opgaven. Det er derfor et formål i sig selv at gengive Ernst Christiansens og Hakon Thomsens selvlærte dansk med alle deres stavfejl, tyske udtryk og ufuldkomne sproglige vendinger; begge var de allerede som drenge fremragende brugere af deres danske modersmål, også i i den skriftlige form. Svend Johannsen bringer et væsentligt bidrag til dette vigtige spørgsmål.

I bogen omtales ting, hændelser og forhold, som er selvfølgelig for forfatterne og kendt af folk, som er fortrolige med Flensborgs og det øvrige Sønderjyllands historie. Udgiveren har taget særligt hensyn til den ukyndige læser ved at gøre meget ud af noter og billedtekster, men da der ikke er sat forstyrrende notetal i teksten, må læseren selv være opmærksom på forholdet.

Studieafdelingens danske venner vil umiddelbart forstå, at det er nødvendigt, at danske i Sydslesvig er fortrolige med deres egen fortid og dens problemer, hvis grundlæggende træk stadig er de samme. Studieafdelingen har mange tyske venner og håber at få flere ved sit arbejde på at fremme det gode forhold mellem dansk og tysk i Sydslesvig. Det kunne se ud som en modsigelse til dette, når der i denne bog bringes beretninger om folkelig undertrykkelse. Studieafdelingen vedkender sig disse to selvmodsigende opgaver: *både* at fremme freden i nutidens grænseland og at fremstille Sydslesvigs historie sandt og klart. Vore tyske venner må så finde deres glæde ved de ikke få udtryk for taknemlig anerkendelse af god tysk vilje, som også findes i denne bog.

*

Svend Johannsen har i sit liv i den danske skoles tjeneste formålsfast fremhævet nødvendigheden af at bruge det danske sprog og har vist frygtløs fremtræden, når det gjaldt danske livsspørgsmål. Disse egenskaber førte ham følgerigtigt til fængslet i Flensborg og til koncentrationslejren Sachsenhausen. Nu hviler han ud efter arbejdsrige år, og studieafdelingen bringer ham sin bedste tak ved at tilegne ham bogen om "Barn i Flensborg".

Indhold

Tidstavle	9
<i>Ernst Christiansen: Ung mands tanker om fremtiden</i>	11
<i>Kati Svensson, f. Billum: Pige i Flensborg</i>	37
<i>Jens Schrøder: Ikke en dusindansker</i>	56
<i>Valborg Jacobsen, f. Rossen: Flensborg og Fjordmark</i>	73
<i>Tage Jessen: Redaktørens søn</i>	94
<i>Anton Westergaard-Jacobsen: Dreng i Flensborg</i>	114
<i>Hakon Thomsen: Ung mands tanker om dansk og tysk</i>	132
Kort over Flensborg	184
<i>Jacob Kronika: Flensborg-drenge</i>	199
<i>Marie Elsbeth Miang, f. Paulsen: Datter i huset</i>	205
<i>Knud Johansen: Dansk statsborger – med en engelsk broder</i>	224
<i>Svend Johannsen: Dansk dreng – uden valg</i>	238
<i>Kamma Svensson: Krigsbarn i Flensborg</i>	301
Noter og henvisninger	XXX
Navne og stedregister	XXV

Tidstavle

- 1875.13.8. Den sidste danske drengeskole, A. C. C. Holdts private realskole, lukkes af politiet.
- 1878.påske Chr. F. Monrads danske pigeskole sælges til frk. Amanda Boldt, og danskundervisningen indskrænkes til et mindstemål.
1881. Gustav Johannsen vælges ind i den tyske rigsdag.
- 1882.1.7. Jens Jessen redaktør af Flensborg Avis.
1890. Bogsamlingen på Margrethesminde åbnes.
- 1900.30.9. Pastor H. J. Carstens går af som præst ved Helligåndskirken. Nu kun dansk gudstjeneste hver anden søndag. Dåb, konfirmation og vielse forbydes på dansk. Alle kirkelige handlinger finder sted i Frue kirke og på tysk.
- 1901.25.10. Gustav Johannsen dør. Jens Jessen kåres til hans efterfølger som medlem af den tyske rigsdag.
1903. Holger Fink opretter en dansk gymnastikforening i Flensborg.
- 1905.21.10. Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn stiftes for at modvirke menighedens umyndiggørelse.
- 1906.18.8. Helligåndskirkens prædikestol fjernes under oprørende former.
- 1906.22.7. Jens Jessen dør. H. P. Hanssen bliver hans eftermand i rigsdagen, Ernst Christiansen hans arvtager på Flensborg Avis.
1908. Rigsforeningsloven forbyder brug af ikke-tyske sprog ved offentlige møder. Den gælder straks i Flensborg, i Nordslesvig derimod først fra 1928.
- 1908.4. og 14.10. Foredragsforeningen for Flensborg og Omegn oprettes. Op-løses ved dom 20.9.1910. Genoprettes for Flensborg alene 23.11.1910.
1912. Andreas Grau opretter Ungdomsforeningen for Flensborg og Omegn.
- 1912.20.10. Kgl. dansk kammersanger Vilhelm Herold må ikke synge danske sange. Forbudet hæves af højere myndigheder.
- 1913.19.8. Flensborg Sygeplejeforening oprettes.
- 1913.15.11. Forbud mod at polarforskeren Roald Amundsen holder et foredrag på norsk. Forbudet hæves af højere myndigheder.
- 1914.9.1. Folketingets næstformand, Thorvald Stauning, må ikke holde foredrag, hverken på dansk eller tysk. Da han alligevel siger »god dag!«, bliver han udvist.
- 1914.1.8. Verdenskrigen udbryder. Flere danske flensborgere fængsles.
- 1918.11.11. Våbenstilstand. Revolution i Tyskland.
- 1919.10.8. Dansk Spejderkorps, Flensborg, stiftes.
- 1920.14.3. Folkeafstemning i Flensborg og dele af Mellemslesvig.

I forgrunden Glimbæk-dalen, hvor Toosbüygade blev anlagt 1900. I baggrunden kasernerne i Duborggade og Skovgade. Øverst til højre Duborg slots ydre vold og rester af den indre ringmur. Foran kasernen rester af voldgraven, »den blå dam«. Se også billedet side 34!

Ung mands tanker om fremtiden

AF ERNST CHRISTIANSEN

Efter at den preussiske sprogforordning af 1888 havde sat bom for enhver undervisning i det danske modersmål, tog man fra dansk side fat på det vigtige spørgsmål om, hvordan man skulle kunne give ungdommen mulighed for at øve sig i at læse og skrive dansk.

Et vigtigt middel hertil var Illustreret Børneblad for Nordslesvig. Postbud Christiansen i Flensborg lagde så megen vægt på at få sin søn Ernst vænnet til at læse dansk, at han af sin lille løn afså det nødvendige til at holde dette blad ved siden af Flensborg Avis.

Børnebladet udskrev stilekonkurrencer, for at børnene kunne øve sig i at skrive dansk. Stilene blev sendt til sekretæren i Sprogforeningen, Mathias Andresen, der var bladets nordslesvigske redaktør, og han sendte dem videre til den københavnske skolemand H. V. Clausen, som sørgede for, at stilene blev rettet af studenter. Derved blev børnene atter ægget til at læse dansk.

Enkelte af stilskriverne udmærkede sig frem for de andre, og ad denne vej blev to sønderjyske pressemænd opdaget, nemlig A. Svensson og den ovenfor nævnte Ernst Christiansen, som begge blev uddannet af redaktør Jens Jessen, og bedre læremester fandtes ikke i den danske presse. Ernst Christiansen blev Jens Jessens eftermand på Flensborg Avis, og A. Svensson fik sat skik på Dybbøl-Posten og skaffede den stor indflydelse.

To af Ernst Christiansens stile er bevaret sammen med nogle breve til Mathias Andresen og H. V. Clausen. De viser klart, hvor vanskeligt det var for en ung mand fra et fattigt hjem at blive, hvad han gerne ville være: journalist. Den første af stilene giver et udmærket billede af Flensborg omkring 1890, og den anden om en skoletur viser den fødte journalists sans for både helhed og enkeltheder, og sproget er trods stavefejl og tyske udtryk levende og udtryksfuldt.

ERNST CHRISTIANSEN TIL MATHIAS ANDRESEN

Til udgiveren.

Jeg lader Dem herved vide, at jeg har skrevet medfølgende arbejde »Min fødeby«, ganske alene og min adresse er:

Til
Ernst Christiansen
Adresse: Herrn
Christiansen
Postschaffner
Flensburg, Fridastrasse No 7.

De bedes at læse medfølgende novelle, som jeg også har skrevet, igjennem, og så at lade mig tilkomme svar, om De måske, da De jo er forlagsboghandler, kan bruge den, til at lade den trykke, og når dette ikke er tilfældet, at skikke mig den tilbage, og så frimodig at ville angive mig dens fejl og at sige mig Deres mening, om jeg måske kan „vorde en digter“, eftersom denne novelle er mit første arbejde på dette område.

Ærbødigst.

Ernst Christiansen.

Flensburg, d. 19. 3. 92.

N.B. Jeg er 14 år gammel. De bedes at undskylde ovenstående henvendelse til Dem, som vel forekommer Dem noget frimodig, med min ungdom og ...!

MIN FØDEBY

Danmark, dejlig vang og vænge, synger digteren, og der har han ret; Danmark er dejlig, ja, et herligt land med de bølgende kornagre, de grønne, blomsterrige enge, med de prægtige bøgeskove, i hvis skjul den lette hind og den stolte hjort have opslået deres bopæl, og med det dybe blå hav, „Danmarks vej til ros og magt“. Danmark, hvilket væld af følelser fremmaner dette ord i sønderjydens bryst; men ikke alle af dem ere glade og kunne de være det? I over 25 år befinder det uskyldige barn, som den har røvet fra moderens bryst, sig i den rovlystne ørns klør; i over 25 år vajer i steden for Danebrog det forhadte tyske flag i min hjemstavn, og i lige såmange år har Sønderjylland været skilt fra Danmark, sønderjydens rigtige fædreland. Hvilken dyb, usigelig smerte griber ham, når han tænker på, at denne skilsmisse måske varer . . ., jeg gider ikke udtale det skrækkelige ord. Men snart mander sønderjyden sig atter op; han beslutter, at kæmpe til sidste blodsdråbe for modersmålet og nationalitetens bevarelse. Med denne beslutning ser han modig fremtiden i møde; han er rede, lad der så komme, hvad der vil.

Smertelig må det også være, at see det gode, gamle, danske sprog altid videre og videre fortrængt mod nord og at see, hvordan fortyskningen griber om sig, og dette har jeg her i min fødeby, danskhedens sydligste forpost, lejlighed til at see snart hver dag; thi min fødeby er *Flensburg*. Vel er det danske sprog ikke uddøt i Flensburg, thi går man gennem gaderne, hører man

Statsbanegården, opført 1885, nedrevet 1955. Til højre St. Johannes kirke, til venstre i synsranden St. Johannes mølle, også kaldet Ringes mølle. I forgrunden skimtes Møllestrømmen.

det endnu af og til, men det vil snart blive det. Af skolerne er det helt udtrængt, ikke en time undervises der i dansk, så, at en dreng, når han vil lære det, selv må lære sig det, thi også i de danske hjem tales der, om ikke tysk, så dog almuedansk. Sådan er det også gået mig, jeg har ved læsning af bøger drevet det så vidt, at jeg kan læse og til nød skrive skriftdansk. Af denne grund bedes De også at undskylde, når De finder lovlige mange ortografiske fejl i dette arbejde. Antallet af de her bosiddende danske formår jeg ikke at angive, og af danske børn kan der i den skole, som jeg besøgte, og som tæller 5–600 elever, vel være 10–20.

Navnet *Flensborg* afledes af nogle af det gamle navn af den nuværende Møllestrøm, der skal have hedt: *Flenså*; derefter er byen så bleven nævnt: *Flensåborg*, som så siden er blevet afkortet til *Flensborg*. Rigtigheden af denne påstand kan jeg ikke konstatere, men den har dog sandsynligheden for sig.

Flensborg ligger i en smal dal ved den inderste del af den malerisk skønne *Flensborgfjord*, den har en tilstrækkelig dybde for skibsfærdselen. Den er ½ mil bred og strækker sig som et bredt sølvbånd hen imellem de grønne, til

dels skovbevoksede højdedrage. Til alle sider, med undtagelse af den sydlige, der byen indesluttet af bakkekamme, så at de nyere dele af staden ligge højt over den egentlige by. Mod øst stiger tæt ved strandbredden det såkaldte „Ballastbjerg“ op. Det er ikke synderlig højt, men stejlt og ungdommen har her en velkommen tumleplads. De fleste gange bliver der leget krig, og så må en afdeling altid storme bydraget. Ballastbjærg (sådan hedder det, fordi man ud af det graver sand og sten til ballast for ubefragede skibe) strækker sig langt ind i Angel. Tæt ved byen deler det sig i to højdedrag, hvorimellem en kjøn, lille dal ligger. I denne dal kjøre jernbanerne og over den føre på forskjellig steder broer. På nogle steder springer bjærgene noget for som en bastion på en fæstningsvold, og gennem alt dette får de hele et udseende som et lille, romantisk bjærglandskab, hvorfor det af vittige fugle også bliver kaldt „Jørgensbyer Svejts“. (Jørgensbyer efter forstaden af samme navn).

Da Flensborg nu har den fornødne størrelse, er det bleven en kreds for sig selv, en såkaldt „stad = eller bykreds“. Byen har efter den nyeste folketælling rigelig 37 000 indbyggere, er altså den største by i hertugdømmet. Den er også den eneste by, hvori folkeantallet siden 1864 er steget betydelig; i alle de andre byer, det hedder, i „Slesvig“, er det, om end ikke i alle sunken, så dog bleven stående. Dette første kan man vel forklare af den livlige færdsel her i Flensborg, det sidste af udvandringen.

Byen „regjeres“ af overborgmesteren som højeste autoritet efter landråden. Denne post beklædes for tiden af den joviale, korpulente hr. gehejmeråd *Toosby*. Han har at forelægge budgetudkast med mere de to kamre. Af disse er magistraten, der består af rådsherren, det højeste, det lavere, hvortil medlemmerne blive valgt af folket, er det af tyskerne „Abgeordnetenhaus“ benævnte kammer. Af disse forhandles der om byens ve og vel og forekommende bevillinger må stadfæstes af dem. Kamrene have gjort meget for byens forskjønnelse o.s.v., men have derved også påbyrdet den en temmelig betydelig gjæld, efter sigende to millioner mark, hvad der for en by af Flensborgs størrelse ingenlunde er en lille sum.

Fra Flensborg går mange godt vedligeholdte chausseer ud, til Åbenrå, Frøslev, Lyksborg, Kappel, Slesvig og Husum. Disse befærdes imidlertid nu i jærnbahnernes tidsalder ikke så stærk som før. Da den slesvigske hovedbane går en halv mils vej vestlig forbi Flensborg, er der bleven anlagt en station „Nordslesvigsk sporskifte“, hvorfra jærnbanen så går ind til byen. Staden anløbes dog af de fleste tog, såvel fra nord som syd. Den gamle banegård benyttes nu som godsexpedition. I stedet for denne er der ved siden af bleven bygget en ny af røde, gule og grønne sten, med mange små, sirlige tårne. Foran bygningen der ser helt statelig ud, løber den temmelig lange perron, der er brolagt med glatte sten, hviler på den ydre side på jærnsøjler og er tækket med mælkglas. Ved den anden side af banegården var der før en overgang til Jørgensby over skinnerne, men da der fra flere sider ankedes

Flensborg var hovedindførselshavn for ris. Risskibe i havnen 1891. Fra venstre: dansk damper »Aage« 242 t, engelsk damper »Llauthony Abbey« 3300 t, tysk damper »China« 1690 t, bygget på »Flensburger Schiffbau Gesellschaft«.

over, at man, da lokomotiverne den meste tid rangerede der og overgangen i denne tid altid måtte holdes spærret, ofte måtte vente lang tid, før man kunde komme over, besluttede jærnbanebestyrelsen at anlægge en underjordisk tunnel for fodgængere og videre mod nord en vej for køretøjer. Planen er nu udført. På begge ender af tunnelen føre brede trapper ned. Væggene ere belagte med porcellanfliser – og hele tunnelen har et godt, solid udseende. Når man på den anden ende af tunnelen går gennem de af byen underholdte anplantninger, kommer man til den lidet anselige Kiel banegård. Herfra udgår en sekundær-bane til *Kiel*. Banegården er af bindingsværksmure og falder, sammenlignet med den monumentale statsbanegård, ganske bort. Desuden udgår fra Flensborg endnu en sekundær-bane til *Læk-Nibøl* og en tertiær- eller smalsporebane til flækken *Kappeln* ved Slien, undervejs anløbende Lyksborg, et badested. Denne sidste har betalt sig godt, da der på hele kørestrækningen er en ret livlig færdsel.

Som allerede sagt, har Flensborg vel sin gode havn mest at takke for sin oplomstring. Denne bliver da også årlig besøgt af 2500 skibe, og man ser derfor snart hele året rundt store damp- og sejlskibe losse ved skibsbroen. De fleste dampskibe komme fra Sverig, Norge, Danmark, England og det øvrige Tyskland, de fleste sejlskibe fra Rusland, Finland, Danmark, Sverig og Norge. Flensborg har selv en temmelig stor handelsflåde: Den består af

»Bloddagen« den 2. september [tyskernes sejr over franskmændene ved Sedan 1870] højtideligholdes endnu bestandig af de herværende tyskere med spil og dans. Til en forandring benyttede man i Flensborg den sidste 2. september [1891] til at indvie en buste af vort lands erobrere, den gamle kejser Vilhelm [I.]. Pengene var skaffede til veje ved en af embedspartiet iværksat indsamling, der forøgedes ved gevinster af gåsespil osv. Monumentet blev sat hen lige foran Vor Frue kirkes dør og betegner sig frimodigt nok, som »rejt af flensborgske borgere«.
Jens Jessen i Flensborg Avis 7. januar 1892.

57 større damp= og 10 større sejlskibe, der fare over hele jorden. Nogle dampskibe beskæftige sig med kystfart ved China, der skal være indbringende, men som også er meget farlig, fordi sørøverne, der drive dere uvæsen, og taifunen, hvirvelstormen, har alt bragt mange skibe undergangen. Foruden de ovennævnte skibe har Flensborg endnu nogle mindre, hvoraf skal nævnes *Flensborg-Sønderborgsk Dampskibsselskabets* mange små, men nydelige, passagerdampere. Disse underholde en regelmæssig forbindelse med Sønderborg og de forskellige fjordstationer.

Flensborg består af tre hovedsogne, St. Hans, St. Nikolaj og St. Marien. *St. Hanssognet* er den sydøstlige del af byen. Den dertil hørende kirke har

kun et lavt tårn, men det indre er ikke at beklage. Alteret bæres af forgyldte marmorsøjler, og er smykket med mange, ligeledes af marmor udhuggede statuer af bibelske personer, allerøverst står St. Hans, fra catholicismens tider kirkens skytshelgen. *St. Nikolaj* sognet er den sydvestlige bydel. Dets kirke har et højt, slank og smukt tårn, der er synlig allerede fra det fjerne. Det er 88 m højt. På de fire jørner af dette ere endnu fire mindre tårne, så at hele bygningskompleksen har et ret statelig udseende. Nikolaj kirken er utvivlsomt den smukkeste. Loftet bliver båren af tykke, runde søjler og lige overfor det herlige alter har man det prægtige orgel, der er bekendt for dens gode stemme. For ikke lang tid siden brændte tårnet på denne kirke, men det er nu igjen blevet opført som ovenfor beskrevet. Det største sogn er *St. Marien*, der omfatter byens nordlige del: Tårnet på Mariekirken er endnu ny, det er opført af forskjellig farvede sten på et underlag af kæmpesten. Også denne kirke er smuk og rummelig, men hvad der stemmer os danske bitter ved at betragte den, er, at „flensborgske borgere“ udenfor kirkedøren have rejst et monument for den afdøde kejser Vilhelm I, eroberen. Tæt ved Mariekirken finde vi *Helligåndskirken*. Det er den eneste, hvori der bliver prædikeret dansk, men så bliver der i denne heller ikke prædikeret på et andet sprog. Kirken har et lille tårn. Det indre er ikke storartet, men dog rummelig nok. Sideskibet bliver her også båret af tykke piller. Alteret er et side-stykke til det i St. Hanskirken. Ved loftet hænger, fuldstændig optaklet, et fregattskip, der hedder „Tordenskjold“ og fører dansk flag. Af andre kirker skal endnu nævnes den *katolske*, denne har intet tårn, den ny opbyggede *apostoliske* kapelle og den lille, uanselige *jødiske* synagoge.

Flensborg har to store kirkegårde, den gamle og den nye. På den gamle kirkegård findes mange prægtige gravstene og monumenter. Jeg vil kun minde om de store danske krigergrave. Vemodig har jeg mange gange betragtet dem, de blive hvert år af danske flensborgere prydede med friske kranser. Ved indgangen til kirkegården findes endnu fodsoklen til den mægtige Istedløve, der blev rejst af danskerne, men som prøjserne 1864 lod føre til Berlin.

Hele Flensborg er vel $\frac{1}{2}$ mil lang. Hovedgaden begynder ved *Nørreport*, en levning af den gamle fæstningsmur, hvorpå den danske konges våben endnu ses. Den hedder på strækningen til Mariekirken, *Nørregade*. Ved Mariekirken ligger *Nørretorv*, der kun er af lille størrelse. I torvets midte er opført en fontaine, i hvis spidse havguden *Neptun* med sin trefork står udhugget. Fra *Nørretorv* til *Rådhusgade*, der er den bredeste og smukkeste gade i byen (her befinder sig posthuset, Banegårds- og Centralhotellet. Endvidere Kronprinsens Hotel, Rigs- og Privatbanken) som kommer fra statsbanegården og ender i hovedgaden, hedder gaden *Store-Gade* og derfra til *Søndertorv*, *Holmen*. På *Søndertorv*, der er betydelig større end *Nørretorv*, holde bønderne med deres markedsvogne, så at torvet er fuld hele dagen.

Nørreport, bygget 1596, set fra nord. På nordsiden Christian 4.s rigsvåben og valgprog: REGNA FIRMAT PIETAS, »fromhed styrker rigerne« og Flensborg byvåben med indskriften FRIEDE ERNÄHRT UNFRIEDE VERZEHRT, »freden nærer – krigen fortærer«. Den gode danske flensborger Jacob Plaetner havde i 1892 tilbudt et større beløb til portens restaurering, men summen skønnedes for lille, og byrådet ville ikke bevilge resten. I 1901 nægtede byrådet at godkende en bevilling på 2400 mark. Borgmester Todsén fik da bemyndigelse af regeringspræsidenten til en tvangsbevilling, men byrådet klagede til overforvaltningsretten, som dog tilbageviste klagen, og porten blev restaureret i 1903. I 1907 nægtede byrådet at bevilge 80 mark årlig til at holde porten i stand for, og magistraten foreslog endog at rive porten ned, da den var i vejen for færdselen. Men regeringspræsidenten forbød nedrivningen. – Hestesporvognslinjen fra Nystaden til jernbanebroen i Angelbogade blev anlagt 1881.

I torvets midte havde tyskerne plantet en fredseg, der mærkelig nok ikke vil gro, men ganske forkrøbler. Fra torvet går mod sønden *Røde-Gade*, der fører til det også store *Nytorv*, hvorfra Slesvig- og Husum-chausseeerne gå ud. Mod øst går *Angelbogaden* fra Søndertorv til *Havretorv*, hvor Lyksborg- og Kappel-chausseeerne begynde, og mod vest grener sig, også fra Søndertorv, *Frisergaden* af. Ved denne ligger det store forlystelsesetablissement: *Tivoli*, der har sit egen theater. I bygningen ere mange store sale, og ved den ligger en stor, velplejet, parkagtig have. I samme gade ligger „*Sanssoussi*“ og i Store-Gade „*Colosseum*“, ligeledes forlystelsesetablissements. Flensborg har 7 hoteller, der alle ere komfortabelt indrettet. Det smukkeste og fineste er det nye „*Flensburger Hof*“, der tæller 5 etager.

Det nordlige hjørne af byen tæt ved havnen er „fabrikhjørnet“. Her finde hvi først skibsværftet. På dette store, berømte værk, blive stældampskibe byggede og efter, hvad erfaringen lærer, ere de her byggede skibe meget gode og solide, hvorfor værftet også har fuld op af bestillinger. Forrige efterår udbrød der på værftet en stor ildebrand, der forårsagede megen skade, som nu dog til dels er udbedret igjen. Ved værftet ligger gasværket, en hesteskosømfabrik, en damp=valsemølle (6 etager) og actie-bryggeriet, der har en stor omsætning. Sydlig for Søndertorv ligger export-bryggeriet, et storartet fabrik-anlæg med alle nutidens forbedringer.

Af andre bygninger vil jeg endnu nævne det højt liggende landsretfængsel med den derved opførte landretsbygning, diakonissehospitalet med egen kirke, Franziska-Hospitalet, der er en katolsk stiftelse og sømandsstiftelsen. I Flensborg er et gymnasium, en landvirts-kabelig skole, en højere pigeskole og mange borgerskoler, hvoraf de fleste ere nye opbyggede.

Forlystelsessteder for borgerne ere: *Marieskoven*, en herlig, stor bøgeskov med deri beliggende beværtningssted, *Klusries*, $\frac{1}{2}$ mil nordligere, *Kollund* ved fjorden med beværtninger, *Lyksborg*, badested med mange hoteller, *Kielseng*, lysthave o.s.v.

Vest for byen, højt oppe på bakkekammen, står nu som på en mark tæt ved de mange tyske kaserner, en høj grå mur, af denne løser sig altid mere og mere af, og snart vil hele muren være forsvunden. Dybt bevæget betragter enhver Flensborger denne mur, thi – det er ruinerne af *Duborg slot*.

Ende.

ERNST CHRISTIANSEN TIL MATHIAS ANDRESEN

Flensborg, d. 6. Mai 1892.

Hr. redaktør!

Jeg agter at tilskrive Dem et par ord, for at udtale Dem min varmeste, dybt-følteste tak for de to smukke bøger, De har fundet for godt at tilkende mig som stilpræmie. Når jeg vil være oprigtig, må jeg indrømme, at jeg til denne stil ikke har anvendt al min flid, men jeg agter derfor at kaste mig med så

meget mere energie over den næste stilopgave, som De agter at lade følge med et af de nærmestfølgende numre, som der står i det sidste nummer af: *Illustreret Børneblad*: Jeg venter alt med utålmodighed på stilopgaven, som jeg beder Dem at lade følge så snart som mulig med børnebladet. Jeg læste med forundring i nummeret fra 1. maj, som jeg hentede i dag fra postkontoret, at en stor del af stilindsenderne havde skrevet stilen med latinske bogstaver. Jeg har ikke i det fjærneste tænkt derpå, thi jeg anså stilopgaven ikke for en skønskrivspræmiæskning og anvendte derfor de almindelige gotiske bogstaver, hvad jeg også tænker at gjøre ved næste stil, når De ikke ønsker det anderledes. Jeg tror dog, at jeg har skrevet stilen: Min fødeby, så nogenlunde læselig.

Hr. kandidat *Clausen* tillader jeg, som De har tilrådet mig, mig selv at takke i et brev. De skrev, at han måske kunde blive mig til nytte senere. Om det sker, står til Gud, men det er dog tvivlsomt. Mine fremtidsplaner skal jeg videre nede gjøre Dem bekendt med.

De skriver i brevet fra 2. maj, at jeg ikke må læse for mange romaner og at De kan se af min stakkels strandede novelle, at jeg har gjort det før, thi novellen var jo en elskovshistorie, som De rigtig bemærker. Jeg indrømmer, at Deres beskyldning er sand. De første romaner, jeg læste, vare Ingemanns historiske. Med stærk spænding læste jeg om Valdemar Sejr og hans heltegerninger, om Nils Ebbesen og hans stolte dåd, om Svend Trøst, Karl af Rise o.s.v., med dyb beklagelse hørte jeg af de stumme bogstaver om prins Otto af Danmark sørgelige skjæbne. Disse romaner vare vel ikke nogle af de sletteste af deres slags, men vare dog ingen passende læsning for en tolvårs dreng. Min søvn forstyrredes af underlige drømme. I disse foresvævede mig stålklædte ridderskikkelser med harnisk, sværd og skjold, særdeles Karl af Rise, og stolte ridderfruer i fløjel og silke. Senere blev jeg mere afhærdet. Jeg lånte først bøger af hr. *Monrad*, der alt for nogle år siden er død. Først læste jeg bøger, som der hør og bør sig til læsning for børn, nemlig forskellige årgange af „*Nordisk illustreret Børneblad*“, endvidere eventyr (jeg opbevarer endnu nogle af H. C. Andersens eventyr som hr. *Monrad* skjænkede mig) og mindre historier. Så gik det videre. Større historier bleve læste. Disse og nogle beskrivelser og afhandlinger åbnede mig øjnene for den store verden uden for min hjemstavn.

Da hr. *Monrad* døde, søgte jeg hr. *Gustav Johannsen*. Denne traf jeg aldrig selv, men kun hans skriver, der syntes mig noget umedgjørlig. Jeg fik kun en bog ad gangen og så den lange vej til sin bolig. Derefter fik jeg på *Flensborg Avis*' kontor anvisning på hr. redaktionssekretær *Rossen*. Ved ham skyede jeg ikke den lange vej ud til Aabenraa Chausse, da jeg fik gode bøger og nogle ad gangen. Men så tilsidst var han aldrig hjemme, når jeg kom. Mange gange gik jeg forgjæves og så lod jeg det tilsidst helt være. Nu havde jeg altså ikke noget at læse foruden „*Flensborg Avis*“ men dette blad

FLENSBURG

St. Jürgen-Kirche u. Schule

I 1907 blev den nye St. Jørgens kirke fuldendt. Med støtte fra allerhøjeste sted, selveste kejserinden, hentede man den danske Helligåndskirkes prædikestol. Til venstre for kirken Jørgensby skole, hvor Ernst Christiansen gik, med lærerbolig på den anden side af Fridagade, der går stejlt ned ad skrånningen. I det høje hus i Fridagade yderst til højre i billedet boede Ernst Christiansen som dreng. Skolen havde i 1892 både drenge og piger i 7 klasser med 404 børn. Først i 1901 blev skolen delt i en drenge- og en pigeskole. Ernst Christiansens førstelærer (rektor) hed J. Petersen og var fra Faretoft.

læste jeg i et nu igjennem. Hvad så? De kan vel tænke Dem, hvortil jeg nu greb. Af nogle kammerater lånte jeg nogle af dissens lange, nervepirrende romaner, hvoraf så mange ere i omløb i mellemklasserne, der med begjærighed læse dem. Når der på hver side ikke er tale om idetmindste et mord, er det ikke noget for den. Jeg blev også snart kjed af dem og læste, når jeg kunde opsnappe nogle, mere uskyldige bøger. Senere skrev jeg min novelle, som De jo kjender. Den er jo, hvad jeg nu indser, en højtravende phrase uden marv og knåger, og jeg har alt dømt den til flammedøden, men har endnu ikke udført eksecutionen.

Grunden til, at den faldt så jammerlig ud, er foruden ovennævnte endnu følgende. Jeg går jo i en fuldstændig tysk borgerskole og har jo overhovedet aldrig lært dansk i en skole. Vor lærer, overlæreren, opfordrer os idelig (det er jo en særkjende for tyskerne) til at affatte vore skrivarbejder så højtravende som mulig, bruge mange biord xt. Dette kan nu være helt godt; men må jo ikke drives i for høj målestok. Imidlertid er jeg nu den øverste i øverste klasse her, hvad der jo dog vidner om, at jeg har vundet lærerens til-

lid og tilfredshed, altså kan skrive meget *højtravende!!!!* Hvad der jo dog ikke udelukker, at jeg i andre fag ikke skulde due noget. Iøvrigt er vor lærer en dygtig i sit fag (ikke partisk) og forvalter nidkjær sit amt.

Videre skriver De, at jeg må søge at få gode kundskaber. Dette er vel meget rigtig, men dertil hører jo ikke blot en redebon villie, men også penge, og med dette jordegods ere ikke alle mennesker rigelig benådet. Min fader er fra Julianenbjerg ved Tønder. Han har gjort krigen 1864 med som dansk soldat, men ved stormen på Dybbøl var han nok på Als. To gange blev han fangen taget. Den første gang deserterede han tilbage, den anden forblev han fangen og måtte som prøjsisk soldat gjøre krigen 1870–71 med. Han var med ved belejringen af Metz. Disse anstrengelser have vel bevirket, at han nu alt, skjønt han kun er 50 år, allerede har stærkt grånet hår. Senere blev han såret ved et let skud, og lå på et fransk lasaret, hvor han blev meget godt passet, så meget mere, som han kun af tvang deltog i krigen. Efter denne blev min fader landbrevbærer i *Vejbæk*, men flyttede senere til *Flensborg* (for 10 år) hvor han blev Postschaffner og har nu i 17–18 år tjent ved posten, og har stedse fået bedste vidnesbyrd. Han er en stor patriot (dansk). Min moder er fra *Ellund* og kan endnu synge mange smukke viser (danske) der hos mig vække minder fra vort lands fjærne fortid. Når hun synger, sidder alle stille og andægtig. Mest synes jeg dog foruden de danske nationalsange om visen: Rosen blusser alt i Danas have.

Ser De, dette ere nu mine forældre. Min fader har sit gode, daglige brød, men til extravacanze bliver der ikke noget øvrig. Således har jeg inderlig ønsket at lære fremmede sprog, mest fransk og engelsk. Min fader bevilgede mig også to mark til en bog, men pengene slog ikke til for at få en ordentlig bog, så planen måtte blive opgiven. Det har været besluttet, at jeg skulde blive postassistent, hvad der jo ikke er en ringe stilling, men også her griber skjæbnens ubønhørlige hånd ind. Thi formodentlig bliver det snart eller er allerede sådan, at enhver, der hvil blive postassistent, skal besøge en realskole i Kiel. Så er det ovre med denne plan. For dette fald mener min fader og jeg med, kan jeg tro, at det er bedst, at jeg træder ind i en manufactur-vare=handling som lærling; derved kunde jeg måske arbejde mig op til bogholder. At blive skolelærer koster for meget og er derfor ikke gennemførlig.

De kan deraf se, at jeg dog ikke har lagt for højtflyvende fremtidsplaner, men alligevel ramlede dog et korthus sammen, da jeg modtog Deres brev. „Først, når Du er i besiddelse af dem (nemlig gode kundskaber) tør Du gøre Dig fremtidsforhåbninger.“ At få gode, rigtig gode kundskaber, er mig umuliggjort, altså . . . ja, De kan selv slutte videre. Men jeg kan dog ikke lade være, at friste Fortuna, thi jeg tænker at skrive en lille fortælling fra Nørre-jyllands hede, som, når den er færdig til den tid, kan følge med næste stil. De vil vist trække på smilebåndet over min ihærdighed, og fortællingen vil i Deres øjne idetmindste have et romantisk anstrøg. Men jeg trøster mig med

sætningen: Der er ingen mester født, og forøvrigt kan jeg med god samvittighed forsikre Dem, at jeg slet ingen forhåbninger sætter til fremtiden, Skjæbnen er jo lunefuld, og derfor er det bedst, ikke at stole på den. Nå, mit brev, der kun skulde være kort, har nu fået en forskrækkelig længde, og jeg vil nu slutte, men jeg føler mig lettet; thi jeg har udøst mit hjerte for Dem. De bedes ikke at tage mig denne frimodighed ilde op. At De ikke gjør det, ser jeg derved, at De snart skriver mig til. Med dette ønske

forbliver jeg

Deres

Ernst Christiansen

N.B. Min adresse ved De jo.

Et brev fra Ernst Christiansen til H. V. Clausen af 8. maj 1892 udelades, da det i alt væsentligt er en gentagelse af brevet til Mathias Andresen. Med den næste stil „En rejse” fulgte et brev til Mathias Andresen, som gengives i facsimile side 24–25.

EN REJSE

Det er en torsdag aften i juli 1891. Op ad Jørgensbys hovedgade drager hujende og råbende en drengeskare, og tager vejen til skolen; men det er jo aften og skolen er lukket, altså derind kan den ikke komme. Nu standser den også foran lærerens bolig og alle blikke rådvilde på hverandre. Men snart råber en: „E. og H. skulle gå ind, de ere de første i klassen og kunne bedst tale vor Sag!” Under den nu opstående ordstrid lad os se at udgranske hensigten med deres færd. Der står en lyslokket dreng, han vil nok sige os den: Juli måned er tiden for skolens sommerudflugt og tidspunktet for denne var i et lærermøde ansat til den næste dag, fredagen, men der blev slået en slem streg over regningen. Det regnede dag for dag uden ophold, og endelig måtte turen opsættes til den næste torsdag. Stor sorg i børnenes rækker, vente en hel uge! og man havde glædet sig sådan til den næste dag. Mangen dreng ønskede vel regnen til h. Men derved var intet at gøre, det var nu en gang så. Da, i sidste øjeblik, førstnævnte torsdag aften, bryder solen sejerrig igennem og i næste minut ere alle skyer sporløst forsvundne. Hvem jubler højere end vore drenge. En styrter hen til en kammerat, disse til en anden o.s.v. o.s.v. indtil hele øverste klasse er samlet. Så går det i stormskridt op til læreren, hvor som allerede sagt E. og H. blive valgte til ordførere. Disse ville i førstningen ikke overtage dette hverv, men tilsidst bevæges de dertil af kammeraterne, og snart forsvinde de bag træerne i lærerens have, efterfulgt af de tilbageblevnes spændte blikke. Tiden, hvori afsendingerne blive i lærerens bolig, forekommer de andre utålelig lang. Endelig åbnes døren og ud styrte de to. „Bevilget, bevilget!” råbe de, „vi må i morgen foretage turen!” Et glædesskrik befrier kam-

Flensborg, d. 21. Juni 1892.

Hr. Redaktør!

Jeg sender dem hermed min anden
Stil, der beskriver "En Rejse" til Stu-
derborg, hvilket Comme jeg har valgt, fordi
jeg der har righoldig Stof. Jeg tænker nok,
at De kan lase Skriften. Jeg har denne
Gang brugt latinske Bogstaver. De vil vel
finde adskillige Fejl i Stilen. De, der til
mig ere mig behøvede, vil jeg her nævne.
Jeg har ment, ved Beskrivelsen af en sam-
let Skoles Udflugt ikke at kunne undgaa,
at bruge Ordet: marchere eller: Marche, hvor
i det af Dem forbødte ch "forekommer",
men da det ere Fremmedord, traaber jeg, at
de tilgiver denne Fejl. End videre har jeg ved
det studerborgske Fæstningsanlæg skrevet, som
om Danskerne havde opført dem, og det i god
Tro til min Lævers Paalidelighed. Men nu,
da jeg har alt færdigt, hører jeg af min
Fader, at Danzigerne først have opført dem
og nu staar denne store Fejl ikke mere
til at rette, saa skulde jeg skrive hele det
store Arbejde om, og det forlanger de vist
ikke af mig. Ja har jeg, som min Fader
nu først siger mig, fejlet i, at jeg ved Don-
tonbroen over Alsbund skriver, som om
hvin lettere Kjøretøjer kunde benytte den
og saadan har jeg ogsaa opfattet det efter
Broreglementet, men Sundheden er jo, at kun
lettere Kjøretøjer maa have i Trafik derover

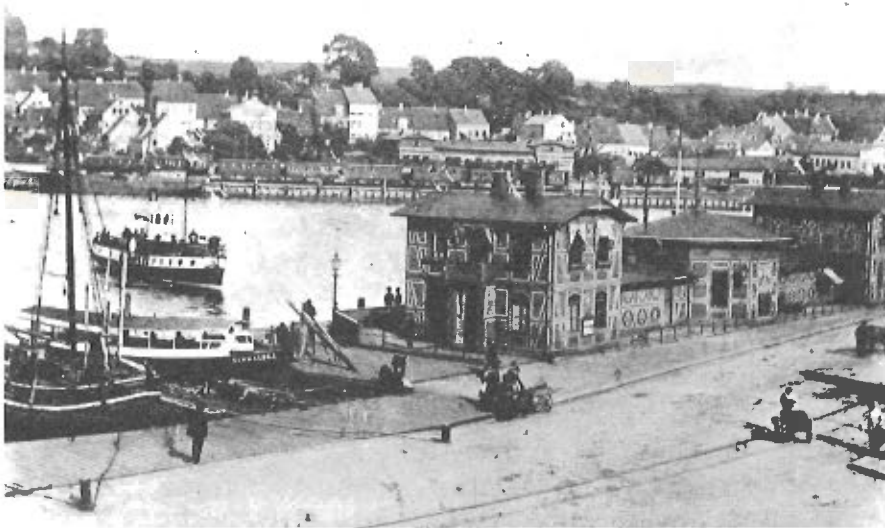
medens svære R. vel maa benytte Breen
men skille høre langsomt. Disse store Fjæl
og vel endnu mange mindre (såsom der end
nu skulde findes tykke Bogstaver i Stilen, thi
jeg er so nær lidet vant til at brøge ø, v o. s. v.
istedenfor ö og w.) bedes De tilgive mig og
høymodig lade Naade gaa for Det, thi jeg
har ingen af dem gjort med Vidende og
Vilje. Fortællingen, som jeg lovede Dem at
sende med Stilen, har jeg endnu langt fra
færdig. Jeg har begyndt at lave Engelsk hos
Hr. Petersen paa Ibskontoret, end videre har
Hr. Cand. mag. Clausen so forskaffet mig Papper
hos Hr. Gustav Johannsens Datter, saa at
De vel kan tænke Dem, at der ikke bli
ver megen Tid tilovers. For et Par Uger siden
døde min Gaarvige Broder Karl i Difteritis
og 3 af mine andre Spidskende har haft det
men ere nu igen saa godt som runde. De
kan tænke Dem, at hvu ingen glædelig Din
se har haft. - Jeg takker Dem nu endnu en
Gang for al Deres Velvilje, ligledes Hr. Clausen,
og haaber, at De vil bevare den for mig. Saa
vil jeg da slutte, i det jeg haaber, at De snart
kader høre fra Dem, og i dette Haab forbli
ver jeg Deres

taknemlige

Ernst Christiansen

Min Adresse er dem
so bekendt.

Den første dampskibspavillon måtte i 1894 vige for en ny, der var opført i »sydrussisk bondestil«, som man sagde, med høje trætårne, men den første pavillon blev købt af Jens Jessen, som genopførte den i lidt ændret skikkelse som »Fjordmark«. Se side 94 og billederne side 95 og 96!

meraternes hjerter fra den tyngende spænding. Glad drage alle hjem, glad i forventning om den kommende dags glæder, men E..... og H..... blive lang tid ærede som dagens helte.

I

Fredagen bryder frem med solskin og klar himmel. De første solstråler vække drengene, der allerede om morgenen skulle antræde turen, medens pigerne må have tålmodighed til middagen, af deres lette slummer og i hast fare de i de beredtliggende klæder. Kort efter ser man små grupper af drenge i deres stadsklæder vandre op til skolen, provianten for hele dagen i brøddåsen på ryggen. Nu ere alle komne og læreren lader dem antræde i marcheorden (er ch her en fejl?) „Venstre om, marche!“ Hele kolonnen sætter sig i bevægelse og i raskt tempo går det til dampskibspavillonen. Her ligger damperen „Fylla“ beredt til at optage os. Snart er vi om bord og trossene blive kastede af.

„Tilbage – fremad!“ en sitrende bevægelse går gennem skibet: Maskinen begynder at arbejde. Først langsom, så raskere gennemskærer kølen bølgerne, der med en sagte, melodisk plasken slå mod skibets bug. Havnen med sin skibebrimmel, fra det store fragtdampskib til den lille dampbåd, fra det

gigantiske fuldskib med det slanke master, de mange ræer og tove til den lille jagt, hvis stævn mekanisk pløjer bølgerne, glider forbi øjnene og snart befinde vi os i den smukke Flensborgfjord. Vi lade blikket dvæle ved de romantiske bredder. Engenes saftige grøn veksler af med bøgeskovens hjemlige halvørke. En gang imellem titter en lille, nydelig villa gennem træernes mørkegrønne løvkroner. Se, en landsby, hvor idylliske, og hvor smukt stikke de små, hvide huse af mod den grønne baggrund. „Der lad os opslå vore pavluner, mig en, dig en og læreren en“, råber en dreng spøgende.

Videre går det, panoramaet veksler igen. Der ser vi de røde tage af lange teglværkslader, og høje skorstene hæve sig mod himlens blå. Lad os nu en gang betragte fjorden selv. Der sejler den lille nydelig dampbåd, der besørger færdslen mellem Flensborg og Sønderhav, forbi, hvilken fart den skyder, skummet sprøjter i vejret foran bugen. Men se der, alle vende sig mod den anden side, et familieliv midt på vandet. For den sagte brise kryber en hollandsk kuff indad mod Flensborg. Manden læner sig med piben i munden mod roret, liger overfor ham, foran kahytsdøren, sidder husmoderen med den mindste, der lige får sig en lille tår, på skødet; hun er i færd med at give en rødkindet dreng, der, blot beklædt med skjorte og buxer, morer sig med at trække den langhårede skibshund, der gjør de underligste kaprioler for at undslippe, i halen, en lussing. Nu slipper drengen af sig selv sit tag, han har set „Fylla“ og os og stirrer nu med vidtåben mund derpå. Men det går videre og snart er kuffen vidt bag os.

„Lyksborg“; „Fylla“ udveksler passagerer og gods efter at have lagt til ved bolværket. Skibsdrengen kaster trosset los og kaptejnen vil lige kommandere: „Fremad, fuld kraft!“ da der kommer en tyk, trivelig dame ilende ud på landgangsbroen. Da hun ser, at „Fylla“ er ved at gå af, begynder hun ynkelig at jamre og råbe efter kaptejnen. Denne får da medlidenhed med hende og lader agterenden af „Fylla“ igen lægge til, og fru en må så stige over rækværket, hvad der ved hendes legemsdimensioner ingenlunde er en let sag. Efter at hun lykkelig er kommet over og har fået sig vel placeret, kommer en tjenestepige løbende med damens bagage. Men da damperen allerede igen har lagt fra, siger man til hende, at hun skal kaste bagagen over på dækket. En genstand suser gennem luften og – falder lige ved siden af skibet i vandet. En matros søger med en bådshage at hale den op, men han får kun en tom kurv fat ved siden og ud af den vælter en hær af – pølser. Damen er utrøstelig, men derved er intet at gøre, omendskønt hun på hele turen jamrer: „Mine pølser, ak mine pølser!“ så at en dreng faldt på, at kalde hende: „Pølsedamen.“

Igen skummede „Fylla“ gennem fjorden, altid videre og videre og videre, nu bøjer den om *Holdnæs* pynten. O! En temmelig dybt indskærende bugt åbner sig for vort blik, og i denne ligger den flensborgske damper „Vega“ for anker. Intet levende væsen er at se på den; mandskabet tager sig vel en

S/S »Fylla« står ind mod Lyksborg. Kaptajn var i 1890'erne Peter Brag, som er morfader til Svend Aage og Børge Laursen, Tønder, der har trykt denne bog. Dampskibsfarten på Flensborg fjord begyndte i 1866 med selskaber i Flensborg, Egersund og Sønderborg, som i 1875 blev sammensluttet til ét rederi. Da Sønderborg ikke havde nogen jernbane, spillede godsfragt en ikke ringe rolle, men der var også grundlag for passagertrafik, både som ren turisttrafik og som ægte rejser, da man fra Sønderborg let kunne komme videre til Åbenrå, Haderslev og Fyn, som det tydeligt fremgår af H. P. Hanssens og H. V. Clausens brevveksling »To Ungdomsvener«, 1962. Dampskibet er forudsætningen for de store folkemøder på Skamling og de nordiske studentermøder i København, Malmø og Christiania i 1840'erne og det store danske folkemøde i Lundsgård Vesterskov i 1860. Dampskibsruuten på Flensborg fjord er også en forudsætning for, at Jens Jessen, Thomas Bredsdorff, Marius Lenschau og andre kunne bo i Kollund om sommeren. En væsentlig del af passagererne udgjordes af damer med partout-kort for hele sommersæsonen, »partout-tanter«, »Petuh-Tantens«, hvis stræb efter at tale fint højtysk stod i misforhold til deres sproglige evner. Der er overleveret kostelige referater af konversation om bord i et forfærdeligt dansk-tysk blandingsprog, »Petuh«.

god søvn nede i lukafet ovenpå de sidste dages slid i slud og regn. Dog videre, altid videre bringer menneskets tjener, dampen, os. Der er nok en bugt, og på dens ene side ligger en tysk orlogsmand, et avisodampskib. Hælvten af mandskabet manøvrerer på agterdækket og den anden hælvt i takelagen. Se, derinde hiver en kutter ankeret op, sætter alle sejl til og styrer udefter. Nu kommer flaget op: Danebrog er det, som kort tid derefter vajer stolteligen fra topmasten. Nu fylder vinden sejlene, stolt og majestætisk sætter kutteren sig i bevægelse og stryger så for fulde sejl i skrå linje over mod fjordens anden side. Et smukt syn, men et endnu smukkere venter os. Ind ad

fjorden stævner for bugnende sejl et fuldrigget barkskib. Det har sat alle sejl og hjælpesejl til, og med denne masse af svulmende sejl, der danner en smuk modsætning til barkens mørkere skrog, ser det ud som en svømmende måge. Gives der smukkere syn end det? Fra besanmastens top vajer det norske flag i vinden og skuer ud over sø og land. En dreng har bragt en kikkert med og denne går nu fra hånd til hånd, indtil turen kommer til mig. Jeg sætter kikkerten for øjet og retter den mod barken: Dækket er så rent skuret, og alt ser så pænt og ordentlig ud som i en bondes storstue. På skansen sidder et par matroser i lun passiar og nogle arbejder i takelagen, hvor de se ud som oldenborrer på en gren. Nu kommer kokken med hvidt forklæde ud af kambysen (køkkenet) og balancerer over dækket med noget i hånden hen til kaptajnens kahyt og forsvinder der.

Snart forsvinder også dette billede og giver plads for et andet. Til venstre ser vi det velsignede *Broagerland* med dets kirke, der gennem sine to hvide tvillingstårne er synlig viden om. Lige foran os have vi den blå Østersø med sine mange minder om vakker heltedåd, og til højre møder blikket Angels bakker og dale, kornagre og enge, landsbyer og kirker, og bagved, ja, det har jeg jo alt beskrevet. Dog det går altid videre. Nu drejer „Fylla“ om pynten der og – et overrasket udbrud undflyr drengenes læber – *Sønderborg* ligger foran os. Som en kostelig juvel ved Alssunds smaragdtæppe pryder det Østersøens kyster, ikke lige ved sin skønhed om end det ligger smukt, også ikke ved sin storslåethed, thi det er kun en lille by med 5000 indbyggere, men ved sine mange minder fra fortidens kampe og heltegjerninger, endvidere ved sin; jeg ved ikke, hvad jeg skal kalde det, hyggelighed, fristes jeg til at sige, hvilket en storstad må savne. „Fylla“ damper videre, altid nærmere ind mod byen. „Halv kraft – tilbage!“ Skibet lægger til ved skibsbroen og fortøjjes. –

II

Vi betræde så for første gang Als' forjættede land og marchere, efter snart at have samlet os til en sluttet kolonne, op igennem en med hoteller spækket gade, forbi eksercerpladsen, hvor en underofficer lige gør sig møje med, at rette en stakkels soldats krumme ben med knubs og stød, og op til Strandhotellet, der kroner toppen af en høj, så at man fra dette har en dcjlig udsigt over Alssund med både og jagter, over *Als'* smukke landskaber, omrammede af friskgrønne bøgeskove, og over *Sundeved* slette med kirker, bøndergårde o.s.v. I Strandhotellets have skjule vi os i en løvhytte og kvæge os med en drik mælk eller øl og en del af det gode, som madposen indeholder. Under munter passiar er snart den tid forløben, som dinéret må indtage, og vi bryder så op efter først at have kastet endnu et blik udover land og sø.

Så går det ned til Sønderborg ad en anden vej, gennem en smuk, ud-

Dansk tremastet skonnertbrig (barkentine) på Flensborg Fjord.

strakt plantage, der kan opvise mange herlige eksemplarer af unge skovtræer, men desværre havde oldenborrerne allerede hærget forfærdelig i det unge, friske løv, så at knapt et blad var helt. Nu hører skoven (?) op og en fri slette ligger for os. Læreren fortæller de lyttende disciple, at danskerne her have udryddet skoven, for at deres kanoner, når fjenden var der, frit kunde bestryge terrænet foran Sønderborg volde (og for, at fjenden ingen dækning kunde få) Sønderborgs volde, ak ja, voldene ere der endnu, men hvor er de tapre forsvarere, har døden revet dem alle bort? Nej, og atter nej, thi bag de røde og hvide grænsepæle slår mangt et hjerte varmt for vort fædreland, og så landets egne sønner ikke at forglemme: Enhver trofast dansk sønderborger, ja enhver sønderjyde, der endnu kjender og skatter det mål, som hans moder talte og sang, vil vel med glæde væde disse volde med sit blod, når det kunde hjælpe med til at befri det elskede land fra det fremmede åg, når hans dåd blev et sandkorn med i den lavine, der knuser undertrykkerne i sit fald, eller også kun, for at der kan siges om ham: Han kæmpede og stred til det sidste og udgød sit hjerteblod for sin families, sin arnes, sin fædrenebys og sit fædrelands lykke og *frihed* ((hvad første der ikke gives for ham uden det sidste) fred være med hans aske! Er det ikke et smukt vidnesbyrd, værd at stride og dø for. Derfor må enhver dansk vemodig betragte disse volde, rester og levninger fra en forsvunden tid, om end denne ikke ligger så fjærn.

Volden er overvoxet med græs og skråner på udsiden, hvor graven løber langs med den, lidt af. Hist og her løbe bastioner ud, der endnu ere vel be-

varede, og det efter datidens mening temmelig fuldkomne fæstningsværk krones af forter eller skanser, hvoraf vi besøgte et, som nu hedder Fort Hervarth efter den tyske general Hervarth v. Bittenfeld. Dette er af udstrækning meget lille og uregelmæssig, men stærk. Voldene ere høje og gravene dybe. For enderne af disse have de danske soldaters blokhus ligget, hvorfra man m. gevæerne kunde bestryge gravene efter længden. Gennem skansen gå mange gange eller grave, og ved ydervolden er der nogle steder opkastet jordhøje, der efter nogles mening have tjent som sidedækning for kanonerne. Om dette er sandt, kan jeg ikke med bestemthed sige, men sandsynligheden har det for sig.

Da den stikkende solhede allerede her faldt mig til last, gik jeg ind i et lille bondehus, der lå neden for skansen, men vandet, jeg her fik, havde en så fordærvet bismag, at det for en i denne henseende forvænnet købstadsdreng snart ikke var til at nyde, men de brændende solstråler gjorde ordet. Nød bryder alle love, sandt.

Vi vendte så tilbage til byen og tog gennem en allé med høje, smukke træer, vejen til kirken. Denne har et nyt tårn der er opført af røde mursten i samme stil som Nicolaikirken i Flensborg: et stort og fire mindre hjørnetårne. Af kirkens indre så vi kun det lidet, der er synligt gennem vinduerne, og derefter at dømmе må det være meget smukt. Efter på kirkegården at have læst et par indskrifter og så at have passeret byens med hensyn til butikker o.s.v. smukkeste gade, i hvilken også det lille nydelige rådhus, der har et mindre tårn, ligger, befandt vi os igen på skibsbroen for at antræde den lange marche til Gråsten, som vi imødeså med hemmelig gru. I forvejen vil vi endnu rette vort blik på det gamle slot. Dette ser med sine små dybtliggende vinduer, grå, revnede mure o.s.v. faldefærdig ud og benyttes derfor også nu kun som prøjsisk kaserne. Dette gamle slot har i århundreder trods set tidens nagende tand, oplevet og set meget og nu – går det ynkelig sin ruin i møde. Af dets tårne ser man endnu et, men dette vil også snart være forsvunden fra jordens overflade. I et tårn, der nu ikke findes mere, men er nedbrækket, sad Christian II jo så lang tid fangen.

Før vi forlod Sønderborg, fik vi endnu lejlighed til at se, hvordan det går til, når et skib skal gennem pontonbroen, men da jeg forudsætter det som almindelig bekendt, vil jeg ikke gå nærmere ind derpå. Efter at vi havde betalt vore bropenge, slap vi så over broen, der er temmelig lang og hvorover selv køretøjer (lettere) (efter broreglementet) må køre. Broen hviler på pontoner, af hvilke den ene ligger tæt ved siden af en anden. Efter kort tids betrædte vi så Sundeveds ved blodige slag indviede jordbund.

III

Det var med blandede følelser, at jeg satte foden på fastlandet. Især to beherskede mig, det var *mindet* og *håbet*. Jeg tænkte på, hvilken forbitret kamp

mellem den heltemodig tappre moder og den rovgriske ørn der (på Sundveds jordbund) havde fundet sted og – ørnen holder endnu det røvede barn i sine kløer – var den smertelige tanke, der straks måtte følge efter. Men: ligesom et barn aldrig kan vorde en ørneunge, således kan også et kjærnedansk folk aldrig vorde tysk, og ligesom i de fleste tilfælde ørnen igen må afgive sin rov, således må . . . og det ved svig og list bortrøvede barn skal så igen juble i moderens arme og alle (?) må være idel fryd og glæde, det *håber*, det *tror* og det *stoler* jeg og alle danske nordslesvigere på, og vi ville så ikke forsage, men trøstigt sætte kampen for nationalitetens og modersmålets besvarelse fort, thi *håbet* tilhører os, og håbet er en kostelig edelsten der forfrisker øjet ved sin glans, og giver det modløse hjerte kraft til at modstå (i dette tilfælde) fristelsen, at vorde „einverleibt“, vorde en del af det store tyske „Vaterland“, der behersker jorden.

Vi marcherede altså hen ad landevejen, der fører fra Sønderborg til Gråsten. Dybbøl skanser fik vi denne gang ikke at se, men jeg havde set dem en gang før, og af de skanser, som jeg så, var kun en dyb grav tilbage. Jeg vil også ikke sige noget videre om den tyske mindestøtte, der i arkitektoniske henseende kan være god nok, men som når man ser på den støtten underlagte betydning, skamskænder Dybbøl banker. I en have så vi en dansk krigergrav, den gang (sommeren 1891) var den endnu prydet med røde og hvide bånd, mon den er det endnu? Alt dette havde taget lang tid, klokken var alt $\frac{1}{2}$ 2, og vi skyndte os, at bryde op. Ved Dybbølsværtshuset (der kan opvise mange rariteter fra de to sidste krige, som geværer, bajonetter, sabler, kanonkugler og bombestykker) gjorde vi endnu en gang holdt, for at tilfredsstillte de knurrende maver.

Her udskilte sig en lille hob af klassen største drenge fra den samlede skare og marcherede forud. (Jeg var en deraf) Vi havde besluttet, at marchere lige ud til Gråsten og ikke holde rast på vejen, hvad hovedtroppen gjorde 4–5 gange. „Venstre, højre, venstre, højre,“ gik det hen ad den støvede chaussee. Solens flammende strålekrands blev os til en utålelig plage, kun et øjeblik gav en lille skov ly, så igen de stikkende solstråler. Men desuagtet gik det videre, alt hvad remmer og tøj kunde holde. Sveden perlede ned i store dråber, og støvet hvirvlede op, men, hver bevæbnet med en tyk knortekæp, gik det rask fremad. Endelig blev tørsten dog utålelig, men ingen kilde var at finde. Vi måtte så videre, til vi kom et lille hus, hvor jeg på dansk bad konen, der sad ved væven, om en drik vand. Hun gav os nogle drikkekar og anbefalede os, at drikke langsomt, hvad vi da også gjorde. Efter at have takket den godmodige kone, tog vi så igen vandrestaven i hånd. Efter kort tids forløb så vi *Vemmingbunds* blå vover skimte igennem træerne, og snart lå den i solstrålerne glimrende vandflade udstrakt for os. Øvre på den anden bred hævde en bølgeformet høj, der var bevoxet med saftiggrønt græs, sig skarpt af fra sine omgivelser, der var *Gammelmark*, og

på denne høj havde den tyske erobringsprins *Frederik Karl* holdt lor at be-
tragte sine ildsprudende kanoners virkning på de sønderskudte skanser. Da
Gråsten imidlertid endnu kun vinkede i det fjærne, satte vi benene „sporerne
i siden“ og passerede også snart *Adsbøl*, hilste med glæde chausseestenen,
der udsagte, at her „hører Sønderborg amt op og Åbenrå amt begynder“
og – efter en kort marche skimtede gennem træers tætte løvkroner *Gråsten*
Slots hvide mure.

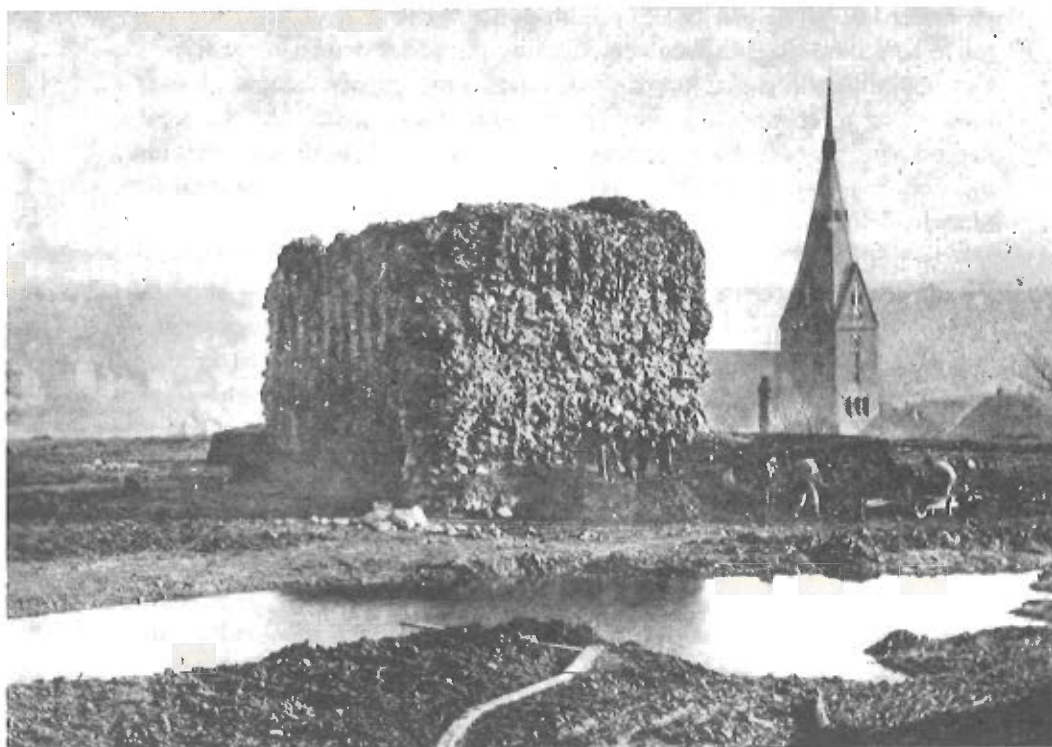
IV

Efter at have marcheret to timer ud i et, var vi nu i *Gråsten*, og nu gik det
gennem flækken, venstre om, og ned til stranden, hvor vi traf pigerne og de
mindre drenge fra vor skole, der vare sejlede med dampskibet til Sandager,
og så gået til Gråsten. Jeg besteg med nogle kammerater kurhusets ud-
sigtstårn hvor man har en smuk udsigt, over by, land og sø, den sidste med
en vrimmel af små både, der for en livlig vind krydsede omkring i noret.
Derefter tog jeg et bad der, da vandet havde 17 + ° reamour, virkede meget
forfriskende efter marchens strapazer. Så vendte jeg tilbage til hotellet „Stadt
Hamburg“ hvor jeg af min egen proviant holdt et solid måltid.

I mellemtiden var vor hovedarmee også ankommet og en lærer anmodede
os om, at følge med til slottet, hvor vi af opsynsmanden fik tilladelse til at
se slotskapellet. Dette er tillige hele Gråstens kirke og derfor også rumme-
ligere end ellers et kapel er. Det har et galleri, hvis væg er prydet med le-
gemsstore billeder af scener af Kristi liv og levnet. Kirkestolene og prædike-
stolene ere smukt udskårne af træ og alteret, der kun står utydeligt for mit
øje, er smukt udført i marmor (?)

Vi gik så ned til kurhusets have, hvor et koncert havde begyndt. Jeg satte
mig ved fiskedammen, der er så fuld af karper og karudser, at de, når man
kaster et stykke brød ud, straks komme svømmende så tæt som en bisværn,
for at snappe det, hvad der er meget morsomt at se på. Midt i dammen er
en lille ø, der bevoxet med storbladede planter, tager sig særdeles smuk ud.
Jeg blev imidlertid ikke længe her, men trængte med nogle kammerater ind
i den nærliggende skov. Her var en musiker posteret, der blæste langtrukne
toner, hvad der skulde forestille ekkoet fra de andre musikers spil. Det hele
forenede sig til en ubeskrivelig harmoni, og var noget af det smukkeste, der
præsteres i dette fag. Musikeren forøjede sig imidlertid snart bort og vi gik så
dybere ind i skoven, hvor vi fandt en fri plads med flere bænke. Her fordrev
vi tiden med muntre lege o.s.v. medens skovens i alle regnbuefarver strå-
lende, fjedrede sangere oppe under den smukke løvhal bragte skaberen deres
tak for hans vise omsorg.

Imidlertid kom mørket snigende med langsomme fjed og vi gik igen ned
i haven, hvor vi endnu nogen tid lyttede til musikens toner, til disse tav. Nu
var hjemrejsens tid kommen og vi gik om bord på salondampskibet „Ernst
Gynther“.

I 1412–13 lod kong Erik af Pommern Duborg bygge til værn mod holstenerne. I 1900 var foruden nogle jordvirker og grave kun det sydvestre hjørne af ringmuren bevaret. Da fabrikant Ricklef J. Hollesen var i færd med at bygge husene i Margrethegade, var den ærværdige ruin i fare for at forsvinde. Sikringen ville koste 6000 mark, hvoraf de 1500 blev stillet til rådighed andet steds fra, men resten kunne ikke skaffes til veje i Flensborg. Det ses ikke, at bystyret har gjort noget for at bevare murresterne, som var ganske imponerende: 2,15 meter tykke, vel 8 meter høje og 8 og 16 meter lange. Nedrivningen begyndte den 14. marts 1900, men gik overordentligt langsomt for sig, da murværket, som bestod af tegl og andre slags sten, var så hårdt, at man kun kunne bruge hammer og mejsel. Endnu den 3. januar 1901 skriver Flensborg Avis: »Mens der bygges støtter og tårne for landets fremmede erobrere, forfalder eller nedrives levningerne fra gamle tider. I foråret (marts) [1900] påbegyndtes nedbrydningen af Duborg slotsruin i Flensborg. Det gamle murværk er dog sejt, og man er ikke helt færdig endnu. Nørreport i Flensborg står faldefærdig. Byrådet nægtede (3. november) en gang igen at bevilge noget til at restaurere den«. Billedet er set fra nordvest med Frue kirke i baggrunden. Sammenlign med billedet side 10, der er taget fra sydøst fra Frue kirkes tårn!

V

Kaptejnen gav signalet til afgang. Skibet drejede sig langsomt om sin akse og satte sig så i bevægelse. Musikerne, der havde spillet i kurhusets

have, vendte med samme skib hjem. De havde placeret sig i forstavnen og sendte nu deres toner ud i den stille nat. Vi hørte tavse til, men lod i paverserne af og til en sang runge ud over bølgerne, der sagte plaskede mod skibets bug. Det var en smuk aften. Utallige stjærner tindrede på den mørke nathimmel, og månen, denne jordens gamle trabant, kastede sit milde skjær (eller slør) over alt; bølgerne glitrede i dens sølvhvide stråler og hele skibet badede sig i en lys stråleglans, medens dets køl ensformig trak sin fure, der bag skibet var at se som en lang sølvhvid stribe i bølgerne. Nu fløj *Okseøerne* som en sort skygge forbi og snart vare vi i havnen. Skibenes master tegnede sig spøgelsesagtig af mod vandfladen og i gadelygternes usikre skjær så husene ud som frygtelige jætter. Endelig lagde skibet til ved den gennem utallige lamper oplyste dampskibspavillon. Vi steg i land og begav os mætte af dagens glæder, efter at være kommen hjem – i seng.

Jeg vil nu slutte med den næstsidste strophe af Chr. Richardts smukke digt: Vort land! med det håb, at det ønske, der er udtalt i de sidste linier, *snart* må vorde opfyldt:

Venner, ser på Danmarks kort,
ser, så I det aldrig glemmer,
til hver plet har fået stemmer,
klingende snart blødt, snart hårdt,
til I ender med at bede:
Skjærme Gud hvor gamle rede,
skjænke os et Danmarks kort,
hvor *alt* dansk igjen er *vort!*

ERNST CHRISTIANSEN TIL H. V. CLAUSEN

Flensborg, d. 9. febr. 1893

Hr. kandidat!

De vil måske undre Dem over, at jeg skriver nu, men De skal snart få grunden at vide. Anden gang, De var her, gik vi sammen op til Nytorv. På vejen spurgte De mig, om jeg så havde valgt mig en livsvej, og jeg svarede, at jeg nok havde lyst til at blive journalist, hvorpå De ordret sagde, at jeg så kun måtte have en lille uddannelse i Danmark. Jeg gik glad hjem og ventede – og ventede. Så skrev jeg, det var i fjor, et brev til hr. Andresen i A. hvori jeg sagde, at jeg gjerne vilde have noget nærmere at vide om den lille uddannelse, idet jeg antog det for sikkert, at De havde fortalt ham vor samtale. Ganske rigtig lovede hr. A. mig også på et besøg på *Flensb. Av.* kontor, at han, da han den næste uge skulde rejse til København, vilde se at ordne det, jeg i brevet havde spurgt ham om. Så var jeg naturligvis tilfreds for en tid. Men der gik uger, alt gik jeg til konfirmationsundervisning, igen nogle uger, så brast min tålmodighed, og jeg skrev et kort til hr. A. 2 uger

gik, så fik jeg et brev. Det begyndte med, at jeg ikke skulde være så utålmodig (ikke være u. når konfirmationen er nær, jeg skal vel leve ud i det ubestemte, tænkte jeg). Så fortalte hr. A. at han selv havde måttet oparbejde sig fra en tjenestedreng hos bønderne til . . . , en sand . . . trøst. Derefter kom et forslag, om jeg ikke først vilde blive sætter, så kunde jeg altid en gang blive noget bedre. Brevet endte med henvisninger til Guds hjælp. Da jeg havde læst det, ramlede et korthus sammen, et korthus som jeg havde tænkt, havde et fundament af sten. Min fader sagde, at man havde sat mig flu — — — nok sagt, han var ikke god i hovedet derover. — Andre sagde forresten noget lignende. Det var i december måned. — Jeg talte så med hr. *Jessen*, der efter en otte dages tid skulde i fængsel, så at brevet lige var kommet i sidste øjeblik. Efter noget forhandlen har jeg fået plads på *Flensb. Av.* trykkeri som *sætter*, eller, når man vil smykke håndværket med en pelsværkskåbe, *typograf*. Nu kan jeg lære der i *fire* år og bliver altså håndværker. Ganske vist sagde hr. *Jessen*, da jeg sagde, at jeg vel ikke behøvede at opgive alt håb om en gang at blive journalist, at vi kunde se tiden an, men et sådant løfte kender De vel nok meget godt og lader det ikke tynde for meget i vægtskålen. Omendskønt jeg altså var blevet grundig skuffet, levede jeg mig dog omsider ind i de nye fremtidsudsigter, da i dag min lærer ved en lejlighed spurgte mig, når jeg så rejste til Danmark. (For nogen tid siden havde han nemlig spurgt mig om, hvad jeg vilde være. Jeg vilde ikke lyve og svarede, at jeg havde fået løfte om en (lille) uddannelse til journalist i Danmark.) Jeg blev naturligvis betuttet og fik endelig fortalt at det ikke blev til noget, og jeg sagde ham, at jeg blev her ved *Flensb. Av.* Da han ikke er nogen udpræget tysker, sagde han ikke noget til det, men mente, at det dog havde været meget bedre, når jeg havde fået en uddannelse i Danmark og han sagde, at det var underligt at love noget og ikke — — — . Jeg kunde imidlertid ikke fatte mod til at sige, at jeg kun blev sætter, så havde det været rent galt, da læreren er af den mening, at jeg kan blive til noget. Imidlertid rev den begivenhed dog det allerede lægte sår op på ny og De må undskylde, når jeg udøser min galde over Dem, men jeg kan ikke andet. Thi, når jeg slet ikke var kommen i berøring med Dem og hr. A., havde jeg (eller når jeg ikke havde været for godtroende) nu været meget bedre situation. De vil vistnok kalde dette brev meget uopdragent og kaste det på ilden, men med det sidste gør De en tjeneste.

Deres

Ernst Christiansen

Pige i Flensborg

AF KATI SVENSSON

Min far, *Morten Christian Sørensen Billum*, blev født i Kastrup ved Gram den 10. oktober 1856. Min mor var *Dorthea Kristine Terkelsen*, og hun blev født i Gammel Haderslev i Slagtergade den 6. marts 1859, som var en fastelavns mandag, hvad der var ret uheldigt, da hendes forældre havde et gæstgiveri, og der altid om mandagen kom mange bønder „til stajs“ og spændte fra der. De blev gift 28. december 1882 i Gammel Haderslev kirke.

Min mors mor, *Kathrine f. Egholm*, var fra Slotsgrund i Haderslev, men min mors far, *Terkel Terkelsen*, var fra Ribe. Da jeg var 17 år, og min lillebror *Einar* begyndte at tale, kunne han ikke sige Kathrine. Det blev til Trine, og det kunne jeg ikke finde mig i; så tog jeg navnet *Kati*. Jeg havde læst om det i en fortælling i *Familie Journalens* små bøger, som Far selv havde indbundet. Vi var 4 kusiner, der hed Kathrine efter en bedstemor. Fra vestkysten var også min fars fars slægt, og som det vil vise sig, var min mands mors far også fra Varde-kanten. *Terkelsen*-slægten stammede fra Jested lidt nord for Ribe. Bjørn kørte mig engang dertil, og vi hjem-søgte en mand og kone, der hed Terkelsen. Han lignede godt nok onkel *Terkel* og onkel *Jes Terkelsen*, men vidste ellers ikke noget om familieforhold.

FARS SLÆGT

Nr. 1 af tidsskriftet „Skalk“ for 1969 bragte på bagsiden et billede af min oldefar, „En oldgransker“. Det var meget morsomt. Der går den historie i familien, at han ikke er vor rigtige oldefar, og at han var købt til at gifte sig med *Anneken Birk*, født i Vester Linnet i 1797. Deres søn, min bedstefar *Søren Christian Billum* var født i Vester Linnet 1823. Nogle steder står der 1824. Som barnefader var udlagt nævnte børstenbinder *Christen Sørensen Billum*, født i Billum, Janderup sogn ved Varde 1794. Fra soldatertiden beholdt han navnet Billum. Min bedstefar fik det navn. En søster, der blev født senere, blev kaldt *Mette Marie Christensen*. Nogle har fortalt mig, at Oldefar var en „vover“, en rask fyr. Han og Anneken Birk blev dog først gift i 1826. Anneken døde i Åbøl ved Toftlund 1860. Hendes gravsten står i lærerbegravelsen på Hejsager (Halk) kirkegård. Han døde i Tirslund 24. maj 1869 og blev begravet på Gram kirkegård.

Bagest Kati (Kathrine Marie), forrest fra venstre: Kristian Søren, Dorthea Kristine og Anne Kjestine Billum.

Christen Sørensen Billum og hans søn, lærer *Søren Christian Billum* i Kastrup har i fællesskab lavet et billede med udklip og vers, tilegnet den Slesvigske Forening. Det fandt en snedker Jørgensen, da et hus i Slotsgade i Haderslev skulle brydes ned, bag et forskallet vindue, sikkert gemt der i 1864. Jeg har haft det til låns en tid, men fik ikke lov at købe det, men jeg fik det affotograferet. Det hænger nu på en hædersplads i den yngre snedker Jørgensens hjem i Slotsgade. Den ældre Jørgensen lånte det ud til en gæstgiver Weber, i hvis lokaler Den slesvigske Forening var stiftet, og fik et guld-timarkstykke for det om året. Om dagen hang billedet over sofaen, om natten over sengen.

Poul fik en børste, som Oldefar har lavet af hestehår med mønster i fire farver, solidt og godt, af kusine *Petra Jessen*, f. *Falkenberg*, min fasters datter, og i hendes barndomshjem levede min fars mor i mange år.

Min bedstefar, lærer *Søren Christian Billum*, døde af tuberkulose i 1867. Da han var dødssyg, kom bønderne på egnen og bad ham ikke at aflægge ed til kongen af Preussen. De skulle nok sørge for hans kone og børn. Men

han sagde, at de ikke skulle være afhængige af folks godgørelse, så han aflagde eden, og preusserne har betalt pension til bedstemor helt op til april 1914, da hun døde i Hejsager, selv om pensionen ikke var stor, som Petra sagde.

I *Jydske Tidende* for den 13. september 1964 stod under „Mange arrestationer fra land og by for 100 år siden“, at „følgende mænd fra Haderslev Vesteramt er arresteret for delagtighed i bestræbelserne for at bevare Nord-slesvigs forbindelse med Danmark som tilhængere af foreningen „Holger Danske“ blandt andre lærer *Billum* fra Kastrup og lærer *Bjerrum* fra Nustrup“. *Bjerrum* var gift med en søster til min bedstemor, begge døtre af *Morten Smed* i Bevtoft og søstre til *Karoline*, der i 1848 gik spion for *Krüger*, forklædt som kagekone og med budskabet til den danske hær indflettet i sine fletninger. *Karoline* blev gift med en landmand *Roager*. De fik 2 sønner, men de gik til tysk side.

Min bedstemor *Anne Marie Martine Billum*, født *Mortensdatter*, passede barselspatienter og andre syge. Jeg kender hende kun som en hyggelig ældre kone, der til Fars fødselsdag i oktober kom på en uges besøg med „hårpynt“ i en nydelig lille kurv. Men til morgenmad i køkkenet stillede hun i lyserød nattrøje og nathue. Jeg var vant til, at Mor altid var påklædt, mens vi var mindre, med morgenkappe, der til om søndagen var pyntet med nye blonder og bånd.

MIN FAR

Min far, *Morten Christian Sørensen Billum*, var kun 11 år, da hans far døde, og han var i flere år hos sin onkel og tante *Bjerrum* i Agerskov, hvor Far ringede sol op og ned og om søndagen gik med klingpung. Den har jeg set, da jeg var med til et møde i Agerskov.

Far ville helst have været snedker, men man mente, at han var for klejn til det, og så kom han i manufaktur-lære hos *Neuhaus* i Haderslev, efter at han havde været i nærheden af Odense og der var blevet konfirmeret af pastor *Jensenius Johansen*. Lærlingene måtte, mener jeg at huske, arbejde fra kl. 6–7 morgen til 10 aften. Så var der heller ikke tid til at hitte på dumt tøj, men for langt var det nu.

Far prøvede selv at være købmand i Bispegade; der er vi 3 første børn født; men det gik ikke. Jeg kan huske, at Far havde fået lavet et kunstigt juletræ, der drejede rundt og viste forskellige småting. Det var vist noget ret nyt dengang. Far var meget fingernem og kunne, da vi boede i Flensborg og om søndagen gik til Klus skov, lave stole til dukker af siv og huer, som vi satte på, og små møller, han satte ned i en lille bæk, der flød der forbi. Vor fornøjeligste søndagstur var vist ellers at gå til Sosti – den gang sagde vi *Wassersleben* – blive sat over til skomagerhuset med robåd, og derfra gik vi over de skønne kløfter til Hyes „Bad Kollund“ i Kollund, hvor vi drak kaffe, og derfra sejlede vi hjem med damper.

Familien Billum. Fra venstre: Didde (Anne Kjestine), Kati, værftskontorist Morten Billum, Thea (Dorthea), fru Dorthea Billum født Terkelsen, Kristian Søren Terkelsen B. og Einar Billum, druknet 11 år gammel, samt St. Bernhardshunden Rolf.

Kom Bedstefar eller tante Line fra Haderslev på besøg, blev det fejret med en tur til Lyksborg eller Gråsten, også pr. dampskib.

Enkelte gange gik turen til Frueskoven med Svanedammen og ud til jernbanen. Her kunne vi på skrænten plukke vilde jordbær, og man kunne lægge en topning på skinnerne, inden et tog kom forbi.

I Flensborg blev Far ansat på skibsværftet som bogholder. Om lørdagen skulle min Far fylde penge i nummererede æsker af blik, der så udbetaltes til arbejderne. Den dag bragte vi børn maden ned til ham. Han sad i skjortearmer. En anden læste tallene op, og Far greb hurtigt i de forskellige skåle. Der var stabler af 3-mark-stykker, 5-mark-stykker, skåle med 10- og 20-mark-guldstykker og de mindre penge. Fars fingre fløj hurtigt fra den ene til den anden skål og fyldte penge i de små blikdåser med numre på. Og når vi kom hjem, var Mor ved sin lørdagssyssel, og der lugtede dejligt af grøn sæbe.

Far var optant og altså dansk statsborger, men i 1890'erne forlangte værftet, at han skulle blive tysk undersåt, og det blev vi så alle. Der var nogen, der bebrejdede Far, at der i hjemmet blev talt dansk til os børn. Men Far sagde: „Det tyske får de nok lært i skolen. Hjemme taler vi dansk”.

MIN MOR

Mor var altid hjælpsom og fornøjelig, skønt det også var hende, der opdrog os børn og sagde besked om, hvordan det hele skulle være. Da vi boede Bov Landevej nr. 14, boede vi i hus med Fars kollega fra kontoret på værftet, *Fritz Lorenzen*. Der hjalp Mor, da fru Lorenzen skulle have en søn, så godt, at drengen fik navnet *Theodor* efter Mors fornavn *Dorthea*. Og engang, da ingeniør *Johansens* brændemand huggede sig i benet og råbte om hjælp fra kældervinduet, var det Mor, der fik ham til at trække bukserne ned, så hun kunne vaske og forbinde såret. *Johansens* boede Bov Landevej nr. 11 på 1. sal, vi samme steds 3. sal. Jeg kom der i huset fra jeg var 17 år, til jeg var 18, fru *Johansens* søster *Karoline* og hendes broder *Johan Culmsee* smuttede gerne om aftenen op til *Billums*. Der var så hyggeligt. Når Mor kogte blodsuppe, skulle der gerne en portion over til onkel *Jes*, der boede i *Turnergade*. Der boede også min bedste veninde, *Marie Simonsen*.

Jeg må heller ikke glemme at fortælle, at Far og Mor selv lavede møbler til vor dukkestue. Og Far snittede pinde til et skrabbnæse-spil, og af en cigarkasse, der indvendig blev beklædt med sølvpapir, lavede han en morsom æske, som der kom glas over. Inden i blev der puttet små figurer, der var skåret ud af tørret hyldemarv: sol, måner, stjerner, mænd og koner, flag o. s. v. Den blev lavet lufttæt, og når man gned på glasset, dansede figurerne.

Vi børn har aldrig hørt Far og Mor sige et uvenligt ord til hinanden. Far kyssede Mor til tak for mad, og når han gik og kom hjem. Én gang vrissede Far, da Mor skulle have penge til noget, og han havde dem ikke, sagde han. Da vi boede Bov Landevej 11, og jeg var konfirmeret, vandt de noget i lotteri og købte et klaver. Vi børn lærte at spille, men Mor var den dygtigste. Hun kunne „*Frederik den Syvendes honnørmarch*“, „*Nonnens bøn*“, „*I vor barndom vi hørte*“ o. s. v. og danske sange. Onkel *Jes* fik mig engang til at synge „*Winter ade, Scheiden tut weh, aber dein Scheiden macht, daß mir das Herze lacht, Winter ade*“ og fastslog, at jeg ikke kunne synge, så jeg tier – undtagen på højskolen. Det var så morsomt at lære de mange danske sange at kende, bl. a. „*En ungbirk stander ved fjorden*“. Musikalsk er jeg altså ikke, men jeg glemmer aldrig, da jeg første gang hørte sangen om *Knud Lavard*, „*Hr. Magnus, han stirrer i vinternatten ud*“ sunget af fru *Andreas Grau* i *Sønderborg*.

Mor elskede sin mor, men var nærmest bange for sin far. Han må dog have givet hende lov til at lære klaverspil. Det var ikke så almindeligt dengang, og han gav hende et sølvbæger med dato på, da hun ved en maske-rade på *Harmonien* var marketenderske, og fysikus *Madvig* beundrede det, da hun skænkede for ham. Bedstefar, *Terkel Terkelsen*, var medlem af *Harmoniens* bestyrelse, har vinhandler *Wartho* fortalt, og han var kirke-

ældste ved Gammel Haderslev kirke, og Terkelsgade i Haderslev er opkaldt efter ham. Min mand og jeg kom engang i samtale med en mand, som vi mødte på vor tur til Vesterskoven, da vi boede på Christiansfeldvej, og han havde kendt Bedstefar og sagde om ham, at han var ikke bange for at give en hjælpende hånd, når man bad ham om det. Om Bedstemor, *Kathrine Terkelsen, f. Egholm*, fortalte tante *Sine*, der som svigerdatter boede skrås over for „de gamle“, at da Far og Mor var blevet gift, gik Bedstemor iført fransk sjal, der blev holdt sammen med en dobbelt guldnål, og kapothat op til de unge, og når Bedstefar havde fået sin „Chevinsel“ på Harmonien, gik han derop til aftensmad, og så fulgtes de ad hjem.

LIDT OM MIN SKOLETID I FLENSBORG

I 1890, da jeg kun var 6 år gammel, begyndte jeg min tyske skolegang i Flensborg i Nikolaj skole, der lå bag ved Nikolaj kirke. Tysk kunne jeg ikke et ord af, for mine forældre var kort før flyttet til Flensborg fra Haderslev. Vi boede på Holmen nr. 14, og jeg havde endnu ikke lært det tyske. Vi havde en rar lærer *Gregersen*, og efter nogen tid fortalte jeg stolt til Mor, at nu kunne jeg tysk, for jeg havde hørt om Adam og Eva og Paradiset. Blot var der et ord, jeg ikke forstod, for hvad betød „Baum“?

Det varede vist knapt et år, så flyttede mine forældre til Skovgade, og derfor blev jeg flyttet til skolen i Nystaden, hvor der nu er bibliotek. Dengang kaldtes den „Werners Schule“. Rektor, en sirlig lille herre, hed *Werner*. Der var en ret striks lærer *Schenck*, men jeg har aldrig været ked af at gå i skole.

MIMMI

Da jeg var i 2. klasse fra neden, kom en ny lille elev ind, *Mimmi Simonsen*. Vi andre var 7 år, kun hun var 6. Hendes mors far havde undervist hende hjemme. Han hed *Scharff* og havde været lærer i Angel mellem krigene 1848–64, men blev på grund af sit tyske sindelag afskediget af danskerne. Moderen var lige så tysk, og det prægede de tre børn i det hjem. Hendes far, *M. D. Simonsen*, var også lærer og lige så dansk som sin broder, redaktør *P. Simonsen* ved *Flensborg Avis*, men han måtte gå stille med det. Efter 1920 fik *M. D. Simonsen* nogen oprejsning. Han blev rektor for den nyoprettede danske kommuneskole, men faldt for en ny, lav aldersgrænse, og blev så forretningsfører for Flensborghus Bogsamling. Men datteren og jeg blev veninder for livet, skønt hun var tysk og jeg dansk.

I Mimmi Simonsens hjem kunne tysheden give anledning til små scener. Redaktør *Peter Simonsen*, hendes farbroder, tog engang sin hat og gik – eller ville gå, da min veninde uden at tænke over det, spillede på klaver „Heil Dir im Siegerkranz“. Mens vi var forlovede, min mand og jeg, var vi tre engang sammen, og så tog min mand hendes paraply og sagde: „Nu er det

Bov Landevej 11. Familien William Johansen boede på 1. sal, familien Billum på 3.

min! Sådan gjorde tyskerne med Sønderjylland. Er det ret?“ Hun blev gift med lærer *Andersens* søn, der var på et skibsmæglerkontor, først i Flensborg, siden i Hamburg, hvor han døde, og deres eneste søn mistede de i sidste krig. Mimmi holdt hus for sin far, da moderen var død, og efter faderens død boede hun i huset i Turnergade nr. 12, hvor de, al den tid jeg kendte dem, havde boet.

SKOLEN I SKOLEGYDE

I Nystadens skole gik jeg vist et par år, så flyttede mine forældre til Harreslevvej og derfra til den dejlige Bov Landevej, hvor vi har boet både i nr. 14 og siden i nr. 11. Derfor kom jeg i skolen i Skolegyde, den der efter 1920 en tid blev dansk kommuneskole. Der gik for første gang drenge og piger sammen. På legepladsen holdt vi os hver for sig. Jeg mindes, vi spillede morsomt langbold, som hed „Schlagball“. Ellers legede vi røvere og soldater eller sprang i tov. Drengene legede med marmler. De gik mest i træsko, pigerne enten i klodser eller sko og om vinteren i knapstøvler. Vi gik altid med forklæde. Vi havde en flink lærer, *Lausen*. I næste klasse hed læreren *Thiesen*. Vi lærte godt, især regning og tysk. Jeg kan endnu gode citater fra Schillers „Die Glocke“, fra „Die alte Waschfrau“ og „Zu Dionys dem Tyrannen“. Og flere småsange holder jeg af, til eksempel „Üb

immer Treu und Redlichkeit“, „Ich bete an die Macht der Liebe“ og „Alle Jahre wieder kommt das Christuskind auf die Erde nieder“.

I min klasse var der vist to andre piger fra danske hjem, *Ida Petersen* og *Mikkaline Mikkelsen*. Så husker jeg *Agnes Schulz*, hun var så nydelig, og *Klara Bubbers*, en lærerdatter. Hun var så dygtig til tysk stil, men jeg var nr. 2.

Min broder *Kristian* gik en klasse under mig, og han fik af sin lærer, *Sørensen*, lov at synges: „Ich bin *kein* Preusse, die Fahne schwebt mir rot und weiss voran“. Det var en undtagelse. Men min søster *Didde* blev noget chikaneret af en lærer, fordi hun var fra et dansk hjem.

BOV LANDEVEJ

Da vi kom til at bo på Bov Landevej, blev den rigtig min gade. Hvor Petri kirke ligger, var der grusgrav, og nr. 11 og 13 var heller ikke bygget, så der var plads til at lege røver og soldat, at plukke violer i hegnet til „*Sollis*“ have og gynges i træer oppe ved Turnergade. Der lå en mark, der gik helt ned til *Bredsdorffs* villa på Åbenråvej, hvor nu den danske Ansgar kirke ligger.

På Bov Landevej boede en *Mutter Wiese*, der havde en lille høkerforretning, hvor vi i en blikdunk hentede petroleum til vore lamper og margarine, som vi kaldte smør. Bolsjedåserne stod i en lang fristende række.

Overfor boede *Mutter Pries*, en solid og god vaskerkone, venlig og myndig. De to yngste af hendes sønner hørte med til legekammeraterne. I nr. 14 boede vi og flere familier, bl. a. en enke, hvis datter *Ida Müller* var blandt kammeraterne. Ida havde et morsomt gammelklogt sprog: „Die Firma kommt sich“, når nogen havde fået nyt tøj; „Wir haben's ja“, „Sie tiert sich“ på plattysk: „Se teert sich“, d. v. s. „hun er vigtig, hun skaber sig“.

I Flensborg talte pigerne det finere højtysk på skolegården, mens drengene talte plattysk.

Når vi slædede ned ad Bov Landevej, helt oppe fra Lindeallé ned om det skarpe hjørne ved nr. 14 og ned til Nystaden, så gjaldt det om at komme væk i en fart, når en politibetjent dukkede op, og varselsråbet var: *Wusschuf!* Mon ikke *Varsko* oversat til plattysk? Et år var fjorden frosset til, og der var fejte gode skøjtebaner. Så gav Far afkald på sin middags-søvn og tog os to store, Kathrine og Kristian, med ned at løbe på skøjter.

Kristian og *Didde* gik ved nytårstid med rumlepotte og sang det plattyske: „Fru, maak de dör op, de Rummelpott will rin“.

Mens vi boede på Bov Landevej 14, gik jeg hver lørdag eftermiddag skrås over gaden til undervisning i håndarbejde hos en fru *Richelsen*, altid med rent forklæde på. Der traf jeg blandt andre *Emilie Thaysen*, senere gift *Møller* og nu boende på samme gade i Haderslev som jeg. Jeg lærte også at skære i træ. Det blev til syskrin, Amagerhylder, og et bord har jeg

endnu selv. Jeg gik også til undervisning i klaverspil helt ovre på Jørgensby-siden hos en fru *Ramm*.

KÆLEDYR

Mine forældre havde ofte forskellige slags dyr, en tam irisk, der kom når Far lå og læste *Flensborg Avis*, og satte sig på avisen eller på hans skulder, katte og hunde og hvide mus i et glasbur.

Engang jeg havde gæster til min fødselsdag, skubbede en kammerat glasset til side, og en lille hvid mus ville smutte ud, men så blev glasset hurtigt skubt i, og musen blev klemt ihjel, en stor sorg. Men så sendte Mor mig i kælderens for at hente desserten op, frugtbudding og cremesauce. Det skulle bringe os på andre tanker.

FRØKEN BOLDT'S HØJERE DØTRESKOLE

Jeg var vist 12 år, da min onkel morbroder *Jes Terkelsen*, lærer ved Slots-gades skole, underviste mig i engelsk og fransk, og så kom jeg sammen med hans døtre, mine kusiner *Kathrine* og *Amalie* til frøken *Boldts* „Private höhere Töchterschule“. Lærer Andersen kaldte den spydigt „institutet“. Den var en efterkommer af *Monrads* danske pigeskole og havde vist til huse samme sted, nemlig i en baggård i Storegade, lige syd for „Colosseum“. Der var toppede brosten, en dårlig trappe op til 1. sal, og vi måtte igennem en klasse for at komme ind i vor. Frøknerne *A.* og *E. Boldt* ejede den, og jeg blev senere klar over, at frøken *E. Boldt* var dansk. Hun var meget afholdt, og jeg har senere truffet hende i en dansk kirke.

Det var den eneste skole, hvor man havde dansk undervisning, kun én time ugentlig. Vi læste på tysk H. C. Andersens „*Bilderbuch ohne Bilder*“ og oversatte det til dansk. I regning var jeg langt foran mine kammerater, så lærer *Paulsen*, der underviste os i det fag – han var vist i det stille også dansksindet – gav mig vanskeligere opgaver. Til gengæld vidste jeg intet om det antikke Grækenland; derom havde vi intet hørt i den kommunale skole. Hellas blev forsømt til fordel for de brandenborgske kurfyrster.

De fleste elever var fra den sydlige bydel, og jeg kendte ingen og er ikke senere truffet på nogen, undtagen *Dude Lorenzen*. Hun blev gift med en arkitekt *Naeve* i Sønderborg, og da min mand og jeg kom dertil, fandt vi to gamle skolekammerater sammen. Så var der *Luise Däcker* og *Olga Struckmann* fra Nørregade, *Helene Becker* fra Storegade og *Mary Erichsen*, der boede lige ved Nørreport, og som jeg undertiden fulgtes med. Hun var vist et år eller så ældre, gik vist til privatundervisning, men hun virkede på mig som „die züchtige Hausfrau, die Mutter der Kinder“. *Anna Hammer* var så munter og nydelig, *Louise Voigt* stille og værdig og *Paula v. Waitz* med prægtig rød hårmanke. Der var *Mitze Passarge*, *Laura Fick* og *Christine*

Unsere hochverehrten Lehrerin Frk. A. Boldt
in herzlichster Liebe und Dankbarkeit gewidmet
von ihren Schülerinnen 29. Sept. 1897.

»Vor højtærede lærerinde frøken A. Boldt tilegnet i hjertelig kærlighed og taknemlighed af hendes elever 29. september 1897«. Sølvplade, som har siddet på en billedramme. Nu i Dansk Centralbibliotek, Flensborg.

Paulsen, hvis far underviste i regning ved skolen. Hvem mon endnu lever af dem?

Skolen solgtes til en frøken *Friederici* fra Itzehoe. Den nye forstanderinde samlede øverste klasse til teaftener og ordsprogsleg. Det var meget morsomt. Frøken *Friederici* solgte den efter få år til frøken *Zukertort*. Der kom senere mine to yngre søstre *Didde* og *Thea* til at gå, men den eksisterer heller ikke mere.

SKOLEVEJ OG GADEBILLEDE

Til privatskolen var der lang vej, den kedelige Nystad, Nørregade og Storegade. Da kunne vi misunde *Guste Nielsen*, som naturligvis hed *Auguste*. Hun kunne nemlig køre med sporvogn, så tit hun ville, fordi hendes far var sporvejsdirektør. Det var en hestesporvogn, og var den tykke „Zahlmeister“ med, så stod han af, når det gik op ad bakke, f. eks. ved Frue kirke. Det skete, at der ved Nørreport, hvor vi kunne se fjorden og havnen, lå et skib med Dannebrog; det var os en stor fornøjelse.

Til gadebilledet hørte også hunde, der var forspændt mælkevogne. En tid var der også *Baumanns* æsel fra Junkerhulvej. Mænd råbte „Husumer Hoppkrabben“, det er de brungrå Vesterhavs-rejer, og „hiesige Bickbeeren“, hjemlige blåbær, og „Fliegenfänger, die allerbesten der Welt“, de bedste fluefangere i verden.

Mødte man ved 12-tiden eller 1-tiden værftsarbejderne, når de gik til eller fra middagen, kunne man næsten ikke komme frem. Fulgtes man med Far, og han mødte bekendte, så røg Fars finger op til kasketten, og fra begge lød et „mojn“, enten det var morgen, middag eller mod aften.

DANSK LÆSNING

Det var kun i frøken Boldts skole, at vi havde lidt dansk, ikke i den tyske folkeskole. Men onkel *Grünwald* i Haderslev sendte danske bøger eller hefter til jul, og jeg takkede og skrev, at i skolen har vi ikke danske timer, men vi lærer dansk hjemme hos Mor. Det brev satte han i *Dannevirke*, hvor han var medarbejder.

Stormfloden 31. december 1904. Man ser fra Nystaden mod øst gennem Grønlandgang til Værftsgade med værftets kontorbygning.

Dansk læsning fik vi også, når vi lånte bøger på „Margrethesminde“ hos Gustav Johannsens datter *Alexandra*. Det var mest Far og jeg, der læste. Far havde selv indbundet en del bøger, og jeg husker, at jeg glædede mig over at læse – ja, den hed vist „Nordens Historie“, og Ingemanns romaner blev jeg ikke træt af.

DA JEG GIK TIL PRÆST

Jeg blev konfirmeret i 1898, så vidt jeg husker Palmesøndag, kun 14 år gammel. Det skete i Dansk Kirke i Flensborg, Helligåndskirken.

Vi var kun 11 danske konfirmander, som kom fra forskellige skoler, og vi kendte ikke hinanden. Vi samlede én gang ugentlig i pastor *Carstens'* private spisestue, hvor vi sad om et rundt eller ovalt bord. Jeg var nr. 1 af pigerne, om på grund af alfabetet, navnet *Billum*, eller fordi jeg kom fra frøken Boldts private døtreskole? Af drengene sad en, vist fra gymnasiet, øverst. Han hed *Jørgensen* og var fra Gråsten, jeg mener, hans far var apoteker. Jeg kan se ham liste en hånd op til jakkelommen og så putte et „bum“ i munden. Det skete flere gange i timens løb. Af pigerne husker jeg kun *Marie Vrang*, ældste datter af bogholder *Vrang* ved *Flensborg Avis*. Vi fulgtes sommetider ad.

Hvad vi lærte og gennemgik, husker jeg ikke, men vidste vi ikke noget på dansk, skulle vi blot sige det på tysk, også ved overhøringen, onsdagen før konfirmationen. Da var der mødt nogle af forældrene.

I den tid kom jeg til at holde af salmen „Ånd over Ånder“, og da vi langt senere fik den nye salmebog, var jeg ked af, at 2. vers var slettet. Nok er de indledende linjer lidt kunstige, men de sidste kan man altid have brug for:

Skab inden i os fornyede hjerter,
led os i sandhed, ophold os i nød,
gør os tålmodige midt under smerter,
vær du vor kraft og vor trøst i vor død!

De andre piger var alle i sorte kjoler, men jeg var i hvid, for Mor sagde, at det var pigerne i Danmark også. Da min søster Didde to år senere blev konfirmeret, var dansk konfirmation forbudt, og hun mødte iblandt mange sortklædte konfirmander i sin hvide kjole i den store Nikolaj kirke. Det må ikke have været så morsomt. Året før min konfirmation var jeg henne at se på, og da var der en pige, der vist hed *Bucka*, der var i hvid kjole.

Selve konfirmationen og gudstjenesten var højtidelig og smuk. Vi holdt meget af vor venlige præst. Jeg har hans hilsen i min poesibog, undertegnet „Din gamle Præst og Ven“. Det var en god tid.

I kirken, neden for den gamle smukke prædikestol, som tyskerne tog og flyttede til deres nye kirke på Jørgensby, sad der en venlig ældre kone, der rakte salmebøger til folk, der ingen havde med. Noget sakristi var der ikke, kun et mindre aflukke, men dengang brugte præsten også kun dansk præstekjole og behøvede ingen plads og tid til at skifte til messehagel. Det er vist et levn fra katolsk tid. Indgangsbøn og udgangsbøn brugtes ikke. Der var ingen degn. Det kom først efter 1920. Der var organist *Christiansen*, en høj mand, som jeg engang så gå ind i aflukket med et papir i hånden. Det gjaldt vist salmerne.

Når vi skulle i dansk kirke i Flensborg, skulle Mor altid have en slurk fløde for at klare stemmen.

Om eftermiddagen på konfirmationsdagen kom forældrenes venner med gaver. Jeg fik blandt andet 6 sølvfingerringe, og gæsterne blev trakteret med – ja, var det først kaffe og så vin og kager eller var det kun vin? Om aftenen kom morbror *Jes Terkelsen* og tante *Marie*, f. Jensen til „varm aftensmad“. Den dag var der hjælp i køkkenet.

Ellers skete ingen forandring. Jeg fortsatte min skolegang.

HJEMMETS OMGANGSKREDS

Morbror *Jes Terkelsen* var jo tysk lærer, men også i det skjulte dansk-sindet, men vi måtte, når vi bragte *Flensborg Avis* derover, huske at vende

Kati Svenssons morbroder Jes Terkelsen og hans hustru Marie f. Jensen. Terkelsen var lærer ved Frue sogns drengeskole 1881–1912 og rektor samme steds 1912–22. Han var i 1920 medlem af den kommission, der skulle prøve børnenes kundskaber i dansk, inden de fik lov til at komme i den danske kommuneskole. De andre medlemmer var den dansksindede M. D. Simonsen og tyskerne: medlem af byråd og skoledeputation Th. Plöen og overlærer H. Schmidt. Terkelsens danske holdning i 1920 kostede ham mange venner, bl. a. lærerfamilien Sohrt.

titlen indad, og han havde på sin lange pipe et pibehoved med kejser Vilhelm på. Gennem ham fik mine forældre forbindelse med danske lærere, som de så kom sammen med. Jeg husker især *Hansen Maugstrup*. De var danske og ikke så bange af sig. To af deres børn blev danske, ved jeg, og fru Hansen kom på et hjem i København, da hendes mand var død. Så var der også lærer *Andersen*. Han havde en datter, der kom på Union Bank. En søn blev vist præst. Den ældste var gift med Mimmi Simonsen. Lærer Hansen Maugstrup boede i Husumgade, lærer Andersen i Duborggade. Og så var der lærer *Jørgensen* i Helene allé. Onkel Jes og tante Marie boede i Riddergade, inden de byggede hus i Turnergade. Denne kreds kom sammen til fødselsdage, til aftenkaffe, senere en toddy til herrerne og et glas vin til damerne.

Vi må også nævne lærer *Madsen*, lærer *Christiansen*, der var organist ved den danske kirke og vist flere. Skønt nogle af dem havde koner fra det

gamle land, blev de flestes børn tyske, undtagen *Hansen Maugstrups* og min onkels søn, *Terkel Terkelsen*, der dog først som voksen blev sig rigtig bevidst som dansk.

Da vi kom til at bo i samme hus som ingeniør *Johansen*, kom de to familier en del sammen. Jeg tror, at det var den eneste omgang, *Johansens* havde, ja, de kom til fest i Borgerforeningen.

FORENINGSLIV

Vi havde i Flensborg to danske selskabelige foreninger, *Ydun* og *Borgerforeningen*.

Ydun var den mest jævne, for mig at synes også den mest danske. Der blev spillet dilettant begge steder. I *Ydun* blev der sunget meget på dansk ved fælles kaffebord. Da *R. P. Rossen* kom til Tønder, blev Far formand for *Ydun*. Derfra husker jeg faktor *Lausten* og kone spille dilettant, og en familie *Gynter* lagde jeg mærke til og *Valdemar Sørensen*, der kom frem ved krigsafslutningen, men det er svage minder. Der blev holdt fornøjelige baller både i Hotel Nordischer Hof, nu Flensborghus, og på Bellevue.

I *Borgerforeningen* gik det mere stift til. Der kom de finere med redaktør *Jessen* og direktør *Bredsdorff* i spidsen, men kom de indfødte flensborgere til kortspil med *Kloster*, vinhandler *Bräundle*, vinhandler *Colding* og rigsdagsmand *Gustav Johannsen*, så gik det ofte på plattysk. Når *Gustav Johannsens* mor kom til byen, sagde hun på sit plattyske: „Wat en Gewog' in so'n Stadt“, sikken færdsel i sådan en by. Engang holdt *Carit Etlars* enke foredrag i Borgerforeningen, og bagefter inde ved kaffen udtalte jeg, at eftersom hun var *Carit Etlars* enke, syntes jeg, hun var for pyntet. Da var der en, der så forbavset på mig. Det var vist første gang, at *A. Svensson* og jeg lagde mærke til hinanden. Da Far fortalte, han havde meldt sig ind i Borgerforeningen, fik han et kys af mig. Der traf vi sammen med direktør *Thomsens*, og der har jeg set redaktør *Christiansen* danse med *Merete Nielsen*, en søster til fru *Thomsen*. Vi troede, de skulle blive et par. Jeg har været med til karneval og til dilettantkomedie, især en hr. *Lenschau* var dygtig, og jeg har set familien, ja, hvad hed nu den unge pige, der blev en anerkendt sangerinde? *Emmy Leisner*! Vi hørte hende engang under krigen og var betaget, glemte helt krig og rationeringskort.

Da vor forlovelse gik itu i marts 1905, mens jeg var på *Ubberup højskole*, så lige før skolen sluttede, kom *A. Svensson* rejsende for at få det i lave igen, og vi blev enige ved en sammenkomst i *Gnomen-Keller*, som redaktør *Jessen* indbød os til. Og så var der fest i Borgerforeningen, og vi lod, som vi ikke kendte hinanden, fordi mine forældre endnu ikke vidste, at det var gået i orden igen; da dansede redaktør *Jessen* en lanciers med mig, og jeg kunne se, at Far var stolt af det. Vi har altid holdt *Flensborg Avis*, og som barn havde jeg set redaktør *Jessen* på gaden med stolt rejs-

»Ydun«s dilettanter opfører »En søndag på Amager« 25. april 1903. Både for voksne og børn var en dilettantforestilling i »Borgerforeningen« eller »Ydun« vinterens store oplevelse, især da for de unge, som selv optrådte. Der var mange dygtige skuespillere iblandt. De optrædende er: bageste række fra venstre: en dansk barbersvend (rejste igen), sejlmager Skov (pebersvend), typograf Jens Paulsen og typograf Kristoffer Friis. Midterste række: typograf Valdemar Sørensen, senere politimester under afstemningen 1920, typograf Jørgen Nielsen, sekretær i foreningen, snedker Günther, typograf ? ? ? ? ? ?, fru Marie Sørensen, Olesen, frøken Waibel, Villhelm Nielsen og musiker Jensen. Forreste række: Frk. Bertha Nielsen, frk. Christine Nielsen, typograf Gottlieb Johansen, frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? og fru Johansen.

ning, og vi har set ham i kirken. Vi frydede os når vi læste hans hvasse artikler. Det var også ham, der satte os i gang med at samle medlemmer til *Kirkeligt Samfund*. Jeg fik tildelt Frisergade, og vi gik vist efter en liste over *Flensborg Avis'* abonnenter.

I begge danske foreninger kom unge mennesker fra Nordslesvig, *Holger Fink*, den senere borgmester i Åbenrå, *Mads Haar*, *Knud Høj*, dyrlæge *Petersen* og andre, og fra det gamle land *Danø*, *Clausen*, *V. Christensen*, senere isenkræmmer i Fredericia, og folk fra skibsværftet, hvor Far var ansat, bl. a. *Leisner*, der var ingeniør, samt fra Nationalbankens Filialbank i Flensborg, især *Lenschau*, der var så dygtig til dilettant.

HYLDEBÆRLIKØR

Lige fra jeg var ung, har jeg samlet på opskrifter, og i 1966 udgav jeg et lille hæfte: „En Samling Opskrifter fra et sønderjysk Hjem“, og her er trykt en opskrift fra min Flensborg-tid: *Hyldebærlikør*. 1 flaske hyldebærsaft, 1 flaske rom, af den billige fra Gnomenkælder til 90 pfennig. Noget af rommen stilles 2–4 uger hen med en stang vanille (i småstykker) og 6–7 mandler (bitre) og nogle søde. Blandes.

Opskriften har jeg fået hos en gammel dame i Frisergade, da jeg i 1905 var ude at samle medlemmer til Kirkeligt Samfund i Flensborg.

UNG PIGE

Efter skoletiden kom jeg i huset hos ingeniør *Johansen*, der var ansat på skibsværftet og boede Bov Landevej 11 på 1. sal. Vi boede på 3. Fruen var født Culmsee, fra Roskilde. Der blev mit Haderslev-sprog drillet ud af mig. Vi sagde ikke *æ* eller *a*, men *je*, og det var meget vanskeligt at få det *je* lavet om til et *jeg*.

Jeg havde tænkt på at blive lærerinde, men tysk lærerinde var ikke noget for mig. Jeg gik så på tysk handelsskole, Bargmanns, i Flensborg og havde først plads der, men så tog jeg til Vojens som bogholderske. Foruden kost og logi, et stort rart værelse for mig selv, gav det 28 mark pr. måned, og når jeg blev der et år, så 12 gange 2 mark til. Jeg blev der et år.

Men da havde jeg lært *A. Svensson* at kende, og der gik flittigt breve frem og tilbage, men lønnen slog ikke til til de mange rejser hjem, skønt billetten kun kostede 3 mark. Redaktør *Jessen* satte megen pris på min mand, og tog sig i det hele taget af sine medarbejdere og underviste dem i fransk. Han sørgede også for, at medarbejderne kom med til Ribe domkirkes indvielse, også den forlovede pige fra Vojens blev bedt med, en uforglemmelig oplevelse.

Min forlovedes mor var fra mors side fra gode slægter på Løjtland. Hendes far var fra Ål sogn og var bådsmænd eller skibstømmermand. Hendes mand var fra det gamle danske landskab Halland og kom på valsen som skræddersvend og blev hængende i Løjt. Men da det færdigsyede tøj kom på moden, kneb det med arbejdet. Han tog til Sverrig og sendte bud efter kone og datter. Sønnen, *A. Svensson*, var dengang på Hejls efterskole; senere kom han på Vallekilde og Testrup, så jeg skulle jo også på højskole. Jeg valgte Ubberup, og det har jeg været meget glad for. Mine kammerater påstod, at jeg havde tysk akcent, men forstanderen, *Jannik Lindbæk*, sagde, at den var slesvigsk. Men den var jo noget anderledes end t. eks. *Martha Gads* eller *Agnete Jensens*, fra Roager og Bovlund.

UNG KONE

Da jeg kom hjem fra Ubberup, giftede vi os og boede på hjørnet af Skov-

gade og Vanggade på 3. sal med dejlig udsigt over by og fjord helt til Sottrup kirke i Sundeved. Far sagde til Svensson, at han havde tre døtre, og at han kun kunne give dem et linnedudstyr. Så lånte redaktør Jessen os pengene dertil. Det blev ordnet ved den nævnte sammenkomst i Gnomen-Keller. I vort hjem fik vi besøg af redaktør *Jessen*, og hans broder, lærer *Peter Jessen*, boede en nat hos os, og jeg glemte at give ham et håndtørklæde. Det husker jeg!

Kun et år efter, i juli 1906, døde redaktør *Jessen* til stor sorg og savn for os. *Ernst Christiansen* var udset til at være redaktør af *Dybbøl-Posten* i Sønderborg, men nu syntes fru Jessen, at hun ikke kunne undvære ham ved Flensborg Avis, og så blev det min mand, der kom til Sønderborg.

I Sønderborg fik vi bud om min bror Einars død.

EINARS DØD

Det var i 1910. Min mand sad i fængsel, 3 måneder på grund af 4 ord, en overskrift til en notits, der var taget efter en anden avis: „I Dr. Hahns Fodspor“. Først kom han til Neumünster, men en ansøgning om at afsone straffen i Flensborg blev bevilget. Han fik et par dages orlov og kom til Flensborg, kom ind den 12. april og kom ud den 15. juni.

Så fik jeg en søndag et telegram: „Einar verunglückt“.

Vi havde vor ældste datter, *Karen Margrethe*, og barn nummer 2, *Bjørn*, var undervejs, men om jeg tog pigen med eller ej, husker jeg ikke. Vi havde jo ung pige, men jeg tog afsted med toget og kom hjem, hvor jeg traf Mor dybt ulykkelig.

Einar havde fået lov at lege med nogle kammerater, og nu var han druknet tæt ude ved Østersø-badet. Far gik der og ventede på, at man skulle finde ham. Omsider blev han bragt hjem i sit våde blå matrostøj, død, kun 11 år gammel, Fars og Mors elskede efternøler, 8 år yngre end den næst- yngste.

Det blev fortalt, at de havde leget røver og soldat, men et par stykker havde sat sig i en båd. En politibetjent var kommet forbi og tænkte, om han skulle jage dem væk, men de sad jo pænt stille, så han lod dem være. Naturligvis vippede de med båden, og da en kammerat talte til Einar og ikke fik svar, vendte han sig og så, at Einar var borte; kun hans hue lå på vandet. De blev ulykkelige og styrtede i land og kaldte på hjælp, men der gik altså for lang tid.

Sådan er det blevet mig fortalt, eller sådan husker jeg det nu, så mange år efter. Mine forældre boede dengang i Nystaden, lige ved Junkerhulvej. Det vides, at genboens søn, *Hakon Thomsen*, og *Jacob Kronika* var med, ikke i båden, men i den flok, der legede sammen.

Næste dag gik jeg op til fængslet og bad om at få min mand i tale. Han kunne se, jeg var ked af det, og blev bange, at der var sket noget

Einar Billum.

med vor datter, for han havde drømt om natten, at han så sin søster drukne. Han hørte i fængslet kirkeklokkerne ringe, da Einar blev begravet.

Far har altid taget, hvad der mødte ham med ro, men Mor kom ikke så snart over det. Før plejede hun at lave håndarbejde om eftermiddagen, men nu gik hun hver dag op på kirkegården. Før gispede hun, når hun skulle

op ad trapper – det var hjertet, det var galt med – men disse spadsereture havde hun godt af. Jeg tror, de gjorde, at vi beholdt Mor et par år længere.

MIN SIDSTE FLENSBORG-TID

Min sidste Flensborg-tid blev fra julen 1915 til 1919. Da krigen trak ud, og min mand opsagde forpagtningen af *Dybbøl-Posten*, fordi han stadig var indkaldt, flyttede jeg tilbage med børnene for at være i nærheden af mine forældre. Derfor var vi med til at stemme i Flensborg for Danmark den 14. marts 1920. Vi var også samme dag med til en betagende gudstjeneste i Helligåndskirken. Mens vi efter selv gudstjenesten stående sang „Mægtigste Kriste“, faldt solen ind gennem vinduet og glødede i Dannebrog på kirkeskibet „Tordenskiold“.

Ikke en dusindansker

AF JENS SCHRØDER

Min far *Frederik Schrøder* blev født i Haderslev den 20. marts 1853 og døde i Åbenrå 9. oktober 1927. Han var altså 11 år i 1864, og krigen i hans barndom prægede hele hans senere liv. Han fortalte gerne om den og om den forskel, der var på preussere, andre tyskere, bayrere og østrigere. Han var søn af en slagter og blev selv slagter. Efter min mors død i 1890 flyttede han med børnene til Solkjær i Grarup sogn, hvor hans kone var født, og her drev han et mindre landbrug og handlede med kvæg.

PRYGL I SKOLEN

Da jeg var født 5. juli 1887, kom jeg i skole i Grarup i 1893. Hele skolen havde 28 elever i 6 klasser. Efter et valg i 1893 eller 1894 var der nogen ballade, først på kroen, som vi boede lige over for. Hvorledes degnen har været indblandet i det, ved jeg ikke, men det førte i hvert fald til, at jeg så at sige daglig fik klø i skolen uden påviselig grund. Dette kunne også andre se, ja degnekonen gav mig bolsjer og kager i frikvartererne. Men jeg fortalte ikke noget herom hjemme.

I foråret 1896 kom min søster *Sofie* i skole. Hun havde hørt noget om pryglene i skolen i smedjen, og nu så hun det igen. Der blev atter ballade, og stemningen i sognet delte sig. Om det var helt efter nationale eller politiske linjer ved jeg ikke. Jeg husker kun, at pastor *Lorentzen* fra Starup kom for at mægle, men blev jaget fra gårdspladsen af Far.

Far havde anlagt sag mod læreren, og den tabte han i Haderslev, i Flensborg og i Kiel, men han vandt den ved rigsretten i Leipzig nogle år senere. Det var en stor dag! I Flensborg var jeg indkaldt som vidne i foråret 1897.

TIL FLENSBORG

Ved aftensmaden den 2. januar 1897 siger Far til vor husbestyrerinde: „Christine, gør drengens tøj færdig. Han skal gå i skole i Flensborg i morgen“. Det kunne hun ikke. „Sig så til Jørgen, at giggen skal holde udenfor klokken 6 i morgen. Så køber jeg tøj, hvor vi kommer hen“. I Haderslev blev købmand Biehl vækket. Jeg fik nyt tøj og støvler m. m. Klokken 8 var vi på banegården. Jeg så for første gang et lokomotiv. På rejsen fra Ha-

derslev til Flensborg talte jeg ikke med Far. Der var bønder med i kupeen, og de handlede kvæg.

Det første, jeg sagde til Far, da vi var kommet ud i Rådhusgade, var: „Hvad lever de folk af? De har jo ingen jord“. Hvortil Far svarede: „De snyder hinanden!“. Det var mig helt uforståeligt.

I SKOLE

Jeg blev sat i pension i Nørregade 15 på 2. sal.

Klokken 14 gik jeg med Far til Marie sogns drengeskole I i Slotsgade. På vejen siger Far: „Pas nu på vejen, så du kan finde tilbage til Nørregade 15“. Ved min hjemkomst gik jeg op ad fortrappen, som jeg havde gjort med Far kl. 12. Jeg blev modtaget med en stor balle, at jeg skulle bruge bagtrappen, og at Far var rejst, men kom igen ved lejlighed. Han kom i maj, og vi var ude at søge lejlighed til efteråret.

Far søgte rektor *Terkelsen*. Hvad der taltes om, ved jeg ikke, da jeg ventede på gangen. Der var vanskeligheder. Det varede længe. Rektor kom ud og så på mig, men sagde ikke noget. Derefter blev lærer *Petersen* tilkaldt. Han talte dansk med mig ude på gangen, og med ham kom jeg så ind til rektor. Der blev det så aftalt, at jeg skulle blive hos lærer *Petersen* til april og så over til lærer *Rohwedder*.

I RETTEN

Lærer *Petersen*, kaldet *Dicke Petersen*, var for mig det mest ideelle fremmede menneske, jeg har truffet. Han havde været dansk soldat i krigen 1864 og tysk soldat i krigen mod Frankrig i 1870.

Det var lærer *Petersen*, der gav mig besked om, at jeg skulle møde i retten som vidne. Jeg fik et stort brev med, som skulle afleveres til dommeren. Han sagde, at min far nok skulle være der. Da jeg spurgte, hvor min Far var, svarede dommeren, at han ikke var der, men at han havde sendt et brev. Dommeren behandlede mig med stor velvilje, da han havde læst lærerens brev.

HEIL DIR IM SIEGERKRANZ

I efteråret 1897 kom Far, min søster *Sofie* og husbestyrerinden til Flensborg, og vi flyttede til Wrangelgade 20.

Fra min skole husker jeg, at jeg en dag skulle sidde efter. Jeg kunne ikke alle vers af „Heil Dir im Siegerkranz“. Det var hos lærer *Rohwedder*. Jeg var den dag den eneste, der var på den. Da alle var gået, sagde lærer *Rohwedder*, at jeg kunne sidde efter hjemme hos ham. Så kunne jeg tage alle stilehefterne med hjem til ham i Knuthgade 14.

Da vi kom ind i Knuthgade, mødte vi Far, der kom i samme retning. Min første tanke var, at det var godt, at det var „Siegerkranz“. Far spurgte

Nørregade. Skinnerne er til hestesporvognen, som begyndte at køre i 1881. Billedet er altså taget mellem dette år og 1907, da den elektriske sporvogn kom.

til min flid og opførsel. Jeg er vist aldrig blevet rost som den dag. Eftersidningen blev ikke omtalt. Ved gadedøren til nr. 14 tog Far og Rohwedder afsked, og jeg gik med op med stilebøgerne.

Oppe i lejligheden var fruene ikke hjemme, men der var dækket kaffebord med mange kager. Lærer Rohwedders forslag var, at vi først skulle drikke kaffe, og jeg skulle hjælpe ham med kagerne. Samtidig forklarede han, hvor nødvendigt det var, at jeg kunne alle 10–12 vers af „Siegerkranz“. Derefter skulle jeg gå hjem og lære alle vers til næste dag. Han ville høre dem alle sammen. Jeg kunne dem, men blev ikke hørt.

SKOLEUDFLUGT TIL DANEVIRKE

Den stående regel var, at jeg ikke måtte komme med på skolens udflugter. De gik nemlig gerne til Knivsbjerg eller til andre tyske nationale mindesmærker. Men jeg fik til gengæld det beløb, det kostede, samt 2 mark, som jeg måtte bruge.

En dag i 1901 siger jeg til Far: „Vi skal ud med skolen i næste uge“. „Hvor skal I hen?“ „Til Danevirke“. „Danevirke! Så er det bedst, du kommer med. Så kan vi holde instruktion, når du kommer hjem.“

Vi skulle møde på skolen kl. 7. Det viste sig, at det var hele skolen bortset fra de helt små, der skulle hente fanen – blau-weiß-rot – med et stort civilt musikkorps i spidsen og så i marsjordning til banegården. Ved 10-tiden om aftenen kom vi tilbage til Flensborg. Foran banegården var der sort af mennesker, der skulle se deres poder. Jeg holdt det for helt udelukket, at Far skulle være der. Vi blev stillet op som to gange i Slesvig og skulle tilbage til skolen for at aflevere fanen. Musikken begyndte med „Schleswig-Holstein meerumschlungen“. I det samme blev jeg revet ud af geledet, og Far råbte: „Herut her, den komedie laver vi ikke med!“. En af lærerne lige så højt: „Auch einer von den vergifteten“.

ALEXANDRA JOHANNSENS BIBLIOTEK

I 1897–98 lånte jeg bøger på børnebiblioteket hos *Alexandra Johansen* i villaen i Harreslevgade. Biblioteket mindede om en almindelig dagligstue med et skrivebord, hvor frøken Johansen havde plads, et bord med 4 stole og de sidste dages *Nationaltidende* på bordet, et større bord med *Illustreret Tidende* og andre lignende blade. Der var også børnebilledblade og til jul *Juleroser*, som også kunne købes. Disse blade måtte kun læses på stedet, men i regelen fik jeg gamle illustrerede blade med hjem og *Nationaltidende* til Far.

Far spurgte hver gang, jeg havde været på biblioteket, om der havde været andre, men jeg har aldrig truffet nogen. Jeg har to gange talt med *Gustav Johansen*. Han sad i en kørestol i haven og kaldte på mig. Han spurgte efter mit navn, om vi talte dansk hjemme, og jeg skulle fortælle

»Margrethesminde i Eckenergade var rigsdagsmand Gustav Johannsens bolig. Her var »bogsamlingen på Margrethesminde« anbragt og blev ledet af hans datter Alexandra Johannsen, til både hun og bogsamlingen kom til Flensborghus Bogsamling, det nuværende Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, i 1921.

om skolen og lærerne. Anden gang blev jeg kaldt over, inden jeg gik i biblioteket. Samtalen var nærmest om drengestreger og om slagsmål mellem danske og tyske drenge. Da jeg kom ud fra biblioteket, blev jeg igen kaldt hen til ham. Jeg fik en stor lærredspose med de dejligste pærer. Der var så mange, at jeg ikke kunne bære dem. Allerede i Harreslevgade delte jeg ud til drenge, jeg mødte, men fik da halvdelen med hjem til Wrangelgade. Gustav Johannsen var efter min mening den elskeligste gamle mand, jeg havde kendt.

HELLIGÅNSKIRKEN

I en bestemt periode omkring 1900 gik Far, Sofie og jeg hver søndag to gange i Helligåndskirken, til trods for at familien ellers ikke kom i kirke. Ved døren var der en mand, der talte os. Det var en preussisk gendarm i civil, efter hvad Far forklarede. Men en dag sagde Far, da han læste i *Flensborg Avis*, som han var en trofast holder af: „Så, nu behøver vi ikke at gå i kirke mere!“

Øjensynlig har han deltaget i en demonstration for at få indført eller

fortsat dansk prædiken i Helligåndskirken ud fra rent nationalpolitiske ideer.

POLITIK

Da jeg var 11 år, begyndte Far at drive national- og udenrigspolitik med mig. Lokalpolitik interesserede ikke. Han sagde, at hver gang der kom nye til, blev det dyrere. Mit skolearbejde interesserede heller ikke. Han forlangte, at jeg hørte til den bedste tredjedel – jeg har aldrig haft en dansk undervisningstime – men jeg skulle læse *Flensborg Avis*, og jeg blev hørt i, om jeg havde forstået udenrigspolitikken.

Far lagde vægt på, at jeg udviklede mig til et selvstændigt tænkende menneske. Da jeg engang spurgte ham, hvorfor han havde sat mig i skole i Flensborg og ikke i Kolding, som dog lå langt nærmere, sagde han: „Nej, for jeg ønskede ikke, at du skulle gå hen og blive en dusindansker.“ Han mente, at modsætningen til tyskerne ville holde mig vågen som dansk.

BYDRENG PÅ FLENSBORG AVIS

En dag i foråret 1898 fik jeg af Far besked om, at jeg straks efter skoletid skulle gå ned på *Flensborg Avis*, Storegade 81, huset til venstre for bladets nuværende hus, og spørge efter bogholder *Vrang*. *Vrang* havde kontor til gården over porten, så at han samtidigt havde opsyn med indgangen til trykkeriet.

Vrang gav mig besked om at lægge mine skolebøger et bestemt sted og så skynde mig ned til posthuset ved banegården og ved skranken for udlevering spørge efter Ritzau-telegrammer til *Flensborg Avis*. Da jeg kom tilbage fik jeg besked om at aflevere telegrammerne til hr. *Simonsen*. Han havde nok hørt ordren, for han kaldte mig hen til sig. Derefter fik jeg en forklaring om de forskellige redaktionsmedlemmers navne, og jeg fik udleveret manuskripter, som jeg skulle aflevere hos faktor *Sørensen* i sætteriet.

Ved min tilbagekomst til *Vrang* kom jeg til indgående afhøring og fik så anvist et lille bord, hvor jeg skulle føre kassekladder for indgående postanvisninger, som jeg skulle lægge frem til *Vrangs* underskrift og hver dag hente pengene på posthuset. Min løn var 1 mark om ugen. Min overordnede var altså *Vrang*, som havde med kasse, bogholderi, annoncer, arkiv, forsendelser og lignende at gøre.

Mit arbejde var først og fremmest at få hentet Ritzau-telegrammer så hurtigt som muligt og aflevere dem til *Simonsen* eller *Rossen*. Undertiden kunne det medføre, at jeg måtte vente flere timer på posthuset. Efterhånden fik jeg flere og flere faste pligter, pasning af avisarkivet, udskiftning af aviser på kontoret, registrering af bilag m. m.

I de to år jeg var på avisen, var *Jessen*, *Rossen* og *Simonsen* af og til i fængsel. I de perioder var det mit job, så snart jeg kom fra posthuset, at gå til fængslet med manuskripter og aviser. Jeg fik i regelen noget med til-

Pastor Hans Jørgen Carstens var en god dansk mand, som for sit embedes skyld svor preusserkongen troskab og derfor kunne blive som præst for den danske menighed i Helligåndskirken fra 1869 til 1900, og med den levede han i folkelig og kristelig samklang. I hans tid var Helligåndskirken det synlige midtpunkt for danskheden i Flensborg. Det kom til udtryk i Jacob Plaetners ridderkors, som kongen skænkede ham, fordi han plejede de sårede fra Sankelmark og bjergede de faldne til hæderlig ligfærd, og hans sølvkrans, som medborgere skænkede ham. De findes begge i kirken. Kirkeskibet er fregatten »Tordenskiold«, som blev skæn-

bage. Nogle gange skulle jeg ved 19-tiden bringe aftensmad til fængslet og få avisstof med tilbage.

I redaktionen sad Rossen og Simonsen ved hovedbordet midt på gulvet. Når en af dem var i fængsel, flyttede *Ernst Christiansen* derover. Ellers havde Ernst Christiansen og *L. P. Christensen* hver et lille bord til hver sin side. Jessen havde det store karnapværelse. Døren var altid lukket, og jeg har kun været derinde én gang og kan ikke beskrive det.

Hjemmefra kendte jeg kun sønderjysk og det tysk, jeg havde lært i skolen. I Flensborg blev der talt Flensborg-dansk og plattysk, men på *Avis* blev der udelukkende talt rigsdansk. Det kneb i begyndelsen for mig med forståelsen.

HØVDINGEN JENS JESSEN

På kontoret blev der kun talt højt til Jessen – og stående! Ved alle samtaler ellers hviskede man til hinanden. Der blev aldrig røget – dog har Vrang nogle gange røget i arkivet – og alt var så stille som i en kirke. Når Jessen kom eller gik fra kontoret, rejste alle sig og bukkede – uden ord. Det var en disciplin af den anden verden, som om det var Vorherre selv, der gik gennem stuen, men samtidig en meget stor respekt og hengivenhed for redaktøren.

To gange har jeg talt med Jens Jessen. I begge tilfælde fik jeg en lørdag aften besked af Vrang om, at jeg skulle sejle til Jessen i Kollund med skibet kl. 7 søndag morgen. Jeg fik udleveret nøglen til kontoret, og på Vrangs

ket af de danske våbenbrødre i Flensborg før 1864. Dens splitflag var det eneste Dannebrog, som blev tålt i Flensborg. Ved pastor Carstens' afgang i 1900 gennemvang landskirken, at dansk gudstjeneste nu ikke mere blev holdt hver søndag, men kun hver anden, og at dåb, konfirmation og vielse på dansk blev forbudt. Kirkelige handlinger fandt nu sted i Frue kirke og på tysk. 702 voksne mænd og kvinder bad 12. september 1900 om genindførsel af dansk gudstjeneste i fuldt omfang, men fik afslag. Bedre gik det ikke i 1902, da 2000 mænd og kvinder bad om det samme. 21. oktober 1905 dannede menigheden »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn« for at hindre, at kirkens kosteligste klenodie, mester Heinrich Ringerinks prægtige prædikestol fra 1602, blev taget fra den. »Klosteret« ejede formelt kirken og havde solgt prædikestolen til den nye St. Jørgens kirke. Provst og præster ved Frue kirke, den danske menighed og provinskonservatoren kæmpede for prædikestolens bevarelse, men pastor Lensch ved St. Jørgen havde selveste kejserinden Auguste Viktoria bag sig, og prædikestolen blev fjernet 18. august 1906. »Kirkeligt Samfund« skulle også være styrelse for menigheden, som juridisk set slet ikke eksisterede, men var helt afhængig af provsten ved Frue kirke. Myndighederne nægtede dog samfundet anerkendelse som juridisk person, men det fik dog betydning som vækker af dansk kirkeliv og spillede en afgørende rolle ved oprettelse af den frie danske menighed i Flensborg 13. maj 1921, den nuværende »Dansk Kirke i Sydslesvig«. Ringerinks prædikestol ses på billedet.

skrivebord lå det, jeg skulle have med, 2 eksemplarer af søndagsavisen, en stor konvolut med manuskripter, penge til billetten samt besked om at hente rundstykker hos bager *Rerup*. Ved ankomsten til villaen i Kollund blev jeg sendt ud til Jessen på verandaen, og her blev jeg indbudt til at drikke kaffe sammen med ham alene. Begge gange varede opholdet ca. 2 timer, og i den tid blev jeg på faderligt opdragende måde spurgt om alt muligt, men dog ikke om politik som hjemme hos Far. Meningen har åbenbart været, at Jessen ville udforske, om jeg havde lyst og evner for bladvirksomhed. Jeg vidste, at det var Fars ønske, at jeg blev journalist hos Jessen, som han beundrede over alt.

Der blev ikke noget af at blive bladmand, men jeg havde også min daglige gang i sætteriet, og typograferne opfordrede mig til at blive typograf. Det var noget bedre end at være på redaktionen. I længden kunne det dog ikke interessere mig. Jeg sagde op uden Fars viden. Jeg havde regnet med en vældig ballade i den anledning, men Far tog det roligt.

Jens Jessen var efter min drengopfattelse den fødte høvding. Han var alle overlegen. Når Jens Jessen gik på gaden i Flensborg, var det med hovedet højt hævet og med blikket mod himmelen. Alle kendte ham, og alle respekterede ham, men han havde ikke megen føling med folk. Den gamle kreds om Borgerforeningen og Jens Jessen havde ikke meget med hinanden at gøre. Deres ideal var den folkelige *Gustav Johannsen*.

PASTOR ANDERSEN

Da jeg i efteråret 1902 skulle gå til præst, boede vi i Helene allé 7. Kort efter flyttede så pastor *Lorentzen* fra Starup, som var blevet pensioneret, ind i nr. 5, og Far udbrød: „Kan jeg da aldrig blive fri for den forbandede præst!“

Helene allé hørte under St. Johannes kirke. Der var to præster. Førstepræsten var pastor *Andersen*, en dansktalende hjemmetysker fra Haderslevkanten. Andenpræsten var fra Magdeburg og hed *Carl Hertrich*. Helene allé hørte under førstepræsten, og skolen havde skrevet mig på hans liste. Da jeg kom hjem og fortalte dette, fik jeg besked om at sige til læreren, at jeg ikke måtte gå hos pastor Andersen, men skulle gå ved pastor Hertrich. Læreren sendte mig til rektor, og så gik det i orden. Jeg spurgte Far hvorfor, men svaret var: „Vi skal ikke have noget med den hjemmetysker at gøre.“

Nogle dage efter kom pastor Andersen for at tale med Far om sagen, uheldigvis lige før man skulle spise. Samtalen var på tysk. Far blev hurtig vred og overfusede præsten og foreholdt ham op i hans åbne ansigt, at han var født af danske forældre og havde studeret for indsamlede danske penge, men havde svigtet og var blevet tysk. Præsten forsøgte på dansk at forklare, at den anden præst jo også var tysk. „Ja,“ sagde Far, „en regulær

*Frederik Schrøder, 53 år gammel, og Jens Schrøder,
19 år gammel. 1906.*

tysker og en pålidelig mand!“ Det sidste Far sagde var: „Noch stehen wir nicht unter Pfaffengewalt“. („Vi er endnu ikke under præsteherredømme“). Så lukkede han døren op, og præsten måtte gå.

I LÆRE

Først i januar 1903 fik jeg af Far besked om at henvende mig til *Antoni Jensen*, herrekonfektion og manufaktur en gros, Nørregade 94–96, en ivrig dansk mand. Jensen havde på dette tidspunkt forlangt, at en tysk lejer af

den øverste etage i huset, at han skulle tage det tyske flag ned – eller flytte. Manden måtte flytte – men Jensen fik af sit personale to mand og en dame udvist med 24 timers varsel, da disse var danske statsborgere.

Jeg gik så hen til Antoni Jensen, og jeg blev der med det samme, al den tid jeg kunne efter skoletid, og kom så i lære 1. april. Efter den tid gik detailforretningen betydelig tilbage, men engros-forretningen i Nordslesvig gik frem. Der var også en betydelig eksport til Finland.

Den 1. oktober 1904 blev huset og forretningen solgt til *Cornelius Hansen*, engros-afdelingen til *Uldall & Møller*. Antoni Jensen flyttede til København. Han ville gerne have mig med. Der var mange samtaler. Jeg kunne blive fri for at blive tysk soldat o. s. v. Antoni Jensen ville påtage sig min fremtidige uddannelse, men Far var imod: „Du bliver så bare en dusindansker!“, og den mening var han ikke til at røkke fra trods alle mine bønner. Jeg kunne godt fortsætte hos Cornelius Hansen. Der var også tre andre muligheder. Jeg talte med Antoni Jensen om, hvad jeg skulle vælge. Svaret var: „Du kan med det samme gå hen til *Adolph Johannsen* og spørge, om han kan bruge dig. Du kan sige, at jeg har sendt dig. Der kan du i det mindste lære noget!“ Det undrede mig meget, da Adolph Johannsen var meget tysk og vor hårdeste konkurrent. Far tog det roligt. Når Jensen havde sagt det, måtte det være rigtigt. Johannsen har senere fortalt mig, at Jensen også havde været hos ham som ung.

I DANMARK

I efteråret 1905 var jeg for første gang i Danmark. Far havde tilrettelagt rejsen: Kolding – Esbjerg – Fredericia – Århus – ikke længere. Resten var uden for lov og ret. Tilbage til Fredericia – Odense – København. Jeg benyttede lejligheden til uden Fars viden at søge plads til et år senere, men det var håbløst. De vilkår, der blev budt, kunne jeg slet ikke eksistere for. Forholdene i min branche var meget søvnige i forhold til det livlige handelsrøre i Flensborg.

Til Far skulle jeg aflægge beretning om forholdene og mine indtryk fra Danmark. Det kom jeg let om ved: „De lever godt og bestiller ikke noget.“

DANSK UNGDOM

I Flensborg havde man dengang i danske kredse omkring Borgerforeningen den opfattelse, at unge mænd ikke skulle meldes ind i danske foreninger, før de havde været soldat, i modsætning til Nordslesvig, hvor man begyndte efter skoletid i ungdomsforeningerne. Jeg har ikke kendt nogen dansk gymnastikforening i Flensborg. I Borgerforeningens sidebygning op mod et skotøjs-en-gros-lager – butikken og lageret var udlejet til M. Bähr, Hamborg – var der en meget kort tid nogle få sammenkomster af unge. Det var i regelen om onsdagen efter butikslukning kl. 20. Om vinteren skulle vi 4 dage

Jens Schrøders minder kaster hist og her et skarpt lys over forhold i Flensborg, men på andre punkter er de uklare. Han døde imidlertid i 1968, inden udgiveren kunne drøfte dunkle punkter med ham. Han synes helt at have været ukendt med – eller at have glemt – det danske ungdomsarbejde i Flensborg, men det kan også skyldes hans udprægede praktiske livsform. Holger Fink grundlagde under sit ophold i Flensborg 1903–06 en gymnastikforening. Selv ledede han et hold unge mænd, og Christiane Hansen fra Flensborg, senere gift med kaptajn Lauridsen, Åbenrå, var leder af et kvindehold. I 1905 samlede Ernst Christiansen unge mennesker om foredragsforeningen, og i 1912 grundlagde Andreas Grau Ungdomsforeningen for Flensborg og Omegn. Billedet forestiller danske gymnastikpiger 1908. Øverst fra venstre: Grethe Schmidt, senere gift i Århus. Frk. Sommer, datter af hotelejer Lauritz Sommer, søster til nedennævnte frk. Sommer, en af dem blev gift Oksen. Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? . Midterste række: Auguste Nielsen, ansat ved Flensborg Avis. Grethe Jensen, senere gift med redaktør L. P. Christensen. Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? . Frk. Sommer, søster til ovennævnte. Kathrine Terkelsen, senere gift med boghandler A. Clausen, Sønderborg. Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? . Gymnastiklærerinden frk. Christiane Hansen. Kirsten Andersen, senere gift med redaktør Peter Simonsen. Merete Nielsen, datter af bankdirektør Mathias Nielsen, senere massøse på St. Franziskus. Thea Billum, senere gift med bankdirektør H. Lyck, Sønderborg. Nederste række: Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? . Anne Marie Juhl. Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? . Frk. ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? .

om ugen i handelsskole fra 20–22. Der var aldrig mere end 5–6 drenge – ingen ledelse. Vi fik gratis sodavand og kager fra Borgerforeningen. Den sidste gang jeg var der, kom der en løbende. Vi skulle straks forsvinde.

Politiet var i Borgerforeningen. Men vi skulle gå enkeltvis. Jeg tror aldrig, at der blev åbnet mere.

SOLDAT

I efteråret 1906 forlod jeg Flensborg. Først var jeg tre år i Holsten og Hamborg, så 2 år soldat – på en udkommando fra *Graudenz* 4 km fra den daværende russiske grænse. Denne garnison på en bataljon var sammensat af en tredjedel danskere, mest landmænd, en tredjedel spartakister fra Ruhr, mest minearbejdere, og en tredjedel tyske polakker, der ikke kunne tale tysk. Officersstaben bestod af strafforflyttede fra Berlin samt unge generalstabsofficerer, der var der et par måneder. Min Hauptmann (kaptajn) var yderligere sat 15 år tilbage i tjenesten.

Efter denne særbehandling kom jeg i efteråret 1911 tilbage til Flensborg og var lige så dansk som Far.

BORGERFORENINGEN OG YDUN

I efteråret 1911 kom jeg efter soldatertiden tilbage til Flensborg – med en kamplyst til at fortsætte i Fars ånd, men efter min opfattelse var alt dette, jeg havde kendt, fuldstændig forandret. Jeg syntes ikke, at man mærkede noget til det modtryk, som jeg havde kendt tidligere.

Jeg meldte mig ind i Borgerforeningen og i Ydun og var også med på nogle udflugter med Ydun. De gik aldrig til egne ved østkysten, aldrig op i *Hans Peters* (*H. P. Hanssens*, udg.) område, men til vestkysten.

I det store og hele holdt jeg mig til Borgerforeningen, men opdagede også, at der var en stor del andre danske, som jeg hidtil ikke havde kendt. Det var dem, der af den ene eller anden grund undgik at tilkendegive, at de inderst inde var danske. Disse danske var nærmest knyttet til „Gesangverein“, men deres børn i min alder kunne ikke tale dansk. Også der blev jeg medlem.

Fra den første fest i 1911 i Borgerforeningen erindrer jeg, at talen i det væsentligste var plattysk med undtagelse af enkelte rigsdanske gæster. Efter spisningen, som var meget stiv, tog formanden *Lorens Poulsen* ordet og sagde: „Denn låd uns mål singen Der er et yndigt land!“. Efter sangen førte formanden polonaisen op, hvorefter man samlede ved små borde, og stemningen blev noget friere. Ved disse fester var der ca. 100 deltagere.

Borgerforeningens formand var *Lorens Poulsen*, indehaver af firmaet *Henning Schmidt*, Angelbogade 37. Frøhandler *A. P. Kloster*, Holmen 70, var foreningens administrator, og rentier *Hans Beck*, Wrangelgade 14 – huset blev overtaget af *J. C. Møller* – var formand for al forlystelse.

Kontakten mellem Borgerforeningen og *Flensborg Avis* var efter min opfattelse meget svag. Den eneste fra *Avis* man så ved festerne, var fru *Simonsen*. Det blev meget nøje overvåget, at alle festdeltagerne var medlem-

Unge danske til gilde hos lærer Niels Hansen (Magstrup) i Husumgade 17 den 5. juli 1912. Forreste række fra venstre: ? ? ? ? ? ? ? ? ? ? Marga Hansen, datter af lærer Niels Hansen, senere gift med Frede Hansen, København. Jensen fra Fåborg eller Assens. Wind med Dannebrog. Mellemste række: Jensen fra Mau & Andresen. Jens Schrøder med vinglas. Rita Hansen, datter af lærer Niels Hansen, senere gift med stationsforstander på Flensborg banegård Carl Ewald. ? fra Martensen i Angelbogade. Christensen fra Randers med Dannebrog. Bageste række: Kjems fra Løgumkloster. Senere kontorchef Olaf Seeberg-Erlund med vinflaske. John Mein fra København. Fotografiet menes at være taget af Niels Hansens datter Nina, senere gift med Olaf Seeberg-Erlund.

mer, men politiet tillod, at man tog *tilrejsende* gæster med såvel fra nord som syd.

FOLKEHJEM 1912. ÅRSMØDE 1914 I HADERSLEV

Borgerforeningens bestyrelse havde fået en indbydelse til åbningen af Folkehjem i Åbenrå i 1912, men bestyrelsen ville ikke deltage. Som *Kloster* udtrykte det: „Vi vil ikke krybe Hans Peter i æ ræv.“ Fem unge mænd blev hver for sig kaldt op til Kloster, og blandt dem var jeg. Af de andre husker

jeg *Hammerich*, Århus, *Lumby*, Kolding og *Jensen* fra Rødding-egnen. Vi fik hver udleveret en guldtyvemærke, en returbillet til jernbanen og et indbydelseskort med vort navn på med opfordring til, at vi skulle vise, at vi kunne danse. Piger skulle *Hans Peter* nok sørge for. Han havde så mange! Det var underforstået, at vi skulle gøre os bemærket.

I foråret 1914 var vi ret mange fra Flensborg rejst til årsmødet i *Haderslev*. Den dag står for mig som den eneste dag, hvor alle var enige, også med Åbenrå, men jeg kan ikke sige hvorfor. Krigen lå i luften, men den blev ikke omtalt.

UNDEROFFICER 1913

Ved min hjemsendelse fra militæret i 1911 var jeg blevet hjemsendt som underofficersaspirant. Jeg var først foreslået som underofficer, men denne udnævnelse skulle godkendes af hjemkommunen, og Flensborg havde svaret „politisch ungeeignet“, „politisk uegnet“. Som aspirant skulle jeg have en militærøvelse på 6 uger, når jeg havde været hjemsendt i to år, og i november 1913 blev jeg indkaldt til denne øvelse.

Omtrent 8 dage før afslutningen træffer jeg på gaden *Anton Nissen*, en yngre broder til den senere bankdirektør Nissen, Union Bank. Han var på dette tidspunkt kontormand ved magistraten. Han siger på plattysk: „Du bliver underofficer en af dagene“. Det kunne jeg ikke tro, men han sagde, at det var underskrevet, at jeg blev det. Da Far fik det at vide, udbrød han: „Hvad i al verden går der af preusserne!“

POLITISK IAGTTAGER 1914

I maj 1914 traf jeg igen *Anton Nissen*, som standsede mig og sagde: „Du var jo på den sorte liste“. Jeg svarede, at det vidste jeg godt. Hans svar: „Der er du ikke mere. Du er udgået som død.“ Han skulle have rygdækning for ikke at have undersøgt sagen, før han sendte den til underskrift. Såfremt jeg havde været på listen ved krigens udbrud, var jeg blevet arresteret som andre på listen. Nu blev jeg ganske normalt indkaldt den 5. august og skulle møde på Junkerhulvej kaserne.

Endnu inden jeg var blevet iklædt, blev jeg kaldt over på kontoret og udnævnt til „politischer Beobachter für Unterarzt Dr. *Lausten Thomsen*.“ „politisk iagttager af underlæge Dr. L. Th.“ Han var tildelt samme kompagni som jeg og skulle have været arresteret på banegården ved togets ankomst, men var blevet overset og i mellemtiden var han blevet iklædt og kunne nu som soldat ikke arresteres. Begrundelsen for, at *Lausten Thomsen* skulle overvåges af mig, var kort og fyndig: „Das Aas ist dänisch“.

Først dagen derpå traf jeg *Thomsen* og fik lejlighed til at forklare min stilling. Han blev meget desorienteret og var ikke sikker på, at min forklaring var rigtig. Jeg forklarede ham, hvem jeg var, og henviste til, at han

kunne kontrollere mine oplysninger på *Flensborg Avis* og hos *Lorens Poulsen*. De svarede, at jeg var god nok, og vi var venner for livet.

SÅRET 1914

Efter nogle dages ophold i Angel blev vi sendt til fronten. Ved optælling af kompagniets mandskab den 24. september om aftenen var der af 255 mand 38 tilbage. Næste morgen kl. 6 blev vi på ny sendt ud efter at være blevet suppleret med ca. 50 drenge på 16–17 år – med en uddannelse på 6 uger –. Nogle af dem råbte på Mor, og mange faldt om formiddagen. Klokkeren 14 blev jeg såret og var hjemme den 3. oktober, den første i Flensborg med jernkors.

AFSTEMNINGSTIDEN 1918–20.

I slutningen af 1918 eller begyndelsen af 1919 blev jeg ringet op af *Kloster*, som meddelte, at de havde holdt møde og besluttet at optage mig i Mellem-slesvigsk Udvalg som repræsentant for de unge. Kort efter traf man forberedelse til det store møde i „Colosseum“. Om formiddagen på mødedagen blev der holdt et udvidet møde. Under dette møde var jeg blevet opfordret til at passe udvalgets kontor i butikken i Storegade, da *Jens M. Ferdinand*, udvalgets sekretær skulle med til mødet. Hvad der skete der, ved jeg ikke, men Ferdinand sagde senere: „Det var forfærdeligt“.

MØDET I COLOSSEUM

Et kvarter før det store møde skulle begynde, skulle jeg lukke og komme til „Colosseum“. Ved min ankomst var der fuldt pakket af folk, der ikke kunne komme ind, og de stod helt op til gaden. Derpå gik jeg ind på *Friedrich Frankes* kontor – han var vært for „Colosseum“ – og fik udleveret nøglen til haven, som havde indgang fra havnen, og derfra kom jeg bagfra over scenen ind i salens første rækker og kom til at stå blandt en samling tyskere, blandt dem pastor *Schmidt-Vodder*. Jeg hørte på de provokerende samtaler og så, at alle siddepladser i salen var pakket med soldater fra garnisonen, som var udkommanderet til det samme. På den anden side i den første række var der en lille gruppe af vor faste stab, men jeg kunne ikke komme igennem og besluttede at blive ved tyskerne.

Den lille pæne gamle *Lorens Poulsen* begyndte mødet med sin lavmælte og spagfærdige stemme. Han talte dansk. Han blev pebet ud. Hvad han sagde, kunne jeg ikke høre. Råben og skrigen brød ud og varede længe. Så sprang advokat *Ravn* op på talerstolen. Han talte på plattysk, og der blev ro en kort tid, og da hørte jeg pastor *Schmidt-Vodder* udbryde: „Der ist gefährlich. Das ist Gustav *Johannsen* Nummer 2!“

Om dette møde kan det kun siges, at det blev en stor fiasko, og at det gjorde mere skade end gavn.

SVAG INDSATS

Ernst Christiansen og *Avis* havde et meget dårligt samarbejde med Mellem-slesvigsk Udvalg. Alt samkvem foregik skriftlig eller med *Ferdinand* eller *Ravn* som mellemænd. Men også inden for gruppen kneb det med enighed og handlekraft. *Ravn* kom ikke ofte til møderne, men havde forskellige hverv med den internationale kommission og de franske tropper. Han ville ikke overtage ledelsen.

Den støtte, vi fik fra Danmark, med tryksager m. m. var god, men vor egen indsats var for svag.

Flensborg og Fjordmark

AF VALBORG JACOBSEN

Min far, *Rasmus Peter Rossen*, fik på seminariet i Tønder en ven og kammerat i *Peter Jessen*, og i hans hjem lærte han min mor, *Ellen Jessen* at kende, og de blev gift 2. oktober 1885. Min far havde været leder af Juhlers private realskole i Åbenrå fra 1883, men da preusserne lukkede den, kom han i 1885 til *Flensborg Avis*, som hans svoger, redaktør *Jens Jessen* havde redigeret siden 1882. Når Jens Jessen var i fængsel, var min far ansvarshavende redaktør, hvis han ikke selv var blevet anklaget, dømt og fængslet. Det hændte et par gange.

ÅBENRÅ CHAUSSÉ, STOREGADE OG NYSTADEN

I Flensborg boede vi først på Åbenrå chaussé, så på Storegade og til sidst i Nystaden, til vi flyttede til Tønder sent på året 1900, da Far blev direktør for Tønder Landmandsbank, som åbnede 1. januar 1901.

I Storegade boede vi i nr. 2 i gården tilhøjre på 1. sal, det vil sige: der var kun lagerlokaler nedenunder. Ejendommen tilhørte Nationalbankens Filialbank, hvor min far var revisor. For enden af bankens gård var der direktørbolig. Her har blandt andre direktør *Byberg* og direktør *Iver Jesspersen* boet. Byberg havde to sønner og en lille datter. Denne lille pige har jeg leget med og tildels passet. Jeg må have været en 7–9 år. Jeg fik min sandten som løn en kjole foræret; den var alt for stor til mig. Den næstældste søn hed *Viggo* og har en tid været direktør i Tønder Landmandsbank, vistnok efter 2. verdenskrig.

Vor lejlighed var stor og rummelig; til højre for trappen: spisestue, Fars stue, stor dagligstue; til venstre: soveværelse og køkken. Men – der kom ikke en solstråle, dog var der lyst nok, da der var høje vinduer. Jeg kan derfor ikke tro, at lejligheden ligefrem skulle være usund; jeg husker ikke noget om, at den skulle være fugtig. På bagsiden af hele lejligheden var der en brandmur ind til Filialbanken.

MIN BRORS DØD OG MIN EGEN SYGDOM

Men min bror, ca 1½ år yngre end jeg, døde dér af hjernebetændelse; dog havde han været svagelig, medens vi boede på Åbenrå chaussé. Han havde

Familien Rossen i haven til Daler skole 20. juli 1902. Fra venstre: Ellen Rossen. Frk. Henriette Kliwer, den sidste, som i sin syskole underviste piger i dansk i Flensborg. Valborg Rossen. Fru Ellen Rossen, f. Jessen. Anna Jessen, Højer. De to sidste var søstre til Jens og Peter Jessen. Bankdirektør Rasmus Peter Rossen. Marie Hansen står med kaffekanden. Familien Rossen var flyttet fra Flensborg til Tønder i 1901, men billedet viser alligevel, hvordan familien så ud ved flytningen.

kirtelsyge, hvilket kan ses på fotos. Doktoren havde beordret saltvandsbade, og pigene hentede vand fra fjorden. Ak, ak, det var nok ikke doktorens mening.

Et års tid efter blev jeg i skolen smittet af difteritis ved at drikke af et metalbæger, der var lænket til vandposten i gården. Mine forældre turde ikke lade mig komme på sygehus, og så fik min mor homøopatlægens tilladelse til selv at passe mig mod at love natten igennem at vække mig hvert kvarter til gurgling. Jeg husker endnu hendes bønlike og lokkende ord for at vække mig af min døs.

Ja – jeg *overlevede*, som jeg sagde teatralisk til min søns og Christines de to „små“ på 17 og 15 år. De slog da på stedet ud i en stormende skraldelatter. Jo, det kunne de jo nok se! Den ældste er 23, men desværre er jeg ikke oldemor endnu.

MIN MOR OG MIN MORS SØSKENDE

Man kan jo nok tænke sig, at min mor har været glad over, at hun ved egen

Filialbankens gård Storegade 2 sommeren 1909. Havehuset i baggrunden var direktørbolig først for Filialbanken, og nu for Union-Bank. Staldbygningen til venstre blev revet ned i 1960'erne, da Union-Bank købte naboejendommen nr. 4 af »Der Schleswiger GmbH.«, og de to gårde blev slået sammen til én. Se billedet side 79!

indsats frelste mit liv; måske har hun endda følt det som en slags oprejsning efter min lille brors død. Hun har nemlig fortalt mig, at hun engang i Nystaden 44, på hjørnet af Gasvej, hvortil vi var flyttet fra bankens gård, løb frem og tilbage i de to ret store sammenhængende lyse stuer, pyntet med flagrende bånd på kjolen. Er der mange ca. halvtredsårige, der gør sådant? Nej, heller ikke jeg. Men nu, 83 år gammel, danser jeg i stue og køkken til klassisk musik fra radioen. Prøv Boccherinis menuet!

Min mor var, i hvert fald efter tiden i Filialbankens gård og indtil hun blev syg i Tønder, munter og livlig som alle de tre andre helsøskende, *Stinne* på Oksgård, *Jens*, redaktøren på *Flensborg Avis*, og *Peter*, lærer og degn i Daler, „der Degen zu Thaler“, som Jens Jessen sagde med en oversættelsesbrander. Ja, man kan næsten sige, at de tre søskende kunne gå ind i folk med træsko på, så frimodige var de. Jeg tror, at Mor godt kunne lide at drille dem lidt, brødrene. Morbror Jens tiltalte hende *altid* „Krone“ – jeg har aldrig hørt andet – fordi deres far havde sagt, at hun var familiens krone. *Peter* var nok den værste til at tale frit fra leveren; det kunne under-

tiden tangere taktløshed. *Stinne* ville gerne prædike kristelighed, men hun var sådan et frisk og glad menneske og sød mod mig, så jeg hørte gerne på hende og spillede salmer for hende. Når hun ønskede min hjælp i køkkenet, kunne hun sige: „Å, lille *Valborg*, du er så dygtig til at røre, kunne du ikke røre en kage?“ Så var man jo leveret. Min moster *Anna* i *Højer* var en ældre halvsøster til de fire helsøskende: *Stinne*, *Ellen*, min mor, *Jens* og *Peter*. De fire havde alle bølget hår, husk det, der kommer skam også noget godt fra moderen, født *Bundesen* fra *Genner*.

MOSTER ANNA

Moster *Anna* var døbt *Anne Juliane Marie* og havde fra fødselen et vanskabt legeme, men hun bar det uden bitterhed. Hun mente selv, at pigen havde tabt hende på gulvet, mens hun var spæd, og fortalte også, at hendes stifmoder, altså min mormor, var ret streng imod hende og ikke var tilfreds, hvis hun ikke havde strikket den afmålte længde garn. Hun fortalte mig, at hun selv havde tjent sit brød, fra hun var 18 år, først ved undervisning hos nogen, men at hun så senere kom i lære ved modepynt, kapper og den slags, i *Åbenrå*, vistnok hos tante *Ellen Bambs*, som må have været en søster til min mormor, og som forresten blev 100 år. Senere oprettede moster *Anna* så selv en forretning i *Højer*. Efter forretningens ophør boede hun i et henrivende morsomt lille hus med en trekantet bid have. Hun var utrolig energisk og flittig, og hun var dygtig i pengesager. Da hendes broder *Jens Jessen* skulle overtage *Flensborg Avis*, lånte hun ham 500 mark, og også senere har hun lånt ham penge til avisens drift, eller når den skulle udvides.

MIN FAR

Jeg tror, at min mor var til stor opmuntring for min far, og i alle praktiske ting var det nok hende, der tog føringen. Var hun end lidt kølig af temperament, så var hun dog hjælpsom over for svagere stillet.

Min fars arbejde på avisen som *Jens Jessens* højre hånd kan jeg umuligt udtale mig om, kun at han var meget optaget, og at vi måtte passe på ikke at forstyrre ham.

Han var forøvrigt en brændende sjæl og en kærlig far. Endnu som stor pige, når jeg om natten blev skræmt, f. eks. ved et brandsignal, for jeg ind til mine forældre og op i min fars arm. Brune varme øjne havde han og små faste jernhænder, som han kørte rundt i toppen af mit hår med, når han var tilfreds med mig. Lidt sydlandsk blod var der nu vistnok i hans årer.

Hang til mystik havde han også og troede på tankeoverføring, og det morede ham at fortælle om forvarsler.

Men det er rigtigt, at han kunne lade sig overtale (for ikke at bruge det grimme ord *besnakke*), som også *Jens Jessen* skriver i et brev fra fængslet i *Glückstadt* (se *Flensborg Avis'* jubilæumsbog), f. eks. af min søster *Ellen*, da

hun efter seminarietiden i Hannover og et halvt års ophold i Frankrig kom hjem til Tønder og i hans nærværelse bebrejdede mig min stive væiemåde, og straks gav min far hende ret. Jeg blev jo sur, for mit væsen var ganske naturligt på egnen, hvor folk var mere tilbageholdne end østpå. Da jeg nu nævner forskellen i sindet, vil jeg lige bemærke, at det før første verdenskrig hed sig, at hele vesterkanten var Jessen-folk i modsætning til H. P. Hanssen-folk østpå. – Det kunne man nok tænke sig.

FARS ØKONOMI OG MORS DØD

Jeg tror ikke, at min fars indtægter, trods ekstraarbejde ved bankrevision og livsforsikringsagentur forslod ret godt. Det var vel årsagen til, at han tog imod stillingen som direktør for den nyoprettede danske bank i Tønder. Der fortalte han mig engang, at han havde læsegæld endnu fra seminarietiden. Jeg blev rædselsslagen! Jeg var vel kun 13–14 år og havde ikke beskæftiget mig med højere finansvæsen. Og så efter så mange års forløb!

Men i Flensborg havde vi jo gået i en dyr skole, vi fik musikundervisning, danseundervisning, og pige havde vi, *Katrine Kauslund*, i 7 år, og i Nystaden sikkert en dyr lejlighed. Min mor havde allerede i Flensborg fået noget ved hjertet, da hun var rejst til sin mors begravelse efter en nylig overstået influenza. Dette blev værre i Tønder efter et par års forløb. Hun døde i 1905. Og så omkostningerne ved min søsters uddannelse på seminariet i Hannover!

PARTOUT-TANTER

Mens vi endnu boede i bankens gård, havde min mor og min søster *Ellen*, som var 2 år ældre, og jeg partout-kort til sejlads med dampskibene på fjorden. Vi sejlede om eftermiddagen til Kollund eller Lyksborg. Blandt andet boede vor pige, *Katrine Kauslunds* forældre i Kollund Skov. Vi fik jo så lidt frisk luft, men man kunne jo ikke røre sig noget videre på skibet, og snart skulle vi tilbage.

Engang var jeg lidt forsinket og løb i største hast ned ad Rådhusgade lige imod en ældre kone. Vi veg begge til side for hinanden, men samtidig til samme side flere gange, så det varede lidt, inden jeg kunne komme videre i min vilde galop. I lange tider troede jeg, det havde været en heks, som ville drille mig. Jeg har nemlig aldrig fortalt det til nogen.

HELBRED OG KOST

Kosten, vi fik, var vel nærende nok for voksne mennesker, men uhensigtsmæssig for et barn som mig med blodmangel. Jeg kunne ikke spise ret meget af maden, og altid måtte jeg have maltekstrakt med jern.

Engang som 6–7 årig blev jeg sendt på landet til mine bedsteforældre og min morbror *Peter Jessen* i Daler. Jeg kunne forresten godt lide at være der, for der var blandt andet en klatrestang og lignende gymnastikredskaber.

Ja, og så stjal jeg af min bedstemors småkager, som stod i en kagekasse under en seng i deres soveværelse. Hun overraskede mig en dag, men sagde ikke noget.

Men efter otte dages forløb kom morbror Peter tilbage med mig, da jeg ikke ville spise andet end fedtebrød og salat – med fløde naturligvis. Jeg synes nu stadig godt om denne føde, selv om den jo er noget ensidig. De brugte vist for meget fedt flæsk i madlavningen, også hos lærerens. Hans forældre, min bedsteforældre, boede hos ham, da han var ugift, idet skæbnen ikke havde tilladt, at han blev gift sin ungdomselskede. Dér i Daler skole stod en sofa med følgende indskrift på en sølvplade:

Til Hvile

efter 38 Aars Arbejde
i Toghale Skole.

På et sort vægur sad et sølvskilt med:

Til Erindring om Toghale Skole
fra erkjendtlige Venner
1879.

Begge disse møbler havde lærer *Hans Møller Jessen* i Toghale, min bedstefar, fået som tak og anerkendelse. De står nu på Oksgård.

Men jeg kom bort fra madlavningen: jeg husker en fed sovs, som lignede min fars sommertøj, der var beigefarvet med brune nister.

NYSTADEN

Da vi flyttede ud i det nye hus i Nystaden, var det ikke færdigpudset udvendig. Stilladset stod, og murerne arbejdede der, så vi så kun fødderne og lidt af benene. Ved kaffetid stak min mor en kop kaffe ud til en eller to. Efterhånden så vi mere af personen, til sidst kun hovedet.

I Nystaden kunne jeg stå og kigge melankolsk ned på gaden; træt var jeg sikkert. Det første år i Nystaden havde vi delt skoletid de fire dage om ugen, og så skulle man jo trave fire gange om dagen gennem byen, som kunne virke grå om vinteren og lummer om sommeren. Det var kun sjældent, vi kørte med hestesporvognen. En enkelt snevejrsdag hændte det, at skinnerne var tilisede, men da sendte sporvejsdirektør *Nielsen* en slags høstvogn med skrå sider og med halm i bunden afsted for at samle skolebørnene op og aflevere dem de forskellige steder, ganske gratis. Det var en morsom tur! Han var far til *Guste (Auguste) Nielsen*, som senere var på *Flensborg Avis*. Jeg kendte hende ikke så meget, hun var nok lidt ældre.

Det var nok svært for min mor at få mig kvikket op. Engang vi stod ved et vindue sammen, sagde hun: „Der står en lille pige! Gå ned og leg med hende!“ Men det var jo umuligt. Måske, hvis min mor var gået med mig?

Ovenover os boede en lille dejlig dreng på ca. 3 år. Han blev sendt ned til mig, og det gik storartet, indtil jeg engang i et anfald af magtbegær spær-

Gården til Storegade 4. Foto fra først i 1920'erne. Det udprægede preussiske blad »Flensburger Norddeutsche Zeitung« blev trykt på Grimms bogtrykkeri i bygningen forrest til højre. Redaktionen var i mellembygningen. Blad, trykkeri og ejendom blev 17. 11. 1919 købt af en gruppe danskere, som ændrede bladet til det dansksindede »Flensburger Zeitung«. I forhuset boede vinhandler A. H. Johannsen. Til venstre skimtes i mellemgrunden Filialbankens bygning. Husene til venstre i forgrunden er nu revet ned.

rede ham inde mellem tre stole foran et vindue i et soveværelse mod øst, for at han kunne nyde udsigten forbi gasværket ud over fjorden. Han fandt sig stille i fornøjelsen nogle sekunder, men så udstødte han et dybt suk, det lille vidunder. *Da kom jeg til besindelse* og befriede ham hurtigt.

KOSTGÆNGERE

I en længere periode spiste *L. P. Christensen* og *Tycho Filskov* til middag hos os i Nystaden og gik så straks igen. De var jo lærlinge på *Flensborg*

Avis' redaktion, og dette har Jens Jessen muligvis arrangeret, for at de unge mennesker kunne få den raske gåtur fremfor ellers at sidde og hænge efter middagsmaden et eller andet sted.

FRØKEN FRIEDERICIS SKOLE

Min far havde som tidligere lærer lov til selv at undervise os det første år; jeg husker bedst undervisningen hos min mors ældre halvsøster *Anne Juliane Marie Jessen* fra Højer, når hun besøgte os i længere tid.

På min første dag i frøken *Friedericis* skole spurgte lærerinden på tysk, om jeg f. eks. vidste, hvad „Fleisch“ (kød) hed på dansk. Jeg stod stum, ak ja; lærerinden spurgte da en anden dansk pige, *Andresen*; hun svarede rask: „Flæsk“, men det vidste jeg godt var galt.

En lærerinde hed frøken *Wurm*. Hun var noget alvorlig, men vist dygtig nok. Så var der en lærerinde, frøken *David*, et unikum af yndighed og charme. Gik hun ned ad trappen, var hun omringet af en flok glade, vel nok lidt sværmeriske piger. Hun havde hele flokken i sin lille hule hånd. Kun én gang siden, i København på kontor, har jeg truffet en lignende sjælssødme hos en ung kvinde, også en jødinde, frøken *Epstein*.

VENINDER FRA FRØKEN FRIEDERICIS SKOLE

En storartet, glad og trofast veninde var *Elfriede Johannsen*, en datter af vinhandler Johannsen, Storegade 4; der var vist 10 børn. I deres gård legede vi undertiden, men der var en del færdsel, så det var mest i bankens gård. Moderen var fra Angel, men kunne godt tale noget dansk, faderen vel også, men han kunne godt finde på at drille lidt angående nationaliteten, når han havde fået et prøveglas for meget. *Elfriede* smilede lidt og slog det hele hen i spøg. Det var nok heller ikke andet. Vi talte altid tysk sammen.

En af *Elfriedes* søstre var *Else Johannsen*, som gerne ville have min søster *Ellen* med på seminarium i Hannover. Nå ja, mente min forældre, der var min søster nok ikke udsat for chikane, så sådan blev det. Slesvig havde jo været nærmere og alene derved været billigere for min far, hvis økonomi ikke var god, kan man sige. Men dette var jo senere.

En anden god veninde var *Käthe Sohrt*, en lærerdatter. Vi fulgtes ofte ad hjem, da hun boede endnu længere ude forbi Nystaden. En eftermiddag var jeg inviteret derhen, og efter en forfriskning sang vi flere sange sammen med hendes mor. Denne begyndte da på en tysk fædrelandssang. Så var det jo slut med den private komsammen, naturligvis. Det var nu synd, for hun var en rar pige og holdt også af mig.

I samme skole sad bagved mig en pige, der hed *Walpurgis*, – hun var vist langt sydfra med det navn – lidt kraftig og lidt mut, men dog sød – og rig! Tænk, hun stak sommetider 2 salmiakpastiller over til mig, uopfordret, jeg

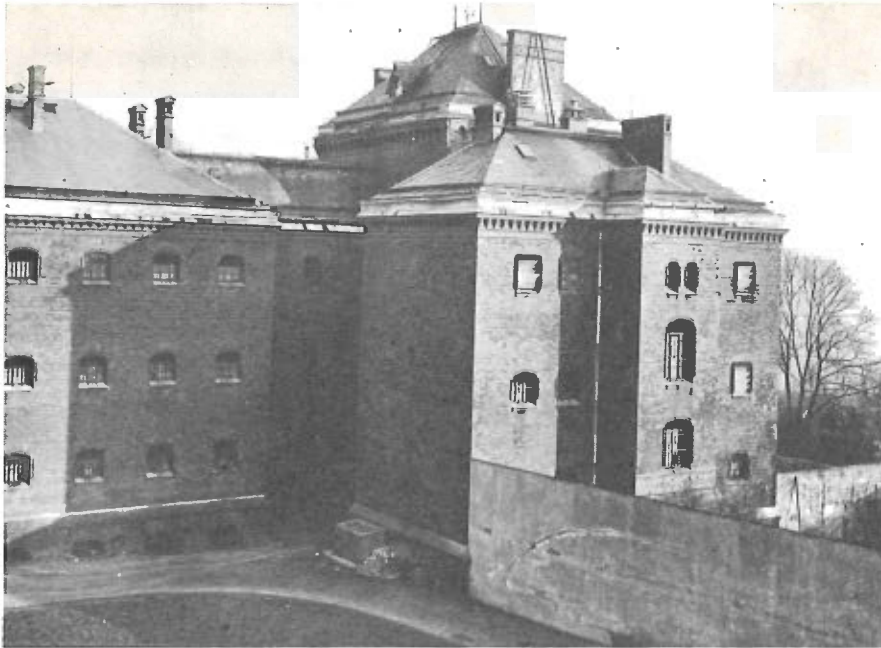

»Billedet af mig er taget i Hannover, 15½ år gammel, kort efter min konfirmation. Når man var konfirmeret, var det ellers skik og brug, at håret blev sat op. Jeg blev nemlig konfirmeret i Vester Vedsted, kort efter efterskoleopholdet, da jeg samtidig gik til præst, idet jeg ikke kunne blive konfirmeret på dansk i Tønder«.
(Valborg Jacobsen).

tiggede aldrig. Havde man 5 penning, kunne man købe lidt slik, men havde man en formue på 10 penning, kunne man købe en hel æske salmiakpastiller.

Så var der *Didde Thomsen*, datter af bankdirektør Peter Thomsen, Farsven fra seminarietiden i Tønder, også boende i Nystaden. Hun havde uendeligt blide, brune øjne og var et godt og trofast menneske, men på grund af et mindre robust helbred og forældrenes religiøsitet noget stille og indesluttet. (Hun blev gift med en arkitekt; de er dog begge døde, en søn lever).

Kathrine Billum har jeg ikke truffet ret ofte som barn. Hun var et par år ældre, frimodig og venlig. Senere har jeg tænkt, om det måske ikke havde været bedre for mig at komme i borgerskolen, hvor hun gik. Mange år efter

Fængslet i Flensborg rummede tyve, røvere og mordere, men også gode danske mænd som Jens Jessen, Rasmus Peter Rossen, Peter Simonsen, Jørgen Vrang, A. Svensson, efter 1920 Julius Bogensee og i 1940 Svend Johannsen.

har jeg sammen med min morbroder Peter Jessen aflagt hende og hendes mand, A. Svensson, en lille visit i Sønderborg, da de var nygifte. Hendes øjne strålede, og tænderne lyste langt væk. Misundelsesværdigt!

Turen foregik på cykle. Der eksisterede dengang ikke frihjul og fodbremse, så da vi på henvejen nåede Dybbøl Banke, satte jeg fødderne op på de to stivere, der fører til forhjulets nav. Det var temmelig hårrejsende: der kunne jo ikke være tale om at bruge håndbremsen. Jeg anede ikke, at banken var så lang og så stejl (jeg tror, den er ændret lidt siden). Biler var der jo ingen af, men jeg mødte et enkelt hestekøretøj. Morbror Peter kom jo langt bagefter.

Endvidere var der, ikke at forglemme, *Betty Loose*. Når hun og jeg løb med hinanden i hånden i parvis-konkurrence, kunne ingen slå os. Nok var jeg lille og spinkel, men løbe kunne jeg, og Betty var stærk, forøvrigt ligefrem en skønhed: et blegt ansigt med fine træk, indrammet af et brus af ildrødt hår og med søde, gyldentbrune øjne. Vi var altid de bedste venner, og dog sveg jeg hende engang. (Forresten var vi vist efter Friedericis skole kommet i hver sin nye skole).

Jeg var med en veninde på vej til Østersøbadet. På stien gik vi rask forbi

Betty og en anden pige. De gik noget langsomt, da Betty havde haft et brud på det ene ben. Betty råbte så: „Ach, Valborch, warte doch!“; nej, jeg ventede ikke, hvilket siden af og til har stunget i min sjæl. Til min undskyldning tjener, at man undertiden i dejligt badevejr måtte vente i halve timer for at få en kabine. Der var ikke tale om at bade fra stranden. Der var en badebro, og de, der først skulle lære at svømme, kunne bade på dejlig sandbund i klart vand ind mod stranden.

FAR I FÆNGSEL

Men så var det, at min far i 1897 skulle afsone en straf på 14 dages arrest, fordi han som redaktør af *Nordslesvigske Søndagsblad* havde brugt de forbudte udtryk: „sønderjyder“ og „Sønderjylland“. Jeg hørte ham sige: „Når jeg har denne stang lakrids og denne bog i lommen, skal jeg nok klare mig.“

Vi besøgte ham en dag i fængslet, og der gik vi op ad en lang, bred og halvmørk gang, og så langt borte til venstre gik en dør op. En pige løb ud og rask ind igen. Det var bittert; det har sikkert været *Betty*. Hun var nemlig datter af fængselsinspektøren. Det så ikke ud, som om det var tilfældigt. Hun havde kastet et blik derhen, hvor vi gik. Det er jo muligt, at Betty har været lige så ubehagelig tilmode som jeg, da hun var et bravt menneske.

DEN HØJERE PIGESKOLE

Da frøken Friedericis skole gik ind, kom vi i *Höhere Mädchenschule*. Jeg antager, at min far anså denne skole for den bedst egnede for min søster *Ellen*, som havde let ved at tilegne sig kundskaber og derfor skulle være lærerinde, antagelig tilskyndet dertil af frøken *Henriette Klüwer* i Røskilde, som ligefrem elskede min søster helt fjollet. Jeg tror, at hun har boet hos mine forældre, da vi var små. Når hun sagde: „Min søde lille Ellen“, så gnidskede hun tænder!

I denne skole sad jeg på første række ved siden af en pige, som var langt nede sydfra og hed *Erna Reichenbach*. Hun var nr. 1, lille, pæn og yderst stilfærdig. Men tro nu ikke, at jeg var nr. 2, nej, nr. 12 af ca. 28, og det kalder jeg endda flot, min dårlige sundhedstilstand og sløje hjerne taget i betragtning. I samme klasse gik en anden dansk pige, *Dagmar Kloster*; hun var flink nok, men så snart vi var uden for skolen, skulle vi hver sin vej.

DAGMAR JESSEN OG SØSTRENE BREDSDORFF

Jeg må lige gøre en tilføjelse til Tage Jessens omtale af *Dagmar Jessens* første skoledag hos frøken Zukertort, „Tærten“, nemlig de ord, der er understreget: „Es ist so schön *und gehen und spazieren* mit so mange!“ Det er det morsomme, taget lige efter dansk sprogbrug. Og sikken modtagelse hun har fået! De har været frimodige i den skole – muligvis også lidt mere temperamentsfulde i Flensborg end nord på? Nu var hun munter og glad, det

Fra venstre: den flensborgske landsret og kommunale højere pigeskole, Städtische höhere Mädchenschule». I landsretten er Jens Jessen og talrige danske blevet dømt under Lorenz Frølichs store billede af Valdemar Sejr, der giver Jyske Lov. Den højere pigeskole blev indviet 7. 10. 1886 og fik 17. 4. 1912 en ny imponerende bygning højere oppe i Sønder Gravene og et nyt pompøst navn: »Städtisches Lyzeum nebst Oberlyzeum, Auguste-Viktoria-Schule« efter selveste kejserinden. Frk. Zukertorts ret store private pigeskole lå umiddelbart til højre for den kommunale pigeskole.

sås i det lysende ansigt, og så havde hun oven i købet to lange, tykke, lyse, let brunlige fletninger. Spinkel var hun, men høj.

Også skibsværftsdirektør *Bredsdorffs* tre piger gik i skole hos frøken Zukertort, „Tærten“. De hed *Betty*, *Marie Magdalene*, kaldet *Lé*, og *Tommy*. Det skete, at vi var til børneselskab hos dem i villaen ude på Åbenrå chaus-sé. Når det var om sommeren, legede vi gemmeleg og „Den rige fugl kommer susende, kommer brusende“, og disse piger var selv som rige fugle. De var nu ellers ret venlige, især de to yngste, muntre. Min sindstilstand kan betegnes ved, at da vi engang ude hos dem skulle klædes ud og sammen med en ung dame var oppe på loftet for at rode i kister, kunne hun ikke finde andet, der behagede mig, end en sort domino, – og så agerede jeg spøgelse. *Lé* blev gift med arkitekt *Kaare Klint*, men hun døde i barselsseng i 1918 af den spanske syge. *Lé*-skærme til lamper må være opnævnt efter heude eller en datter.

LÆRERNE VED DEN HØJERE PIGESKOLE

Vores klasselærer hed *Pröbdorf*, en dygtig lærer, måske lidt striks, og vist kun en eneste gang drillede han mig en smule. Det var, da vi skulle synge en tysk fædrelandssang, at han sagde til mig, at den sang kunne jeg vel godt lide? Det var såmænd alt, men jeg blev i den grad rystet og angst, kan man sige, at jeg ikke turde andet end bevæge læberne med. Det er desværre sandheden, men den har jeg nok heller aldrig fortalt før.

En anden lærer hed *Blunck*. Jeg husker ikke noget videre om ham; jeg tror nok, han var dygtig. Og en dygtig fransklærerinde havde vi.

Og så var der en lærer fra Sachsen, som talte et så blødt sprog, at det blev lidt utydeligt. Vi havde ham i historie. Han var uhyre venlig, ja havde charme og lune, og der var altid latter og halløj i timen. Han hed *Paul Leonhardi* og var direktørens stedforstræder, men vi kaldte ham altid *Leo*. Så sagde han en dag:

Wer nun nicht schön (eller: hübsch) artig ist, (ell. lignende)
der kriegt von Leo Wichse,

altså: „får klaps af Leo“. At han kaldte sig selv ved sit kælenavn, vakte vild jubel.

DIREKTØREN IRETTESÆTTER

Engang havde en flok af os kastet med papirskugler i timen. Vi blev da sendt ind til direktøren, som rektor hed på tysk: der Direktor. Han hed dr. *Metellus Meyer*. Han holdt en dundertale til os. Nå, det tog vi os nu ikke så nær, mærkværdigvis heller ikke jeg. Da vi var på vej ud slog jeg med nakken og sagde: „Pa!“ (Utroligt!). Direktøren, som stadig stod op, kaldte mig tilbage, og i en lille tale foreholdt han mig min søster som et godt eksempel til efterfølgelse, og jeg tudede naturligvis.

Men denne pæne, mørke, slanke storhed (ikke i bogstavelig forstand!) vidste dog besked om min søster, som senere har fortalt, at han var en flink mand, og om min lille person, og derved at han fremhævede min søster som en ideel elev, har han dog midt i denne af disciplinære grunde nødvendige irettesættelse på en måde anerkendt danskheden i Flensborg, ikke sandt!

Ja, jeg skriver „pænt“ om direktøren; det, at han blandt andet stadig stod op, som dog var en ære for mig, hans stemmes klang og hele væremåde gjorde, at jeg trods mine 11 eller højst 12 år godt kunne se og forstå, at han, modsat andre lærere, var vidunderligt tiltrækkende! Ha! Det var rosinen i pølseenden. Så det hele var nærmest en lille spøg!

Ret skal være ret: Der var jo nok også dengang en del tyskere, som ikke var vilde preussiske danskerædere.

FRU v. WILDENRADT-KRABBE

Mens vi endnu boede i Flensborg i Nystaden, ankom fru *von Wildenradt-*

Gammelt billede af kæmpehøjen på Flensborg gamle kirkegård, som Frederik 7. satte til minde på Isted-kæmpernes grave. Mindestenene er for, øverst fra venstre: General Krogh. Generalmajor Schleppegrell. Major Saint Aubain. Oberst Læssøe. Oberst Hans Helgesen, og oberst Trepka. Hvert år på Isted-dagen den 25. juli blev gravene smykket med roser fra Jens Jessens landsted »Fjordmark«.

Krabbe en eftermiddag, før min far var kommet hjem. Min søster Ellen og jeg opholdt os sammen med hende i „Fars stue“, som hun fyldte med parfumeduft. Det var en hed dag, og hun viftede ustandselig det sminkede ansigt med sit lommeørklæde. Hun tørrede nemlig ikke sveden og sminken af! Hvor min mor var, husker jeg ikke. Det kan jo tænkes, at hun ikke har ønsket at tale med damen. Denne har nok villet besnære min far.

ISTED-DAGEN PÅ DEN GAMLE KIRKEGÅRD

Hvert år den 25. juli samledes en del danske i Flensborg ved krigergravene på den gamle kirkegård til minde om de faldne fra slaget ved Isted, og lagde blomster på krigergravene.

Det var ret betagende at være sammen med andre danske og gå rundt og læse de kendte navne på de faldne soldater.

Jens Jessen plejede at sige nogle mindeord, og derefter sang vi en salme. Så et år var det blevet forbudt offentligt at synge salmen: „Her vil ties, her vil bies“, da ordene kunne opfattes som håb om genforening med moder-

landet, men så sagde Jens Jessen, at ingen kunne forbyde os at *nynne* salmen, hvilket vi gjorde, alle versene, med salmebogen opslået. Ordene kunne ikke være trængt ind i sindet på bedre måde.

MORBROR JENS, MOSTER MARIE, DAGMAR OG TAGE JESSEN
Hos morbror *Jens Jessen* og moster *Marie* kom jeg ofte, både i deres hjem i Mariegade i Flensborg og på deres landsted „Fjordmark“ i Kollund, det sidste sted også i ferierne, da vi var flyttet til Tønder.

Mens mine forældre endnu boede i Flensborg, før 1901, var *Tage Jessen* ikke ældre end 2–3 år. Ham gad vi ikke tage os så meget af, *Dagmar* og jeg. Han blev jo stadig ved at være 10 år yngre.

Der kom hver eftermiddag en gammel dame for at gå tur med ham. Da hun, formodentlig på grund af en benskade eller gigt, var meget dårligt gående, rykkede hun ved hvert skridt slemt i den lille arm. Engang de var på vej ud, vendte drengen sig om og sendte mig et uforglemmeligt blik. Siden jeg kan huske situationen, må jeg jo have følt, at drengen hellere ville have haft mig med. Men den tanke eventuelt at forsøge at lave om på moster *Maries* arrangementer, faldt mig ikke ind.

Denne undladelsessynd har nu alligevel stukket i sjælen cirka en menneskealder senere, og så igen en menneskealder senere.

TANKEOVERFØRING

I Mariegade legede vi, også når Jens Jessen var hjemme, „tankeoverføring“.

En udpeget person gik udenfor, mens vi andre aftalte, hvilken genstand, vedkommende skulle finde, og hvor, og eventuelt flytte, når en af de indviede holdt på den udvalgte puls og tænkte koncentreret på, hvad vedkommende skulle foretage sig. Undertiden var der bundet et bind for øjnene af den „førte“. Når jeg holdt morbror *Jens* på pulsen, styrtede han afsted i stuen med lange, lette trin og stilede straks mod genstanden. Det var en spændende leg.

Dagmar kunne ved sådan tankeoverføring få mig til at spille et bestemt musikstykke på klaveret. Nå mit repertoire var vel ikke så stort; dog sang vi mange sange.

MORTEN ESKESEN

En vinter i Mariegade var Morten Eskesen på besøg, han som vandrede hele Nordslesvig igennem, år for år, og sang danske sange for folk. En skumringsstund sad han og Jens Jessen ved hver sit vindue, da Morten Eskesen begyndte at synge gamle folkesange på 20–30 vers, alt udenad, forresten med god, let bævende stemme, som passede godt til de dramatiske emner. Der var et lille bord imellem dem ind mod væggen, og bag ved dette sad jeg med *Tage* i nærheden. Da Morten Eskesen fortsatte ufortrødent, trak

Skibsværftsdirektør Thomas Bredsdorff og datteren Tommy 1905. Under Bredsdorffs dygtige ledelse var skibsværftet en god arbejdsplads for talrige danske ingeniører og andre teknikere. Han og hans hustru var ikke alene fremragende amatørskuespillere i Borgerforeningen, men de var også meget musikalske. Han spillede cello og hun klaver. Deres hjem var meget gæstfrit og spillede en stor rolle for dansk kultur i Flensborg. Tommy var opkaldt efter faderen og blev senere gift med Theofilus Larsen, forretningsfører ved Flensborg Avis.

Jens Jessen *Tage* hen foran sig, så han selv, uset af Morten Eskesen, kunne blunde lidt.

FJORDMARK

En eftermiddag var vi alle på besøg hos *Valdemar Rørdams* i Sønderhav, efter at *Valdemar Rørdam* havde været på „Fjordmark“. Der så jeg en ganske ung skovgud gå omkring mellem de store træer. Hvis han lever endnu, må han jo nu være op imod de firs. Nej, han var ikke en søn af den troldske *Pan*, men af *Valdemar Rørdam* og hans kone, som kaldte sin mand *Volmer*, hvilket jeg ikke syntes, hun burde tillade sig over for en så berømt mand. Nej, *Pan* har ingen sønner, men måske døtre.

Samme sommer, vist 1905, jeg var 16 år, drillede Jens Jessen mig så længe med, at jeg havde roser på hatten – det var vel ordinært – at jeg vistnok eksploderede. Jeg har absolut ingen erindring herom. Kun at inorbror

Jens derefter kneb mig hårdt i overarmen, og at han derpå, da han så mine rasende øjne med tårer, uden et ord i to lange lette, lydløse spring satte over verandaen ind i stuen. Her fik han skænd af sin kone, moster *Marie*, fortalte Dagmar mig, lige bagefter.

Men giver denne lille episode ikke et vidunderligt billede af disse tre sjæle? *Jens Jessen*, som fortrød anvendelse af overmagt – han har forsøgt at få et menneske ud af mig – *Marie Jessen*, som viste forståelse og retfærdighedssans, og *Dagmar*, som ville glatte ud. Noget flatterende billede giver det ikke af mig. Jeg var ufri og ikke tilstrækkeligt oplært i repliceringskunsten, som man nu kan høre piger blive af deres moderne far. Før den tid, som ca. 10–12 årig, havde jeg undertiden ligefrem været melankolsk.

MORBROR JENS

Med Jens Jessen har jeg kun haft et sammenstød foruden ovenstående. Han ville jo godt opdrage, men jeg bar slet ikke nag. Han kunne da også godt småfortryde.

En anden gang, da der var gæster nordfra, *Valdemar Rørdam* og grosserer *Plum*, drillede han mig ved middagsbordet med, at det måtte være min skyld, at der var så få ærter på suppen, for Dagmar og jeg havde gået og spist af dem, og jeg som den ældste burde have haft mere fornuft. Moster Marie var i København. Rørdam sagde da: „Jeg har en god, bred ryg. Jeg kan bære det.“ Det var jo hul i hovedet, men alligevel følte jeg det i første sekund, som om han kom mig en smule til undsætning, indtil jeg kom i tanke om, at Valdemar Rørdam var noget tunghør og altså havde troet, at morbror Jens sagde Valdemar. Men ingen sagde mere om den ting.

HJERTERUM

Jeg tror bestemt, at jeg har elsket morbror Jens. En morgenstund på „Fjordmark“ stak han hovedet indenfor i Dagmars værelse for at sige farvel som altid, inden han skulle afsted til fjorddamperen, og hvad så han? Tre mere eller mindre små hoveder stikke frem af en smal, smal gæstejernseng. Så meget holdt de to, *Dagmar* og *Tage* af mig. Jeg var 15, Dagmar 11½ og Tage omkring de 5 år. I første sekund fløj det gennem mit hoved: „Dette er nok lidt forkert“, men morbror Jens sagde blot: „Der kan man se: hvor der er hjerterum, er der også husrum.“

ÆBLER OG PÆRER

Morbror Jens var meget omsorgsfuld over for os børn, også over for mig, og han fremkom undertiden med muntre påfund for at more os, som dengang vi skulle plukke æbler og pærer af de unge frugttræer, som nylig var plantet. En af os – det var sikkert min søster *Ellen* – opdagede, at der sad sort sytråd ved stilkene!

Ifølge Jens Jessen: Vil man undgå kernehuset i et æble, skær da æblet i stykker ved at lade kniven følge bjergryggene, som ses oppe ved blosteret. Skallerne fra kernehuset ligger da yderligt, to ved hvert stykke, og kan nemt fjernes.

REDAKTØREN TRYLLER OG TÆNKER

Engang tog morbror Jens mig med hjem til „Fjordmark“. Så skulle jeg nær huset gemme mig tæt bag ham og hans frakke, som han lod hænge langt ned fra armen. Som forventet kom *Dagmar* ham i møde, men blev sendt ind med en besked, og senere kunne morbror Jens trylle mig frem fra et garderobeskab! Stor gensynsglæde fra begge sider.

I erindringen ser jeg morbror Jens gå frem og tilbage i stuen bag verandaen på „Fjordmark“. De halvt knyttede hænder holdt han foran brystet og slog skiftevis den ene hånd over den anden, hvad der virkede temmelig ejendommeligt, tavs, spekulerende, men tydeligvis veloplagt.

SØNDAGSTUR TIL SILD

Engang havde morbror *Peter*, degn og lærer i Daler, *Peter Jessen*, inviteret *Oksgård*-børnene, altså moster *Stinnes* børn, min søster *Ellen* og mig samt *Dagmar Jessen* på en søndagstur til Sild. Det passede nogle gange i sommerens løb med togtider og skibets sejlads ved flodtid om søndagen. Til at begynde med var det uvist, om *Dagmar* kunne få lov. Hun var jo en del yngre, indtil Jens Jessen en morgenstund sagde: „God morgen, lille Silline!“ Er det ikke yndigt sagt?

JENS JESSENS RIM

Dagmar og jeg kunne også godt se det muntre i Jens Jessens atter og atter gentagne små rimede vittigheder, blandt andet denne, også når der var gæster nordfra ved bordet (det lyder næsten for pjattet):

Madam Petersen havde en hund,
der fik hvælp'æ komme'

hver dag! Og så rejste han sig. Gæsterne har nok ikke forstået pointen, som fremkom ved, at han sagde de sidste tre ord hurtigt, hvorved han fik sagt „Velbekomme“!

MARIE JESSEN

Moster *Marie* – det skal nok have været Jens Jessen, der har ønsket, at vi skulle sige *moster* i stedet for det fremmedartede *tante*, for moster *Marie* havde da slægtninge, som hun kaldte tante! – var ikke nogen udadvendt natur og nok ikke opdraget dertil, så alt i huset og vores opførsel skulle helst være så korrekt. Hun var en meget retlinet personlighed og uden svig. Moster *Marie* var fjern og tilsyneladende udeltagende i børns interesser og var

Peter Jessen, morbror Peter. »Det er sikkert et af de sidste fotografier af P. Jessen. Det er et usædvanligt godt foto; det ligner ham aldeles fortræffeligt« (Valborg Jacobsen).

senere noget tilbøjelig til at gøre nar ad folk. Over for mig var hun venligt forstående, men alligevel havde jeg som barn svært ved at tale noget videre med hende, men jeg tror, at hun var glad for, at *Dagmar* og jeg havde det så vidunderligt sammen, endda *Dagmar* var $3\frac{1}{2}$ år yngre end jeg. Jeg så nu aldrig moster Marie smile, og det var først ca. 20 år senere, at jeg så og hørte hende le. Forresten led hun nok en del af migræne, også langt senere i 1920'erne, da hun fik behandling. Men vi havde det dejligt frit.

MOSTER MARIE OG FAMILIEN JESSEN

Det har nok været vanskeligt for moster Marie at komme i kontakt med den livlige, men ikke så forfinede Jessen-familie, som var vidt forskellig fra

hendes lidt stive og formelle milieu. Ingen af hendes 4 (eller 5) søstre var gift, hvilket kunne tyde på, at etiketten betød mest for dem.

Faster *Anna Jessen* fra Højer var som nævnt den, der havde lånt sin broder *Jens Jessen* de 500 mark til køb af avisen. Hun besøgte dem sikkert mindst én gang om året. Men hun var jo ikke litterært uddannet, så hun har nok virket noget trættende på moster Marie. I hvert fald ved jeg, at hun tværtimod sit ønske fik serveret morgenkaffe på sengen. Men det var måske også først senere. Hun sagde også „min kære pige“ til moster Marie, og det har ganske sikkert ikke behaget denne.

MOSTER MARIES FORNEMME VENNER

Engang da jeg var blevet indbudt til at være nogle dage på „Fjordmark“, havde de besøg af en 12-årig datter af moster Maries fornemme venner. Hun havde i gæsteværelset stillet 5–6 par sko op på række og undrede sig over, at jeg kun ejede ét par. Dette var jo generende nok for mig, men ikke nok med det: ved middagsbordet – der var nu vist ingen gæster – fortalte hun det samme. Moster Marie sagde da: „Valborg har ikke flere lige i øjeblikket“. Nå ja, det var jo heller ingen let situation for moster Marie. Morbror *Jens* var ikke hjemme, ellers var der nok faldet en bidende bemærkning.

AKSEL

Marie Jessen havde en sjælden smuk stemme, lidt dyb, ligesom tonende, og hun kom jo aldrig til at sige et eneste ord forkert – hun havde lært at tænke, før hun talte. Dette erindrer jeg fra tiden ved besøg på det nye „Fjordmark“ længe efter *Jens Jessens* død. Hun var meget musikalsk. Hun havde komponeret en melodi til et lille digt. Hun sang den selv siddende ved klaveret. Den findes jo nok ingen steder.

Forresten havde hendes væsen forandret sig en hel del. Hun var blevet mere hjertelig, ja hun kunne ligefrem le, og det følte dejligt, mindes jeg. Hendes alvorlige væsen hidrørte måske også fra den frygtelige begivenhed med den lille *Aksel*, i alder mellem *Dagmar* og *Tage*, som i 3-års alderen fik hjernebetændelse, og hans forstand tog skade. Efter sygelejet kunne han nok gå og endnu sige nogle få ord. Jeg husker, vi var derude en eftermiddag, og ved kaffebordet var jeg virkelig i stand til at more den lille stakkel. Når jeg sagde „ja“ eller „jo“, så sagde han „nej“ og smilede til mig og tog et par trin frem og tilbage. Jeg blev jo så glad, selv om jeg nok vidste, at hans tilstand ikke kunne bedres. Min mor og moster Marie sad tavse, der var ikke andre tilstede.

Jeg hørte engang tale om, at nogen mente, at hans sygdom muligvis kunne stamme fra et chok, idet det skete, at de tyske torpedobåde ubemærket havde nærmet sig skrænten ved „Fjordmark“ og så pludselig begyndte at

tude skrækindjagende (jeg har selv hørt det, på grund af skrænten og fordi haven indenfor flere steder var lavere, så man ikke torpedobåden), først to-tre dybe stød, så en tone op- og nedstigende, mange gange værre end de luftalarmer, vi fik at høre under sidste krig. Den lille Aksel måtte derefter til Ebberødgård. Moster Marie besøgte ham årligt, til han døde 28 år gammel. Hans død var en lettelse for moster Marie, har min fætter, *Tage Jessen*, fortalt.

FRU ROSENDAHL

Engang i tiden efter Jens Jessens død i 1906 cyklede Dagmar og jeg til Rønshoved og besøgte fru Rosendahl, der dengang var enke. Hun kom i sin tid fra Kongeriget, og for at kunne blive i Sønderjylland giftede hun sig med en gammel mand der. Hun bød os venligt kaffe, selv om hun nok ikke havde meget at leve af. F. eks. var loftet medtaget af pletter fra regn, men fru Rosendahl sagde: „Hvor underordnet!“ Storartet, ikke såndt!

Redaktørens søn

AF TAGE JESSEN

Den 1. april 1892 blev min søster *Dagmar* født i Flensborg. Vore forældre, redaktør Jens Jessen, *Flensborg Avis*, og hans hustru Marie f. Fibiger, boede dengang på Sønder Gårdender over for den „gamle“ dampskibspavillon. Senere flyttede de til hjørnet af Mariegade og Nørregade, og i efteråret 1899 flyttede de til et af dem lejet hus med en lille have i Mariegade nr. 20.

FJORDMARK

I 1891 og 1892 tilbragte vore forældre sommeren i Sønderhav ved Flensborg fjord. På deres spadseretur langs fjordens nordkyst opdagede de en usædvanligt smukt beliggende mark ved Kollund strand. Den 1. april 1892 fik Far skøde på dette dejlige højtliggende sted med vid udsigt. Nogen tid senere købtes yderligere en mark med et lille hus og i 1903 en lille kløft („Springkløft“), hvorved det samlede areal afgrænsedes imod vest. I alt ti tønder land eller et helt husmandssted.

Kollund var dengang en uopdaget idyl, og da det drejede sig om let jord, var prisen forholdsvis lav.

Da den „gamle“ dampskibspavillon blev nedrevet, fik Far billigt byggemateriale. I sommeren 1896 genopførtes en del af pavillonen ude på „Fjordmark“. Nu havde vore forældre fået deres egen sommervilla – et lige så aparte som banalt bindingsværkshus eller rettere sagt, et helt lille kompleks af pavilloner. I den mod vest lå dagligstuen, i en midterbygning med fladt tag (og flagstang!) spisestuen, i en lille to etagers bygning mod øst var der køkken og „Fars stue“ fornedet, soveværelser for oven. For os børn var dette morsomme hus med de mange krinkelkroge meget interessant.

I dette hus blev jeg født den 5. september 1898.

Vinterhalvåret tilbragte vi som nævnt i Mariegade 20 inde i Flensborg. Mine tidligste barndoms minder om begge mine forældre og min søster *Dagmar* er derfor knyttet til „Fjordmark“, til Mariegade og til *Flensborg Avis'* redaktion på Nørretorv (ved siden af avisens nuværende ejendom).

FAR

Fra 27. december 1892 til 15. november 1893 sad Far i landsretsfængslet i

»Fjordmark« set fra sydøst. Læg mærke til ligheden med den gamle dampskibspavillion på billedet side 26! I forgrunden Tage og bag ham Dagmar.

Flensborg. Straffen bestod nu i modsætning til tidligere kun i frihedsberøvelse, ikke i tvangsarbejde o.s.v. Desuden måtte Far læse og skrive samt modtage besøg uden større formaliteter. Både Mor og min etårige søster Dagmar besøgte ham.

Noget tilsvarende gentog sig under Fars sidste fængselsstraf omkring århundredskiftet, fra 14. maj til 14. november 1900. Den 5. juni 1900 var det min tur til at blive båret op i fængelet og hilse på Far.

Året forinden havde forældrene haft den store sorg, at vor i 1896 fødte broder *Aksel*, der var opkaldt efter Morfar, oberst *Aksel Fibiger* – desuden Hans efter Farfar, lærer *Hans Møller Jessen* – blev uhelbredelig syg af hjernebetændelse. Selv var jeg for lille til at forstå noget, men min søster mindes levende den skygge, som dette slag kastede over hjemmet.

Jeg ser tydeligt Far for mig både ude på „Fjordmark“ og inde i Mariegade. Han var en høj, mager mand, rank af skikkelse og hurtig i sine bevægelser. Jeg mindes også, at han ikke havde nogen særlig dyb stemme.

Da jeg var gammel nok til at huske, var Far jo ikke blot redaktør, men også rigsdagsmand. Han var derfor tit bortrejst. Når han så kom hjem, havde han altid noget med til os børn. – „Det bør forældre i grunden ikke gøre,“ sagde han til Mor. „Det er et dårligt princip, for så glæder børnene sig ikke til selve faderens eller moderens hjemkomst!“

»Fjordmark« fra øst. I haven talrige roser.

Men når det gjaldt om at glæde os børn, kom det bløde op i Far. Så brød denne principfaste mand med sine grundsætninger. Ja han gjorde det i den grad, at han havde flere overraskelser med hjem til os. Så tog Far overtøj på, sagde højtideligt farvel og skulle ud på en „ny rejse“. Kort tid efter var han der igen, tog overtøjet af: „Ja, nu er jeg her igen!“ Hvorefter en ny ting – et stykke legetøj, chokolade eller frugt – blev pakket ud som den „nye rejses“ høst.

Et andet småtræk, som jeg ikke husker, men som Mor har skrevet op: Natten til min 5 års fødselsdag, den 5. september 1903, tilbragte Far inde i Flensborg, hvor han havde været til generalforsamling i Borgerforeningen. Han kunne jo være blevet i byen for at tage fat på redaktionsarbejdet. Men han tog ud til Kollund med det tidligste morgenskib for sammen med Mor at overvære „afsløringen“ af mit fødselsdagsbord i spisestuen. Hvorefter han atter tog ind til Flensborg med 8.10-damperen.

FJORDMARKS TRÆER OG ROSER

Det er forbavsende, hvad vore forældre med en havemands hjælp tryllede frem af træer og blomster ude på „Fjordmark“s lette jord. Den egentlige have er på 4 tønder land. Nede i dens vestlige del ligger et gammelt træskur – om man vil: det første „Fjordmark“. Her tog vore forældre ud og drak kaffe, før huset (pavillonon) byggedes i 1896.

Huset i Mariegade 20, hvor Jens Jessen havde boet i sine sidste 7 år. Det blev i 1920 købt af »Flensborg Samfundet«, som i 1920–23 stillede det til rådighed for den danske private realskole, der i 1924 blev til Duborgskolen. Billedet er fra dette tidsrum.

Under Fars forholdsvis milde fængselsstraf i 1892–93 kunne han somme tider få en lille orlov. En hel række træer i haven blev da plantet af Far og *en flok medfanger*, der var lejet til dette formål som en billig arbejdskraft. I skuret nede ved krocketplænen lavede Mor kaffe til Far, til de andre fanger og til den godmodige opsynsmand, der fredeligt lagde sit våben fra sig i græsset, og som sikkert har nydt den smukke natur lige så meget som fangerne!

Far var en stor blomsterelsker. Hans speciale var roser. Rundt omkring i haven var der rosenbede, og øst for huset lå en hel rosengård omgivet af en hæk af vilde roser. Far kendte navnene på dem alle. En af hans yngste medarbejdere, den senere redaktør og byrådsmedlem *L. P. Christensen*, havde med smuk og sirlig håndskrift udarbejdet et helt hefte fuldt af „landkort“ med nøjagtig angivelse af hver blomsts plads og navn. Vore gæster plejede altid at få rosenbuketter med af al denne overdådighed. Derimod ingen lyng! På „Højen“ i haven, hvor der blev opstillet en krans af sten fra en sløjfet kæmpehøj, voksede der lidt lyng, men ikke mere, end at der vågedes over denne plet med stor omhu.

JULEN

I sine sidste fire leveår var Far meget borte hjemmefra, dels som følge af sin virksomhed som medlem af den tyske rigsdag, dels på grund af mange

To perlevenner. Til venstre Hans Paulsen, broder til Marie Elsbeth Miang, senere grosserer i Flensborg, og til højre Tage Jessen, senere chefredaktør i Flensborg, i »Hjemmet«s baggård. I baggrunden Frue kirkes tårn.

andre rejser og møder. I juleferien fik han dog lidt tid til at hjælpe Mor med at præge hjemmet. Juleaftensdag var han i strålende humør, hvilket ikke gjorde vor barnlige julestemning mindre. Den 24. december var en spændende dag. Den var også lang at komme igennem. Døren til „Fars stue“ var omhyggeligt aflåset. Vi børn havde fået lov til at være oppe til midnat. Jeg satte mig i en lænestol og lukkede øjnene. Så måtte man vist kunne få sig et blund og holde sig vågen ud på aftenen, troede jeg.

Vi fik frokost med „juleøl“ (hvidtøl) og henad aften risengrød, gås med rødvin og bagefter æbleskiver med sveskemos i. Far er blevet betegnet som typisk vestslesviger og var jo også fra Toghale i Møgeltønder sogn. Men i den vestlige del af Sønderjylland spiste man ikke æbleskiver, i hvert fald ikke ved juletid. Min Farmor stammede imidlertid fra Genner i Åbenrå amt. Hun havde bragt skikken med sig vestpå. Og min mor bagte æbleskiver efter sin svigermors recept.

Så fulgte en ventetid, der forekom os børn lang, og Far fortalte os historier, mens vi sammen med ham fra dagligstuen i skrå retning over en lille gårdsplads så lysskæret blive stærkere bag gardinet inde i „Fars stue“, hvor Mor tændte lysene.

På os børn virkede juletræet fuldkommen brændende, når Mor åbnede døren til „Fars stue“. Det var nu ikke så mærkeligt, for vi var vokset op med petroleumslampen i stuen og stearinlys i soveværelset. Desuden syntes jeg, at juletræet var meget stort, hvad det vist slet ikke var. Men dels var jeg kun syv år, dels stod træet på et bord. Den forgyldte stjerne i toppen nåede et godt stykke op imod loftet.

Mine forældre ser jeg for mig, som var det i går. Mor satte sig ved klaveret. Far gik frem og tilbage i stuen og sang julesalmerne med kraftig røst. Han kunne alle julesalmerne udenad, og vi børn med en blanding af højtidelighed og øget spænding skottede hen under juletræet, hvor gavepakkerne lå.

Juledag lå Far tit i sengen en stor del af dagen. Hans i de sidste år yderligere nedbrudte helbred tålte ingen anstrengelser. I et forværelse, som havde været venteværelse for en overlæge *Schaedel*, der havde boet i huset, inden vor forældre lejede det, stod bag et skærmbret et lille skab med medicinflasker, natron og mange andre interessante ting, som Far tog, når han havde ondt i maven. For mig stod alle disse mange medikamenter, som noget spændende – et helt lille laboratorium. Jeg forstod jo slet ikke, hvor svag Far var.

Nytårsaften blev juletræet flyttet ind i spisestuen. I modsætning til juleaften var det nu pyntet med papir-dannebrogssflag. Vi spillede lotteri, og den gamle æske med kortene ligger endnu nede i kælderen.

SOMMEREN 1905. FARBROR PETER

Tydeligt mindes jeg sommeren 1905, min første sommerferie, for til påske samme år begyndte jeg at gå i skole.

Farbroder Peter, der var en meget dygtig amatørfotograf, tilbragte sin sidste sommerferie som preussisk landsbyskolelærer hos os. Han tog mange billeder af os, enkeltvis og i gruppe. Vi børn blev til sidst næsten kede af al denne fotografering, selv om det jo ellers var spændende.

Farbror, *Peter Jessen*, degn og lærer i Daler, var lige som sin broder en begavet og kundskabssøgende mand. For sine ret små midler foretog han rejser til England, Italien, Island o.s.v. Han var meget sprogkyndig. Han var trods sin uligevægtige natur en dygtig lærer med store evner til at vinde børns og unges tillid. Om end af lidt mindre format og uden Fars viljestærke myndighed havde også Farbror Peter *store sider*. Han ofrede utrolig meget af sine sammensparede penge til nationale og filantropiske formål. Engang kort før en rejse, han havde sparet sammen til, fik han besøg af en bekendt, der trængte til økonomisk hjælp. Han gav ham alle rejsepengene. Udenlandsrejsen måtte opsættes.

Mig hjalp farbror *Peter* på en særlig måde. Til påske 1905 havde jeg nemlig fået 4 eller „mangelhaft“ („mådelig“) i religion i mit første vidnesbyrd og var derfor blevet nr. 5 af i alt 12 i „Nona“. Så tog farbror Peter, der jo var

lærer, fat i sommerferien 1905, som han tilbragte på „Fjordmark“, og gav mig på tysk så megen undervisning i religion, at jeg næste gang, til Mikkelsdag 1905, fik den bedre karakter 3 eller „genügend“ („godt“) og blev nr. 2.

Far var jo ikke altid lige venlig eller hensynsfuld mod folk, heller ikke mod sin broder. Jeg husker fra denne sommer, at Mor bebrejdende sagde til Far: „Det er dog grueligt, som du herser med Per Degn!“

Efter sin pensionering nåede farbror *Peter* at tjene danskheden som kandidat i Tønder-kredsen ved valgene til den tyske rigsdag i 1907 og 1912 og var også opstillet til landdagsvalget i samme kreds i 1908, og han var et meget virksomt medlem af udvalget for de truede egne. Han døde i 1913. Da han blev begravet på Daler kirkegård, holdt præsten, en danskvenlig hjemmetysker, en meget køn tale og sagde blandt andet: „Han lærte mig at holde af mit modersmål“. Desuden fortalte han, at farbror Peter havde indsunget „Der står et slot“ på en fonografvalse. Jeg har hørt den sammen med min kusine *Valborg Rossen* i Tønder omkring et år efter genforeningen.

FAR TÆNKER PÅ DØDEN

En dag sejlede vi, Mor, farbror Peter og vi børn, med en fisker til Okseøen. Far var blevet hjemme i haven på „Fjordmark“. Mor har fortalt, at hun ved hjemkomsten spurgte ham, hvad han havde bestilt. „Jeg har tænkt på døden“. Mor slog det hen. Men Far følte, at han snart skulle dø. Derfor bad han sin broder tage alle disse fotografier, der nu er os et dyrebart minde.

VINTEREN 1905–06. CHRISTIAN 9.s DØD

Fra januar 1906 har jeg et meget tydeligt minde. En aften så jeg Mor briste i gråd. Hun havde lige hørt om gamle kong Christian 9.s død. Han nåede højt op i firserne, og hans høje alder havde for mange sønderjyder været lige som et symbol på, at han ville komme til at opleve den dag, da „paragraf fem“ gik i opfyldelse, og den overvejende danske del af Sønderjylland stemte sig hjem. Nu var dette håb bristet. Men Mor nåede dog at opleve Nordslesvigs genforening fjorten år derefter og knap fjorten år efter sin mands død.

Den samme vinter var to af mine danske barndomsvenner, *Hans Paulsen* og *Hakon Thomsen*, og jeg med Far på markedet. Det morede os naturligvis meget at køre på karrussel eller rutsjebane og se de andre herligheder. Ved indgangen til markedspladsen stod eller sad der altid en række invalider, lirekassemænd og andre. Når Far gik med os til krammarkedet, fik vi altid en bunke pengestykker, for vi skulle give et til hver eneste af invaliderne. Det hørte med til opdragelsen.

PÅSKE 1906. FARS RIM

I påskeferien 1906 besøgte Far og jeg faster *Anna* i Højer, farbror *Peter*

Jens Jessen i et af hans sidste år.

i Daler, onkel *Rasmus Peter Rossen*, der havde været gift med faster *Ellen*, som var død året før, og redaktør *Skovrøy* i Tønder.

Denne rejse står særlig levende i min erindring: diget ved Højer, kirkegården i Daler med vore bedsteforældres grave, kirken, hvor jeg fik lov til at trække i klokkerebet, lærerboligen, hvor farbror Peter spillede folkeviser for os, onkel Rossens hjem i Tønder og en hyggelig stue, hvor P. *Skovrøy*, der var meget musikalsk, spillede på sin gamle violin. Faster *Ellen* sagde altid „*Rossen*“ til sin mand, og derfor kaldte vi ham *onkel Rossen*. Jeg var meget vigtig over, at *Rossen* talte til mig som til en voksen mand, og jeg holdt meget af ham.

Mange år senere har jeg blandt farbror Peters efterladte papirer fundet det postkort, på hvilket Far havde meldt vor ankomst. Den og den dag

„kommer vi så til Daler,
hvor køerne har haler,
og hvor hannerne galer.“

Det morede mig meget, når Far lavede den slags rim. Hvor tit har han ikke sagt til mig

„Tygge, tygge
det er din lykke!“

Kun én gang syntes jeg, det blev for meget. Da læste han et af Andersens eventyr højt for mig, men standsede hvert øjeblik for at finde et rim. Da tabte jeg tråden – og tålmodigheden.

FARS DØD

I forsommeren 1906 kom Far hjem fra Berlin, hvor han havde indledt forhandlingerne om en løsning af optantspørgsmålet med den tyske regerings befuldmægtigede repræsentant. Han havde ønsket og opnået bindende garantier for sagens løsning. I Berlin havde Far været meget syg. Nu trængte han til hvile. Men han frøs midt i sommersonen på „Fjordmark“. Han rejste da til det svenske kursted Ronneby i Blekinge, hvor overlægen konstaterede nødvendigheden af en galdestensoperation. Et postkort til mig fra Ronneby er den sidste skriftlige „Hilsen fra Far“.

I begyndelsen af sommerferien, juli, 1906 rejste vi til København, hvor Far havde ladet sig indlægge på professor Rovsings klinik. *Jeg husker Far liggende i sengen og spøge med os børn.* Det er mit sidste indtryk. I øvrigt legede jeg nede i hospitalshaven, hvorfra jeg mindes en overdækket bro over til operationsstuen. Operationen forløb udmærket. Min søster og jeg rejste ud til herregården Aggersvold ved Jyderup, hvor mine mostre havde lejet en række værelser i en udlænge, der stødte op til en vældig gårdsplads. Aggersvold ejedes dengang af den kendte patriot og ven af Far, landstingsmand *Villars Lunn*, der var gift med en datter af Junggreen.

Søndag den 22. juli var en varm sommerformiddag. Jeg legede med nogle andre børn og var ked af at blive afbrudt og hentet ind til vore mostre. Den ene af dem sagde: „Din far er død.“ Jeg brast i gråd, for selv om jeg kun var 7–8 år, vidste jeg, at Far var „i himlen“, og at jeg ikke skulle se ham mere.

Statsbanerne stillede deres ligvogn til rådighed. Før afrejsen fra København holdt en af Fars venner, folketingsmand dr. phil. *H. L. Møller* en tale. Inde i midten af vognen, i et slags kapel, stod Fars kiste. Jeg husker tydeligt, at jeg med særlig forkærlighed opholdt mig inde ved kisten. Det var ikke spor af uhyggeligt. Jeg ville gerne være så nær ved Far som muligt, inden kisten skulle forsvinde ned i jorden. I hver ende var der en førsteklases kupé. Vi rejste om natten. *Flensborg Avis'* daværende redaktionssekretær og senere chefredaktør *Ernst Christiansen*, der var taget over til København, og som var os en trofast støtte, fulgte med hjem. En venlig dansk konduktør ledsagede os til Flensborgs banegård.

Uden for stationen holdt to vogne, som gode danske mænd i Flensborg,

Jens Jessen, Tage, Marie Jessen og Dagmar på »Fjordmark«, vel sommeren 1905.

der var Far meget hengivne, havde stillet til vor rådighed. Den ene var grosserer *Lorens Poulsen*, som døde i sommeren 1919. Den anden, grosserer *J. C. Paulsen*, har efter Fars død været avisen en god økonomisk rådgiver og var senere formand for A/S Flensborg Avis' tilsynsråd.

Dagen efter foregik begravelsen, efter Fars ønske i dybeste stilhed. Til stede var Mor, Fars søskende og vi to børn.

Efter Fars død flyttede vi til en anden lejlighed i Toosbügade nr. 33.

DAGMAR OG TÆRTEN

Min søster *Dagmar* var $6\frac{1}{2}$ år ældre end jeg og kom tilsvarende tidligt i skole. Hun gik i Fräulein Zukertorts Privat-Mädchenschule, som lå i Sønder Gravene nr. 16. Dagmar kaldte altid sin forstanderinde for „Tærten“. Engang skrev Far til skolen omtrent sådan: „Må Dagmar få fri fra skole i 2 dage, da hendes slægtninge fra Sjælland kommer på besøg“. Han fik svar tilbage på tysk: „Ihren Brief habe ich übersetzen lassen. Da ich der dänischen Sprache nicht mächtig bin, bitte ich in Zukunft Deutsch schreiben zu wollen. Der Urlaub ist erteilt. Hochachtungsvoll M. Zukertort“.

Lidt højere oppe i gaden, i nr. 18, lå „Städtische Höhere Mädchenschule“. Her gik vore kusiner Valborg og Ellen Rossen i skole, faster Ellens og onkel Rossens døtre. De tre kusiner mødtes her, og da Dagmars Flensborg-tysk var blevet kultiveret noget, sagde hun: „Das ist schön und gehen

und spazieren mit so mange!“. Valborg og Ellens skole fik senere i 1912 ikke alene en ny bygning i Sønder Gravene nr. 34, men et nyt og meget fint navn: „Städtisches Lyzeum nebst Oberlyzeum Auguste-Viktoria-Schule“ efter selveste kejserinden.

MINE SKOLEMINDER

Ligesom alle andre sønderjyder af mit slægtled har jeg udelukkende haft tysk skoleundervisning. Medens eleverne i mange skoler i det egentlige Nordslesvig, den i 1920 genforenede del af Sønderjylland, havde nogle ugentlige danske religionstimer ved siden af de tyske, har jeg ikke lært et eneste dansk ord i „Königliches preußisches Gymnasium und Realgymnasium“ i Flensborg. Men jeg kendte bogstaverne og kunne læse dansk, for det havde min mor lært mig ved hjælp af min fars egen abc, „Flensborg Avis's Stavebog for Hjemmet“, som hun for øvrigt havde hjulpet ham med at lave, før jeg efter påskeferien i 1905 kom ind i skolens nederste forberedelsesklasse „Nona“. De to påfølgende klasser hed „Octava“ og „Septima“. Efter dem kom de egentlige latinskole-klasser fra „Sexta“ til „Prima“.

I februar 1917 tog jeg tysk studentereksamen.

DEN GAMLE LATINSKOLE

Skolebygningen stammede fra den danske tid, opført ca. 1860 efter tegninger af *Winstrup*, samme arkitekt, som byggede Tyrstrup kirke nord for Christiansfeld. Den gamle bygning ligger endnu mellem Rødegade og Klostergangen. Den oprindelige skole var tilknyttet det gamle, endnu eksisterende Gråbrødrekloster og oprettet af *Lytke Namann*. Vi havde ingen centralvarme, men solide kakkellovne fra Svanholms jernstøberi i København.

Mellem de to slesvigske krige fik Haderslev latinskole dansk og Slesvig katedralskole tysk undervisningssprog, idet dog flertallet af lærerne var danske. „Flensborg Latin- og Realskole“, som den kaldtes efter indvielsen 1860, var *tvesproget*. Dette princip medførte, at der undervistes på dansk i geometri, på tysk i aritmetik!

Blandt *eleverne* fra før 1864 kan nævnes den senere så navnkundige historiker, rigsarkivar *A. D. Jørgensen*, og pastor *Nicolai C. Nielsen*, mange år præst i Sommersted, nogle år huslærer hos lensgreve *Hans Schack* på Schackenborg i Møgeltønder. Pastor Nielsen betegnede sig selv som „den sidste slesviger“, for „efter min generation bliver slesvigerne enten dansk- eller tysksindede“.

Blandt lærerne kan nævnes kollaborator *Chr. F. Monrad*, som blev i Flensborg efter 1864 og en overgang ledede en (senere forbudt) privat pigeskole. Monrad var i al stilhed en idérig og betydelig organisator. En anden lærer var en broder til min morfader, *Otto Fibiger*, død som rektor i Horsens.

Fru Marie Jessen. Foto fra 1920'erne.

DANSK DRENG I TYSK SKOLE

Herom anede jeg intet, da jeg, ledsaget af en ung pige i huset hos mine forældre, *Gertrud Abildgaard*, med en vis stolthed kom i skole. Det var en time for tidligt, og læreren spurgte den unge pige: „Womit kann man den Kleinen beschäftigen?“ – „Er zeichnet sehr gern.“ – „Na, was zeichnet er denn?“ – „Huchorme!“ – Jeg hører endnu dette ord på hendes ejendommelige flensborgske tysk i mine øren. Hjemme havde vi en hugorm i sprit. Dr. phil. *Gudmund Schütte*, Eskjær i Salling, havde som ung mand nedlagt uhyret i mine forældres have på „Fjordmark“.

Mine tyske sprogkundskaber var i 1905 mere end mangelfulde. Men jeg kendte som sagt bogstaverne – dog ikke med den tyske udtale: „â, bee, tsee“ osv.

Lærerne var klar over, at jeg var søn af den danske „Reichstagsabgeordnete Jessen“. Nogle af de store elever også. De spurgte mig i frikvarteret: „Kannst du ein dänisches Lied singen?“ – Jo, hvis jeg fik en „Groschen“, ti penning. Og så sang jeg „Den gang jeg drog af sted“.

Fra min skoletid har jeg mange fornøjelige minder. Enkelte af mine kammerater drillede mig i al uskyldighed med min danskhed. Og ikke én af lærerne chikanerede mig. De vidste mere om mig, end jeg om dem. Utvivlsomt har nogle af dem håbet at kunne vinde mig helt eller dog halvt for tyskheden.

Indtil efter min fars død i 1906 måtte jeg ikke gå med tysk skolehue, hvilket naturligvis bidrog til, at jeg stak endnu mere af mod de andre elever. Senere gav min mor mig lov dertil.

Vi elever var altid glade, når vi ved påsketid kunne købe en *ny* skolekasket. Det betød jo, at vi var blevet „versetzt“, rykket op i en højere klasse. Nogle af dem, der „blev siddende“, fik huen vendt, for at den skulle se ny ud.

Medens jeg i de nederste forberedelsesklasser var flittig og styrtede mig over lektierne, så snart jeg kom hjem, så at min far i et brev til en svigerinde roste min pligtfølelse, blev jeg senere en doven elev. Det lykkedes mig dog at komme helskindet gennem de tolv klasser. Men det kneb unægtelig i „Quinta“ og „Obertertia“, hvor jeg fik nogle private ekstratimer – henholdsvis hos en lærer og en „Oberprimaner“ – tysk og matematik.

REALGYMNASIET OG DETS LÆRERE

Sammenlignet med nutiden var det flensborgske gymnasium selvfølgelig præget af gammeldags pædagogiske principper, men som helhed var det en *fortrinlig skole* efter datidens forhold.

Fra „Sexta“ til og med „Quarta“ havde vi *otte* ugentlige timer i latin. Fra „Untertertia“ opefter var skolen delt i en gammelsproglig retning („Gymnasial“) og en nysproglig-matematisk retning („Real“). I de seks klasser på „real“siden havde vi noget mindre latin, ingen timer i græsk og hebraisk, men til gengæld flere timer i fransk og engelsk. I sidstnævnte fag havde vi en af skolens dygtigste lærere, overlærer *Willy Fischer*, som var noget af et sproggeni, idet han beherskede engelsk, fransk, spansk, italiensk og esperanto. Jeg interesserede mig for engelsk, og mine gode karakterer i dette fag opvejede de dårlige karakterer i matematik, et fag, jeg har glemt totalt, men stadig mindes med uhyggefølelse.

Den sidste af mine rektorer hed *Spanuth*. Han var en forpreusset hannoveraner og havde en overgang været rektor („Direktor“) i Haderslev, hvor han havde bortvist to elever, der ikke ville udbringe et leve for Bismarck som „vor hjemstavns befrier“, fra skolen. Det var senere kreditforeningsdirektør *Peter Anker Callø* og amtmand *Kresten Refslund Thomsen*. Det er

muligt, at rektor Spanuth har handlet under altysk påvirkning. Tilsyneladende var han blevet klar over, at bortvisningen var politisk uklog. Hjemmetyske kammerater havde protesteret imod den i en samtale med ham.

Hvorom alting er, så behandlede rektor Spanuth mig altid *korrekt og til dels venligt*. Lejlighedsvis sagde han, at det ville være smukt, om jeg som voksen kunne optræde som forsoner mellem tysk og dansk.

Det har jeg til en vis grad gjort som journalist ved *Flensborg Avis* fra 1928 – efter mit juridiske studium i København – og over for det hjemmetyske mindretal i den danske del af Sønderjylland efter Danmarks eventyrligt heldige befrielse i maj 1945. Dermed være ikke sagt, at min politik svarede til de tanker, som min gamle rektor gjorde sig om min fremtid!

Der kunne fortælles utallige småtræk fra min tyske skoletid. Den ligger gemt, men langt fra glemt i underbevidstheden. Skønt jeg selv i skoletiden altid *tænkte* på dansk – i hvert fald i frikvartererne – falder det mig den dag i dag mere naturligt at oversætte latinske og franske sprogstumper til *tysk* i stedet for til dansk. Engelsk dyrkede jeg imidlertid uden for skolen, og i dette sprog nedskrev jeg gloserne oversat til dansk.

Blandt mine lærere vil jeg nævne en „professor“ (lektor) *Hans Spiecker*, der stammede fra Mecklenburg, og som havde været i Haderslev, hvor han havde lært lidt dansk. I april 1914 hviskede han til en dansk klassekammerat, *Hakon Thomsen*, og mig, at vi ikke behøvede at deltage i skolens udflugt til *Dybbøl*. Denne hensynsfuldhed over for to danske elever på halvtredsårsdagen for stormen på Dybbøl-skanserne 1864 skal nævnes som et nobelt træk.

PRIMANERVERBAND

I de to øverste klasser „Unter-“ og „Oberprima“ blev jeg medlem af „Primanerverband“, hvor vi drak øl på tysk studentermanér og sang akademiske viser af vor „Kommersbuch“. Det var to lystige år. Som „Unterprimaner“ var man „Fuchs“, som „Oberprimaner“ blev man forfremmet til „Bursche“, og jeg viste mig den nye titel værdig ved at tømme en halv liter øl i ét drag.

VENNER OG SKOLEKAMMERATER

Af mine venner har jeg allerede nævnt de to: *Hans Paulsen*, søn af grosserer J. C. Paulsen, og *Hakon Thomsen*, søn af direktør Peter Thomsen fra Flensborg Folkebank. Det lå i forholdene, at det blev drenge fra danske hjem, jeg kom sammen med. Til os tre kom den fjerde, *Jacob Kronika*, søn af købmand Peter Christian Kronika, som hørte til vor snævrere kreds, selv om han ikke gik i det gamle gymnasium, men i „Oberrealschule“, som lå mellem museet og det nuværende danske konsulat. Da jeg kom i skole, lærte jeg desuden *Christian Metz* at kende. Han var fra Åbenrå og søn af

snedkermester Metz, og han blev siden præst i Hørup på Als. Også *Mathias Jacobsen* og *Lauritz von Lachmann* gik i vor klasse. Lauritz er broder til Kristiane Fischer, som er gift med stadsskoleinspektør Heinrich Fischer, som altid har været ved de danske skoler i Flensborg. Lauritz bor nu i Brasilien.

HAKON THOMSEN

Min ven Hakon var et meget mærkeligt og højt begavet menneske. Ved siden af ham kunne jeg føle mig som en dum dreng. Han havde læst Lauridsens store værk „Da Sønderjylland vaagnede“, før end jeg blot havde tænkt på at blade i det. Det var ham, som fik mig til at læse svensk. Også Hakons broder, *Alfred*, hørte selvfølgelig med til vor vennekreds.

MINE SPROG

Hjemme talte vi rigsdansk. Far var uddannet lærer og virkede som redaktør og stræbte ivrigt efter, at *Flensborg Avis* skulle skrives i et smukt dansk. Også Mor var lærerinde, uddannet på Zahles kursus, og rigsdansk var hendes modersmål. Far og hans søskende og onkel Rossen kunne citere ord-sprog og talemåder på sønderjysk, men mit eget sønderjysk har jeg opsnappet hist og her. Med Hakon Thomsen talte jeg altid rigsdansk, men *Mathias Jacobsen* var fra et hjemmetysk hjem i Åbenrå og talte foruden tysk meget gerne affenråsk. Hakon og jeg talte sønderjysk med ham.

KONFIRMATION 1914

Det normale tøj for drenge var en trøje, eventuelt en sømandstrøje med en bred krave og åben i halsen, samt korte bukser. Da jeg begyndte at gå til præst, skiftede jeg lige som andre drenge over til at gå med lange bukser. Man var så småt ved at blive voksen! Jeg gik hos pastor *Kähler* ved Nikolaj kirke – jeg ved ikke mere, hvorfor det var der, for vi boede i Marie sogn, men det hang måske sammen med, at jeg gik i latinskolen, som jo lå lige i nærheden af St. Nikolaj kirke. Undervisningen foregik i menighedshuset i Sønder Gravene, som senere kom til at hedde Lutherhaus.

Pastor *Kähler* var bevidst tysker og næstformand for Schleswig-Holsteiner-Bund, og han tog ivrig del i afstemningskampen i 1920, men han var en mand, der var almindeligt respekteret også i danske kredse. Under sidste krig 1939–45 gik jeg til massage hos *Merete Nielsen* på Sankt Franziskus-sygehuset, og her traf jeg to løjtnanter. Den ene var en arg nazist, men da han var gået, kunne jeg tale frit med den anden, løjtnant *Kähler*, som viste sig at være en søn af min gamle præst. Han fortalte, at han havde været med ved Danmarks besættelse den 9. april 1940, og det havde været ham meget ubehageligt. Værre var det dog, hvad han havde oplevet i Vitebsk, hvor jøder i hundredvis af specialafdelinger blev knaldet ned med maskingeværer

i en massegrav, som de selv måtte grave. „So etwas muß sich rächen,“ sagde løjtnant Kähler; „dette vil hævne sig“.

Ved konfirmationen Palmesøndag den 5. april 1914 var jeg som de andre drenge for første gang i et mørkt jakkesæt. Pigerne var i sorte kjoler. Enkelte var hvide. Min søster *Dagmar* blev konfirmeret i Odense og var i hvidt. Vi fik hver et „Konfirmationsspruch“, et bibelvers. Jeg valgte „Befiehl dem Herrn deine Wege“, „Befal Herren dine veje“. Hele konfirmationen foregik på tysk. Vi gik ellers til de danske gudstjenester i Helligåndskirken. Mor var med i styrelsen for „Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn“, men det var længe siden, at dansk dåb, vielse og konfirmation blev forbudt i Helligåndskirken. Disse kirkelige handlinger foregik nu på tysk i Vor Frue kirke, som ejede den danske kirke. Jeg blev fritaget for at gå til alters i St. Nikolaj, fordi vi skulle rejse til Odense kort efter, og min mor sagde, at så kunne vi gå til alters der.

KRIGEN 1914–18

De fleste mindes sikkert med en blanding af munterhed og sentimentalitet deres gamle skole. Det gør jeg i hvert fald, når jeg passerer *Winstrups* gamle, grågule bygning ved klosteret i Flensborg. Den er nu ret forfalden og har i årevis tjent som forberedelsesskole til forskellige praktiske fag. Det er muligt, at den bliver nedrevet i en ikke fjern fremtid. I så fald vil det traditionsrige Flensborg blive et dansk-tysk minde fattigere.

Det „nye gymnasium“ over for Diakonissestiftelsen og den kommunale park stod færdigt i 1914, men anvendtes under den første verdenskrig som lazaret.

I august 1914 besøgte min mor og jeg nogle „mistænkelige personer“ (ordene forekom i en skoleberetning fra 1915 eller 1916), som var arresterede i bygningen. Det var kendte danske fra den nordlige del af Tønder amt, nemlig min egen onkel, bankdirektør *R. P. Rossen*, redaktør *Peder Skovrøp*, begge fra Tønder, lensgreve *Otto Didrik Schack* og godsinspektør *H. C. Davidsen*, begge Schackenborg ved Møgeltønder, samt grosserer *Lorens Poulsen*, Flensborg, og endvidere medarbejdere ved *Flensborg Avis*, nemlig redaktør *Ernst Christiansen*, redaktør *Peter Simonsen*, redaktionssekretær *L. P. Christensen*, bogholder *Jørgen Vrang* og journalist *Tycho Filskov*. *Andreas Grau*, som på dette tidspunkt ikke var pressemand, var også arresteret. Derudover var der mange andre. Senere kom fangerne til navigationsskolen.

Under krigen håbede Hakon Thomsen og jeg lidenskabeligt på Tysklands nederlag, fordi vi indså, at det var den eneste mulighed for, at i hvert fald en del af Sønderjylland kunne blive genforenet med Danmark. Vi skjulte vore skumle tanker godt for vore tyske kammerater og lærere! Allerede som dreng havde jeg på et kort draget en blyantstreg syd om Tønder og Flensborg.

Ung soldat på orlov. Tage Jessen på »Fjordmark« juli 1917.

Professor *Hans Spiecker* var naturligvis nedbøjet over meddelelsen om, at admiral von Spees flåde blev sænket ved Falklandsøerne den 8. december 1914, „und da haben sie in Kolding geflaggt!“, hvad han var meget ophidset over. Jeg kan dog ikke tro, at man har flaget i Kolding for det tyske nederlag. Spiecker har bare ikke vidst, at i Danmark flager alle ved enhver lejlighed og i et omfang, som allerede den gang var ukendt i Tyskland og stadig er det. Man kan i Kolding have flaget for en ganske lokal begivenhed, et guldbryllup eller lignende.

Min tyske stil til studentereksamen 1917 hed pudsigt nok: „Welche Gründe bewegen uns, bis zu einem siegreichen Ende des Krieges durchzuhalten?“ Jeg husker, at jeg skrev om „die Deutschen“ uden at bruge ordet „wir“. Men sammen med et par danske kammerater drøftede jeg krigens begivenheder i antitysk ånd.

I 1917 blev jeg indkaldt og uddannet som infanterist i *Sønderborg*, hvor jeg lå på slottet. Selve uddannelsen og livet i fri luft interesserede mig, og jeg opdagede, at jeg blev dygtig til skydning, men fandt så ud af, at det var klogest at være mindre dygtig og flittig. Det var jo ikke min hensigt at komme til fronten. Jeg kom som garnisonssoldat til *Lübeck* i 1918, og i disse to år fulgte jeg med spænding Hindenburg-Ludendorffs store offensiver i Norditalien og senere på vestfronten samt marskal Fochs heldige modoffensiv fra og med den 18. juli 1918. Kort efter blev jeg fritaget for militærtjeneste og

kom til *Marburg* for at studere jura. Her faldt det i min lod at sidde ved *Hakon Thomsens* dødsleje.

DANSK TOMRUM

Skønt udpræget dansk så længe jeg overhovedet kan huske tilbage, har jeg i grunden kun *gode minder* fra min tyske skoletid. Jeg lærte at elske Schiller og Goethe. Desuden kom jeg godt ud af det med mine tyske kammerater og lærerne. De betragtede mig vistnok som et temmelig ufarligt nationalt kuriosum.

I ånden ser jeg de mange lærere for mig og kan høre deres stemme. Enkelte var mindre dygtige, andre til gengæld fremragende. Vi drenge syntes selvfølgelig, at de var „meget gamle“. De ældste af dem havde også samlet meget skolestøv. Vor klasselærer i „Oberprima“, „professor“ i matematik, *Franz Iwers*, var en meget rar mand. Kort før vor studentereksamen gik han op og ned i klassen, vred hænderne og sagde forknytt: „Seien Sie nicht bange, meine Herren! Es wird schon gut gehen!“ Vi bestod i alt fald vort „Abitur“, og i en skuffe gemmer jeg mit – ikke just strålende! – eksamensbevis.

De tre sidste skoleår var de bedste. Vi var store drenge, uden ansvar, men behandledes som voksne. Fra og med „Obersekunda“ sagde lærerne De til os.

I Flensborg rådede der langt fra den nationale spænding som i Nordslesvig. Dette prægede også min skoletid.

Men midt i de mange gode og morsomme minder gaber der et *tomrum*. Medens der var frivillige dansktimer på gymnasiet i Haderslev, lærte *vi* ikke en stavelse dansk. Den dag i dag taler og skriver jeg mit modersmål uden grammatikalske kundskaber. Sådanne mystiske udtryk som „førdatid“, „udsagnsord“ osv., osv. ser næsten ud som græsk i mine øjne, når jeg lejlighedsvis blader i en dansk grammatik.

DUBORGSKOLEN

Vi halvgamle sønderjyder fryder os over de danske skoler i de genforenede sønderjyske landsdele og i Sydslesvig. Blandt de sidstnævnte holder jeg mest af *Duborgskolen*, hvorfra man har en pragtfuld udsigt over Flensborg og fjordens danske nordkyst. Fra 1. april 1942 til 19. maj 1943 var min hustru ansat der som timelærerinde i fransk. Den 19. maj gennemgik hun med eleverne den vemodige novelle fra Elsass (Alsace): „La dernière classe“. – Samme dag døde hun.

Fem måneder før hendes død, den 19. december 1942, var jeg indbudt til en aftensammenkomst i den danske lærerforening. Og ved denne lejlighed kunne jeg fremdrage muntre minder og småtræk fra min tyske skoletid.

Tage Jessen afslører en mindeplade for sin fader, redaktør Jessen, på barndomshjemmet i Mariegade den 5. februar 1954, hundrede års dagen for Jens Jessens fødsel.

HJEMMET OG FJORDMARK

Det gamle hus i Mariegade nr. 20 erhvervedes i 1920 af „Flensborg-Samfundet“. Det fik navnet „Hjemmet“ og rummede indtil den 16. april 1923 den danske privatskole, som på denne dag blev til Duborgskolen. Senere har det tjent som forsamlingshus og gæstehjem og er nu hjemsted for „Det lille Teater“. For mig er „Hjemmets“ anvendelse i dansk kulturs tjeneste en kilde til glæde, når jeg lejlighedsvis kommer i de gamle stuer, hvor jeg færdedes som syvårig.

Den 5. februar 1954 var der gået hundrede år, siden redaktør *Jessen* blev født. I Mariegade blev der afholdt en dobbelt højtidelighed. Til højre for indgangsdøren til „Hjemmet“ blev der afsløret en mindeplade for Far. Skrås

overfor på den anden side af Mariegade blev der nedlagt grundsten til en ny dansk børnehave, der bærer hans navn.

Mor beholdt „Fjordmark“. Nogle år efter Fars død byggede arkitekt *Jep Fink* en ny villa, som vore forældre sammen havde lagt planer om. Her døde Mor den 7. juni 1935. Nu hviler hun ved siden af Far på Møllegades kirkegård. Også Mor ønskede at begraves i dybeste stilhed.

Min søster *Dagmar* arvede „Fjordmark“. Hun og jeg har nu haft den store glæde, at en del af det smukke landsted, nemlig den nye villa og den omtrent 4 tønder land store dejlige have har fået en god social og samfundsnyttig anvendelse. Ved Sønderjysk Fonds værdifulde støtte har det været muligt at overlade huset og den gamle have, hvor træerne er blevet store, men hvor de fleste af gangene og plænerne er som i Fars tid, til julemærke-komiteen.

Vi kan ikke andet end føle dyb taknemmelighed over, at den have, hvor Far for over en menneskealder siden samlede kræfter og dyrkede sine roser, nu kan tjene som et rekreationssted for børn fra den genforenede del af Sønderjylland.

Dreng i Flensborg

AF ANTON WESTERGAARD-JACOBSEN

Min kødelige far, lærer *Jeppe Jensen Westergaard* i Havnbjerg på Als, døde i en ung alder, kun 42 år gammel, fra sin kone, *Anne Margrethe* født *Jacobsen*. Jeg var den yngste, født den 28. oktober 1895 i Tandselle skole i Tandslet sogn på Als, og i mit tredje år, da Far døde. Mor stod i en fortvivlet situation med sine otte uforsørgede børn. Hvor smerteligt det end må have været for hende at skille sig fra sit yngste barn, tog hun mod sin broders tilbud at tage mig i barns sted.

MIT HJEM

Denne broder, *Nicolai Jacobsen*, var lærer i Flensborg. Han havde mistet sin første hustru og to børn i løbet af en sommer. I hans andet ægteskab med *Henriette Hansen*, en lærerdatter fra Als, var der ingen børn, men ellers var deres ægteskab lykkeligt. Efter Fars begravelse fulgte jeg med morbror Nicolai og tante Henriette til Flensborg og blev senere adopteret af dem. Jeg vænnede mig hurtigt til at kalde dem „Far“ og „Mor“. Det havde de også fortjent.

I hjemmet levede dengang også Mormor, altså min adoptivmors mor. Hun havde været lærerkone på Als, men stammede fra Angel og var vistnok tysk af sind. I hvert fald var hun den første, der prøvede at bibringe mig, der selvfølgelig kun talte mit alsinger modersmål, noget tysk. „Do må it snak så'nt te mæ,“ var min første reaktion.

DANSK OG TYSK. SPROG OG SIND

Senere gik det jo, takket være legekammeraterne, nok så geläufig med det tyske. Jeg mindes dog som en undtagelse et fregnet pigebarn fra samme gade, der var på besøg fra København. Hun „tælte“ dansk. Jeg skulle være hendes kæreste, insisterede hun på, vel sagtens fordi jeg i nogen måde kunne klare hendes sproglige problemer. Hvad var der så at stille op mod så megen kvindelig energi? Jeg fik et kys på kinden, hun fik et i nærheden af øret (jeg husker det!), og så var den roman forbi; for hun rejste tilbage til København.

Vort hjem var tvesproget. Der blev talt sønderjysk og højtysk, ikke plat-

tysk. Vore slægtsforbindelser gik alle mod Nordslesvig. Og deroppe blev der aldrig talt andet end hjemstavnsens mål, selv om nogle af familien var hjemmetyske. Fars ældre brødre var danske i hjertet, men holdt sig uden for nationalitetskampen. De yngre brødre blev tyske. Jeg fik som dreng nys om en såre betegnende brevveksling mellem en af Fars ældre brødre og dennes søn, der aftjente sin værnepligt i Kiel. Fætter var tysk og skrev hjem for at få faderens tilladelse til at melde sig som frivillig til kolonikrigen i Sydvest-Afrika, Herero-opstanden. „Æ svar ham tebag“; det var it noue lavnt brøv: Kære søn! Æ tror do æ' tumbe. Kærlig hilsen din Far.“

En anden lille oplevelse fra en sommerferie; jeg har været en 10 år gammel. Vi var et lille selskab på vej op ad Knivsbjerg. Mine øjne fangedes af Bismarcks kolossalstatue. „Se, han er helt grøn!“ råbte jeg. Monumentet var af irret malm. En gammel, hvidskægget bonde sendte under sine buskede bryn et hvast blik op mod jernkansleren, og så sagde han mere til sig selv end til mig: „Ja, han æ grøn a' angst!“

Sådan fik man dengang gennem mange små episoder den nationale brydning ind på livet.

MOLTKEGADE

Da jeg kom til mine adoptivforældre i 1898 efter min faders død, boede de i Moltkegade 9. Jeg var lige fyldt 3 år. Gaden var en blanding af landlighed og fornemhed. Skrås over for nr. 9 lå endnu en bondegård, hvor vi fik vor mælk fra. Husene standsede med nr. 15 eller 17. Resten var åbne marker. Det fornemme repræsenteredes af nogle villaer, der beboedes af officerer. Når de havde fødselsdag, stillede regimentsmusikken midt på formiddagen og spillede til ære for hr. Hauptmann N. N. til stor glæde for gadens børn. En af de første biler i mit liv har jeg set holde foran et af disse officershjem, og ud steg selveste prins *Adalbert*, en af kejserens sønner. Han var søofficer.

MØLLEGADE

I 1904 flyttede vi fra Moltkegade 9 til Møllegade 28. På det sted, hvor nu de to dobbelthuse nr. 22/24 og nr. 26/28 ligger, fandtes indtil 1903 en af de sidste møller i byen. Så brændte den. Møllens ejerinde, enkefru *Thomsen*, byggede siden de to huse med plads til i alt 12 familier. Her boede vi til påske 1914, da jeg blev student. Møllegade var præget af gartnerier, kirkegårdens nærhed og Mahlers læderfabrik ved siden af vandtårnet. Ligtogenes forskellighed kunne nok give anledning til nogle sociale betragtninger. Også musikkens omslag fra Chopins sørgemarch på henvejen til „Ich hatt' einen Kameraden“ på hjemvejen, vakte til eftertanke og afstedkom ironiske bemærkninger drengene imellem.

Af kammerater i Møllegade var der især to, som gennem årene hørte til

*Anton Westergaard-Jacobsen som overprimaner 1913.
Udsnit af billedet side 121.*

den daglige omgang. *Karl Iwers* var søn af professor *Iwers* ved gymnasiet. De boede på 1. sal, vi på 2. Han var to år yngre end jeg. Især hans moder, en godsejerdatter fra Brunsholm i Angel, viste os drenge megen godhed. Karl var temmelig tungnem, til megen irritation for faderen. Han blev landmand i det holstenske. I den anden fløj af huset boede *Nico Petersen*. Vi fulgtes ad fra Obertertia til abitur. Nico havde mange talenter, han kunne tegne, spillede godt klaver, byggede fortrinlige modelskibe, skrev tekster til skolekomedie m. m.

MIN SKOLEGANG

Da jeg var noget skrøbelig som barn, gav Mor mig undervisning hjemme i det første skolepligtige år. Det foregik på tysk af hensyn til den følgende skolegang. Der fandtes dengang ikke én eneste dansk skole i byen. I dag

Fru Anne Margrethe Westergaard, f. Jacobsen.

er der seks folkeskoler og et gymnasium. Som modvægt mod den tysksprogede undervisning læste Mor i skumringen af H. C. Andersen; d. v. s. det skete kun, når jeg havde været artig dagen igennem, så der blev noget afbræk i den underholdning. Som sig bør, sad jeg på en skammel, mens Mor læste af „Hvad månen fortalte“. Skamlen, prydet med en missekate i sorte og hvide perler, står nu i vor datters hjem tillige med den stol, min mor plejede at sidde på under oplæsningen.

2. og 3. skoleår gik jeg i St. Johannes Knabenschule (drengeskole). Far var lærer der. Lærerne var gennemgående hæderlige, men strenge. Spansk-røret blev ikke sparet. Men klasserne var store, omkring 60 børn i hver, og drengene kom jo for en stor del fra proletarkredse. De var ikke nemme at styre. I 3. klasse havde vi imidlertid en sadist til klasselærer, *Jürgensen* hed han. Han fik da også siden sin afsked. I en regnetime blev vi præsenteret

Jeppe Jensen Westergaard.

for en opgave i hovedregning. Han begyndte ved nr. 62 ved den nederste ende – vi sad efter nummer, og de, der sad nederst, var de mindst kloge. Først fra nr. 8 til nr. 1 var man i stand til at klare den. Hvorefter de resterende 54 drenge defilerede forbi Jürgensen i gåsemarch, bukkede, fik en af spanskrøret over endeskiven og vendte tilbage til deres plads. Vi havde vores morskab med at studere de arme synderes minespil. Først grinede de. Efterhånden som de nærmede sig retterstedet, døde grinet bort. Så peb spanskrøret gennem luften. De græd lidt, gnubbede agterspejlet, tørrede tårerne og grinede igen. Efter den omgang er de 54 nok blevet langt dygtigere til hovedregning!

DET KONGELIG PREUSSISKE GYMNASIUM

Om efteråret 1904 blev jeg fra folkeskolens 3. klasse overflyttet til Septima i den gammelsproglige latinskole med 8 ugentlige latintimer igennem 9 år! Det skete på „Königliches preußisches Gymnasium“ i byen. Der fortsatte jeg til „Abitur“ ved påsketid 1914.

Der var nogle få drenge på latinskolen, om hvem alle vidste, at de var danske. Det hørte til sjældenhederne, at de døjede ondt af den grund, slet ikke fra kammeraterne, snarere fra enkelte „germanske“ lærere.

Latinskolen i Flensborg blev af elevernes flertal – og dem hørte jeg til – opfattet som en pineanstalt. Vores indstilling til lærerne var på forhånd

Anton Westergaard-Jacobsen.

fjendtlig: de vil tvinge dig til at arbejde med aldeles uinteressante ting; de lurer på at skælde dig ud, de nyder at håne dig, mens hele klassen hører på det, o. s. v. Skolen skal dog ikke have hele skylden. Jeg var en vanskelig dreng. Evnerne var ikke ringe, men lysten til at drille lærerne og lave kommers lå på et betydeligt højere niveau.

LATINSKOLENS LÆRERE

Gennemgående var de gamle lærere de ringeste. Blandt de yngre fandtes adskillige med en langt mere human indstilling og større forståelse for en drengs psyke. Flere af de ældre lærere var simpelt hen uduelige.

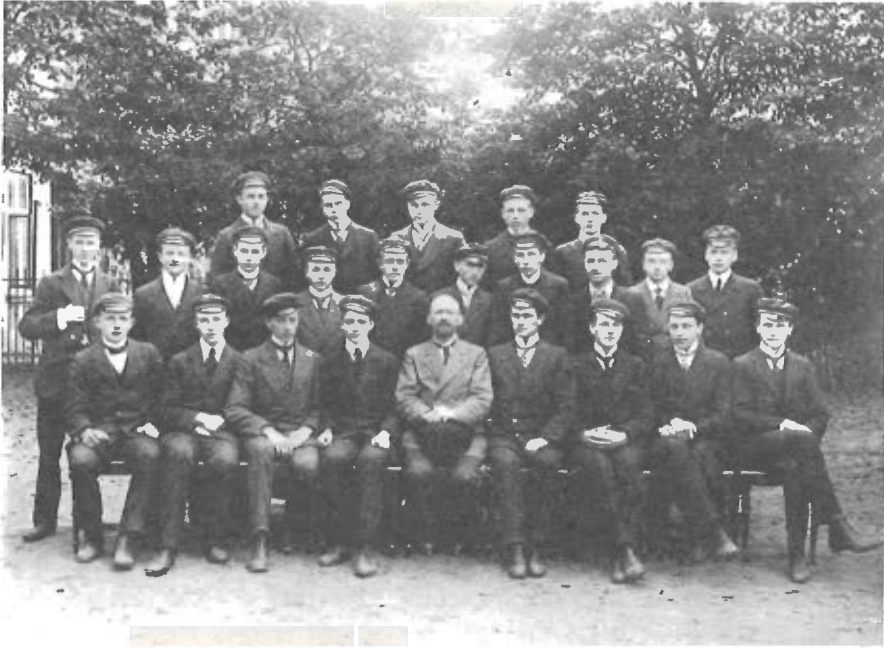
Professor *Vollbehr*, øgenavnet „Sack“, „sæk“, havde vi i græsk i Untertertia. Det hørte til vor tit gentagne fornøjelse at spille de interesserede og

St. Johannes drenghøjskoles bygning var fra 1875 og tjente som skole til 1948. Dernæst var den i mere end 10 år bolig for flygtninge. Nu nedrevet.

spørge ham: „Ach, Herr Professor, wollen Sie uns nicht noch einmal den Unterschied zwischen direkt und indirekt erklären?“ („Åh, hr. professor, (gymnasielærerne blev tituleret professor), vil De ikke nok endnu en gang forklare os forskellen på direkte og indirekte?“) Vi sagde nu „dijekt“ og „indijekt“, for sådan var hans udtale af ordene! Hvorpå vi fik den klassiske definition: „Dijekt ist, wenn ich den geraden Weg vom Südermarkt nach dem Nordermarkt gehe; indijekt ist, wenn ich in einem großen Bogen von Südermarkt durch die Angelburgerstraße, Süderhofenden u. s. w. -- “ („Det er direkte, når jeg går den lige vej fra Søndertorv til Nørretorv; det er indirekte, når jeg går i en stor bue fra Søndertorv gennem Angelbogade, Sønder Gårdender o. s. v.“). Vi takkede pligtskyldigt og gav udtryk for vor beundring af hans geniale anskuelsesundervisning. Han mærkede ingenting.

Den værste tyran, men tillige en særdeles dygtig latiner var professor *Wilhelm Petersen*, kaldet „der Alte“, („den gamle“). Efter abitur har jeg kun haft megen sparsom anledning til at beskæftige mig med latin. Men da vor søn skulle igennem Mikkelsens „Latinsk Læsebog“ i en fart, viste det sig, at det hele dukkede op fra underbevidstheden. Dygtig var han, glimrende metodiker, kunne være interessant, især når han underviste i geografi og historie. Men hvor var han indbildsk og tyrannisk! Han krænkede gang på gang den smule selvfølelse, vi kunne sidde inde med. Hans omgangstone var den preussiske sergeants. Han boede for resten i Wrangelgade 14 a ved

Latin- og realskolens over- og underprima sommeren 1913. I bageste række yderst til højre Anton Westergaard-Jacobsen. I midterste række længst til venstre Knuth, en fjern slægtning af provst Knuth i Flensborg. I samme række nr. 2 fra højre »Didi« Dethlefsen, senere trælasthandler i Flensborg. Læreren i forreste række er Wilhelm Petersen. Til højre for ham Nico(lai) Petersen.

siden af den danske provstebolig. Der bor hans datter endnu, hvis hun er i live, fru *Clausen*, kaptajnsenke. Vi havde et venligt naboforhold. Men datterens forståelige beundring for faderen kunne jeg ikke dele.

Der var heldigvis andre typer, mænd man tænker tilbage på med glæde, ja, med kærlighed.

Gustav Röper lever vist endnu i Flensborg. Vi kaldte ham „Guschi“. En fornøjelig tysklærer. Han hyldede „det levende ord“, munden stod ikke stille på ham, fra han kom ind i klasseværelset, til han forlod det. Men vi hørte efter!

Dr. *Roll*, jeg ved ikke af, at han havde noget øgenavn. Han var gennemnobel i hele sin væremåde. Vi havde ham i religion. Han var præget af datidens liberale teologi. I en time foredrog han meget nænsomt Darwins abeteori. „Man kan derfor ikke blankt afvise muligheden af, at vi nedstammer fra aberne,“ sådan omtrent sagde han. Klassens duks, *Johannes Knuth*, (der nok langt ude var i familie med fhv. provst *Knuth*, Flensborg), gennem alle årene nr. 1 i klassen, altid yderst artig og korrekt, rejser sig og siger: „Das mag für Sie gelten, Herr Doktor, für mich gilt es nicht!“

(„Det kan muligvis være tilfældet med Dem, hr. doktor, men ikke med mig!“). Og Rolls svar: „Jeg drømmer ikke om at påtvinge nogen min anskuelse; det må enhver afgøre med sig selv.“ En sådan reaktion fra en lærer var et unicum i datidens preussiske skole. Vi så op til ham.

Så var der den kære „Knigge“, professor *Adrian*, matematik og fysik. Noget stort lys udi videnskaben var han ikke; men flittig med sine forbedringer, dygtig pædagog. Vi gammelsproglige nåede ikke langt i de eksakte videnskaber. Adrian fik lært os vort pensum og dermed punktum. Men Adrian havde hjerte for den enkelte elev. I Untersecunda reddede han mig fra en mulig bortvisning fra skolen p. gr. a. en hasarderet drengestreg. Under en orlov i krigens tid, 1916, besøgte jeg ham. Han havde kartotek over alle gamle elever, korresponderede med en del, sendte dem pakker, kendte hver enkelts soldaterskæbne o. s. v. Hans søn er pensioneret studienrat, eller hvad det hedder, i Flensborg, et par år ældre end jeg.

DIREKTOR SPANUTH

Lærerstabten ved gymnasiet i Flensborg havde ord for at være vanskelig at styre. Lærerne gjorde livet surt for rektor, hvis tyske titel var Direktor. Adskillige af rektorerne holdt kun stillingen et kort åremål. Direktor *Spanuth* kom omkring 1910 fra Haderslev til Flensborg. Han blev.

Der var meget godt at sige om ham. Stemningsbevæget, personlig optaget af sit stof, enten det var religion eller tysk litteratur. Men han var for svulstig i sin tale, for teatralsk i sin optræden. Da han for første gang præsenterede sig for den samlede skole ved morgensangen i festsalen („aulaen“), fremsagde han til indledning de to første vers af Davids 121. salme. Første vers: „Jeg løfter mine øjne til bjergene: hvorfra kommer min hjælp?“ med hviskende stemme, i en næsten ængstelig tone. Derefter med majestætisk Stentor-røst vers 2: „Fra Herren kommer min hjælp, fra himlens og jordens skaber.“ I og for sig en smuk, kristen bekendelse. Men hans facon ødelagde virkningen. Professor *Tamm* sad lige under talerstolen med ryggen til samme; hele skolen så hans minespil, der udtrykte væmmelse og foragt. Han hørte til dem, der foretrak Odin for den hvide Krist.

De to øverste klasser foretog den årlige sommerudflugt. Målet var de for vore begreber uendeligt fjerne *Hüttener Berge*, Hytten bjerge. Med tog til Slesvig og så blev der marcheret, timevis. Spanuth var leder. Hans fødder kunne ikke holde til det. Man standser et sted med den yndigste udsigt. Spanuth støtter sig tungt til sin vandrekæp og med fortrukne miner stønner han: „Himmel, meine Hacken!“ („Himmel, mine hæle!“) – men så med henført stemme, idet han peger ud over landskabet: „Wie schön ist der Wald!“ („Hvor er skoven smuk!“). Impulsiv som altid. Han måtte nødtvungent klatre op i det nærmeste tog; vi fortsatte til fods og følte os jo uægtelig mere frie og utvungne end før.

HAKON THOMSEN, TAGE JESSEN OG ALFRED THOMSEN

Hakon Thomsen var ven og vistnok klassekammerat med *Tage Jessen*. Sidstnævnte vakte furore på skolepladsen. Han havde som den eneste dreng på skolen langt pandehår, og så bar han i en rem over skulderen en lille lædertaske, der rummede hans madpakke. Han og Hakon gik meget sammen og talte sikkert dansk indbyrdes. Tage blev drillet, vist ikke på grund af sproget, mere for sit noget aparte antræk. Han tog det prisværdigt overlegent. Engang blev jeg vidne til, at han vendte sig om mod drillepindene og med næsen i sky foreslog dem (på dansk): „Gå ud i skoven og hils på træerne!“ Hvor mon han havde den replik fra?

Alfred Thomsen var engang ude for en ubehagelig oplevelse. Professor *Tamm*, tysk og historie, var meget germansk, hadede England og foragtede alt dansk. I en historietime kom han i forbindelse med fremstillingen af modsætningen Preussen – Danmark med følgende mundfuld: „Nicht wahr, Alfred Thomsen, die verfluchten Preußen!“ Alfreds fader, bankdirektør *Peter Thomsen*, gik til Tamm og lod ham vide, at det udtryk var aldrig blevet brugt i deres hjem. Hvorledes Tamm reagerede, ved jeg ikke. Tamm var en mærkelig blanding af en grobian og en særdeles interessant lærer at lytte til. Han kaldtes aldrig andet end „Boxbulle“, „boksetyren“. Korporlig afstraffelse eksekveredes ved boksestød mod delinkventens overarm. Men der var tyst i klassen, når han fortalte f. eks. romersk historie.

Et lille minde endnu om *Hakon*. Jeg var på besøg hos ham. Vi legede i gården. Et halvtag blev erklæret for at være skanserne på Dybbøl. De blev forsvaret af Hakon og én mere, måske Tage Jessen. Preusserne, det var mig, stormede, men forgæves. „Dansken har sejer vundet, hurra, hurra!“ Jeg syntes nu, historien skulle ha’ sin ret, og tillige ville jeg ikke være uhøflig; så jeg replicerede: „Det var nu preusserne, der sejrede dengang ved Dybbøl, men danskerne var også meget tapre!“

RABARBER RABARBER RABARBER

Meget tydeligt står for mig en sommerdag år 1913. Hele byen stod på den anden ende i forbindelse med afholdelse af en blomsterdag. Der solgtes margeritter til et formål, som jeg har glemt. På programmet stod bl. a. et historisk optrin foran „Bismarckbrunnen“ på Søndertorv. Jeg mener, at *Nico Petersen* havde skrevet teksten; eller også den daværende direktør på Flensborg teater. Han indøvede stykket med os. Teatret lånte os kostumerne.

Nico P. optrådte som byens borgmester. Han hyldede mig, der agerede *Lytke Naaman*, fordi jeg havde oprettet latinskolen. De øvrige latinere var „folket“, borgere, gejstlige o. s. v., hvis væsentlige opgave var med forskellig styrke at brumme, mumle eller råbe „rabarber, rabarber!“ Jeg opholdt mig i Nikolaj præstegård i dagens anledning. Pastor *Kähler* (hed han vist) tilbød mig nerveberoligende piller, som jeg dog afslog. „Die nehme ich immer

vor der Predigt“, sagde han („dem tager jeg altid før prædikenen“). To rådstjenere hentede mig så ned på torvet, hvor jeg så også skulle holde en lille tale om min skoleplan: „Derfor har jeg besluttet at rejse en latinskole i vor by!“ Røst fra folket: „Det skulle du aldrig have gjort!“ Da kneb det med at bevare den højtidelige mine! Morsomt er det nu bagefter at tænke på, at jeg dengang spillede den mands rolle, som indirekte var årsag til, at Helligåndskirken blev bevaret som kirke med dansk prædiken. Nico P. er nu direktør for et bryggeri i Rosenheim nær München.

VOR OMGANGSKREDS

Forældrenes omgangskreds var væsentlig lærerfamilier, både tyske og danske. Tyske var rektor *Ewald* og rektor *Asmussen*, den kendte *Hans Asmussens* fader. Danske var rektor *Jørgensen* – hans enke levede endnu, da vi var præstefolk i Flensborg. En brodersøn til ham er pensioneret skoleleder *Hans Lassen Jørgensen*, sidst i Husum – endvidere lærer *Andersen*, hvis søn var sognepræst i Løgumkloster ved genforeningen. Sønnen var tysk indstillet og rejste sydpå.

Nærmest stod os nok bankdirektør *Thomsen*. Hans hustru var født *Nielsen*, og hendes søster, *Merete Nielsen*, som havde været massøse på det katolske Franciskus sygehus, levede endnu, da vi rejste fra Flensborg i 1961. Thomsen havde været lærer ved Bredsten skole på Kegnæs ligesom min adoptivfader. Der var tre børn; datteren *Christine* blev gift med arkitekt *Gram* i Haderslev, *Alfred* blev senere elværksbestyrer i Agerskov. *Hakon* var et par år yngre end jeg. Ham havde jeg mest med at gøre.

Familien *Thomsen* fra Folkebanken og gasinspektør *Madsens* familie fra gasværket var de mest udpræget danske i vor omgangskreds. Madsens havde vi imidlertid ikke nær så megen kontakt med. Han, måske også hun, var af kulsviærslægt fra Nordsjælland. De havde mange, meget smukke børn. To af sønnerne mødte jeg siden i København i studietiden. To af døtrene var det meget oplivende at have samarbejde med, da vi blev præstefolk i Flensborg.

HJEMMETS KRISTENTRO OG KIRKEGANG

Gennem hjertesorg og lange indre kampe var Far trængt igennem til en afklaret og urokelig kristentro. Bøn, husandagt og senere kirkegang blev faste og selvfølgelig bestanddele af min tilværelse. Mors aftenbøn, når hun sang

Vil slangen mig omslynge,
da lad din engel synge,
det barn er gemt i Herrens fred!

klinger endnu i ens sind. Eller man blev vækket om morgenen ved, at Far

DIAKONISSEN-ANSTALT.

Med de tyske hære fulgte der i 1864 et malteserridder-lazaret, som blev i Flensborg i Mariegade som det katolske sygehus St. Franziskus. I 1902 tog det et nyt sygehus i brug i Dortheagade. I 1874 åbnedes den lutherske Diakonissestiftelse, og på disse to konfessionelle sygehuse ligger den dag i dag langt den største del af byens syge. I 1875 og igen i 1894 rettede Jens Jessen stærke angreb mod diakonisseanstalten, fordi den fortyskede diakonisserne, som fortrinsvis kom fra det danske Nordslesvig. Helt op mod vore dage har danske kredse i Flensborg og Nordslesvig foretrukket St. Franziskus som sygehus, medens på den anden side danske familier som lærer Jacobsens, gasværksdirektør Madsens og købmand Moltzens og flere har søgt diakonissestiftelsens kirke og pigeskole. Billedet af diakonisseanstalten er fra 1890.

snakkede højt i sengen ved siden af: „Lad dine hellige engle være mine ledsagere på denne dag, at den onde fjende ikke skal få magt over mig“. Så lå man stille og lyttede; senere fik man at vide, at det var Luthers morgenbøn, Far brugte. I andagtsbogen fandtes bagi særlige stykker til læsning under tordenvejr, forud for en rejse og på fødselsdage. Det følte lidt pinligt på ens egen fødselsdag at være rykket i centrum for andagt og bøn, men det hørte nu en gang med til ritualet og forfejlede ikke sin virkning. Det er mig umuligt at komme over en 28. oktober uden at nogle brudstykker fra omtalte andagtsstykker rinder mig i hu: „Lad bruddet med synden blive mere afgjort; lad blikket op til dig blive fastere“.

Lige så selvfølgelig som de lige nævnte ting var søndagens kirkegang. Som regel havde vi vor plads i *diakonisseanstaltens* kirke, som var stuvende fuld hver søndag. Pastor *Wacker*, anstaltens forstander, havde ikke noget sogn, men hans djærve og kloge, udpræget luthersk-ortodokse forkyndelse

trak mange fra hele byen hen under hans prædikestol. En rig liturgi med kor- og vekselsang forskønnede gudstjenesten. Her foregik alt på tysk.

Det er dog i denne sammenhæng værd at fortælle, at pastor *Wacker*, født i Ditmarsken, begyndte sine teologiske studier i København. Han talte et særdeles smukt dansk, når han prædikede i Nordslesvig. Jeg har selv hørt pastor Wacker prædike på sit smukke dansk i Helligåndskirken. Far gav ham en kompliment i den anledning. Wackers svar: „Ja, dansk, det er jo hjertesproget!“ Han læste Søren Kierkegaard på dansk og oversatte nogle af Brorsons salmer til tysk. Til Far sagde han engang: „Det lønner sig at lære dansk bare for at kunne forstå og synge Brorsons „I denne søde jule-tid“.“

Ind imellem og især til højtiderne søgte vi til den danske gudstjeneste i *Helligåndskirken*. Far kunne ikke undvære de danske salmer og samværet med dem, der bar på samme savn og samme håb som han. Den præstelige betjening var ikke altid lige god, for præsten var undertiden mere tysk embedsmand end dansk forkynder og sjælesørger, men salmerne var på hjertesproget. Om pastor *Thomas Matthiesen*, den sidste før *Noack*, sagde Far: „Det er mærkeligt, for han er meget tysk, men han prædiker langt bedre på dansk her i Helligåndskirken end på tysk i St. Petri.“

KONFIRMATION HOS CARL MATTHIESEN

Pastor Thomas Matthiesen havde en broder, *Carl Matthiesen*, forstander og præst ved diakonissestiftelsen, pastor Wackers efterfølger. Han konfirmerede mig ved påsketid år 1912; jeg var da 16 år. Senere provst, dr. theol. *Jens Holdt* var på samme hold, en flok drenge fra byens højere skoler, næppe flere end 10.

Carl Matthiesen var en klog og forstandig præst. Han bød os „højtstude-rede“ ynglinge ganske jævn, enfoldig katekismuskost på en måde, så vi hørte efter. Konfirmationstiden forblev ikke uden virkning på drengen. Det blev ham klart, at ville han være præst, så var afklaret og afgjort tro den første betingelse. Der var langt igen. En samtale under fire øjne med præsten er uforglemmelig. Der var mildhed og myndighed i hans ord til den rådvilde dreng.

Pastor Carl Matthiesen stammede fra Haderslev. Han sagde engang til Far: „Ja, ser De, kære lærer Jacobsen, hovedet vil jo mod syd, men hjertet mod nord.“ Det blev fortalt, at han stod på gaden i Åbenrå sammen med en gårdmand fra egnen, da Bismarck-statuen fra Knivsbjerg blev transporteret sydpå i 1918: „Ja, ja,“ mumlede Carl Matthiesen, mens han nikkede med hovedet, „jeg tænkte det nok, du var kommet alt for langt mod nord!“

Carl Matthiesen var præst i Rødding fra 1903 til 1910. Derfra kom han til Flensborg. Jeg var i Rødding fra 1936 til 1950. Derfra kom jeg til Flensborg – igen. Carl Matthiesen besøgte os i Rødding. Jeg forklarede ham min

ationale udvikling. „Kære Anton, hvis jeg havde været i samme alder som du i 1920, var det gået mig ligedan.“ Det har været i 1937. I 1939 kom han igen, midt om sommeren. „Bliver det til krig eller slipper vi?“ spurgte jeg. „Det bliver til krig, en slags forlegenhedskrig; nu kan Hitler ikke finde på andet for at gøre sig bemærket og holde begejstringens kedel i kog.“ Jo, Carl Matthiesen var en klog mand.

FARS HEMMELIGE HÅB

I mange år følte jeg ikke nogen spænding mellem danskheden i mit hjem og den tyske påvirkning i skolen. Den sidste var stærkest. For Far turde som lærer og embedsmand ikke offentligt tilkendegive sit sindelag. Far holdt ikke *Flensborg Avis*. Han turde vel ikke. Han holdt *Flensburger Norddeutsche Zeitung*, men skældte tit ud over den. En dag fandt jeg Far grædende ved sin ståpult. „Hvad er der dog i vejen, Far?“ „Redaktør *Jessen* er død, min dreng!“ Ellers tav Far også stille over for mig, foreløbig, for, som han senere sagde, ikke at føre drengen ud i en sjælelig konflikt, som var ham selv en daglig pine.

Vi rejste meget. Som eneste barn fulgte jeg med. Under rejselivet følte Far sig fri. Så blev der kun talt dansk. Hjemmet havde en tysksproget og tysksindet omgangskreds. Her var det det kristne fællesskab, der knyttede sammen og slog bro. Og der var en dansktalende og dansksindet vennekreds. På fødselsdage kom de første til eftermiddagskaffe, de sidste til aftenkaffe og afsluttende romtoddy, den flensborgske grog – der blev ikke sparet på vandet!

I denne atmosfære voksede jeg op uden at fornemme noget videre til den folkelig-ationale modsætning, som jo i virkeligheden omgav mig hele tiden. Så skete der noget på en spadseretur i året 1912; jeg var 17 år dengang. Far lod mig få et indblik i sit danske hjertes tro, håb og kærlighed.

Det begyndte vist med, at jeg spurgte Far, om han kunne huske noget fra 1864.

„Det kan du tro, jeg kan. Jeg var 7 år gammel. En tidlig sommermorgen kom min far ind til os drenge og råbte: „Stå op, drenge, preusserne kommer.“ Lidt efter stod jeg henne ved vinduet og trak strømper på. I det samme kører en bondevogn forbi, ganske langsomt. Bonden sad på agestolen; vognen var fyldt med halm. Man kunne lige skimte det ligblege ansigt af en ganske ung, dansk officer. For hver omdrejning af hjulene dryppede hans blod ned på vejen. Preusserne var den morgen gået over Alssund ved Sottrupskov. De danske tropper trak sig tilbage mod Drejet mellem Als og Kegnæs, hvor danske skibe tog imod dem for at sejle dem til Fyn. I det øjeblik, jeg så den unge danske soldat blive kørt forbi vore vinduer, mens hans blod til det sidste vædede vor jord, da blev det mig klart, at

Fru Henriette Jacobsen, f. Hansen

jeg var dansk og aldrig kunne blive andet. Og fra den dag har den forvisning brændt sig ind i mit sind: vi bliver engang danske igen.“

„Kære Far, jeg respekterer dit standpunkt og din trofasthed, men hvor kan du drømme om, at det lille, afmægtige Danmark nogen sinde skulle få tilbage, hvad det vældige Tyskland har erobret!“

„Det tror jeg fuldt og fast vil ske. Jeg tror det, fordi jeg tror på Gud. Og Gud er rettens Gud, for hvem uret aldrig bliver ret. Jeg ved ikke, om jeg skal opleve en genforening med Danmark, men jeg er temmelig sikker på, at du vil opleve den“.

To år senere måtte jeg selv med ud i den krig, der førte til Tysklands sammenbrud og virkeliggørelsen af Fars drøm. Far fik lov til at opleve det. En af hans gamle venner, skibssingeniør *Berg* fra Flensborg boede dengang i København. Jeg kom som student i dette hjem, og da jeg rejste på juleferie i 1919 gav manden mig et Dannebrog med til Far. Det lå juleaften

Nicolai Jacobsen.

gemt under andre gaver. Da Far drog det frem, skjulte han sit ansigt i flaget og græd som et barn.

MIN GENFORENING

Hvordan gik det til, at jeg selv blev dansk? Trods tysk påvirkning gennem skolen, kammeraterne, et kort, men herligt sommersemester ved universitetet i Tübingen og soldatertiden? Svaret er i grunden givet i det foregående. Foruden Fars stilfærdige, men afgørende indflydelse må nævnes, at oplevelserne under krigen åbnede mine øjne for brutaliteten i den tyske militarisme og hulheden i den tyske nationalisme. I krigens slutning blev jeg taget til fange, og under fangenskabet var der god tid til at studere bøger angående Sønderjyllands historie, som Far sendte mig. Størst indtryk gjorde en af Far egenhændig skrevet stilebog angående det sønderjyske spørgsmål. Det

er næppe nogen overdrivelse at mene: den bog var skrevet med hans danske hjerteblod. Pastor *Troensegård-Hansen* øvede under krigen en stor indsats for at samle sønderjyske krigsfanger i Aurillac og Feltham. Han fik også fingre i mig. Under en samtale sagde han: „Deres tyskthed er ikke andet end et tyndt lag kulturfernis.“ Dengang protesterede jeg, senere måtte jeg give ham ret.

Ved hjemkomsten i august 1919 kom jeg til at stå foran afgørelsen. Hvor skulle studierne fortsættes? I Tübingen eller København? Far og jeg havde mange samtaler om det spørgsmål. „Du må selv træffe afgørelsen, min dreng, men du ved jo nok, hvad jeg helst ser. Og kan du ikke finde dig til rette i Danmark, står det dig jo frit at ombestemme dig og tage sydpå.“

Man vil forstå, at jeg tog til København med blandede følelser. Der blev dengang gjort megen stads af sønderjyske studenter. Vi blev budt velkommen og fejret som dem, der havde holdt fanen højt under fremmedherredømmet. Hvordan skulle jeg begå mig? Ofte kunne jeg gemme mig i mængden. Men ved andre lejligheder måtte jeg bekende kulør, måtte sige noget om den splid, hvori jeg befandt mig med mig selv. På den ene side en klar erkendelse og ubetinget indrømmelse af, at den historiske ret måtte placeres på Danmarks og de danske nordslesvigeres side. På den anden side angsten for at være utro mod mig selv og den tyske kulturpåvirkning, som vitterlig ved siden af mange skævheder også havde tilført mig adskilligt godt.

Her oplevede jeg nu det velgørende, at ikke en af dem, der af en eller anden grund fik kendskab til min usikkerhed, min „blakkethed“, viste mig kulde eller foragt. Alle tog de roligt og forstående, mange endog særdeles venligt og kærligt på sagen.

Særlig tydeligt står i min erindring et besøg hos daværende professor *Valdemar Ammundsen*. Det var i mit første semester i København. Jeg følte trang til at betro mig til en af mine lærere. Mit sind var oprevet. For ikke at blotte mig, talte jeg vist i en temmelig hård og trodsig tone. Ammundsen sad længe tavs. Så talte han som en viis og nænsom sjælesørger. Han kunne selvfølgelig ikke afgøre valget for mig. Men bare det, at han rådede mig til at give mig tid, at han ikke stillede krav, men undte mig frihed og lejlighed til en rolig udvikling, virkede uendelig velgørende på mig og gjorde, at jeg begyndte at føle mig hjemme og tryk. Han og mange andre gode mænd og kvinder, som jeg kom i forbindelse med i disse år, samt en flok gode kammerater, både rigsdanske og sønderjyske, skyldtes det, at jeg roligt og naturligt voksede ind i det danske, så jeg hen imod slutningen af mine studier, ved en festlig lejlighed kunne hylde Valdemar Ammundsen og takke ham for hans andel i, at jeg nu med glæde kunne bekende mig som dansk student.

MISKUNDHED

Efter et liv som præstefolk i Vindeby på Lolland, i Uge ved Tinglev og i Rødding, begge steder i Nordslesvig, blev jeg af Dansk Kirke i Udlandet kaldet til gerningen som sognepræst ved *Helligåndskirken* i Flensborg og førstepræst i Sydslesvig. Nu boede vi tre minutter fra det sted, hvor jeg som treårig fandt mit hjem hos mine adoptivforældre. Hver søndag fik jeg lov til at tjene i den kirke, hvor jeg som dreng for første gang sang danske salmer. Jeg mindes, at jeg en gang under en sådan gudstjeneste snublede over ordet „miskundhed“ i salmebogen. Det havde drengen ikke før været præsenteret for. Det var et langt og besværligt ord, besværligt at stave, besværligt at udtale, endnu mere besværligt at forstå meningen af. Drengen har siden haft rig lejlighed og har det endnu til at lære meningen af det ord at kende.

Ung mands tanker om dansk og tysk

HAKON THOMSENS DAGBOG 1913–1918

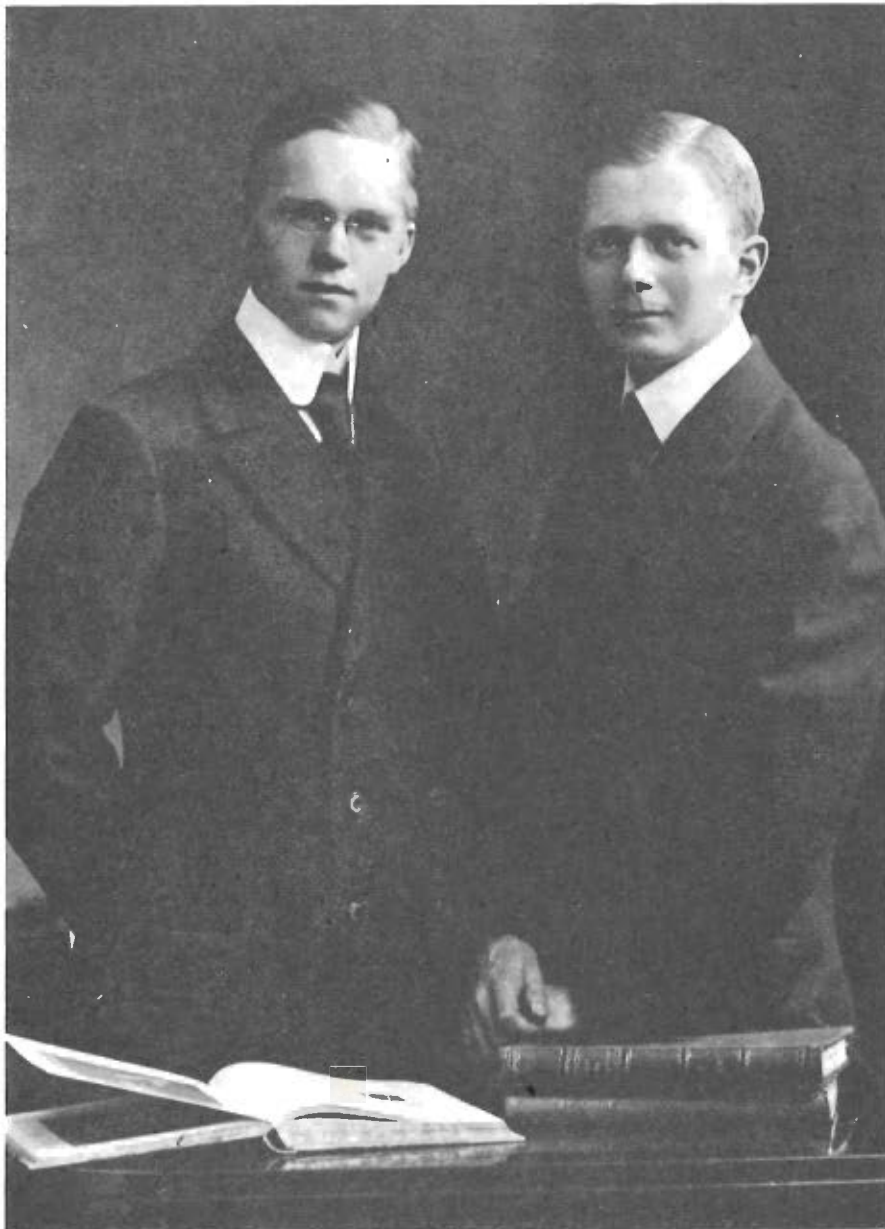
Hakon Thomsen blev født 6. juli 1897 i Flensborg. Han var søn af bankdirektør Peter Thomsen, Flensborg Folkebank.

Læreren i Estrup-Kollerup, Store Solt sogn i Angel, Christian Nielsen, kom under påvirkning af Søren Kierkegaard og undlod at lade sine børn døbe. Dermed kom han i modsætning til statskirken, søgte sin afsked og blev gårdejer i Vejbæk. Han kaldes derfor altid Christian Nielsen, Vejbæk. Han var fra 1865 til 1895 formand for Landboforeningen for Flensborg og Omegn og var en virksom støtte for de danske blade Flensburger Anzeiger og Flensborg Avis, hvor han skrev om skatteforhold og lignende. I 1891 oprettede han Flensburger Volksbank, hvor hans broder Mathias Nielsen senere var direktør.

Mathias Nielsen havde først været lærer i Tumbøl, „en lærer af Guds nåde“, skrev hans elev, forfatteren Th. Kaufmann, og hans datter Marie blev gift med andenlæreren Peter Thomsen, f. 30. maj 1860, som i 1891 tog sin afsked fra folkeskolen og blev kasserer i folkebanken. I 1903 blev han dens direktør. Banken lå i 1913 på byens vigtigste plads, Søndertorv.

Peter Thomsen boede i Nystaden nr. 49 og blev i 1904 fattigplejer og i 1906 distriktsforstander i Frue sogn, men han frasagde sig disse tillidshverv, da myndighederne ved rigsdagsvalget i 1906 ville gøre ham til optant, d. v. s. gøre ham statsløs og således tage hans valgret fra ham. Anslaget lykkedes ikke, og Thomsen blev i 1907 menighedsrepræsentant i Vor Frue sogn og senere i Petri sogn, hvor han var kirkeældste til 1912, da han flyttede til Søndertorv i Nikolaj sogn. Han var desuden medlem af provstisynoden 1909–14. Alt dette viser hans anseelse i tyske kredse.

Blandt danskerne i Flensborg hørte han til de førende. Han var medlem af Borgerforeningens bestyrelse, og straks fra grundlæggelsen 1905 af Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn var han medlem af bestyrelsen, fra 1912 formand. I 1919 var han medlem af vælgerforeningens bestyrelse og var således med blandt dem, der ledede afstemningskampen i 1920. Han blev straks medlem af den danske skoleforenings bestyrelse, og i 1921 blev han formand for fællesrepræsentationen af alle danske foreninger syd for

Brødrene Hakon og Alfred Thomsen.

grænsen og var samme år dansk kandidat til valget til den tyske rigsdag. Peter Thomsen døde 12. marts 1922.

Hakon Thomsen levede i trygge borgerlige kår. Han havde fået gode ev-

ner i arv fra både fader og moder, og de blev udviklet ved den bedste undervisning, som kunne fås i datidens Flensborg, nemlig på overrealskolen, som var en afdeling af byens gamle gymnasium. Han hørte til en familie, som altid havde været bevidst dansk. Hans dagbog vidner om hans gode evner og fortæller om sammenstødet mellem dansk og tysk i den tyske skole, men også i sin slægt mødte han hjemmetyskheden, som både hans faders og moders familie blev giftet ind i. Men dagbogen afslører også, at Hakon var syg allerede som stor skoledreng, og de rige evner og den gode vilje blev udslukt på et dødsleje i det fjerne Marburg i tidehvervet 1918. Hans dagbog er samtidig med hændelserne og er en historisk kilde af første rang, især fordi Hakon Thomsen trods sit urokkelige danske standpunkt er en ædru samtidsskildrer og ægte historiker, som efter evne nøje prøver sine kilder. Hans dagbog har også sin store værd ved at vise grænselandets evige spørgsmål, som kræver nye svar af hvert slægtled.

I. HEFTE

6. OKTOBER 1913 – 22. AUGUST 1914

- d. 22. Marts 1910* paa Rullesko til Graasten
- d. 24. Marts 1910* om 5 Aar skal jeg have en Cigaret ved Alfred.
- d. 27. Mai 1910* Fars og Mors Sølvbryllupsdag. Om Morgenene kørte vi ud i Vor-Fruer-Skov og drak Kaffe der. Om Aftenen Selskab.
- d. 29. Mai 1910.* Ejnar Billum drukner
- d. 11. Oktober 1910* første Gang paa Besøg ved Helge Zerlang. En dejlig Præstegaard i Gramby.
- d. 4. November 1910* kom det første Luftskeib „Parseval 6“ her til Byen.
- d. 16. November 1910* lærte jeg Jakob Kronika at kende.
- d. Natten mellem d. 29.–30. November* døde Tante Margrethe (Kl. 4) d. 6. 12. blev hun begravet.
- d. Søndag d. 12. November 1911* blev Peder og Didde forlovet. d. 7. December 1911 offentlig. d. 10. December blev Forlovelsen fejret i Nustrup.
- d. 30. Marts, (Søndag) 1913* var jeg i Isted. Følgende er et Uddrag af et Brev til Mads Vestergaard Thisted: Da vi (jeg og Fætter Hans Lorentzen) kom til Isted saa vi først en frygtelig grim Kirke, med to do. Taarne paa. Ved Synet af Kirken besluttede vi først at faa noget at leve af inden vi besaa den indvendig. Saa red vi hen til Vaabenkamret. Vi steg af udenfor og saa paa Huset, – et lille ussel Hus. Ved Siden af var der en kratbevokset Høj, den skulde vi naturligvis undersøge nærmere. Vi klatrede op ad de snævre Sider og kom med lidt Besvær op paa Toppen. Der stod paa en lille aaben Plads en Mindestøtte, med de 2 slesvigske Løver, det holstenske Nældeblad og flere andre Vaaben paa. Da vi havde styrket os ved dette Syn tog vi Mod til os og gik ind i Huset. Gennem en meget lille og snever Forstue og en do. Stue kom vi ind i Vaabenkamret. Der var just ikke meget

Sonntag d. 9. Amundsen. November 1913
Sach. Zeitung Was hat Herr Amundsen wohl bezweckt, *af at det blev*
 Er hat ihn entdeckt zu unserm Glück? *Amundsen*
 Damit sich die Nordmarkpolitik *af foredrag paa*
 Energtisch auf ihren Südpol seht *i Flensburg.*
Norak Das hat sie jeht!

Hakon Thomsens billet til Amundsens norske foredrag 16. november 1913 i »Colosseum«. Udklip af »Berliner Morgenzeitung«. Den norske polarforsker Roald Amundsen lod i 1913 den berlinske koncertdirektion Sachs arrangere et foredrag om Sydpolen på tysk 15. november og på norsk den 16. november i Flensburg. Den tyske rigsforeningslov af 1908 forbød i en sprogparagraf brugen af ikke-tyske sprog ved offentlige møder. Den blev straks gældende i Flensburg og Flensburg amt, mens det øvrige Nordslavisk først skulle følge efter i 1928. Med påstået hjemmel i denne lov forbød det flensborgske politi det norske foredrag. En henvendelse til regeringspræsident Ukert var frugtesløs. Den første meddelelse om forbudet var i Flensburg Avis 5. november. Den 6.-9. november gjorde Flensburg Avis i 11 spalter rede for den uhyre opsigt, som forbudet havde vakt i Tyskland, Danmark og Norge. Den 9. kom meddelelsen om, at rigsindenministeren havde ophævet forbudet, efter sigende på rigskanslerens krav ud fra udenrigspolitiske synspunkter. Den 11. bragte avisen 4 spalter om sagen, bl. a. den tyske statsretslærde, professor Anschütz's opfattelse, at foreningslovens sprogparagraf slet ikke kunne bruges. Den 18. bragte avisen referater af både det norske og det tyske foredrag og gengivelse af tyske blades opfattelse af det norske møde. Berliner Tageblatt: 2000 deltagere, Flensburger Nachrichten: 1000 deltagere, tætfyldt sal, Flensburger Norddeutsche Zeitung: ingen uro.

Kgl. dansk kammersanger Vilhelm Herold havde af samme koncertdirektion Sachs fået arrangeret en koncert i Flensburg 20. oktober 1912, men blev truet med forbud, da han også ville synge danske sange. Han måtte også kun synge i Flensburg og ikke nordligere. Forbudet blev trukket tilbage. Koncerten foregik i ro og med stor anerkendelse også fra tysk side.

at se, et par støvede skimlede Uniformer, et par Hjælme og en Del Kugler og saa overalt de blaa-hvid-røde Farver, det var det hele. Derefter gik vi ind i Skænkestuen, satte os i Sofaen og jeg forlangte: „To Portioner Smørrebrød.“ Værten keg paa mig „Er de en Dansker?“ spurgte han saa, inden jeg faar svaret sagde han: „sprech deutsch Junge, hier auf deutschem Boden,“ og klappede mig nok saa venskabeligt paa Skulderen, saa sagde jeg: „jeg mener da man kan tale dansk (endnu) hernede.“ Saa spurgte Værten hvor jeg var fra. „Fra Flensborg“, sagde jeg. Det gav rigtignok Staahej „fra Flensborg!!“ Flere andre blandede sig nu i det. En ung Fyr blev saa forarget over det, saa han sprang op og gik sin vej.

d. 25. April 1913 (Fredag) Diddes og Peders Bryllup. En dejlig Fest.

fra d. 7.–d. 26. Juli 1913 paa Hjul omkring i Nordslesvig.

d. 4. November 1913 (Tirsdag) rejste Alfred til Grenaa. Nu skal han sørge for sig selv. Den rette Glæde er Lykken i Livet, gid (han? vi?) maa have mange Glæder.

d. 7. November 1913 blev det forbudt Amundsen at holde et Foredrag paa Norsk her i Flensborg. Forbudet blev dog hævet igen.

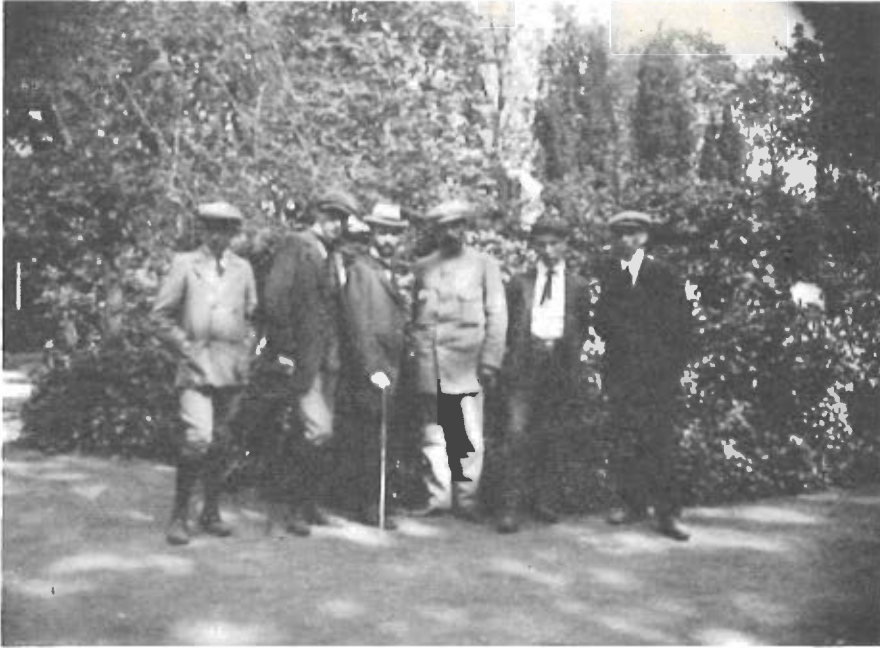
d. 16. November 1913 (Søndag) Om Eftermiddagen var jeg til Komædie i Borgerforeningen. „Slægtningene“ blev spillet, et dejligt Stykke. Om Aftenen var jeg til Foredraget af Amundsen. (Regeringen maatte tage Forbudet mod at tale paa Norsk tilbage). Det var meget let at forstaa, næsten som om han talte Dansk. Da han talte om det højtidelige Øjeblik, da de hejste Norges Flag paa Südpolen og viste os et Billede (Lysbilleder) deraf, blev der klappet af de tusinde Hænder der kunde klappe. De Demonstrationer, Tyskerne fantaserede om, var det ikke muligt for et fornuftigt Menneske at finde. (Han kunde se efter saa meget han vilde. Ingenting af den Slags.) Igen har vi gjort Tyskernes Fantasier tilskamme. Men senere, efter et par Aar, saa taler de jo vist alligevel om de store Demonstrationer ved Amundsens Foredrag i Flensborg. Saadan taler de jo nu om Herold-Koncerten for et Aar siden her i Byen.

d. 20. November 1913 (Torsdag) holdt jeg mit første Foredrag for eleverne, mine Kammerater af R.U.II i det gamle Gymnasium ved Klostergangen (Søndertorv).

d. 28. November (Fredag) Hvorfor gaar Sønderjylland til Eideren? „Die Dänen wollten „Schleswig-Holstein“ zu einer dänischen Provinz machen, da sie aber merkten, daß Holstein für sie zu hoch lag, beschränkten sie sich auf das Land nördlich der Eider. Daher „Eiderdänen“. Det sagde Wulf (Professor) i Dag i Skolen „Das dänische Joch“ kunde han dog ikke nævne Exempler paa. (Anledning: Et Foredrag af Hans Erichsen).

d. 14. December 1913 Søndag.

Og Drengen han vokser og blir til Mand,
men Tysker, det bliver han ingensinde.

Svenske gæster ved krigergravene 16. maj 1913. Nr. 3 fra venstre er bankdirektør Peter Thomsen. Svenskerne var siden i Borgerforeningen, hvor man overraskede dem ved at synge:

*Og drengen han vokser og blir til en mand,
men tysker blir han ingensinde,
og skulle det dages igen for vort land,
så skyldes det den sønderjyske kvinde.*

på melodien til »Du gamla, du fria«. Hakon Thomsen citerer de to første linjer den 14. december 1913.

Stort Protestmøde her i „Colosseum“ og „Bellevue“. De skulde synge en Smædevisse, Filskov fra „Avisen“ vilde det ikke, og de andre stod op. Filskov blev siddende. Under hujen og skraalen gennembankede de ham og smed ud. Saadan bærer Tyskerne sig ad naar de holder „Nordmarkversammling“. Det er tysk Ret og Retfærdighed.

d. 3. Februar 1914. Tirsdag. I Gaar Aftes kom Moder med en Bog ude fra „Margretesminde“, med „Theatrum Daniae“ af Erik Pontoppidan (fra 1730), for at se efter af hvilke Vaaben Danmarks Rigsvaaben var sammensat (Far købte i Januar Maaned Vaabenet, der før har hængt i Stændersalen her i Byen, af en Marskandiser. Vaabenet har før været i Rigsdagsmand Gustav Johannsens Eje. G.J. sendte det hen til en Blikkenslager og lod ham tage Kronen, der sad oven paa Vaabnet, af.)

I denne Bog skriver E. Pontoppidan: „*Was anlanget die Sprache in wel-*

cher ich diese Arbeit verfertigt, mögte sich vielleicht jemand verwundern, daß ich, als ein geborener Dänemärker, von Dänischen Sachen nicht in der Dänischen Sprache geschrieben. Zwar war ich auch wohl Anfangs der Meynung, allein ich erinnerte mich bald, daß solches mit meinem Haupt-Zweck nicht wohl übereinkäme. Dann sollte das Buch vornemlich in usum et gratiam exterorum seyn, und die Ausländer in diesem Punkt desabusiret werden, so muste es in einer ausserhalb Landes bekannten Sprache geschehen, weil die Dänische so gut und zierlich sie auch sonst an sich ist, bis dahin, gleich wie die Polnische, wenig oder garnicht von Fremden verstanden wird. Wann derowegen hier oder dort ein vitium der Sprache sich finden sollte, habe zu dem vernünfftigen Leser das Vertrauen, er werde mir, der ich kein Teutscher bin, solches perdonieren.“

Om Adam af Bremens Bog skriver han: „Es macht nur wenig Blätter aus, und enthält überdem fast wenig, das dem Leser ein Genügen leisten kan, zu geschweigen, daß es uhralt und unakkurat ist.“

d. 8. og 9. Februar 1914 Søndag og Mandag læste vi „Fædrenes Jord“ af Martha Ottosen.

d. 8. Februar 1914. Søndag var der en stor fest i Byen for „Sejren“ ved Sankelmark og Oversø. Et langt Tog af Krigerforeningsmedlemmer o. s. v. drog igennem Byen derud. Senere kørte østerrigske Officerer derud.

d. 6. Februar 1914 kom 3000 svenske Bønder sammen i Stokholm, for at vise at de vil forsvare deres Land og faa et godt Forsvar.

d. 13. Februar, Fredag var de øverste Klasser af Latinskolen oppe paa Museet for at se paa „Kriegsmarine Ausstellung“. Det var ganske morsomt. Der blev holdt et Foredrag deroppe; følgende er lidt af F.'s Indhold:

Skibene skal nutildags have svært Skyts. De nyeste Tyske Skibe har 38,1 cm Skydere (omved 15–20 m lange). Disse Skydere kan skyde 26 km langt i Bueskud. Højeste Sted af Buen 6 km. I selve Slaget kan kun de store Linieskibe bruges da de kan skyde paa lang Afstand og ere beskyttede mod Fjendens Kugler af deres tykke Panser. Efter Slaget bruges Torpedobaadene. Disse kan med deres 5–6 m lange Torpedoer ødelægge det af Linieskibets Granater beskadigede Skib. Undersøbaadene kan komme Linieskibene paa 1–2000 m nær, der udskyder de deres Torpedoer, pakker saa i en Fart Rørene, der rager op over Havets Overflade, naar de er i brug (til at se), sammen, og gaar ned i Vandet igen, for at Fjenden ikke skal finde den, og skyde paa den. Den kan dykke indtil 30 m. Paa Torpedoen er en Fjeder med en Plade ovenover (saa Stor som Haandfladen) Denne Fjeder kan indstilles saadan at den naar Vandet i en vis Dybde tynger paa Pladen, kan holde Ligevægten (paa Pladen). Hvis Torpedoen bliver reven længere ned i Vandet, saa trykker den større Vandsøjle paa Pladen Fjederen sammen, dette Tryk virker paa Rørene, der ere anbragte paa Siden af Torpedoen saa at Torpedoen igen gaar opad til Fjederen og Vandet holder Lige-

Flensborg d. 11/4.06.

J. T. 2185

Hjærtelig Lykønskning til Fødselsdagen sendt
Dig Didde.

Neustadt

Flensborg Folkebanks ejendom Nystaden nr. 45 på hjørnet af Junkerhulvej. Her i stuen boede Hakons bedsteforældre, bankdirektør Mathias Nielsen og hustru Trineke, hans moster Merete Nielsen og hans tre fætre: Hans, Matthias og Christian Lorentzen fra Nustrup. Hakon hed Hakon Mathias Th. og blev kaldt Mathias, til fætteren kom til at bo hos bedstefaderen. Da gik man over til at kalde ham Hakon. I midten af gaden hestesporvognens skinner. I mellemgrunden tyske soldater. Teksten viser, at det er Hakons søster Didde, der sender fødselsdags-hilsen den 11. april 1906 til veninden Marianne Schlesinger, som siden blev lærerinde på Duborgskolen.

vægten. (Gaar T. opad naturligvis omvendt) En svær Skyder er hurtigt afbrugt (2-400 Skud) Et Maskingevær kan skyde 100 Skud i Minuttet.

d. 19. Februar 1914. Torsdag havde Morbror Nis Bryllup med Margrethe Leopold.

d. 23. Februar 1914 Mandag kom Moster Merete hjem fra Graasten Om Aftenen kom Morbror med Margrt. dertil.

d. 25. Marts 1914 (Onsdag) Prøven for Nikolai Menighed.

d. 28. Marts 1914 (Lørdag) I Morgen er det min Konfirmationsdag. I Aften begynder Foræringerne allerede at strømme ind.

d. 29. Marts 1914 (Søndag) Min Konfirmationsdag. En vældig Masse Gaver. Et Messingskrivetøj fra Didde, Peder, Alfred. 2 Par Masketknapper, 2 Skrivemapper, 1 Brevtaske, 2 Punge, 2 Cigaretholdere, 1 Servietring og flere Bøger.

d. 5. April 1914 (Palmesøndag) blev Tage Bengt Eigil Jessen konfirmeret. Om Eftermiddagen var vi ude paa Kollund ved Jessens at ønske til Lykke.

d. 1. April 1914 (Onsdag) var jeg for 1. Gang til Alters.

d. 12. April 1914 Paaskesøndag. I Gaar Eftermiddags kom jeg hjem fra Haderslev, hvor jeg var siden sidste Mandag. Bedstemoder har i længere Tid (eller 14 Dage) været daarlig. Det lakker nok mod Enden med Hende. Hun tænker i Eftermiddags at gaa til Alters. Moster Merete skulde have været til København i denne Tid, men hun bliver nu hjemme, da det er saa daarligt med Mormoder.

d. 13. April 1914 (2. Paaskedag) Mon Mormor gaar bort? 20 Minutter i 1 kom der Bud derudfra om Mor ikke ville komme derud, det var saa daarligt med Mormor i Gaar og i Nat er det ellers gaaet helt godt, mon hun saa samlede Kræfter til det sidste Stød?

d. 14. April 1914 (Tirsdag 3. Paaskedag) Aften Klokken 8 døde Mormoder. Jeg troede næsten hun vilde komme over det; for hun var saa frisk igen. – Om Eftermiddagen sagde hun disse Vers:

Bed, o Jesus, bed for mig,
Bed mig ind i Himmerig.
Der at leve, der at bo
I en evig Fryd og Ro.

Lad mig altid elske Dig,
Du, som beder godt for mig.
Gud, hør min Bøn,
Gud, vær min Ven,
Og det for Jesu Skyld.
Amen

O, Jesus, gid Du vilde
Mit Hjerte danne saa,
At det baade aarle og silde
Dit Tempel være maa.
Du selv mit Hjerte vende
Fra Verdens kloge Flok,
O, lær mig Dig at kende,
Saa har jeg Visdom nok.

Jeg var ude ved hende om Eftermiddagen og gik saa en Tur med Moster. Moster paaskyndte vor Gang, hun vilde gerne hjem igen at se til Bedstemoder. Lidt efter at vi var kommen hjem, kom Far saa ogsaa ud i Ny-

Fru Trineke Nielsen, f. Eskildsen, og bankdirektør Mathias Nielsen.

staden. Det gik saamænd helt godt med Bedstemoder dengang, saa da Far og jeg gik herop til Søndertorv igen, talte vi om, at hun maaske kunde komme sig igen.

Da Far og jeg kom op af Trappen her hørte vi Telefonen ringe. Far skyndte sig da ind og hen til den. Her fik han den Besked, straks at komme ud i Nystaden igen. Vi kørte saa begge to derud. Da vi kom derud stod Mor ved Indgangsdøren og ventede paa os. Det var jo forbi, hun havde udstridt her nede. Hun havde været oppe, deraf var hun bleven forpustet, da hun saa laa i Sengen igen, snappede hun efter Vejret og sagde 2 Gange „O, hvor er det svært“. Lidt efter sagde hun: „Bed for mig, at jeg maa faa en god Død.“ Saa begyndte Dødskampen. Mor holdt hende i Haanden, og lige da Mormoder skulde drage sit sidste Suk, – Hænderne begyndte allerede at blive kolde – gik Døren, saa slap Mor Haanden, for at se hvem det var – det er hun saa ked af, – det var saa Trineke Sahl fra Kværs, der kom ud, for at se til Mormoder, og saa kom hun i Dødsøjeblikket. Det var et par Minutter før 8. Der blev straks telefoneret og telegraferet til Børnene, og skrevet til de andre Slægtninge.

Idag d. 15. Onsdag. Var Morfar paa Standesamt, jeg kom saa ogsaa derop med Fars og Mors Vielsesattest som Morfar skulde bruge. Mormors

Forældre var, saavidt jeg husker Peter Hansen Eskildsen, Merret Eskildsen f. Petersen senere gift med Boysen.

d. 16. Torsdag April 1914. I Morgen begynder Skolen igen. Mon jeg bliver fri for Festen i Overmorgen i Skolen? (fordi Slesvig blev „befriet“)? For 50 Aar siden var der Sorg i Landet. Og nu sørger Sønderjylland i Mindet, og dertil sørger vi over Mormoders Død.

I Dag fik jeg fra Zerlangs i Gramby en Taksigelse for Opmærksomheden til Helges Konfirmation den 5. April. Helge har skrevet Adressen „Søndertorv“, saa har en af Postembedsmændene skrevet „Südermarkt“ og paa Bagsiden staar der noget, men det er udraderet, saa det er ulæseligt, mon det er en Bemærkning angaaende „Søndertorv“?

d. 17. April 1914 Fredag. Idag var der Fest i Skolen i Anledning af Stormen paa Dybbøl, for 50 Aar Siden. Denne Fest skulde allesammen være med til. I Morgen tager de fleste saa til Dybbøl, i den Anledning fik Tage Jessen og jeg i Dag Bemærkninger af vore Kammerater, fordi vi ikke gaar med. „Det er da ligesaagodt en Sørgfest for Danskerne som for Tyskerne,“ siger en af Dem, uden at tænke paa at der er Forskel paa Festen for os og for Tyskerne. For Prøjserne er det en Glædesfest, for os en Sørgfest, og saa skulde vi to deltage i en Glædesfest, fordi vi blev undertvungne, for at fejre den „Heltedaad“ som to Stormagter udøver, „die zusammen nichts von Europa zu fürchten hatten,“ som *Prof. Petersen* sagde i Dag i „Foredraget“, overfor en lille Magt. Nej! Jeg har jo nu ogsaa en gyldig Grund til at blive hjemme i Morgen.

d. 18. April 1914 Lørdag I Dag blev Mormoder begravet. I Hjemmet sang vi først „O, Gud ske Lov, det hjemad gaar“, saa talte Præsten (over dette Vers) og derefter sang vi „Allevegne, hvor jeg vanker“. Saa blev Kisten baaret ud, men Ligbærerne kunde ikke faa den igennem Døren, saa de maatte rejse den overende. Lille Bedstefader, det var et svært Syn.

Saa gik vi til Kirkegaarden, Bedstefader vilde egentlig ogsaa have gaet, men han blev dog omstemt, saa han kørte med Præsten. Først efter Ligvognen kom Morbror Nis og Morbror Claus, begge Sønner. Derefter begge Svigersønner, Far og Onkel Lorentzen med Peder og Alfred, derefter Mathias, Christian og jeg, saa Fættene fra Felstedskov (og saa Følget). Omendskønt det er tidlig paa Aaret endnu saa er det dog varmt, Solen brændte ordenlig paa Vejen til Kirkegaarden. Oppe i Kirkegaardskapellet holdt Pastor Mathiesen igen en god Tale. Blandt andet sagde han: „Hold fast ved det, hvad Eders Bedstemoder havde kært“. Derefter blev Kisten baaret ud og sænket i Graven, saa talte Præsten igen et par Ord, smed 3 Skovlefulde Jord paa Kisten og bad. Derefter kørte de nærmeste Hjem.

I Aftes var der illumineret. En vældig Menneskemængde spadserede frem og tilbage i Gaderne, men forholdt sig dog rolig.

d. 30. April. Torsdag., Den sidste Dag i April. Underligt egentlig Dagene

gaar – og aldrig vender de samme tilbage. En vældig Fantasie forekommer det mig selv jeg har, sommetider ligefrem *kan* jeg ikke komme fra det, den foregøgler mig, Især naar jeg er syg, og mit Blod det brænder i Aarerne, naar jeg kan mærke og se at det stødvis farer rundt i Aarerne, saa sætter den sine frodigste Blomster. Saadan en Blomst er vel ogsaa det jeg har skrevet med de ældgamle nordiske Runer. Jeg ved ikke hvorfra det kommer, men jeg føler Trang til at skrive i min Dagbog – Nu har Morfar endelig begyndt at skrive det op, som han husker af sit lange Levnedsløb.

I disse Dage skrives der saa meget om et nordisk Forbund. Gid, det bliver til noget. Ja, gid det Forbund, bliver til et af tre Riger, et Norden.

9. Mai 1914 Fredag var R.O.II fra Gymnasiet oppe paa Museet, at se paa en Samling af en Brodersen her i Byen. Samlingen omfattede mange Ting angaaende Slesvigs Historie. Der var mange gamle Bøger og Billeder. Hvis alle der saa denne Samling saa lidt nøjere paa den, mon de saa ikke maatte indse at Sønderjylland altid har været dansk? Paa mange Billeder ses Dannebrog, der er Viser, der forherliger Fædrelandet. „Danmark“. Men de kender ikke Dannebrog, de kan ikke læse dansk, og – gaar ligegyldige forbi.

d. 17. Mai, Lørdag fik jeg fra Sprogforeningen i Konfirmationsgave „Gennem 1500 Aar“.

d. 8. Juni 1914 (Mandag) fra den 1. Juni til d. 3. var jeg i Graasten. d. 1. Juni (2. Pinsedag) om Aftenen sang Grete Leopold tyske Sange med Merete og Viggo. Marie vilde ikke hun foregav at hun var træt.

De synger tyske Sange, de faar de tyske Sange kær og bliver – tyske. Morbror vil sørge for, at de forbliver danske? Vogt dig, at ikke Dine to Børn senere spotter det, hvad Du har kært – og vender Dig Ryggen.

Fra Torsdag den 4. til Søndag Morgen (d. 7.) [juni 1914] var jeg i Skelle. Jeg vilde nok over at se den Urne som Onkel Jens Peter havde funden, omved d. 25. Mai. Urnen var temmelig stor af denne Form [her en tegning af urnen!] oppe med Hanker. Den var fyldt med Aske, der saa ud som Jord 2 gamle tykke Bibler. I den ene stod der foran:

... Broagger Bibel-Forening
(over)lades til
(An)dreas Thomsen fra Skjelde
... e Bibel for 380 M Cour.
at være hans uafhængelige
(Ejen)dom, hvilken han ikke maa
(sæ)lge eller overlade til nogen
anden, men maa stedse
beholde den og benytte sig
af den til Kundskabs og Dyds For-

Bindeloven.

Frimandsjord skal, hvor den findes,
under Staten for at bindes.
Hvad mon Folk de tror og tænker?
Bonden lagt i Baand og Lænker!
Odelsbonde, Adelsblod
trædes skal nu under Fod.

Sæt da Vagt ved Skel og Veje,
trofast Værn for dyrest Eje.
Blir af Tysken Byrden lettet,
Borgerbrevet bliver plettet.
Statskontrol og Genkøbsret
stemme vil vort Aandedræt.

Vingerne da bliver stækket.
Handlekraften bliver svækket.
Ej det nytter her at mukke,
Du blir Statens Nikkedukke.
Kun som fri er og du stærk,
hvad du gør, er eget Værk.

Søg din egen Kurs at klare.
Vogt dig vel for Fjendens Snare.
Aldrig fra den vil du slippe,
Haabet for dig her vil glippe.
Forlods faar du her din Dom,
ingen Vej gaar uden om.

Nej, om du vil Ryggen ranke,
skænk ej »Bindelov« en Tanke.
Smigrende dens Tilbud lyder,
Hulhed, Tomhed dog den byder.
Lær at staa paa egne Ben.
Lykken spind paa egen Ten.

Tyskerkursen, Stormagtsvælden
liste vil dig ind i Fælden.
Har du først din Fod i Klømme
tvinges du til tysk at stemme.
Nationalt du gaar fortabt,
dertil blev du ikke skabt.

H. T.

*Stensborgvej 1914
d. 28. April 1914*

meerelse.
Joh. 8 v. 12. Jeg er Verdens Lys,
hvo som følger mig, skal
ikke vandre i Mörket,
men have det Livsens Lys.
Broagger
d. 13. Jul: Rehnhof
1827

(Punkterne betyder: udvisket eller ulæseligt. Det i Klammer med latinske Bogstaver betyder Ord, som jeg antager før har staaet der). Bladet er temmelig fornavet af Orm.

Biblen er fra 1806.

d. 5. Juni blev der i Laden, tilhøjre for Indkørslen ved Onkel Jens Peter Clausen (i Muren nærmest Stuehuset, ud mod Toften, (forbi Haven)) indmuret en Flaske. Denne indeholdt en Beskrivelse af Gaarden 1914 forfattet af Fætter Hans (cand. phil.) i det tyske Sprog. Hvis Folk nu om 100 Aar eller saa finder dette Dokument, saa maa de jo tro at det har været tysk der. Folkene er rigtignok hjemmetyskere, men Sproget de taler er D a n s k.

Endvidere fandt jeg i det gamle Skatol:

Quittungs Buch
für
den¹/₂ Bohlsmann
Nicolay Thomsen
in
S c h e l d e
liefert an Schuld und Pflicht
Hafer (?) jährlich 4 Cou 3 Schip.
angefangen a.d. (anno domini) 1828
Fol 3. im Hauptbuch.

Denne Nicolay er altsaa min Oldefar, for jeg fandt ogsaa andre Quittungs Bücher og deri stod: *für Nicolay Thomsen jetzt Andreas Thomsen*, og det er min Bedstefader.

Den tyske »Besitzfestigungsgesetz«, på dansk »bindeloven«, 1912, tilbød lån til landmænd; til gengæld sikrede den staten genkøbs- og forkøbsret. Meningen var, at jorden skulle bindes til den preussiske stat. Hakon Thomsen omtaler ikke sit digt om bindeloven, sikkert på grund af bedstemoderens samtidige død. Digtet, der er fyndigt i formen og klart i indholdet, viser ham ellers som en kommende folkefører i Sønderjylland. Her efter hans eget udklip.

Latin- og realskolen omkring 1914. Forreste række fra venstre: Christian Metz, sognepræst i Hørup på Als til 1965. Wilhelm Beckmann, læge i Leipzig, farbroder til advokat dr. jur. Heinz Beckmann, Flensborg. Matthias Jacobsen, dr. med. læge i Abenrå. Kurzenberger, læge. Bageste række fra venstre: W. Grell. Henry Ley, Polizeioberrat. A. Petersen. Hans Tychsen. H. Büll. Hakon Thomsen. Det var Kurzenberger, der var med Hakon Thomsen i Marburg.

Søndag den 7. tog Far, Mor (fra Flensborg over Tyrsebøl) Alfred fra Haderslev og jeg (fra Skelle over Tyrsebøl) til Felsted. Morfar og Moster kom opad Formiddagen, og de Graastener om Eftermiddagen. Naar man kommer til Fru Iversen i Felsted, saa føler man det, man mærker det i alt, det er et dansk Hjem. Derfor holder jeg meget af at være derovre.

d. 10. Juni 1914 Onsdag. Lige 5 Minutter i 5 kommer Far op fra Kontoret og fortæller at Didde har telefoneret: Peders Far, Hans Gram, døde i Formiddags. Peder er syg, bare hans Tilstand ikke forværres ved dette. Først Bedstemoder nu han og saa?

d. 15. Juni. Mandag, blev Hans Gram begravet. 42 Vogne og en Mængde gaaende fulgte Liget. Om Morgenen fik Følget Frokost i et Tælt, til denne Frokost var der nok 300. Kirken var fyldt om Eftermiddagen.

d. 21. Juni. Søndag. I dag er det Ungdomsdagen. Der vil nok ske noget, saa Tyskerne skal nok finde paa noget.

i Gaar stod der i „Flensborg Avis“
En Tak

fra Dansk Ungdom i 1914. Dansk Ungdom i et Antal af over 70 000, samlet i nedennævnte Organisationer, udtrykker i Anledning af Mindeaaret sin hjerteligste Sympati og Taknemlighed over for de danske Sønderjyders Trofasthed mod dansk Sprog og Kultur igennem det svundne halve Aarhundrede.

De danske Ungdomsforeninger, Olaf Nissen, Formand.

De grundtvigske Ungdomsforeninger i København.

Højres Ungdomsforeningers Fællesorganisation, A. Kidde, Formand.

Det unge Højres Landsorganisation, Otto Jensen, Formand.

De katolske Ungdomsforeninger, Johannes Hansen, Formand.

K.F.U.K. i Danmark, Henriette Knuth, Formand.

K.F.U.M. i Danmark, Olfert Ricard, Formand.

Frederik Zeuthen, Fællesbestyrelsens Formand.

Danmarks Seminarieelever, Samtlige Seminarier.

Studenterforening, A. Moltke Leth, ledende Senior.

Studenterhjemmet, A. Johannesen, Formand.

Studentersamfundet, Axel Garde, Formand.

Venstres Ungdomsforeninger, Hjalmar Hansen.

d. 28. Juli 1914. Fra d. 7. til d. 27. Juli var jeg i Fanø Bad. Det var en dejlig varm Tid. Jeg mindes ikke nogensinde at have oplevet en saa varm Sommer. Efter Varmen kom der Torden. Paa Fanø var det nu ikke saa slemt dermed, men her i Flensborg skal der have raset en frygtelig Torden. Far og Mor siger, de har aldrig før oplevet en saadan Torden (her). – Efter den vældige Varme kommer den frygtelige Torden. Ogsaa i den politiske Verden har det været varmt – og – nu – kommer Tordenen (?) Lummert var det under Marokkokrisen, Balkankrigene, men det blev derved, Tordenen kom dog ikke.

Men nu efter Fyrstemordet i Serajevo kommer Tordenen da?

Østrig-Ungarn har tilstillet Serbien et ganske uforskammet Ultimatum. Fordringerne i dette kunde Serbien (efter min Mening) umuligt opfylde. Saa blev det da til Krig. Denne Krig skal naturligvis lokaliseres, hedder det nok saa pænt – men om den virkelig bliver det – det er en anden Sag. (Den 25. Juli om aftenen Kl. 6 overrasktes den østrigske Gesandt i Belgrad Serbiens Svar paa Ultimatumet. Svaret var ikke Tilfredsstillende. – Krig –!)

Telegrammer.

27. Juli. London Engelsk Mæglingsforsøg

De første Kampe (Wien 27.7.) (Dog alt Smaatterier som ikke er en nærmere Drøftelse værd.)

Berlin Kejseren vendte hjem fra Norge. Stor Begejstring i Berlin for Østrig.

Da jeg i Aften (*d. 28.*) gik hjem, var der fuldt af Folk ved „Colosseum“, hvor „Norddeutsche“ havde udhængt Telegrammer. Der var nok lige ble-

Flensborg var foruden af infanteri tillige præget af marinestationen Mørvig. Skønsmæssigt 2500–3000 marinefolk gjorde i fredsommeren 1914 tjeneste på krigsmarineskolen, i skibsdrengedivisionen, på panserskibene »Württemberg og »Uranus«, der var torpedoskoleskibe, samt på forskellige kursus. Skønt de 800–900 skibsdrenge næppe forlod Mørvigs område, satte krigsflåden dog sit præg på Flensborgs gadebillede. Mørvig var ikke noget egentligt flådestøttepunkt, men et uddannelsessted for skibsdrenge og øvelsessted for torpedobåde, hvoraf regelmæssigt en division holdt øvelser på fjorden. Billedet er fra tiden 1910–14. I baggrunden til højre krigsmarineskolen fra 1910. Det mægtige anlæg er bygget med den tyske ridderordens Marienburg i Vest-Preussen som forbillede. Her er siden alle tyske flådeofficerer uddannet. Foran den længst til højre marinestationen fra 1902. I forgrunden panserskibet »König Wilhelm« og bag det tre master fra korvetten »Charlotte«. De to gamle skibe blev brugt som kaserner. Til venstre moderne panserskibe.

ven uddelt Løbesedler, for Folk stod med alvorlige Miner og saa paa Sedler de havde i Haanden.

d. 30. Juli 1914 Igaar var Stemningen overalt i de europæiske Hovedsteder temmelig rolig. Idag er det bleven mere spændt igen. Østrigerne har indtaget Belgrad efter heftigt Bombardement Natten mellem d. 29. og 30. Rusland har mobiliseret 13 Armeekorps. Det har vist sig at denne sanddru Efterretning var en Løgn!!!! Tyskland har derpaa mobiliseret den staaende Hær.

Menneskemængder strømmede igennem Flensborgs Gader i Aften. Saa gik jeg ud at se hvad der var løs. Ned til Banegaarden gik jeg. Der stod fuldt af Matroser fra H. tyske Majestæts Skib „Wuerttemberg“. Mange In-

fanterister kom med Toget. Tavse stod Folk og læste Telegrammerne. *Tavse*. Mange Arbejdere iblandt. Dog nu da jeg begyndte at nedskrive dette her, hørte jeg Syngen af tysk-patriotiske Sange. Jeg gik ind i Stuen ud til Søndertorv. Se, en Skare unge Mennesker drog fra Holmen syngende rundt om Bismarckbrønden og over Torvet tilbage igen.

Da de drog ind fra Holmen igen sang de: „Wir sind Deutsche, wollen Deutsche sein“. (Nu kommer de igen) Ho, Ho, var der nogle der raabte, Haanlatter klang dem imøde. Nu kom de igen, stille sig op foran Bis.[marck] tog hatten af for det grimme Kasten hernede og brølte Hurra, de Grønskolinger, andre var der ikke, saa drog de op af Friservej.

2 Gange kom de, og Mor er syg hun skulde gerne have Ro. Tunge Tider, Alfred skal maaske i Krigen og kæmpe for Tyskland, for Erobreren, maaske mod hvad han i Hjertet har kært. Det skulde vore Forfædre for 1000 Aar siden have forsvoret, at deres Ætlinger nogensinde skulde kæmpe for Arvefjenden, for Tyskerne.

Og Mor meget syg. Morfar har det heller ikke godt, ja han er ogsaa meget syg. Det er tungt, men det overstaas vel ogsaa. Der er en der leder det hele, og han leder det godt.

d. 31. Juli om Middagen rejste jeg til Haderslev. Fra Haderslev tog jeg med Peder i hans Bil til Kolsnap. Derfra gik jeg til Nustrup. Ogsaa der var stor Spending, om det gav Krig eller ej.

Der er saa mange Sønderjyder der skal med. Slaas for Tyskland, for Fjenden.

I Haderslev er „Modersmaalets“ Redaktører blevne arresteret. Især den gamle Redaktør Mathiesen. Arrestationen var meget harmelig. Han er gammel, omtrent døv, kan næsten ikke gaa, saa kom der en Officer med 8 Soldater, omringede hans Hus, brød Laagen til hans Have op, gik op og hentede ham. Saa kom de ud. Først 4 Soldater med *opplantet Bajonet* derefter Mathiesen, den gamle Mand, og saa igen 4 Soldater med Bajonet. Det er harmeligt som de kan behandle os. Landet er erklæret i Belejringstilstand 31. Juli.

Da Peder og jeg (*d. 10. August*) idag kørte fra Nustrup til Haderslev, blev vi anholdt to – 2 – Gange. 1. Gang ved Vejen til Bevtoft udenfor Skrydstrup. Da vi kom kørende der stille sig 2 Soldater op med fældet Bøsse, en Underofficer holdt Haanden op. Vi holdt saa. Underofficer og 1 Soldat kom saa hen, saa paa Bilen, skrev Nummeret op, spurgte efter Peder Grams Navn, hvorfra vi kom, og hvorhen vi vilde, saa lod de os køre igen.

2. Gang blev vi stoppet ved vejen Billund-Aabenraa (der var ogsaa sat Bomme for). Udenfor den Skov, som man kommer til før Vojens, naar man kommer fra Nustrup (Gram-vejen) Iaften da vi kørte fra (*d. 1. August*) Haderslev blev vi standset paa Sønderbro der. Der saa de ogsaa efter under Ledet.

Lige da vi er kommen til Flensborg (Alfred er med, maaske for sidste Gang) fik vi at høre: „alt mobiliseret!!“ Kirkeklokkerne begyndte at ringe Kl. 7. Saa der er ingen Tvivl. Morgen Søndag er det 1. Mobiliseringsdag. Alfred skal først møde paa 3. Dag. Saa har vi nok snart *Verdenskrigen*, den frygtelige. Nu er det snart Tid at danne et Norden, og gid Norden maa gaa godt ud af denne Krig.

d. 6. August 1914 Igaar Aftes mellem 8 og 9 fik vi den 1. Indkvartering. 5 Mand. Deriblandt en Fætter til Far, Rasmussen fra Felsted (Tysker) – England har erklæret Tyskland Krig. Det er den første Krigserklæring Tyskland faar i denne Krig og dog har baade Rusland og Frankrig allerede angrebet Tyskland, efter tyske Blade.

d. 7. August 1914 tog jeg som Høstarbejder til Grams i Nustrup.

d. 14. (Fredag) blev jeg igen hjemkaldt til Skolen.

Vi, Elever, var udsendt paa Høstarbejde af Skolerne. Naturligvis vilde de fleste hellere ud paa Landet end sidde i Skolen og høre paa Lærernes Fantasier om det „Perfide Albion“ (troløse England) og om at Tyskerne nok skulde klapse dem allesammen. Saa efter 8 Dages Forløb skal vi atter hjem igen. Men de kan jo da skrive: med stor Begejstring gik den tyske Ungdom ud paa Landet, for at bjerger den tyske (!) Høst! Derved beviser den sin Fædrelandskærlighed.

Idag d. 15. August (Lørdag) kom Jørgen Gram hertil. Han var bleven hjemsendt fra Ratzeburg, hvorhen han var bleven sendt af Militærmyndighederne her i Flensborg. *d. 5. August.* Sikken Glæde der vil blive i Nustrup og Gabøl naar han nu i Aften kommer hjem ganske uventet.

Alfred er jo nu „Långt långt bort i Landet.“ Vi har faaet et Kort fra ham fra Osnabrück skrevet i Søndags. Dertil havde det taget 27 Timer (siddende i Kreaturvogne paa smalle Brædder Reg. 84 fra Haderslev.)

Med ham tager saa mangen brav Sønderjyde ud at kæmpe, ikke for sit Fædreland, nej, men for Erobreren. Ikke kan de kæmpe med Begejstring, kun Sorgen kan de gaa i Kampen med, Sorg for dem som sidder heroppe og længes efter dem. Man fristes til at hade jer, i Tyskere, som tvinger Sønderjyder til at gaa i Kampen mod Folk som ikke har gjort os det bitterste. Dog holder Sønderjyden sin Ed, hellere gaar han i Kampen end forlader sit Land og taber Hjemstavnsretten til det.

d. 17. August (Mandag) Imorges kom der en vældig Masse Tropper (Fodfolk, Heste, Skyts) over Søndertorv.

d. 18. August 1914 Idag hørte vi fra Alfred. Brevet var fra i Mandags *d. 10.* Det har været længe om at komme herop. Det var skrevet i Aachen, Tyskernes gamle Kongestad, ved den belgiske Grænse, saa han er nok i Belgien nu.

d. 18. August 1914 „Flensburger Nachrichten“ skriver: „*Man hört zwar nichts davon, daß durch das Einstellen des Erscheinens der dänischen Zeit-*

ungen in Nordschleswig ein fühlbarer Mangel entstanden sei. Die Bewohner können ja auch alle hinreichend Deutsch.“ Nej, det velvise og sandfærdige Fortyskningsblad hører nok ikke derom, da det i k k e v i l høre derom. Vel savner vi vores egne Aviser, eller maaske de der savner dem ikke er Nord-slesvigere, det maa den Slags Blade jo vide.

d. 22. August 1914 (Lørdag) Nu ringer Kirkeklokkerne Kl. 12. igen, de ringer for en tysk Sejr. Der skal have staaet et stort Slag ved Metz (Klk. 12) Belgiens Konge skal være taget til Fange og Antwerpen besat af tyske Tropper. Saa s k a l Tyskland nok sejre. Disse hovne Tyve, naar vi nu faar Fred igen og Tyskland har sejret, saa faar vi nok ordentlig at mærke hvem der er „Deutsch“

Far kom lige op. „Nu ringer Sejrsklokkerne“ siger han, „ja Sejrsklokkerne“ siger Mor, „og Døds-klokkerne“. „Ja Døds-klokkerne!“

Far fortalte at der havde været en politibetjent nede paa Banken, med Bud fra Borgmesteren, om vi ikke nok vilde hænge Flag ud i Anledning af Tyskernes Sejr ved Metz. „Ja“ havde Kassereren sagt „vi ejer ingen tysk Flag“. „Naa, saa“ – Paa den Maade kan der jo nok komme Flag frem, naar der gaar Bud fra Borgmesteren.

2. HEFTE

22. AUGUST 1914 – 29. SEPTEMBER 1917

d. 22. August 1914 (Lørdag). Hvormed mon dette Hefte vil slutte? Mon ogsaa med en tysk Sejrs Virkning paa Borgmesteren?

d. 25. August 1914 (Tirsdag). Det bliver værre og værre. Idag kom der igen Bud fra Borgmesteren, om Banken ikke hellere vilde hejse Flag paa Huset, vore Naboer var forarget og havde beklaget sig over, at Banken ikke flagede. Det er det andet Bud fra Borgmesteren om at hejse Flag. Iforgaars kom Ferdinand Martens, Formanden for Tilsynsraadet nede paa Banken, de skulde vel hejse Flag nu. „Ja, vi havde jo ingen.“ „Ja, saa maa vi købe et, det nytter ikke her at bære sig ad som et par udprægede Danske!“ – Saa maa Far jo, som Direktør, føje sig, men det glemmes ikke. – Iaften Kl. 9 ringer Kirkeklokkerne igen. Namur er taget af Tyskerne.

Sidste Dag meldtes der om et Slag ved Gumbinnen (i Østprøjsen), hvor Tyskerne skulde have sejret, men idag meldes der at Russerne er gaaet frem til Insterburg. Saa hvor meget der er om de tyske Sejre ved man jo ikke. Efter det sidste lader det jo dog til at Tyskerne har tabt Slaget ved Gumbinnen. Man vilde jo næsten helst ønske at Tyskerne fik Tærsk, men man ved jo snart ikke, hvad det bedste er.

d. 29. August 1914 (Lørdag). Nu Klk. 4¹/₄ ringer Kirkeklokkerne igen. Det er nok igen en tysk Sejr saa. Idag har vi faaet Brev fra Alfred. Han har været i Ilden, men er dog uskadt. Det er nu snart længe siden han skrev Brevet, d. 20., saa det er ikke godt at vide hvor han nu er og hvor-

Vestsiden af Søndertorv før 1914. Fra venstre: Frisergade. Byens ældste hus fra 15. årh. Flensborg Folkebanks ejendom nr. 13–14, hvor bankdirektør Thomsen boede på 2. sal. I kælderens restauranten »Börsenkeller«. Tredjepræstens hus fra 1743, nu førsteprestens hus. Andenpræstens hus. Søndertorv havde og har i Flensborg en lignende stilling, som Rådhuspladsen har i København ved valg, demonstrationer o. lign. Den 25. januar 1920 efter folkemødet i den nye latinskoles gård og det danske folketog gennem byen til Søndertorv talte Ernst Christiansen og Andreas Grau fra Peter Thomsens vindue på 2. sal: »På Søndertorv fra et anden sals vindue nogle ord til den vældige forsamling, derefter A. Grau. Vinker med et flag, stor jubel. Gribende at høre »Der er et yndigt land« fra tusinder på dette sted«. (Ernst Christiansen).

dan det gaar ham. Han faar ikke nok at spise dernede i Belgien. Han faar Mad en Gang om Dagen og ellers kun Kaffe og det er for lidt.

I Aften har vi igen faaet Indkvartering. 3 Mand. De 2 kom allerede igaar (uannmeldt).

d. 1. September (Tirsdag) 1914 Kl. 3³/₄ ringer det. Jeg gaar ud med en lille Anelse: mon der staar en Politibetjent eller Soldater derude? Jeg lukker op, rigtig der staar en Politibetjent „Wollen Sie Herrn Thomsen sagen, es wird gewünscht daß geflagt wird. Französische Festung genommen, 70.000 Russen gefangen“. Saa kommer Mor til og spørger hvad det er for en Fæstning. Ja, Navnet kunde han jo da ikke huske. Men Betjenten skulde da rende fra Hus til Hus med Besked om at Folk skulde Flage.

d. 7. September 1914 Moders Fødselsdag, endda 50 Aars Fødselsdag og

dog næsten ingen af Børnene hjemme. Kun et Barn hjemme. En trist Fødselsdag, men, naar vi, kun en Gang igen maa samles allesammen sunde og raske igen, saa faar det jo hjelpe sig.

d. 8. *September (tirsdag)* (Klk. 5½) Nu flages der igen. Maubeuge skal være taget, 40.000 fanget. Gid nu en Melding om et stort tysk Nederlag vilde komme, saa Flagene i en Fart kunde blive pillet væk. d. 6. fik vi Brev fra Alfred, skrevet d. 27.8. Busigny. Han har været med d. 23. ved Mons mod Englænderne.

d. 22. *September 1914* om Morgenen Klk. 2¾. Inat var det Far der var syg: Klk. 2 stod han op, men faldt sammen, da han lige var kommen paa Benene og saa begyndte det med Opkastning og *Diarrhoe*. Han faldt i Besvimelse. Vi fik saa Lægen kaldt herop, men der er dog ikke noget videre i Vejen.

d. 28. *September 1914* I August skrev Thorvald Laursen i „Kallundborg Dagblad“: „--- og de (Sønderjyderne) vil vel ikke blive brugt paa de mindre udsatte Stillinger. Deres Undertrykkere græmmer sig vist ikke, hvis de fleste af dem skulde blive derude. Saa vil der jo blive bedre Plads i Nord-slesvig“. Naturligvis fremstiller „*Nachricht*.“ det som „*Ein besonders widerliches Beispiel der Volksverhetzung*, og dog har han paa en Maade Ret. Af Regimentet 86 (Køningin) fra Flensborg og Sønderborg, skal der kun være – 750 Mand tilbage. Regiment 84 (v. Manstein) (Slesvig og Haderslev), skal ogsaa have haft meget svære Tab. I disse to Regimenter er de fleste vel her fra Landet. De er ikke blevne skaanede, nej, de har været med fra første Begyndelse af.

d. 9. *Oktober 1914*. Nu skriver jeg for første Gang som Morbror i min Dagbog. Den 5. (Natten mellem den 4. og 5.) fødte Didde en stor Dreng. Han vejede 8 Pund. Det har været en haard Tur for Didde. Fra Fredag d. 2. til i Dag d. 9. har jeg været i Skelle derfor skriver jeg først nu. Gid Drengen maa blive stor og stærk baade hvad Legem og Sjæl angaar, og vis og et godt Menneske.

d. 1. *November 1914 (Søndag)* Tyskerne er ædle Mennesker som aldrig krænker andre Landes Nevtralitet. De er jo gaaet ind i Belgien, men det er naturligvis Belgiens egen Skyld.

Da Krigen begyndte stilte Tyskland Danmark et Ultimatum: det havde værsgod at lukke Belterne med Miner, ellers vilde tyske Tropper rykke ind i Danmark. Danmark svarer pænt ja og spærrer Belterne. Men Tyskerne (de tiltror andre det samme som de tiltror dem selv, siger de jo) stoler ikke paa Danmarks Ord de gaar selv ogsaa hen og lægger Miner. *De har altsaa brudt Danmarks Nevtralitet.* (Det fortæller de storhjertede ærlige Tyskere ikke videre, naturligvis for at andre ikke skal plage sig med det, altsaa af lutter Hensyn til andre.) *Nu har Danmark altsaa Ret til naar det finder det for godt i denne Krig at gaa mod Tyskland.*

d. 3. November 1914 (Tirsdag) Paa Torsdag er det nok 5 Uger siden Diddé begyndte at ligge til Sengs. 5 Uger, det er en lang Tid for hende. Altid ned og op gaar det, saa det er ikke godt at vide hvornaar hun maa forlade Sengen igen.

I hver tysk By dannes der nu: „Freiwillige Jugendwehr“ af Drengé fra 16–19 Aar. Hvordan disse Frivillige sammenbringes ses af et Træk af Læreren i R.O.III („Overtertia“). Læreren spørger hver den som ikke vil med, hvorfor han ikke vil med. Kommer han saa med ikke tilstrækkelige Grunde skal han med, om han saa vil eller ej. Saadan samles der Frivillige.

d. 7. November 1914 (Lørdag) I Dag kommer Jens Gram nok med en Troppetransport til Russland. Det er ikke saa nemt for ham at tage fra sin store Gaard, sin Kone og sine Børn. Forhaabentlig maa han komme godt og uskadt hjem igen (til et Sønderjylland tilhørende Danmark).

d. 10. November 1914 (Tirsdag) I Lørdags Eftermiddags var Morbror Claus ude ved Bedstefar. Han er overbevist om at Tyskerne taber og tror at Englænderne snart kommer her ned. Saadan er den almindelige Tro heroppe for Tiden. Det hjælper til at holde Modet oppe i denne svære Tid, at tænke paa det, at haabe paa det. Morbror Claus fortalte ogsaa om Tyskernes Grusomheder i Belgien. (Det var bleven ham fortalt af Saarede der var kommen tilbage dernedefra). Tyskerne gik igennem en Landsby, saa blev der skudt paa dem fra 2 Huse. Straks blev hele Landsbyen omringet af de tyske Tropper og alt jævnet med Jorden. Men ikke nok med at Husene blev ødelagt, hele Befolkningen blev skudt: Mænd Kvinder Børn. Selv Kvinder der kom løbende med deres Børn og med Hænderne iverjret bad og skreg om at maatte blive skaanet, fik Soldaterne Befaling til at skyde ned. Ingenting blev skaanet, Alt blev ødelagt, Alt!

Et andet Sted skulde hele den mandlige Befolkning skydes. Alle blev ogsaa skudt med Undtagelse af en lille 12 Aars Dreng. Soldaterne kunde ikke bringes til at skyde ham, de skød ovenover ham væk. Saa tog Officeren sin Pistol og knaldrede ham ned. – Saa videre – March.

I en By (Bryssel tror jeg det var, jeg ved det ikke mere) blev en belgisk Biskop henrettet foran Befolkningens Øjne, saa tvang Soldaterne de omstaaende Belgiere til at klappe i Hænderne ved Synet af Henrettelsen.

Hvorvidt det er sandt kan jeg ikke sige, men de saarede paastod, at det var sandt.

I Søndags var jeg i Haderslev. Diddé er bleven slemt afpillet siden jeg saa hende sidst. Den lille Dreng var kommet saa vidt, saa han kunde smile lidt til mig.

d. 23. November 1914 (Mandag) I Morges efter at have forrettet Andagten kom vor Direktør Dr. Spanuth til at tale om Ungdomsværnet her i Byen, „Freiwillige Jugendwehr“. Han beklagede sig over at der var saa faa her, der havde meldt sig. „Scham über den der nicht eintritt, der sich aus

Bequemlichkeitsgründen zurückhalten will“! Men hans Skole skulde foregaa med et godt Eksempel. Det vilde vel blive Lov, at alle som havde fyldt de 15 Aar skulde træde ind, men ikke før Krigen var til Ende. For ham (eller „os“ og dermed mente han vel skolen) var det Lov, derfor: *„Wer auf unserer Schule bleiben will, muß eintreten“*. Senere kom han til at sige *„Aber es ist eine freiwillige Jugendwehr“* og betonte „freiwillig“ meget stærkt. I en Time i den senere Tid spurgte han i Overtertia Realis engang, hvem der ikke havde været med paa Dybbølturen d. 18. April i Aar. Saa stod der en op. *„Was? bist du ein Däne? Dann mußt du von der Schule weg, solche Leute können wir hier nicht gebrauchen!“* Da derimod dengang kort før Turen blev fortalt at Drengen ikke vilde med, sagde han: *„So ist der ein Däne? Na, ja sie können gerne Dänen sein, wenn sie uns nur nicht hassen“*. Nu er Munden lukket paa de danske Blade her, nu kan han vise sig hvordan han er, en ædel, rettænkende Tysker. Hvor kunde jeg ikke være stolt, hvis jeg kaldte ham for Landsmand?!

d. 1. December 1914. Atter er en Krigsmaaned gaaet, d. 4. allerede, og dog først nu udvikler sig, saavidt jeg kan se, de afgørende Kampe i Øst saa vel som Vest. Sejrer Tyskerne i Øst, saa kan de maaske sende Tropper fra Øst til Vest, for at bringe det til en Afgørelse, eller om de allerede har sejret, for at udnytte Sejren. Hvis de ikke sejrer mod Øst men (taber) sejrer i Vest er de færdige.

d. 18. December 1914 (Fredag) I Dag mødtes de tre nordiske Konger igen for 1. Gang i flere 100 Aar, for at varetage Nordens Tarv. Mon denne Dag er et Vendepunkt i Nordens, i Verdens Historie? Tyskerne meldte om en stor Sejr i Polen, mon det er en Sejr, der har kostet dem saa meget, at den snarere kan anes som et Nederlag for dem?

Tyskerne flager ogsaa om Natten. I Anledning af Sejren flagede de, og nu, i Aften hænger Flagene og dasker i Regnen. Ja, de maa elske deres Flag og skatte det højt, da de ogsaa flager om Natten.

d. 7. Januar 1915. 1915, hvad sker der i det Aar, er uvilkaarlig Tanken, som paatrænger sig en ved Aarsskiftet. – Hvor har Alfreds Jul været trist denne Gang. Alene sad han i Skyttegravene foran sit lille Juletræ (sendt fra Fru J. C. Paulsen [overstreget af H. T.]) og sang de kære hjemlige danske Julesalmer. Saa kom der Bud: han havde at møde om et Quarteers Tid til Tjeneste. Han sang igen et par Julesalmer (som var ham sendt af pens. Lærer N. Jacobsen [overstreget af H. T.]), pustede Lysene og – gik ud til sin farefulde Post. Alene sad han ved Juletræet, hans Feldwebel havde været saa elskværdig at skille ham fra sine gode danske Kammerater. Han mente det jo saa godt, denne fine Feldwebel, – at skille Danskerne i hans Kompagni, lige inden Jul, saa hver kunde sidde helt alene for sig selv Juleaften. Et virkeligt Gode er der dog ved denne Feldwebel, han har nemlig lovet Alfred: *„Sie verdeubelter Knacker, (d. v. s. Dansker) solange*

Alfred Thomsen, nr. 2 fra højre, på vestfronten 1915.

ich bei der Kompagnie bin, werde ich schon dafür sorgen, daß Sie nicht befördert werden". Dog ikke alene ved Fronten har Tyskerne sørget for at Danskerne i deres Hær skulde faa en trist Jul, her hjemme har en Dansker siddet bag Laas og Lukke i Julen fordi – han havde talt Dansk og havde talt en Sandhed, som ikke behagede Tyskerne.

Manden, Bager Theodor Hansen her fra Byen, Havretorv 33, laa som Grænsevagt i Farris. Da der laa flere Danske talte de naturligvis Dansk sammen. Dette kunde en Tysker ikke godt taale og besværede sig over det. Det blev saa forbudt dem at tale Dansk sammen (paa Vagtstuen). Saa var Bager Hansen saa uforsigtig at lade en Ytring falde om, at det var for galt at saadanne gamle Folk som de (de er nok op imod 45 Aar) ikke maatte tale med hinanden paa deres Modersmaal. Derover naturligvis stor Staahej. Hansen straks i Hullet og Strafforflyttelse til Heide. Kan være han kommer ud i Fronten om lidt. Alderen værner ikke Folk mod at blive Soldat. I Varnæs f.Eks. er der nok en Hjemmetysker, der er gaaet hen og har meldt at den danske 46 aarige Møller Alnor der, nok kunde have godt af at faa en Kugle at fordøje. Straks bliver Alnor indkaldt (paa Trods af at han er over 45 Aar, altsaa ikke mere militærpligtig.) til Stade og straks efter sendt til Fronten for at grave Skyttegrave. Disse Træk skal bevares og ikke glemmes.

d. 22. Januar 1915. I denne Tid skal der ikke meget til for at dansk-talende Soldater kommer i Hullet. Ord som: „det er egentlig haardt for Nordslesvigerne, at de skal kæmpe mod Fjenden, som aldrig har gjort dem noget,“ forskaffede en vis Clausen Arrest og Strafforflyttelse til Fronten. (Han hører til Landstormen.)

Nu bliver det nok Dyrtid i Tyskland. Efter d. 15.1. kan man ikke mere faa rent Hvedebrød, kun Brød af Rug, Hvede, Kartoffelmel. Efter 15. Mai faar hver Personn i det Tyske Rige nok hver Dag saa og saa mange Gram Brød udleveret af Regeringen, mere faar han ikke. Flere Ting (saasom Ris) vil nok slet ikke blive at faa senere.

d. 23. Januar 1915 Siden d. 15. har Bladet „Hovedstaden“ nu ogsaa været forbudt. Nu har vi holdt det siden 1. Januar og saa blir det forbudt, det er snart lidt ærgerligt. Det er længe siden alle danske Ugeblade blev forbudt.

d. 28. Februar 1915. Alt bliver frygteligt dyrt nu.

Der gik et Rygte om at Amtsforsander P. Kær i Sønderborg skulde have indsendt en Liste til Militærmyndighederne over upaalidelige Nordslesvigere med Andragende om at faa dem sendt bort. Det har nu vist sig at Rygtet ikke har løjet. Ved Bisidderretten i Aabenraa er Sagen kommen til Forhandling og af Forhandlingerne (se Flensborg Avis No 41 for 18. Februar 1915) fremgaar det at Rygtet har talt sandt. En Hjemmetysker opfordrer indirekte til at myrde sine Landsmænd. Hvor ædelt! I Sandhed er den tyske Kultur stor!

Paa samme Tid som Sagen blev forhandlet, var der bleven sammenstillet en Bataillon danske Nordslesvigere (Landstormmænd) i Rendsborg, de skulde have været til Fronten. Men da saa Forhandlingerne i Aabenraa blev bekendt, blev Bataillonen opløst og Landstormsmændene blev her hjemme den Gang.

d. 19. Marts 1915 var det en forrygende snestorm her. Paa balkonen gik sneen op over knæerne, Idag den 20. er det igen dejligt foraarsvejr, solen skinner saa dejligt og det stormer næsten slet ikke mer.

d. 18. April 1915. 51 aarsdagen for stormen paa Dybbøl. 51 aar har Tyskerne nu ladt deres banner veje over Sønderjylland. Uvilkaarligt trænger i denne tid den tanke sig frem: hvordan mon det ser ud her næste aar d. 18. April? Mon den tyske ørns jernklo saa har maattet slippe sit bytte? Eller mon landet er hærget af krigens rædsler? Med uro ser vi fremtiden imøde, der drages tropper sammen i Nordslesvig, de skal op „og lære at grave skyttegrave“. Er det saa mod Englænderne eller mod Danmark? Men en leder og styrer det hele, han vil ogsaa lede det til bedste for vort hjemland. „Atter og atter skal Sønderjylland komme tilbage til Danmark, og det foruden sværds slag.“

Bankdirektør Peter Thomsen.

Fortrøstningsfulde vil vi synge:
Lad os da vente og ikke forsage
Agte paa de varslende tegn under sky,
Bære de tunge forsmædelsens dage,
Atter skal i Slesvig en Morgen dog gry
Kommer da luftningen frisk over Strand
Ruller da vældigt den vækkende Torden,
Da skal du atter mit fædreland
Løfte dit hoved fra jorden.

d. 6. Mai 1915. Den 4. Mai om morgenen kom der efterretning om en stor sejr over Russerne i Vest-Galicien. Skolen fik fri efter den 1. time d. v. s. først skulle alle elever til andagt. I begejstrede ord talte hr. direktøren om den store sejr. Aldrig har jeg set [ham] saa opfyldt af virkelig ægte begejstring som da. Som dansk og da man kender nok til deres hurra-

Fru Marie Thomsen, f. Nielsen.

patriotisme helder man til at foragte og spotte den slags fester eller andagter, men den dag maatte jeg bøje mig for ham, agte ham som han talte for sit fædreland. Derefter blev der fordelt billeder af Bismarck, Hindenburg og andre.

Om Aftenen samme dag blev der sunget her nede paa torvet, mens en vældig menneskemængde lyttede til sangen. Blandt andre sange lagde jeg mærke til H. C. Andersens: Med dæmpede Hvirvler Trommerne gaar. Der blev klappet efter den – mon de forstod den? Den kan passe paa en Slesviger der bliver tvungen til at skyde sin Landsmand ude ved fronten, men kan den passe paa en Tysker! Men den blev vel ogsaa kun sunget for melodians skyld, denne vemodige melodi der griber en saa forunderligt.

Frygtelige tab har Tyskerne nok lidt ved det sidste fremstød i Flandern. Idetmindste er tabene godt at mærke her oppe i vor landsdel. Sandsynligvis

er fætter Hans Clausen stud. phil. falden. Jørgen Zachariassen fra Dybbøl er falden, han kunde regnes blandt vore bedste unge mænd, og ak, saa mange er allerede faldne af dem. En af mine klassekammerater P. Ketelsen, en Friser, er falden, den 4. af de 6 der drog ud fra min klasse. Desuden er der nok falden 2 andre fra vor skole. Flere er bleven saaret. De alene fra min bekendtskabskreds.

d. 2. Juni 1915. Onsdag. Atter begynder der at gaa de vildeste rygter om de danske Nordslesvigere. Denne gang skal det være lederne af de danske foreninger det gaar ud over. I Brøns skal der være flere der er bleven sat fast.

Det er behagelige udsigter. Far bliver sat fast som formand for „Kirkeligt Samfund“ Mor som næstformand for Sygeplejerforeningen og jeg bliver indkaldt. Saa kan vi snart lukke butikken. – Aargangene 1896–98 skal nok i den nærmeste fremtid melde sig til stamrullen. Mon det kan tages som tegn paa at fredsslutningerne er nær? (forhaabentlig.)

d. 24. Juni 1915. Torsdag. Lemberg atter indtaget af Tyskerne. Hvorlænge mon paa Freden vi skal vente? Jeg kan dog ikke tro, at det Folk der tæller saa mange „ædle Skud“ skal vinde.

I Forgaars d. 22. mødte N. Nissen fra Riis her i Byen efter telegrafisk Ordre. Da han kom op paa Kasernen meldte han sig straks til Undersøgelse, da hans Arm ikke var rigtig i Stand. Saa ytrede den ene af Underofficererne hvor det dog kunde være at han meldte sig til Undersøgelse naar han dog saa gerne vilde med og havde meldt sig som Frivillig.

„Har jeg meldt mig som Frivillig?“ spurgte Nissen helt forundret, „Ja, her kan de se Ansøgningen, hvor der staar at de saa gerne vil med“, blev der svaret.

Altsaa uden at Manden vidste af det og sige, var der bleven søgt ind om at faa ham med som Frivillig. Sandsynligvis er det en „god Ven“ af ham, der har villet bringe ham en lille Overraskelse. (Amtsforstanderen)?

Nissen vil nu naturligvis gaa til Generalkommandoen for at faa det opklaret, hvem det har været.

I Eftermiddags fik vi Kort fra Alfred, hvor han skriver at hans nye Adresse er --- *lazarett* --- Vi er lidt urolige for hvad det skal betyde med det „Lazaret“. Han skriver at han ingen Bynavn maa angive. Mon [han] er saaret? eller om han skal flyttes? men saa det med Lasarettet? Nu venter vi i største Spænding paa Brev fra ham, for at faa at vide, hvad der er i Vejen.

d. 7. Juli 1915. Onsdag. Alfred er nu kommet til Tyskland igen d. 5. kom han til et slot i nærheden af Hanau (v. Frankfurt af Main). I gaar fyldte jeg 18 aar. Gid vi næste gang d. 6. juli oprinder maa hejse Danebrog her nede igen.

d. 1. August 1915. Det første krigsaar er gaaet. Min familie har heldigvis

ikke mange tab at beklage. Vi selv er bleven ledet saa godt indtil nu, ja saa godt. Alfred er sluppen godt fra det denne gang endnu og Didde er bleven rask igen. For os selv ser det lysere ud igen, men for vort kære hjemland – ak, ja. Tyskerne er trængt langt ind i Rusland, ja hele Polen med alle de dejlige fæstninger der, maa vist rømmes af Russerne. Mod vest alt uforandret omtrent siden September forrige aar.

Kun den trøst er der at Italienerne ufortrødent gaar paa og stadig binder flere tysk-østrigske tropper. Over Dardanellerkampene hviler et uigennemtrængeligt slør, sandsynligvis er der vel stilstand der for tiden.

Men trods alt haaber vi dog: „Atter skal i Slesvig en morgen dog gry“! Thi: „Det har slet ingen hast for den som tror“!

d. 5. August 1915. Byen Warschav indtaget af Tyskerne. Selve fæstningen er dog ikke falden endnu. Det er som for et Aar siden ved Lyttich. Atter ringer klokkerne og flagene vejer. Ved Warschav bliver det jo vist ikke, Ivangorod og fæstningerne nord for W. tages vist ogsaa endnu. Mon tyskerne saa gør holdt og vender sig mod syd eller vest?

Idag bestilte jeg det svenske kursus efter methoden Toussaint-Langenscheidt.

d. 11. August 1915 kom Alfred til Flensborg.

d. 16. August 1915. Mandag. Atter samledes vi saa allesammen efter godt et aars forløb. I gaar var Alfred hele dagen herhjemme. Idag kommer de Graastener og onkel Claus fra Tønder.

d. 6. Oktober 1915. Nu er vi kun tre igen herhjemme. D. 2. Oktober rejste Alfred til Slesvig efter at han havde haft orlov fra d. 11/9. Nu er min dejlige seksugers ferie altsaa tilende. Jeg synes det er den bedste ferie jeg har haft. Og hvor skulde det ikke være dejlig ferie, hvor vi dog fik lov til at samles allesammen sunde og glade i vort kære hjem igen.

d. 16.8. kom saa, som jeg har bemærket ovenfor de Graastener og onkel Claus her til. Rart var det jo, at alle vi slægtninge kunde samles igen efter saa lang og sorgfuld en tids forløb. Og dog, et var der som ikke lod en nyde glæden som man skulde og burde, den ene, – en, – talte ikke vort sprog. En fremmed er hun og blir hun iblandt os, saa længe hun ikke kan tale, eller rettere vil tale vort sprog. For den enes skyld skulde det hele gaa paa tysk. – De Graastener blev saa her til torsdag d. 19. – Jeg rejste allerede tirsdag den 17. til Skelle hvor jeg tilbragte tiden til Morfars fødselsdag d. 27. Paa denne dag fik jeg igen lejlighed til at samles med en del af mine Slægtninge.

Saa kommer det bedste afsnit af min ferie – d. v. s. mit ophold paa Oksgaard. Da jeg boede hos Jessens paa Fjordmark, mens far og mor var nede at besøge Alfred til hans fødselsdag i Meerholz, kom Reinholdt fra Oksgaard ogsaa dertil en dag. Om aftenen indbød han mig saa til at besøge ham en uges tid sammen med Tage i ferien.

d. 27.8. rejste Tage saa derud og den 28.8. fulgte jeg efter. Da jeg kom til Hellevad blev jeg lidt skuffet. Tage havde nemlig givet mig forhaabninger om at blive hentet i gig af ham. Naa jeg tog jo saa afsted paa mine ben. Knap halvvejs mellem Hellevad og Oksgaard kom mig saa et meget elegant og flot køretøj imøde, med et par – efter krigsforhold – dejlige sorte heste for. Det viste sig saa at være Reinholdt og Tage der kom for at hente mig. Forsinkelsen var begrundet i at de havde været til mindegudstjeneste (for en Enemark fra Gestrup).

Med den fart de heste satte paa, varede det saa ikke længe inden vi naaede Oksgaard. Oksgaard er en ægte sønderjydsk bondegaard. (180 tøn-der). Gaardspladsen bliver omsluttet af tre straatækte lade- og staldlænger. Paa den fjerde side afsluttes den af stuehuset, der med den anden side vender ud mod vejen. Stuehuset er opført af røde sten, enkelte steder forsynet med hvide forsiringer og lige som laderne straatækt.

I denne hyggelige gaard tilbragte jeg saa en hel uge. Jeg var næsten ude at køre hver eneste dag, hvad jeg jo nok kunne holde ud. Her paa Oksgaard lærte jeg et nyt spil (hasty patience), som jeg nu ogsaa har forført far og mor til at spille.

Fra Oksgaard rejste jeg igen den 4. om middagen. Jeg kom hjem om eftermiddagen, netop som far og mor og Alfred vilde ud at spasere sammen, saa jeg kom netop hjem i rette tid. d. 7. mors fødselsdag kom Didde hjem og tog mig med til Haderslev den 8., der blev jeg til d. 13. I denne tid kom Alfred fra Flensborg til Slesvig (d. 10.) men dagen efter fik han 3 ugers orlov hjem. Efter at have været i Nustrup og Tønder kom jeg hjem d. 15. 9. Og nu tilbragte jeg igen et par dejlige dage sammen med Alfred.

Lørdag d. 18.9. tog Alfred og jeg over Ekensund til Skelle. Da vi kom lidt ud for Ekensund og saa det kønne landskab udbredt foran os, udbrød Alfred uvilkaarligt: „Oh, om dette land kunde blive dansk igen! Du skønne land med dal og bakker favre!“ Og vi sang den: Du skønne land, og: Der er et yndigt land. Disse sange er i sandhed nationalsange. De udtrykker ens tanker og følelser som ingen andre sange naar man ser paa det landskab i hvilket vi lever og virker. Thi skønt er vort land, om man ved Østersøen staar mellem dale bakker, eller om man fra højderyggen ser ned i de prægtige dale, i hvis bund landsbyens straatækte huse ligger side om side i idyllisk gruppering overraget af den blytækte kirke. Netop Guds hus falder mest i øjnene og giver fred ved tanken om den, til hvis ære huset er bygget.

Lige skønt er landet, om ogsaa paa en anden maade vesterude. Der hvor øjet ser milelangt ud over marker og grøfter og hvor Vesterhavets altid vekslende toner fryder øret. Skønt er landet og dobbelt skønt, thi det er vort, vort land, som vi har værnet mod den fremtrængende Tyskhed! --

I den tid jeg var sammen med Alfred har jeg faaet en del rare oplys-

ninger om tyskernes handlemaade nede i felten. Blandt andet fortalte han mig, at der blev skudt med dum-dum-kugler i den tyske hær. For bedre at faa hul paa sandsækkene skar de spidserne af projektilerne. Men hvad der bliver tilbage er dum-dum. For øjeblikket husker jeg ikke flere af de rare ting, han fortalte mig.

Søndag den 26.9. kom de saa igen fra Haderslev hertil. Søndag kom telegrammet der meldte om den store offensivs begyndelse mod vest. Aah hvor tyskerne blev lange i ansigtet, jeg lo af bare glæde over at tyskerne dog endelig en gang igen havde faaet lidt klø. Gid de bare maa vedblive med at gaa fremad.

Søndag aften rejste Peder og fredag Didde og Hans.

Lørdag den 2. oktober rejste Alfred til Slesvig igen. Stemningen var trykket, thi hvo vidste hvad de vilde gøre ved ham. Idag telefonerede han nu, at han var kommen paa skriverstuen, saa nu er vi glade igen og *taknemmelige*.

d. 12. November 1915. Fredag. var jeg saa for første gang til session. For denne gang blev jeg sat 3 maaneder tilbage. Men hvordan mon det gaar næste gang? for de tager dem nær med.

Lørdag d. 1. Januar 1916. Saa udløb 1915. For os har 1915 været et forholdsvis godt aar. Didde er bleven rask, Alfred er kommen hjem, har kunnet fejre jul og nytaar med os.

Igaar aftes var der ikke mange folk her nede paa pladsen. Der var meget roligt, næsten ingen fyrværkeri. Ved gadehjørnerne stod politibetjente paa vagt; imellem folkene paa pladsen saas der ogsaa en hel del. Kriminalbetjente var der ogsaa rigeligt af, thi efter at folkene havde fordelt sig lidt, samledes en 7-8 stykker her nede i Børsenkeller. Myndighederne havde sikret sig mod overraskelser.

Forhaabentlig kommer vi i det nye aar ind under andre forhold, under et andet flag. Ja, gid vi næste aar ved aarets slutning maa samles alle glade, sunde og raske her igen under Danebrog.

28. Februar 1916. Mandag. Vi kom i Dag i den engelske Time ved Overlærer Fischer [til at tale] om Englands Opførsel overfor Holland under Koalitionskrigen, hvor Frankrig indtog Holland og tvang det til at gaa med sig, og England derpå betragtede Holland som Fjende og tog store Stykker af dets Kolonier rundt omkring. „Saadan beskytter England de smaa Stater“, sagde han. Spanien beskyttede det, i det det tog Gibraltar, Holland ved at tage dets Kolonier, Danmark ved at tage Helgoland og den danske Flaade og til Tak derfor er man nu i Holland og Danmark begejstrede for England. Man ser det er Pisker der gør det, det er Knutten, der skal til, saa tiljubler de en. De skal bare behandles som Slaver, saa tiljubler de en som Slaver. Deraf maa vi ogsaa lære, hvordan vi Tyskere efter Krigen skal bære os ad overfor andre Folk. Vi er meget for godmodige, vi skal sætte dem Næven

for Øjet, saa skal de nok krybe for os som Hunde. – Det kalder man at opdrage den tyske Ungdom i ægte tyskpatriotisk Aand. –

Derved taler Professor Tamm om Franskmændenes grænseløse Forblendelse, at de ikke kan indse, at deres Sag er tabt, at de formaster dem til at kæmpe mod Tyskerne, thi „*am deutschen Wesen, soll die Welt genesen.*“ Han jævnfører denne Forblændelse med Jødernes, som troede, at de var det udvalgte Folk, som skulde beherske Verden, som troede at kunde vælte den romerske Kolos og gøre deres Konge til Herre over Verden. Det er interessant at sammenligne det ene Folk med det andet, derved bliver historien interessant.

d. 1. April 1916. Idag er det rigtig dejligt Foraarsvejr (12° R). Det er til en Forandring ganske rart med saadant Vejr. I den sidste Tid har det ellers været koldt Vejr med megen Regn. Saa det er en god Begyndelse paa April.

d. 29. Juli 1916. Lørdag, var jeg for anden Gang til Session. Jeg slap igen. Det var mest Folk af min Aargang, der var bleven tilbagestilt sist, der var henne. Saa var der ogsaa nogle Ældre af Aargangen 1916 og ett par endnu ældre. Af dem der var henne, blev godt Halvdelen taget. Aargangen 1918 har ikke været til Session endnu. Det er forresten sært nok thi der er ikke mange Folk i Garnisonerne mere, især ikke før første Avgust. Den første kom der en hel del ind igen, blandt andre vel nok de siste af min Aargang. Tre af min Klasse kom ind.

I Aar har vi siden sist i Maj boet ude i Sosti, Munks Hotel. Der er jeg kommen mig storartet, jeg kan ordentlig mærke, hvor det har gjort mig godt.

Til *31. Juli* blev Alfred permitteret. Saa nu har vi ingen med.

Mathias Lorentzen og Andreas Clausen ligger begge to ved Somme. De er vist ikke kommen lige i Fronten endnu, i det mindste ikke Mathias, men ligger nok endnu i Depoterne bag ved. Det var mindre hyggeligt for dem, at komme med i Fronten der. Der siges at det skal være værre endnu ved Somme end ved Verdun, og det siger jo nok. Hans Lorentzen er nok kommen til Galizien. Vi ved ikke bestemt endnu hvor han er kommen hen.

d. 28. Avgust 1916. Mandag. To Krigserklæringer paa en Dag, det var ikke saa lidt.

Først i Morges da jeg kom ind til Byen saa jeg Telegrammet om Italiens Krigserklæring til Tyskland, og senere i Skolen hørte jeg, at Rumænien havde erklæret Østrig-Ungarn Krigen.

Jeg blev så glad da jeg hørte det. Rigtignok har Krigen grebet mere om sig og endnu en Stats fredelige Indbyggere skal føres til Slagtebænken end flere Egne skal hærges og ødelægges af Krigen, men på den anden Side saa paaskynder det vist Afslutningen og Tysklands Ødelæggelse. Sist Aar saa det lidt trist ud under Centralmagternes Fremmarche i Polen og Rus-

land. Men i Aar har Bladet heldigvis vendt sig. Først Russernes sejrrige og glædelige Offensivstød, just da det begyndte at se broget ud ogsaa for Italienerne. Derpaa Franskmandenes og Englændernes forenede Anstrengelser ved Somme, som jo rigtignok hidindtil ikke har indbragt de ønskede Resultater. Saa Italienernes Erobring af Görz, alt dette hævede Stemningen og styrkede vort Haab om at komme tilbage til Danmark.

Saa vidt man kan se er Krigens første Halvdel nok i det væsentligste tilendebragt. Forhaabentlig gaar det fra nu af ned ad Bakke med Centralmagterne. For Tyskland maa og skal knækkes, ellers bliver der frygtelige Tilstande her. Thi selv i Tilfælde af en Sejr for Tyskland, vil Skatterne blive en frygtelig Byrde for os, dertil kommer saa Tyskernes grænseløse Hovmod og Uforskammethed, som langt vil overgaa det vi hidtil har været vant til fra deres Side, og da kun fra enkelte, nu fra næsten alles.

Om der end stikker meget godt i Tyskerne, endnu er de langtfra modne til at blive det førende Folk i Verden. Formodentlig vil et Nederlag gøre dem godt.

En Kultur, der tillader at de ved Fronten under Sommeslaget lader de dansktalende samle og giver dem Befaling til at storme, mens Tyskerne skaaner, maa aldrig blive den fremherskende ved et førende Folk.

Dette Indblik i deres Behandlingsmaade af Danskerne ved Fronten, der lige saa vel som Tyskerne gør deres Pligt, har en Halvbror til fru J. Petersen givet. Han er selv tysksindet, men taler Dansk, og maatte derfor ogsaa med blandt de Stormende. Da han er Tysker skulde man ikke synes han vilde lyve Tyskerne noget paa. Fortællingen maa altsaa være sand.

Tyskerne er højligt forargede naar Englænderne sejler under neutralt Flag, de gør det naturligvis aldrig.

Kun blev der, jeg tror det var om ved Juletid 1914 udrustet et Skib med dansktalende Mandskab, deriblandt flere heroppe fra, der under Danebrog skulde sejle fra Tyrkiet til Afrika med Amunition. Det er en Heltedaa men naar Englænderne gør det, – uh ha'.

I Gaar den 27. var det Bedstefaders 87 aars Fødselsdag. Til den var Morbror Claus fra Tønder ogsaa kommen hjem. Han har nu endelig faaet 14 Dages Orlov, og været inde siden sidste Efteraar, og ikke bestilt stort andet end ligge paa Lazaretterne. Han har skuldet hjempermitteres for længere Tid siden, men paa Grund af Denunciationer herhjemme kunde de ikke tillade det. Han har tildraget sig en Nyresygdom under det hele, men ligger som Hestepasser i Münster (ingen Tale om at han kunde blive Militærdyrlæge, uh-ha en saa statsfarlig Mand kan umulig bruges dertil, bevars nej.)

Dog til trods for at han altsaa officielt ikke kan komme videre end til Hestepasser, bruger de ham dog nok til at kurere lidt paa deres Dyr. I hvert Tilfælde faar han nok lidt for meget at se. Naar han for Ex. konsta-

terer visse Sygdomme blandt Hestene, saa kan der ikke være Tale om at disse Sygdomme maa indføres i Listerne, nej, den slags forekommer ikke i den tyske Hær. Der skrives saa en anden Sygdom og Hestene sendes enda sommetider ud i Felten der kan de saa have Fornøjelsen af at trækkes med de syge Heste.

Han fortalte flere Træk dernedefra; jeg kan nu ikke huske dem allesammen for Øjeblikket, men maaske dukker de op senere en gang.

d. 13. Oktober 1916. Fredag, var jeg til Session for tredje Gang. Blev igen stillet tilbage. Denne Gang 6 maaneder. Alfred var henne siste Lørdag og blev skreven „*versuchsweise K.*“ Forhaabentlig kommer han dog, naar han bliver indkaldt, til Slesvig, hvor de sikkert skriver ham „G“ igen. Det er jo helt udelukket, at han kan taale at komme med igen. De, der var henne i Dag blev næsten allesammen satte tilbage. Der var ogsaa en Del af Aargangen 1898, deraf blev der næsten heller ingen taget. Hans Paulsen blev ogsaa sat tilbage i Gaar.

Mathias Lorentzen er saaret nu og ligger paa et Lazaret i Uelzen. Hans Lorentzen er savnet. Han forsvandt i Karpaterne. Hans „Zug“ skulle gøre et Bajonetangreb, men der kom kun 6 Mand tilbage og Hans var ikke iblandt dem. Andreas Clausen er ogsaa savnet, (ved Somme). Han og Hans har været savnet i længere Tid allerede og der er ingen Efterretning kommen om at de er i Fangenskab. De er sandsynligvis begge fulgt Hans Clausen i Døden. Det er haardt, især for dem i Skelle; det er nu den anden Søn de har mistet, den tredje og siste, Jens staar nu for Tur at komme til Session, han blev 17 i Avgust. Om Hans C. ved de da, hvor han ligger og at han er bleven begravet, men om Andreas ved de ingenting. De ved kun at han blev saaret og at den Grav, han var i, blev taget af Franskmændene om Aftenen. Da Tyskerne tog Graven igen næste Morgen, var de Saarede forsvunden. Hvordan det saa er gaaet ham, om Franskmændene har taget ham med eller hvad, det ved de ikke.

Om Hans L. vides der jo endnu mindre, intet ud over det allerede meddelte.

Christian L. er i disse Dage bleven taget til Infanterist.

d. 12. November 1916. Søndag. Nu har de allerede begyndt at indkalde Aargangen 1918. I Går var det en af mine Klassekamerater, der fik Ordre til på Torsdag. Og det er lige en Maaned siden de var til Session.

Idag blev jeg færdig med 36. Brev i mit svenske Sprogkursus.

d. 4. December 1916. Mandag. Atter ringe Kirkeklokkerne – Sejrsklokkerne – Dødsklokkerne, ja Dødsklokkerne. Centralmagterne er gaaet over Argesul, den sidste større Flod der dækker Bukarest. Saa er det jo vel nok kun et Tidsspørgsmål, naar Bukarest vil falde. Det er desværre vist Indledningen til de Kampe, der skal finde Sted i Øst i 1917. Hvis Tyskerne kan blive saadan ved som hidindtil og Ententen ikke ved at bryde Tyskernes

Sosti ligger ved Flensborg fjord på landevejen mellem Flensborg og Kruså, indtil grænsedragningen i 1920 endnu i Bov sogn. Tyskerne kalder stedet Wassersleben, fordi konferensråd Joachim Wasserschlebe, Bernstorffs medarbejder og ven, med Bernstorff slot som forbillede kaldte sit hus i Sosti op efter sig selv. Foto 1892.

Front et eller andet Sted mod Vest eller Øst kan bringe dem til at sætte alle Kræfter ind paa dette Gennembrudssted, bliver 1917 nok et nyt 1915 for Rusland. Desværre er der efter Erfaringerne hidindtil ikke meget Haab om at Ententen ved en energisk Indgriben andetsteds kan tvinge Tyskerne til at afstaa fra den fulde Udnyttelse af deres Sejr. Ententen kommer altid for sent og svigter vel heller ikke denne Gang dette sit Princip. Men selv om det lykkes Tyskerne at slaa Russerne næste Aar igen, saa er det ikke enden endda. Bliver det kuns ved at Russerne opgiver et par □mil Land, uden derfor at vilde slutte Fred, saa er der dog ingen Redning for Tyskland. Selv om de ogsaa indkalder alle Mænd til Civil og Militærtjeneste for at de ikke paa Grund af Fødemidlernes Knaphed skal gøre Oprør, saa sulter de dog ihjel. Sulten er Ententens virksomste Forbundsfølge, den skal nok gøre det af med Tyskerne om Ententen ellers kan holde ud; men der er langt til Vejsende, meget langt.

d. 1. Januar 1917. Mandag. 1916 gik sin Gang. Det var et godt Aar for mig og mine, næsten alt for godt. Helt siden Aarets begyndelse har vi kunnet have Alfred hjemme. I Slutningen af Maj flyttede vi til Sosti. Aa hvilke dejlige Timer har jeg ikke oplevet der! Vi boede lige ned til Vandet.

Fra den aabne Veranda kunde man overse hele Flensborg Fjord med de skovbeklædte Skrænter, helt ind til Broagerland afsluttede Billedet med Broagerkirkes hvide Tvillingetaarne. I klart Vejr kunde man tydelig se Broager Bys røde Hustage og skelne Dybbølmølle i Baggrunden. Hvilket herligt Syn var det ikke naar Solen om Sommermorgenen brød gennem Skyerne og udgød sine Straaler over Vand og Strand og Skov og Mark, eller naar den om Aftenen gik ned og skyerne stod ildrøde over Kobbermøllen og Skoven og genskinnet fra Skyerne klart og straalende belyste Marineskolen paa Mørvig og alle de smaa hvide Sejlere paa Fjorden, der langsomt og sagtelig gled hen over det stille, klare Vand. Hvilket betagende Syn var det ikke, naar man en Efteraarsmorgen stod ude paa Dampskibbroen ventede paa Skibet og en tyk Taagemur omgav en paa alle Sider, kun i Baggrunden skintede man Skoven gennem Taagen som en mørk, overvældende Masse, der ligesom vilde begrave alt under sig. Dejligt var det, naar jeg om Morgen en i min lange Ferie saa at sige fra Sengen kunde springe i Vandet. Badet plejede at være mit første om Morgen. Derefter tog jeg Solbad. Saa gik jeg mig en Tur i Skoven og beundrede dens Pragt. Efter det gik jeg hen og arbejdede paa en Bro Alfred og jeg havde anlagt, for at Tage, naar han en Gang imellem kom over med sin Baad for at hente os til en lille Rotur, selv ved Lavvande kunde lande. Vi samlede de store Sten vi kunde finde ved Strandbredden og byggede os deraf en ganske solid og temmelig lang Bro (15 m). Efter dette fysiske Arbejde gik jeg saa hjem og studerede Svensk til Middagen. Det var noget andet end Skolearbejderne, det Studium. Det var mig en Nydelse at studere Svensk, (hvad jeg langfra kan sige om mine Skolearbejder). Eftermiddagen anvendtes til forskelligt, sædvanlig Ture i Skoven eller over til Tage.

Dejlige var de Ture Alfred og jeg havde sammen med Tage og Hans om Aftenen i Baaden. Turen plejede for det meste først at gaa til Østersøbadet, hvor vi smagte på Værtens Pebermynte og Øl. Derefter gik det over til Kollund, hvorfra Alfred og jeg saa gik til Fods hjem gennem Skoven.

Hvor smukt var det ikke naar Morilden glinsede og glittrade i Baadens Kølvand og ved hvert Aareslag!

Hvor var de Timer ikke dejlige, naar jeg om Aftenen sad paa Verandaen og nød en god Bog (som Farbror Frans!) til Tonerne af et Horn som blæstes af en ung Mand i en Baad ude paa Vandet. Det bedste derved var at vedkommende unge Mand blandt andre ogsaa spillede nogle danske og svenske Melodier, som: „To Drosler sad paa Bgkv.“, Farvel du Hus!“ „Spinn, spinn . . .“ Ja, jeg har nydt Livet derude. I hele Aarets Løb har jeg derved kun været to Gange til Session og blev begge Gange sat tilbage. Og saa mange af mine Kamerater har maattet gaa i Trøjen. Nu i disse Dage er der igen en, der skal stille – men jeg er fri endnu. Medens det forgangne Aar har været saa godt for mig og mine, saa ser Fremtiden des-

være lidt trøstesløs ud. Man længes saa inderlig efter Freden. Levnedsmiddelknapheden (omendskønt vi langfra lide Nød endnu) Militærtjenestepigten, Civiltjenestepigten, alt trænger sig nærmere og nærmere ind paa en, og dog – hellere at Krigen varer ved end Sønderjylland bliver ved Tyskland. Endnu er der desværre ringe Udsigt til at Sønderjylland kan komme tilbage til Danmark. Danmark vil vist ikke en Gang have os. Danskerne er for fejge! Skulde de give de 90 Millioner de faar for de vestindiske Øer, for at faa Sønderjylland, saa lod de glædelig Sønderjylland blive hvor det er. Nej, „Det är ingen ruter mer i Danmark.“ Saa snart det gælder Pengepungen eller Livet, saa er Begejstringen og Patriotismen væk, og det desværre ikke alene i Tyskland. Ak, ja, man faar nu sande Hamlets Ord: „There is something rotten in the state of Denmark.“

Gid dog det nye Aar maatte bedre dette Forhold og gid det maatte bringe Freden og at Sønderjylland med Fredsslutningen maatte komme tilbage til Danmark.

d. 28. Januar 1917. Søndag. I de sidste 14 Dage er der kommen Liv i Forholdene heroppe. For første Gang siden Krigens Begyndelse kørte der tysk Train op paa Søndertorv. Men sikken Forskel paa den Gang og nu. Den Gang var alt skinnende nyt og blankt, der var gode og nye Vogne, kønne, kraftige Heste, men nu! Hvilket Syn, Vognene skamferede og forstænkede, Hestene nogle stakkels forpjuskede Stakler, nogle af dem var saa magre, saa andre Heste vilde blive bange for dem. – Der ligger en hel Del Militær langs med Grænsen. I Gabøl f.Ex. har de faaet 200 Heste (med tilhørende Mandskab) i Indkvartering. Og ogsaa fra andre Landsbyer der nordpaa hører man om stærk Indkvartering. At Danskerne heller ikke er helt ligegyldige overfor disse Forholdsregler tyder det paa, at der ligger 10.000 Mand indkvarteret i Esbjerg og Omegn. Om der ligger flere langs med Grænsen ved jeg ikke, men dette her er bleven fortalt af en ung Mand der er fra Esbjerg saa det stemmer vel. Desuden er der kommen 2 Orlogsskibe til Esbjerg, mens der før kun har ligget et. Det lader næsten til at Krigen nu ogsaa vil naa os. At Englænderne har erklæret den sydligste Del af Vesterhavet for Krigszone tyder heller ikke paa noget godt. Men det kan godt være, at den eneste Udvej til ogsaa at slaa Tyskland militærisk gaar over Nordslesvig.

d. 3. Februar 1917. Lørdag. Der er noget i Gære. I de nærmeste Dage vil vi vist faa Nyt at høre. Der er bleven bestilt Logis til Stab (Regiments- eller hvilken, det ved jeg ikke.) paa Sommers Hotel og Banegaardshotellet. Der skal komme 121.000 Mand herop nordpaa. Jeg frygter for at Krigen nu ogsaa vil gribe herop. Der forestaar enten en Landing af Englænderne paa Sild, hvorfra de vil søge at tage de andre Vesterhavsøer for derpaa at gaa over til Fastlandet eller ogsaa en Landing i Esbjerg. Stor Indflydelse paa Begivenhederne vil vel ogsaa Amerikas Holdning paa Grund af den

skærpede U-Baads Krig have. Deraf afhænger vel om en eventuel Landing foretages i Esbjerg eller ikke. Har Englænderne i Sinde at lande der, er det ikke umuligt at Tyskerne kommer dem i Forkøbet og (de skal jo nok vide Besked med E.[nglands] Planer) besætter Jylland. Saa staa E. der igen med en lang Næse, som sædvanligt er de saa kommen for sent. Kommer Danmark saa paa denne eller en anden Maade med ind i Krigen vil Kampen nok komme til at staa om Als og Bornholm (afset fra Jylland) Als vil hævde sit gamle Ry som Indfaldsport i Sønderjylland og Udfaldsport mod Øerne. Bornholm vil vel faa Betydning ved at det kan tjene som Foreningspunkt for den Engelske og Russiske Flaade, hvorfra de i Forening kan spærre de tyske Østersøhavne. Det er nu saadanne Tanker man gør sig i denne Tid. Hver Mand bliver jo næsten til en Slags „Politisk Kandestøber“ i denne Tid.

Værst vil det jo igen gaa ud over Nordslesvig hvis det kommer til Kamp heroppe. Mange af vore bedste og mest haabefulde Mænd er allerede faldne. Nu skal ogsaa vor Hjemstavn og vore Hjem ødelægges! Hvornaar mon Prøvelsens Tid er til Ende? Thi ak:

„Tunge Tider
langsomt skrider
og de Saar
Krigen slaar
sen kun læges.“

d. 1. April 1917. Søndag. Efter Almanakken har Foraaret jo begyndt for en 8 Dage siden, men i Virkeligheden mærker vi ikke meget til det endnu. I Dag havde vi til at begynde med en forrygende Snestorm, længere op ad Dagen stiltede den dog og nu har det helt holdt op med at sne. Vinteren er haard og varer længe i Aar. Paa Grund af Knaphed paa Brændsel har Skolen været lukket siden Begyndelsen af Februar og indtil Paaskeferien begyndte d. 28. 3. Det vil sige, officielt var den lukket, i Virkeligheden havde vi et par Timers Undervisning hver Dag. Sommetider sad vi jo saa i en Temperatur af + 2° C. Det var jo ingen fornøjelse, men det hørte da heldigvis ogsaa kun til Undtagelserne. For det meste sad vi dog i nogenlunde Varme. Tage Jessen slap saa for Skolen. Lykkelig er han – saa længe det varer. Thi længe varer det vel ikke mere før han skal indkaldes. Jeg slipper nok heller ikke mere. Jeg har nok faaet min sidste Udsættelse. Man har jo haft sine gode Dage, saa kan man vel tage de onde med. Efter Solskin kommer jo Regn, men efter Regn kommer Solskin igen. Naar kun Danebrog ma veje frit i Sønderjylland igen efter Krigen.

d. 17. April 1917. I Gaar, Mandag, var jeg til Session for 4. Gang. Jeg blev erklæret for a.v. (*Arbeitsverwendungsfähig*) *Heimat Schreiber.* Jeg er

for saa vidt meget glad og taknemlig for Resultatet. Der var jo ellers ingen der blev fri mere. Alt blev taget ogsaa af Aargangen 99, som var henne. Det lader til at de betragter 1917 som Krigens sidste Aar, ellers kunne de umulig nu fuldstændig udtømme deres Reserver. De har nu ikke andet i Reserve mere end Aargangen 00 eller 1920. Alt andet vil de tilsyneladende have med til det sidste Opgør i Sommer eller ud paa Efteraaret. – Tage Jessen er bleven erklæret: d.g. Hans Paulsen k for Train. Saa nu er der kun Indkaldelsen tilbage, saa er man i det.

I Mai blev Tage Jessen indkaldt, til Sønderborg. Han traf det saa nogenlunde. Kosten og Logiet ganske godt.

d. 20. Juli mødte Hans Paulsen. Han kom som Automobilist til Berlin. Hvordan han ellers har det ved jeg ikke endnu. Af min Klasse er næsten alle indkaldte, saa Halvdelen af Klassen er dansk. (Underprima er derfor ogsaa saa meget mere ravtysk) Alle andre maa en efter en i Trøjen. Jeg er en af dem der er gaaet længst fri; men Turen kommer sagtens tidlig nok til mig ogsaa.

Alfred er sidst i Juni bleven skrevet „k.v.II“ igen. Han mærker af og til til Stumpen i Ryggen og desforuden vil Maven heller ikke rigtig gaa i Lave. Men trods alt: „k.v.“!!!

d. 6.8.17. Mandag.

Tre Aars Krig! Hvor længe endnu?!

Ein jedes Land, das noch so leise
die Geister aneinander reiht,
wirkt fort auf seine stille Weise,
durch unberechenbare Zeit.

(Platen)

Ein' jede fröhliche Weise
und jedes freundliche Wort,
sie klingen lange, leise
im Herzen weiter fort.

(Reichel).

To smaa Vers, som jeg fandt paa Bladene af min Kalender. Saa underlig sandes de, naar jeg tænker paa Forholdet mellem Tage og mig. Stadig gentager sig for Mindet de Scener vi oplevet sammen, de Ord vi har talt. Mindet om ham og vores fælles Oplevelser tiltager stadig i Glans. – Det var en Gang – den Tid, som den lever i Mindet, vender aldrig tilbage!

d. 27.8.17. Mandag. Saa blev ogsaa Alfred fanget i Hymens Snare. Han er saa glad, saa glad, saa glad, saa inderlig Kisteglad!!! Maty Frees kender vi ikke til endnu, mens Peder Gram var os velbekendt ogsaa inden han

blev forlovet med Didde. Paa Søndag skal Alfred ned at fri ved hendes Gamle. Saa banker nok hans Hjerte!!! Blot det maa blive til Velsignelse for dem begge.

d. 21.9.17. Fredag, blev Alfred igen indkaldt

Farvel med al din Lyst og Sang
du korte Sommerstund!?!

d. 29.9.17. Lørdag, havde jeg om Morgenen et lille Sammenstød med Dr. Fischer, Ramses. I Anledning af at Hindenburg fylder 70 paa Tirsdag skulle en af Klassen deklamere et Digt paa ham. Nu var stakkels Mand i Knibe, da han ingen rigtig godt og passende Digt kunde finde. I Mangel af bedre havde han tilsidst maattet nøjes med et maadeligt humoristisk Digt. Han læste det for for Klassen, og æskede saa dens Dom om det. Han begyndte ved mig. Jeg vidste ikke hvad jeg skulle sige om det, da det som det meste af den Slags er mig fuldstændig ligegyldig, og jeg dog heller ikke vilde sige ham det lige op i Synet. Han lod til at være fornærmet over min Tavshed og lod nogle Ytringer falde om: *Dieser Kerl ist Ihnen ja wohl so verhaßt, daß Sie überhaupt nichts über so ein Gedicht sagen mögen.* Efter at have spurgt de andre om deres Mening, som ikke var særlig opmuntrende, henvendte han sig igen til mig: *Na, Th. wollen wir es dann versuchen, Sie haben ja noch nicht aufgesagt!* Jeg var jo baf, Han gav mig en Bog, at jeg kunne skrive Digtet af, med den morsomme Bemærkning: *Ich werde Ihnen dann erlauben nachher im Stillen sich gehörig auszuschimpfen.* Jeg tav til det hele, skrev Digtet af. Det var i Gaar. Saa i Dag sagde jeg op for Klassen, naturligvis paa min Maner, saa man mærkede jeg sagde det med Modvilje. Da jeg var færdig, sagde Ramses efter nogle andre Bemærkninger angaaende Digtet: *Sie haben doch die Absicht, wenn Sie es vor der Aula aufsagen, es so gut wie möglich zu machen?* Jeg svarede: *Der gute Wille fehlt leider ganz und gar.* Hvorpaa han sagde: *Das verstehe ich doch nicht ganz . . . Oder fürchten Sie vielleicht, daß es Ihrer Zukunft schaden könnte, Daß gewisse Kreise später von Ihnen sagen: Der Kerl hat einmal in einer öffentlichen Versammlung ein Gedicht auf Hindenburg aufgesagt!* „Das könnte ja vielleicht sein.

[Hakon Thomsen:] *Das würde mir schließlich ganz egal sein. Aber selbst wenn ich Hindenburg bewundere, möchte ich doch nicht vor einer öffentlichen Versammlung ein solches Gedicht aufsagen.*

[Fischer:] *Das würde Ihnen also egal sein was gewisse Kreise davon sagen, Dennoch wollen Sie es nicht aufsagen, trotzdem Sie, wie Sie damit sagen, Hindenburg bewundern, das verstehe ich nicht ganz. Es gibt ja die Erklärung, daß das Ganze Ihnen so verhaßt ist, daß Sie wünschen Hindenburg wäre geschlagen worden und die deutschen Heere nach Deutschland hin-*

eingetrieben worden. Insofern muß ich zugestehen, dann halte ich es wirklich sittlich für ein Verbrechen Sie zum Auftragen zwingen zu wollen. Wollen Sie es also dann doch versuchen, oder wollen Sie es lieber bleiben lassen?

[Hakon Thomsen:] *Nein ich will es lieber lassen.*

[Fischer:] *Na ja Hindenburg ist ja wohl auch nicht der Bewunderung wert, nicht so wie Branting eller lignende.*

[Hakon Thomsen:] *Das habe ich nicht behauptet!*

Det med Branting skulde hentyde til, at jeg en Gang tillod mig at spørge, om der maaske var eftervist, at han var bestukket af Ententen, da Ramses fremstillede ham som et Eksempel paa en af de Neutrals, der var bestukket af Englands Penge. Lidt senere hen i Timen siger R. pludselig: *Dann möchte ich doch um den Zettel bitten, auf dem Sie das Gedicht abgeschrieben haben, den zerreißen Sie ja doch nur.*

Da jeg tøvede lidt med at udlevere Digtet, da jeg i saa Fald maatte rive en hel Side ud af mit Hæfte, hvad jeg ikke var meget for, sagde han: *Geben Sie ihn bitte her, Sie haben ihn hier bei mir in der Stunde aufgeschrieben, ich habe Ihnen die Zeit dazu gegeben, also habe ich doch ein gewisses Recht darauf, wenn Sie das Gedicht zu Hause abgeschrieben hätten, dann wäre es ja etwas anderes gewesen.*

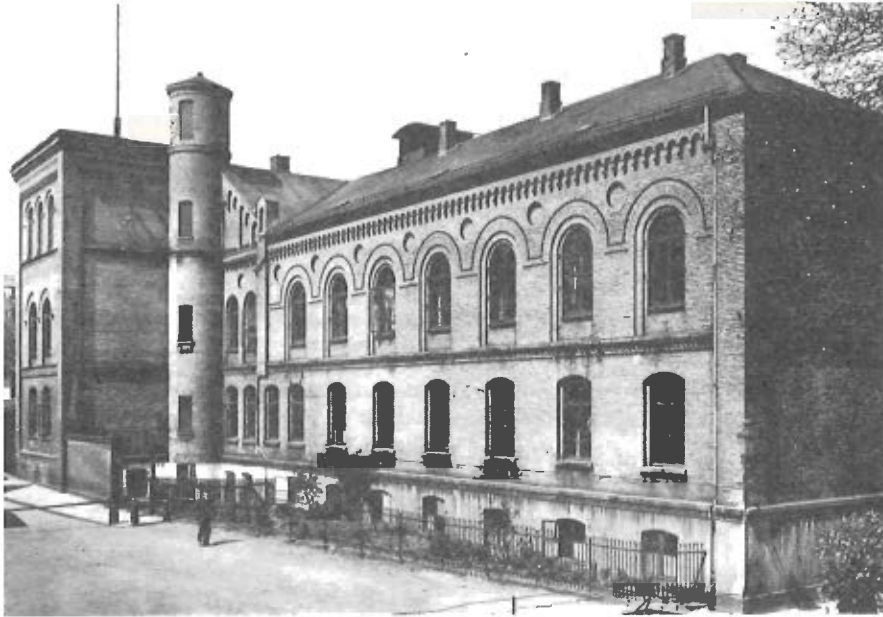
Dette lader altsaa til at være Indledningen til noget værre. Dog er jeg vel Mand for at bære Følgerne af mine Handlinger.

3. HEFTE

24. OKTOBER 1917 – 8. JUNI 1918

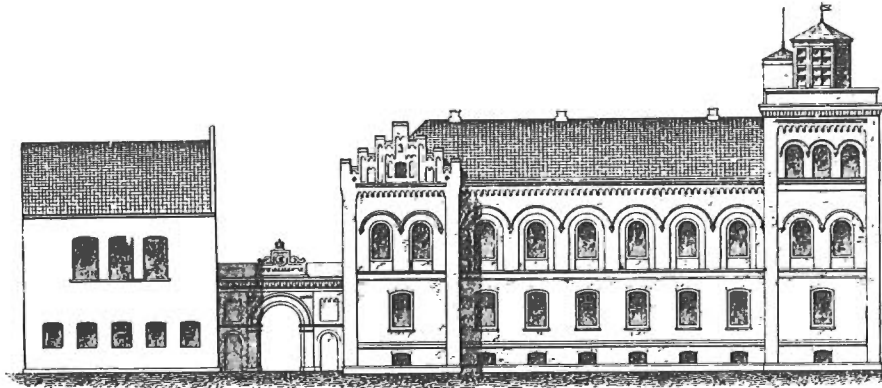
d. 24. Oktober 1917. Onsdag. Sidste Bog indleedes af en (vred?) Borgmesters Forargelse. Denne indledes saa for en Ordens Skyld, dog forhaabentlig ikke Skovrøys, af en vred Overlærers Udgydelser.

Anledningen var igen en Deklamation. Denne Gang til Luther-Jubilæet næste Onsdag. Den der var udset, var jo mig. Denne Gang forelaa der jo ingen moralske Hindringer. „*Ich tue es nur sehr ungern*“, var mit Svar paa hans Spørgsmaal, om jeg vilde det. Dette Svar var som at gyde Olie paa Ilden, der fulgte et Spørgsmaal, hvis Form jeg ikke husker, men Svaret derpaa var: „*Ja, ich sitze hier nur ungern.*“ Nu fulgte der en Ordstrøm, hvis Mening man havde Møje med at hitte, saa hurtigt gik det. Her var jo en Knage at hænge Hatten paa, og Hatten skulde hænge fast. Al Forbitrelse, der havde samlet sig, fik nu frit løb. Blandt de enkelte Sætninger der prægede mig i Hukommelsen var: „*Ich verstehe es, daß Sie dieser ganzen Bande den Rücken kehren möchten! Aber wenn Sie denken, daß sie mit dem Schulgelde (das Sie hier) die wissenschaftliche Bildung und alles das, was Sie von hier mitnehmen, bezahlt haben, wenn Sie denken: wir sind dadurch quitt, dann stehen Sie auf einem jämmerlichen moralischen Standpunkt, dann stehen Sie moralisch sehr tief. Was wollen Sie denn überhaupt hier,*

Flensborg Latin- og Realskole, bygget 1857–58 af L. A. Winstrup, set fra syd. Nedrevet 1968.

weshalb sind Sie dann nicht auf eine Schule in Dänemark gegangen“. Den Slags fine og aandrige Bemærkninger, havde han flere paa Lager af. De har nok ligget og gæret i ham siden sidste Sammenstød, nu kom de frem. Jeg tav. Sluttelig kom der: *„Ich gestehe, daß ich auch ein wenig im Unrecht bin, fortwährend zu sticheln, wo Sie sich nicht verteidigen können“.* Hvor er jeg ikke rørt over den ædle Tysker, tænkt, han indrømmer han har Uret, kun tilfældigvis giver han mig ved samme Lejlighed et Rap, ved at paa-staa, jeg kan ikke forsvare mig. Jo sandelig, det var en Trumf, der maaske kunne drive mig til at tale, men jeg tav. Han spurgte derfor direkte: *„Ganz Unrecht habe ich doch nicht gehabt“?* Derpaa maatte jeg svare, for ikke at stille mig i et skævt Lys. Jeg sagde: *„Ja, Sie haben Unrecht. Daß sie alles gleich in politischem Sinne auffassen ist sehr unrecht von Ihnen“.* *„Wenn Sie gesagt haben: ich – oder was sagten Sie noch?“* begyndte han igen. Den kære Hr. Dr. havde altsaa holdt den hele Gardinprædiken paa Grund af et Svar, han slet ikke havde opfattet eller i det mindste ikke mere kunde huske!! Det stiller hans Sag i et kønt Lys!! *„Ich habe gesagt, daß ich hier nur ungern säße, und wenn ich es gesagt habe, so habe ich es durchaus nicht in dem Sinne gemeint, in dem Sie es auugefaßt haben, sondern – wie jeder andere, der auf der Schulbank sitzt, es meint“.* var der en af Klassen der indskød. *„Haben Sie es wirklich so gemeint,“* spurgte saa Læreren, *„Ja,*

Flensburg Latin- og Realskole, set fra vest, fra Rødegade.

das habe ich" svarede jeg. „*Ja dann habe ich allerdings Unrecht und nehme auch zurück was ich gesagt habe.*“ sagde han derpaa, men det lød, i det mindste for mig, ikke meget overbevisende. Nu faar vi se!

Samme ædle Hr. Dr. mente forleden Dag, at det var nødvendigt somme-tider: „*anderen Völkern die Knute zu zeigen!*“ Aa, jo!!

d. 31. Oktober 1917. Onsdag. Reformationsfesten. Først en Fest i Skolen, som sædvanlig med en af Stoffels alenlange Taler. Derpaa gik vi i Optog fra Skolen til Nikolaikirken med Bannerne FLS! og FRS! foran. I Kirken talte først Pastor Adamsen. Meget husker jeg ikke mere af hans Tale, dog slog mig nogle Ord om Troens Magt. Alle Jordens Store er kommen frem paa Grund af Troens Magt, en Luther paa Grund af sin Tro paa Gud, en Napoleon paa sin Skæbnetro, Wallenstein ved Troen paa Stjerneerne o.fl. denne paa det ene denne paa det andet. Men ved alle var det Troen, der hjalp dem over alle Hindringer. Derpaa talte Pastor Kähler. Der Deutsche Luther – deutsch – deutsch – var lidt vel fremtrædende ellers husker jeg for Øjeblikket intet.

I Eftermiddags, da jeg stod ned i Haven hørte jeg Salmesang oppe fra Menighedshuset, der blev indviet til et „Luther-Hus“ i Dag. Det lød lidt underligt betagende men meget tidssvarende jo, naar der mellem Posaunerne og Salmesangens Toner deroppefra af og til blandede sig en piben og Hvæsen fra et Støberi tæt herved, hvor der fremstilles Krigsmordredskaber.

Som meget tidssvarende (og meget betegnende for Tyskerne) maa man vel ogsaa betegne det at der ved Festens Slutning lød tre „Hoch“ og – „Deutschland, Deutschland über alles“! ved indvielsen af et „Luther-Menighedshus“ for alle evangeliske Sognebørn.

I et Foredrag forleden „Luther og vi“ sagde Pastor Kähler blandt andet: Der er Forskel paa Luther og paa os. Luther spurgte sig selv, hvordan bli-

Flensborg Latin- og Realskole. Nordfløjens vestlige ende med udgang til Klostergangen og biblioteket, set fra skolegården.

ver jeg god, mens vi plejer at spørge, ikke hvordan bliver jeg god, men hvordan faar jeg det godt?! Luther raabte i sin Sjælekvide, hvordan bliver jeg retfærdiggjort for Gud, mens vi plejer at spørge, hvordan kan Gud retfærdiggøre sig for os? Hvordan kan han tillade al den Uretfærdighed i Verden, hvordan kan han tillade, at saa meget Blod skal flyde? – Luther var et Kirkens Menneske, et Biblens Menneske, et Troens Menneske. Deri skulde vi ligne ham og hvordan gør vi det?!!

d. 6. November 1917. Tirsdag. I Dag havde vi i Historietimen om Danskernes Voldsherredømme fra 1851–64. Efter Lærerens Fremstilling havde det været et smaaligt Politiregimente af værste Slags (d. v. s. næppe helt saa galt som nu i Nordsl.) En Mand blev straffet naar han regnede efter gammel S-H Vægt og Maal. Overalt gjorde Gendarmerne Jagt paa Farvesammenstillinger som blaåt-hvidt-rødt. Denunciationer gik i Svang, saa det var en Gru. Paa Latinskolen (her) lod Rektoren den Gang bore de Huller i Dørene, der findes endnu, for at han fra Gangen kunde iagttage Lærerne, om de virkelig ikke underviste paa Tysk. Selv paa Skolepladsen var det strengt forbudt at tale tysk.

Danmark havde efter Krigen ikke Kræfter nok til at besætte alle ledige Præste- og Lærerembeder i Slesvig med. Saa sendte de til dels nogle forkomne Subjekter ned til Sydsl., der ikke havde Anelse om de Pligter, deres Embede paalagde dem.

Saadan lod Præsten i Satrup en Snor spænde tværs over Konfirmations-

salen med „Hedeviger“ paa og lod Konfirmanderne i Mangel af noget bedre fornøje sig med at bide Kringle. Han fortalte flere Træk, der ikke lød særligt opmuntrende. Utvivlsomt er der nok noget i det. Hvordan var Angel ellers bleven tysk i løbet af saa kort Tid!

11.17. Forleden var der ved Middagsbordet Tale om et Skib, der skulde sejle nogle Sten for Peder til Danmark, „Valeria“ siger Far og ser tilfældigvis over paa Mor. Mor blev helt studs. „Jeg ler da ikke,“ siger hun halvt fornærmet; almindelig latter, det var jo Skibets Navn „Valeria.“

Sidst havde Hans været uartig og havde faaet Smæk af Mor. Lidt efter kom Far hjem. Saa sidder de ved Aftensbordet og Hans er ikke helt skikkelig igen. Saa siger Far: „Skal Hans ha Smæk ved Far?“ og Hans svarer fornærmet: „Men nu har jeg da lige visket Øjne!“

Forleden Dag Matty var her, var der tale om at gaa i Teatret. „Luther auf der Wartburg“ skulde gives. „Nej, saa vil vi ikke hen,“ siger M. „Nu har jeg da lige læst en Bog om Luther“.

I gaar Aftes talte jeg med Didde om Schillers „Kabale und Liebe“. I Samtalens Løb oplyste hun mig om at de der „stak og skød . . . (Her mangler 4 sider i dagbogen).

1917 gik og 1918 kom. Aar efter Aar rinder hen paa Nornens Bud! Hvad bringer det nye Aar? Atter bliver man sig den store Gaade hvad Fremtiden bjerger i sit Skød bevidst.

Og som ved Aarsskiftet, saadan ogsaa i Dag. I Dag!!

d. 9. Februar 1918. Lørdag. Mon Skoletid er til Ende! Siden 1904 har jeg slidt Skolebænkene! Hvad Under da, at jeg glæder mig til at være fri! Fri! det er et smukt Ord! Men udnytte Friheden paa rette Maade, det er vel de færreste, det lykkes for. Der er mange der har staaet som jeg, med straalende Blikke seende ind i Fremtiden. Store Forhaabninger knytter de til den – og efterhaanden – saa skuffes de fleste. Skal ogsaa mine Forhaabninger briste en Gang? Endnu er jeg ung, endnu vil jeg nære dem. Maalet er stort, og kan det ikke naas fuldud, saa vel noget af det: At virke for mit Hjemland, paa hver en Vis: Sønderjylland, Danmark, Norden! Det er Maalet.

De lærere paa Skolen har vel ført mig ind i tysk Aandsliv, bibragt mig tysk videnskabelig Dannelse og derved vel saa smaat haabet paa at vinde mig! (og før mig Tage.) Men:

„Naar de troede at Hjertebaand kan briste
at glemmes kan vor ret!
De skal vide, de aldrig ser de sidste,
at aldrig blir jeg træt!

Det skal indrømmes dem paa Skolen, mig har de aldrig chikaneret, hver-

ken paa det politiske eller andre Omraader. Kan være, der er undsluppen Ramses et bittert Ord en Gang imellem, men Chikane har han ikke nedladt sig til. Dog er der, nu da jeg er færdig, et Tryk, der løftes af mig. Jeg har aldrig villet støde dem for Hovedet i Skolen, jeg har derfor tiet stille, selv overfor Paastande, som jeg heller end gerne vilde og kunde have gendrevet. Det har trykket mig under hele min Skoletid. Det har gjort mig tavs og tilbageholdende. Men nu er det forbi! Og mon jeg kan rive mig løs fra det, som næsten er bleven min Natur? Dog jeg staar ikke ene!

d. 9. April 1918. Tirsdag. 2 Maaneder er forløbne siden jeg gjorde Abitur. To lange Maaneder, og hvad har jeg i Grunden faaet udrettet? ikke stort. Lidt svensk har jeg vel repeteret, men desværre saa uendelig lidt, saa langt under det jeg havde tænkt. Det eneste jeg virkelig har haft ud af det, er at jeg er bleven lidt flinkere til at spille Klaver.

I Gaar traf jeg sammen med Tage, som for et par Dage siden kom hjem paa en længere Orlov. Det var rart at faa talt med ham igen efter saa lang Tids forløb og inden jeg rejser. Hans Preusserbegejstring har just ikke taget til i den Tid han har været inde. Især den tyske Sædelighed takkede han mange Gange for. Naar man hører ham fortælle, saa ser man sig forgæves om efter den højtprieste tyske Sædelighed. I al den Tid han har været Soldat (1 Aar), har han kun truffen to anstændige Tyskere. Den ene var Seminarist, den anden var en ung Fyr paa 18 Aar. Alle andre enten det nu var gamle gifte Mænd paa 45 eller unge Fyre, Studenter eller Haandværkere, saa havde de forsøgt deres Lykke i Omgang med Skøger.

Fra Militærets Side er kønslig Omgang *tilladt*, og der ses endda med *milde Øjne* derpaa.

Sanitetsunderofficeren har sagt til Folkene at om de vilde omgaas med Skøger skulde de kun komme til ham og melde sig ved ham. Han vilde saa give dem en Salve, saa der ikke var noget i Vejen for at de skulde blive smittet af en Kønssygdom, skete det alligevel saa gjorde det ikke noget, bare det var meldt i Forvejen.

Jeg Synes Ramses sagde en Gang i Skolen til Levy: Man maatte indrømme at den tyske Kultur og Sædelighed stod højere end enhver anden i Verden. Saa maa det ellers se galt ud i „Verden“. Forhaabentlig regnes saa Sønderjylland ikke med til „Verden“!

d. 13. April 1918. Lørdag. Haderslev.

!!! ----- !!!
Det gærer og syder
og bruser og bryder ----- !?
----- !

d. 15. April 1918. Sidste Aften hjemme!!

d. 16. April 1918. Den første lange Rejse. For første Gang gaar det med Toget Syd paa. Toget er propfuldt og frygteligt varmt. Snart naas Jydbæk, Landskabsbilledet er væsentligt det samme som i Nordslesvig langs med Jernbanen. Slesvig, Sønderjyllands gamle Hovedstad. Den By der blev en saa væmmelig Tyskerrede. Her maatte Danskerne første Gang vige for den prøjsiske Overmagt og dumpt vemodigt lyder i mit Øre: Paaskeklokken ki-med mildt.

Saa gaar Toget mellem nogle Jordhøje. Er det mon Danevirke. Danevirke, Danskernes Værn og Virke. Ha! Gid ogsaa jeg engang maa kunne bygge paa Danevirke med fast og sikker Haand, bygge et Danevirke i aandelig Forstand, der maa staa varigere og fastere endnu end det Danevirke af Sand og Sten, der har staaet i saa mange hundrede Aar! Sydslesvig, det sidste jeg ser af mit Hjemland. Ejderen, med Ejderøen, Rendsborg. Her vog Uffe hin Saksiske Kongesøn med samt hans Kæmpe. Gid Sønderjydens Skræp, det danske Modersmaal, maa synge igen for Tyskens Øren og vise ham Vintervejen hjem hvor han kommer fra.

Ejderen, her gaar Danmarks retsmæssige grænse.

Saa forlader jeg mit Hjemland, det bærer ind i Tyskland. Den lange Bro over Kanalen, saa uendelig grim, og saa ægte prøjsisk med sit haarde Staal-legeme.

Ned gennem Holsten. I flere Aarhundreder var dette Land forbundet med Danmark. Og langs med Jernbanen er der heller ingen Forskel at se paa det og Slesvig. Dog en Forskel er der. Oppe i Flensborg havde lige Stikkelsbærbuskene begyndt at skyde grønne Skud. Her nede har de fleste Buske saa smaat begyndt at faa Blade. Græssets Farve bliver saftigere. Saa udviskes Omridsene lidt efter lidt. Det mørknes og da jeg naar Altona er Mørket faldet paa. Altona er uhistorisk Grund for mig og ligegyldig glider Øjet langs med de mørke Omrids af Husene der endnu lige kan skimtes. Altona Banegaard er den mest oversigtlige Banegaard jeg har set. Den er stor og der er voldsom Færdsel, men dog er den klar og oversigtlig. Saa gaar jeg et par Gange frem og tilbage og ser lidt paa Forholdene, gaar ind og faar mig en Øl og faar mig derpaa anbragt på en Hjørneplads i Nat-tiltoget til Frankfurt a.M.

I Hamborg kommer der to andre Herrer til. De gir sig i Snak med hinanden. Den ene er Optimist den anden Pessimist. Den ene faar Fred til September, (de andre kan jo da ikke mere), den anden faar først Fred om 2-5 Aar og saa er det endda et Spørgsmaal hvordan Tyskland vil gaa ud af Krigen. Jeg lader dem snakke, det er bedst ikke at blande sig i den Slags Sager i denne Tid. Tiden gaar, Stationerne tages. Kl. 12. standser Toget dog ved en Station uden for Planen. Suderburg tror jeg det var. $\frac{1}{2}$ Times Ophold paa Grund af Maskinskade bliver der sagt. Dog efter 10. Min. ruller Toget atter videre. Hannover. Tante Agnes Hjemstavn. Der kommer en

Herre ind i Toget med en lille Pige, sætter sig ved Siden af mig. Lidt efter kommer den lille Piges Tante og Grossmutter ind for at tage Afsked. Mens Herren og den lille Pige ser ganske pæne ud saa ser „Tanten“ ud som en rigtig Tøs. Hun er saa dybt nedringet saa Brysterne er ved at pippe ovenfor Kjølens Rand. Hele Tøjets Snit og Hatten gør Indtryk af en Skøges. „Grossmutter“ ser derimod ved Siden af denne „fine“ „Tante“ temmelig tarvelig ud, med brunet og vejrbidt Ansigt og Hænder. Efter at „Tanten“ har givet baade Pigen og Herren en hel Del fede Smækkys forsvinder hun endelig med „Grossmutter“. Saa ruller Toget videre. Mellem Göttingen og Cassel holder det imidlertid over en Time midt paa Strækningen. Der spændes et Lokomotiv Nr. 2 bagved og saa gaar det videre. Da vi naar Cassel begynder det at lysne igen. Her har baade Træer og Buske Blade og staar og lyser i Foraarets første, skære lysegrønne Pragt. Pløjelandet synes her at have en rødlig Lød, mens det oppe i Slesvig er graa-sort. Markerne har en ejendommelig spinatgrøn Farve, og over det hele svæver en let Taage gennem hvilken man af og til skimter Omridsene af skovklædte Højder. Landskabsbilledet er meget vekslende. Bakker, Dale, Flodløb og Skove veksler idelig.

Endelig naas Marburg. Men nu er jeg ogsaa saa træt, at jeg knap kan hænge sammen. Forgæves spejder jeg efter Mathis og Kurzenberger. Det var en slem Skuffelse. Jeg vilde meget gerne have haft dem til at hjælpe mig med at finde tilrette i de nye Forhold. Naa saa maa jeg jo gaa paa egen Haand. Jeg faar fat i en Politibetjent og spørger ham efter nærmeste Vej til det christel. Hospiz. Han raader mig, at tage med Sporvognen. Som sagt saa gjort. Jeg naar mit Bestemmelsessted, og faar en ganske pæn Stue anvist. Men ak, Stuen er kold. Her fyrer de ikke mere. Der er kun knap 12° R i Stuen. Saa gaar jeg paa Bezirkskommando og melder mig ankommen. Sa driver jeg lidt omkring paa Jagt efter Universitetet. Gade op, Gade ned, jeg finder det ikke. Saa gaar jeg hjem og ser efter i Fortegnelsen over Forelæsningerne, om der ikke staar noget om det. Efter at have funden det, langs igen, op at lade mig indskrive. Jeg kommer hjem med mit sejrige Bytte som nybagt Student!

Om Eftermiddagen sover jeg, henter min Koffert, skriver hjem og spadserer. Det var den første Dag i Marburg. Der er kønt her, især i denne Tid, hvor Træer og Buske staar i deres lysegrønne Pragt. Kun skulde man ikke føle sig saa ene!

d. 25. April 1918. Marburg. Ensomheden varede dog ikke længe. Næste Morgen kom Mathis og hentede mig. Jeg blev forestillet for hans „Bundesbrüder“. Gudbevares, hvor de var høflige. De sprang for en og slikkede en om Munden, saa det var en Gru. Straks fik Kurzenberger, (der bor ved siden af mig), og jeg Indbydelse til deres Aabningsknejspe i Semestret. Naa, jeg i det mindste troede vi kunde præparere os paa en anstændig Rus, og

at de, naar de først havde faaet os plakatfulde vilde prøve paa at „keile“ os for deres Burschenschaft. Det gik dog meget fredeligt af. Vi drak kun Øl, og det skal jo ingen Skade gøre i denne Tid. Til sidst fik Mathis, K.[urzenberger] og jeg os et par Grogger for at faa Varmen. Det var det hele. Naturligvis blev vi i Aftenens Løb spurgt, om vi ikke havde Lyst til at træde ind; men vi vinkede af. Efter den Tid er den overdrevne Høflighed lidt efter lidt taget af. Naturligvis er de endnu høflige, men dog indenfor anstændige Grænser.

I Gaar fik K. Indbydelse fra en anden Studenterforening, til at overvære deres Aabningshøjtidelighed. Desuden var der en Fyr her i Gaar Eftermiddags for at „keile“ ham, K., sagde Værtinden. Min Dør gaar de allesammen forbi, de kommer kun til K. Det er nok det fremmedartede Navn der afskrækker dem!

Det har været afskyeligt koldt hernede siden jeg kom. Kun de to sidste Dage var det godt, men i Dag er det koldt igen. Jeg er nok kommen en 14 Dage for tidligt hened, Forelæsningerne begynder først i næste Uge. Men naar det bare kan hjælpe til at jeg bliver fri for Militæret, maa det jo hjælpe sig. Mathis har nu faaet sin Indkaldelsesordre. Jeg vil ikke haabe min følger.

3. Maj 1918. M. Min Ansøgning om at blive sat tilbage ved Militæret er afslaaet. Hvad nu? Foreløbig tror jeg, jeg vil forholde mig rolig.

d. 5. Maj 1918 kom Alfred til Altona-Bahrenfeld som Artillerist. Nu skal han prøve det med. Bare han dog kunde blive fri for Trøjen igen!

d. 20. Maj. Himmelfartsdag. 1918.

Jeg gaar i Skoven ene
jeg er saa sorrigfuld!
Jeg ved ej, hvad der tynger
det er saa underfuldt!

Det var en Vaardags Aften
jeg saa en Pigelil.
Jeg kan ej hende glemme,
hvor gerne jeg end vil.

Thi hendes Øjne klare
saa dybt i mine laa!
Det var som ind i Himlen,
i Paradis jeg saa!

Og Træerne de knoppes
og skyder grønne Skud;

og Blomsterne de sættes,
og springer voldsomt ud!

Men fremmed Tale lyder,
jeg er saa mod i Hu.
Ak! Hjemme var det bedre,
thi der, ja der var Du!

Derfor gaar jeg saa ene,
og er saa sorrigfuld.
Det er det jo, som tynger.
Det er saa underfuldt!

d. 24. Maj. Hjemme igen. 8 Dage har jeg allerede været hjemme. Sidste Fredag Aften kom jeg hertil. Om Formiddagen var jeg i Altona for at se til Alfred. Stakkels Mand, han sultede dernede. Maden dernede var noget Biks, desuden var den altid daarlig tilberedt, enten halvbrændt eller kun halvkogt. Han var ogsaa bleven mager siden jeg sidst havde set ham. Jeg tog fra Altona om Middagen, for at kunne være hjemme midt paa Eftermiddagen. Saa kunde jeg have naaet at komme med til Primanernes „Dæmmer“ om Aftenen. Men da jeg kom til Neumünster, saa gik Toget ikke videre. Der maatte jeg saa blive til om Aftenen kl. 7. og kom først hjem om ved 10, $\frac{1}{2}$ 11 tiden. Det var jeg meget ked af, saa kunde jeg jo lige saa godt være bleven i Altona ved Alfred.

Om Lørdagen rejste Far, Mor og jeg til Haderslev. Toget var overfyldt. I den Kupe hvor vi var – det var to Afdelinger, der stødte sammen – var vi 22 i den ene og 21 i den anden. Og saa var der en Hede! Det var lige i Middagstimen! Det var alt andet end Fornøjelse, men vi kom jo da med alle Mand, og Stemningen var god, det var jo Hovedsagen. Efter adskillige Eventyr kom vi saa til Haderslev $\frac{1}{2}$ 9, 9 om Aftenen. Vi var nemlig bleven nødt til at gaa fra Vojens til Haderslev.

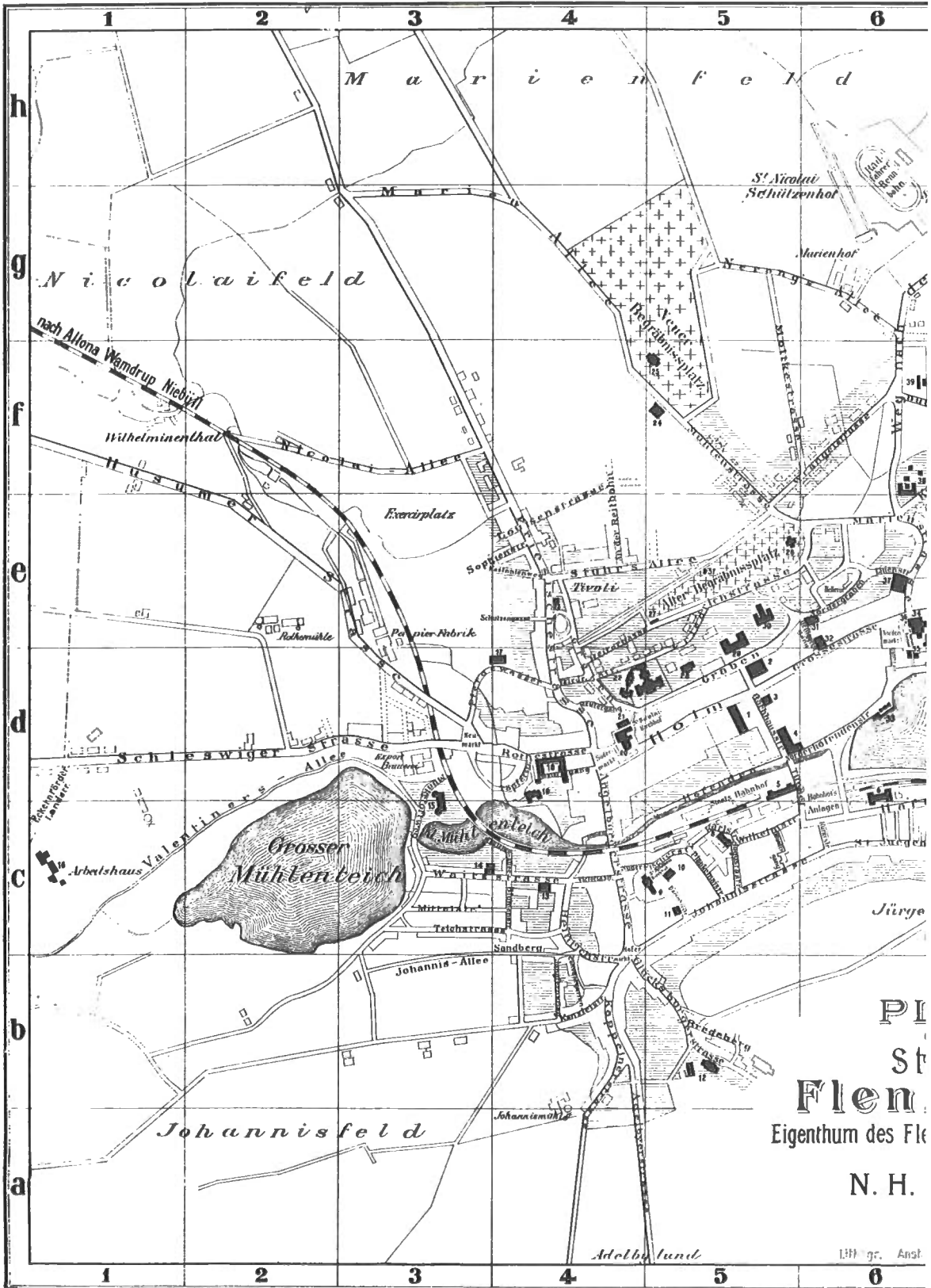
Dog trods alle Genvordigheder var det en dejlig Pinse. Matty sørgede saa dejligt for at Selskabet fra 13.4. blev samlet igen, desværre med Undtagelse af Alfred. Vi spillede Krok, vi roede, vi drak Vin, vi sad i Haven og snakkede sammen, og havde det meget hyggeligt. Da jeg Onsdag Morgen tog afsted fra H.[aderslev] igen ventede der mig ved Toget en glædelig Overraskelse i Form af K. der var kommen derop saa tidlig paa Dagen!

Onsdag var jeg i Nustrup, for at se til Hans, hvem jeg ikke havde set endnu siden han kom hjem fra Fangenskab. Jeg traf ham dog ikke hjemme, han var ude at arbejde blandt Bønderne.

Nu er jeg her hjemme i min gamle Stue igen. Men Pinseferiens bedste Dage var dog i Haderslev. Og naar jeg tænker tilbage derpaa, saa synger

Latinskolen og overrealskolen førte begge frem til »abitur«, studentereksamen, og hver skole havde et »Primanerverband«, en forening for de to øverste klasser, hvor man teede sig som i en studenteforening. Billedet viser overrealskolens »Primanerverband« 1911. Den smukke unge mand med røvehale på huen er »Fuchsmajor«; han skal give de nye »Füchse«, »ræve«, gode ølvaner under det ugentlige aftenmøde, »Dämmer«, »Dämmerschoppen«, over en halv liter øl. »Schoppen« er egl. et mål for væske. Tilsvarende haves for studenter »Früh-schoppen« for formiddagsøllet. Hans sidemand til højre med den fine hue er »præses«, formand. I 3. række fra oven ses som nr. 4 fra venstre Fritz Clausen, »føreren« for det danske nationalsocialistiske parti, som gjorde sig sørgeligt navnkundig under Danmarks besættelse. Det tyske mindretals folketingsmand, dyrlæge Jens Møller, sagde i Folketinget 11. maj 1939: »Og jeg vil sige, at jeg har besøgt overrealskolen i Flensborg, hvor jeg har taget min studentereksamen før krigen, og det var en skole, som også var besøgt af unge dansksindede fra Nordslesvig, og ånden på denne skole var sådan, at det var ikke helt let at bekende sit danske sindelag, i hvert tilfælde ikke på en åben måde. Og i alle de år, jeg har været på denne skole, har jeg kun kendt to, der har gjort det med åben pande, og den ene af disse to var det ærede medlem, Fritz Clausen«. Der var dog flere danskere på overrealskolen, end Jens Møller kunne huske.

P
 St
Flen
 Eigentum des Fle
 N. H.

1:10000 gr. Ansk.

N
 l
 DURG
 iger Adressbuches
 ert.

Kort over Flensborg. Uden trykkeår. Kort før 1900

Så længe, som man har haft officielle gadenavne i Flensborg, har de været tyske. Det gælder også tidsrummet 1850–64, for også da var byens officielle sprog tysk. Adskillige ældre gadenavne er dog ubestrideligt danske, som f. eks. Angelbogade, Frisergade, Nørregade, Holmen, Jørgensgård og Lillegade, tysk: Lilienstrasse, oprindeligt vel: Lillestræde. Danskerne i Flensborg har altid brugt de danske navne, stærkt støttet af Flensborg Avis, som formålsfast skabte danske navneformer også for nyanlagte gader, som f. eks. Flurstrasse: Vanggade. Også denne bogs forfattere bruger de danske navneformer, som her bringes i oversigten, men for at lette brugen af det tyske kort hidsættes også de tyske former, som de var omkring 1900. En del gadenavne, som er ligegyldige i forhold til denne bog, er udeladt.

Gader og pladser

<i>Angelbogade. Angelburgerstrasse</i> 4 c d	<i>Holmen. Holm</i> 4. 5. d.
<i>Ballastbroen. Ballastbrücke</i> 7. 8. 9. c. d.	<i>Husumgade. Husumer Strasse</i> 1. 2. 3. d. e. f.
<i>Bismarckgade. Bismarckstrasse</i> (først anlagt senere) 5. 6. 7. b.	<i>Johannesgade. Johannisstrasse</i> 5. 6. c.
<i>Borgfreden. Burgfried.</i> (Først anlagt senere). 7. e.	<i>Junkerhulvej. Junkerhohlweg.</i> 8. f.
<i>Borggade. Burgstrasse</i> 7. f.	<i>St. Jørgensgade. St. Jürgenstrasse</i> 6. 7. c.
<i>Borgplads. Burgplatz.</i> (Først anlagt senere). 7. f.	<i>Kappelgade. Kappelerstrasse.</i> 4. b.
<i>Bov Landevej. Bauer Landstrasse</i> 9. 10. g.	<i>Klostergangen. Klostergang</i> 4. d.
<i>Brixgade. Brixstrasse.</i> (Først anlagt senere). 4. b.	<i>Knuthgade. Knuthstrasse</i> 6. 7. e. f.
<i>Burghof.</i> (Først anlagt senere). 6. e.	<i>Kompagnigade. Compagniestrasse.</i> 6. e.
<i>Dortheagade. Dorotheenstrasse</i> 7. f. g.	<i>Kongegade. Königsstrasse.</i> 7. e.
<i>Duborggade. Duburgerstrasse</i> 6. 7. 8. e. f.	<i>Lillegade. Lilienstrasse</i> 6. e.
<i>Exe. Exercirplatz.</i> 3. e.	<i>Mariegade. Marienstrasse</i> 5. 6. e.
<i>Frederiksgade. Friedrichstrasse.</i> 5. e.	<i>Marietrappen. Treppenstrasse.</i> 7. e.
<i>Fridagade. Fridastrasse</i> 7. c.	<i>Mathildegade. Mathildenstrasse.</i> (Først anlagt senere). 4. f.
<i>Frisergade. Friesische Strasse</i> 3. 4. d. e. f.	<i>Moltkegade. Moltkestrasse</i> 5. 6. f. g.
<i>Frueskov</i> 7. 8. h.	<i>Møllegade. Mühlenstrasse</i> 5. e. f.
<i>Frueskovvej. Marienhölungsweg.</i> 6. 7. f. g. h.	<i>Nerongs allé. Nerongs-Allee</i> 5. 6. g.
<i>Gasvej. Gasstrasse.</i> 9. f.	<i>Nystaden. Neustadt</i> 8. 9. e. f.
<i>Harreslevgade. Harrisleerstrasse</i> 9. f. g. h.	<i>Nørregade. Norderstrasse</i> 6. 7. 8. e.
<i>Havretory. Hafermarkt.</i> 4. c.	<i>Nørre Gravene. Norder-Graben</i> 6. e.
<i>Helene allé. Helenen-Allee</i> 4. c.	<i>Nørre Gårdender. Norder-Hofenden</i> 6. d.
<i>Helligåndsgangen. Heiliggeistgang</i> 6. e.	<i>Nørretorv. Nordermarkt</i> 6. e.
	<i>Preussergade. Preusserstrasse.</i> (Først anlagt senere). 4. b.
	<i>Reberbanen. Friedrichsstrasse.</i> 5. e.

Rådhusgade. Rathausstrasse 5. d.
Riddergade. Ritterstrasse 7. e. f.
Rødegade. Rothestrasse 4. d.
Sandbjerg. Sandberg 4. c.
Skibbroen. Schiffbrücke 6. 7. 8. d. e.
Skibbrogade. Schiffbrückstrasse 6. d.
Skolegade. Schulgasse 9. f. g.
Slotsgade. Schlosstrasse 7. e. f.
Storegade. Grossestrasse 5. 6. d. e.

Sønder Gravene. Graben 4. 5. d. e.
Sønder Gårdender. Hofenden. 5. d.
Søndertorv. Südermarkt 4. d.
Toosbüygade. Toosbüystrasse (Først anlagt senere). 6. 7. e. f.
Turnergade. Turnerstrasse 9. 10. g.
Værftsgade. Werftstrasse 8. 9. e. f.
Wrangelgade. Wrangelstrasse 5. 6. e. f.
Åbenrå chaussé (Åbenrågade). Apenraderstrasse 9. 10. 11. 12. f. g.

Offentlige bygninger, anstalter og mindesmærker

1. Rådhuset 5. d.
2. Byens teater 5. d.
3. Rigsbanken 5. d.
4. Posthus og telegrafstation I 5. d.
5. Statsbanegården 5. d.
6. Kiel-Flensborg banegård 6. d.
7. St. Jørgens skole 7. c.
8. Elektricitetsværk 5. c.
9. St. Johannes kirke 5. c.
10. St. Johannes drengeskole 5. c.
11. St. Johannes pigeskole 5. c.
15. Navigationsskolen 3. c. d.
17. St. Nikolaj drengeskole 4. d.
18. Latin- og realskolen 4. d.
19. Klosteret 4. d.
20. St. Nikolaj kirke 4. d.
22. Landsretten og fængslet 4. 5. d.
23. Mindesmærke for faldne flensborgere 1870/71 4. e.
25. Møllegades kirkegård 4. 5. f. g.
26. Den gamle kirkegård 5. e.
28. Kommunale højere pigeskole 5. d.
29. Planlagt museum 5. d. e.
30. Den kommunale overrealskole 5. e.
31. Den katolske kirke. 6. e.
32. Den danske kirke 6. e.
33. Dampskibspavillonen 6. d.
34. Frue kirke 6. e.
36. Mindesmærke for kejser Wilhelm I. 6. d.
37. St. Franziskus sygehus 6. e.
38. Diakonisseanstalten 6. f.
- 40–41. Duborggades kaserne med militært sygehus 7. f.
42. Junkerhulvejs kaserne 8. f.
43. Mindesmærke for faldne ved Bov 9. f.
44. Skolen i Skolegyde 9. g.
46. Østersøbadet 12. e.
48. Gasværket 9. f.
49. Skibsværftet 8. 9. e. f.
50. Skolen i Nystaden 8. e.
54. Nørreport 8. c.
55. Skolen i Slotsgade 8. e.
56. Mindesmærke for de faldne »Turnere« ved Bov 10. g.
58. Ruinen af Duborg slot 7. e.

det stadig: Fryd dig ved Livet i dine Dages Vaar! Pluk Glædens Rose før den forgaar!!

d. 8. Juni 1918. Marborg. Den Sang fik snart Ende. Om Aftenen d. 24. telefonerede Alfred fra Altona, at han om Søndagen d. 26. skulde bort til Blinkerkursus i Strelitz, om jeg saa ikke kunde rejse om Lørdagen. Det lovede jeg, endda med første Tog. Men Lyksaligheden var som blæst bort. Næste Dag skulde jo Matty komme fra Haderslev! Nu kunde jeg ikke komme til at tale med hende, ikke en Gang give hende en Hilsen med tilbage, det gjorde mig meget nedtrykt. Jeg mente om vi ikke kunde sende Telegram afsted, at jeg først kom med næste Tog. Det gjorde Far saa. Saa var jeg lidt trøstet, thi saa kunde jeg faa talt med M. først. M. kom, og jeg fik hende overtalt til at rejse med mig. Og glad var jeg. Nu havde jeg Rejseselskab. Jeg kunne sidde og underholde mig med hende om Haderslev, det altid undtømmelige Tema, i denne Tid!

4. HEFTE

8. JUNI 1918 – 25. AUGUST 1918

8. Juni 1918. Aftenen d. 25. Maj 1918 tilbragte Matty, Alfred og jeg i hyggeligt Samvær i Altona. Vi var paa Kafe, hørte paa Koncerten og sludrede sammen. Jeg kom naturligvis altid tilbage til det samme Tema: Haderslev, og hvad dertil hører. Om de har mærket noget, ved jeg ikke, dertil var de nok for optagne af hinanden. Da de ærtede mig med Hensyn til unge Piger i Almindelighed og Karen i Særdeleshed, parerede jeg paa en saadan Maade, at Matty sagde: Ja, vent du kun, til du bliver rigtig skudt en Gang, op over begge Ører, saa skal du bare se. Det kommer saadan paa en Gang, uden at du ved at det at sige.

Næste Morgen skiltes vore Veje. Alfred gik mod Øst, Matty mod Nord og jeg mod Syd.

Saa kom jeg her til Marborg igen. Men nu kom Tilbageslaget fra de glade Pinsedage. Jeg følte mig saa uendelig ene her blandt alle Fremmede. Netop i disse Dage kom Efterretningen om Offensivens Genoptagelse mod Vest, og dens store Resultater. Mine Kammerater K. og P. jublede; mig skar det i Hjertet ved hver ny Sejrs efterretning. De mærkede vel nok, at jeg ikke kunde dele deres Glæde og drog sig tilbage fra mig. Det var de eneste Omgangsfæller, jeg havde, nu jeg næsten heller ikke mere kom sammen med dem, følte jeg mig end mere forladt. Dertil trykkede mig mit uklare Militærforhold. Da længtedes jeg hjem.

Saa kom der Tilsigelse til at møde til Undersøgelse. Paa en Maade virkede den som en Forløsning, men paa den anden Maade saa lagde den endnu større Tryk paa mig. Hvem kunde vide, hvordan Undersøgelsen vilde løbe af?

Saa kom d. 1. Juni, Dagen, hvor jeg skulde møde. Med bankende Hjerte

gik jeg hen, forberedt paa at skulde staa det meste af Dagen der. Men jeg slap meget heldigt. Det hele varede kun godt en Time, og Resultatet blev det samme som sidst, kun denne Gang for 6 Maaneder, mens det sidst var for ubegrænset Tid. Hvor var jeg glad! Nu havde jeg Udsigt til at kunne blive fri til December. Jeg kan maaske komme hjem i Sommerferien og til Haderslev igen!!

Og saa kom der i disse Dage Efterretning om Offensivens Standsning. Alt bidrog til atter at hæve Humøret og genoprette Ligevægten.

Nu i Dag, d. 8. Juni har P. faaet Telegram hjemmefra, at han har faaet Ordre til at møde. K. rejser i Aften hjem, da han skal møde d. 21. Rigtig-nok har han ikke faaet Ordren endnu; men da han vilde melde sig af her, for om muligt at blive indkaldt i Flensborg blev der svaret, at det kunde ikke mere lade sig gøre. Han skulde indkaldes her.

Naar de to er borte, saa er jeg helt alene. Hvis Tage saa ikke faar Lov til at komme hertil, saa er der nok ikke andet for, end at melde sig ind i den første den bedste Korporation. Ellers forsumper man jo her. Men forhaabentlig kommer Tage!

d. 13. Juli 1918. Over en Maaned er gaaet siden sidst jeg skrev i denne Bog. I denne Tid har jeg været ene —. Det bedste Selskab jeg har haft, var Brevene hjemmefra og fra Kammeraterne. Alt i alt maa man vel sige det var en dejlig Tid og dog er jeg ikke ked af at den snart hører op.

Forleden var jeg til et Møde af Fædrelandspartiet her i Marborg. Det var en „Socialdemokrat“ fra Giessen, der talte om Belgiens Annexion. Foredragets Virkning paa mig var egentlig meget nedslaaende. Et saadant Svælg af Had man stod overfor i denne Forsamling, det er frygteligt. Had er maaske ikke det rette Udtryk. Maaske maa det nærmest opfattes som en Foragt for andre Menneskers simpleste Rettigheder. Der tales om Landes Skæbne, som havde man med livløse Ting at gøre, der naar det kommer højt er befolket med umælende Dyr. De glemmer, at i de Lande, de saa storpralende taler om at annektere, lever der *Mennesker*. Mennesker der elsker deres Land, deres Sprog godt som nogen Tysker. Man maa næsten tro, at de Folk, der saa tankeløst og nedsættende taler om andre Folkeslag og Folk, ikke selv ved, hvad ægte og dybtfølt Fædrelandskærlighed vil sige. Hvor kan de ellers antage, at andre Folk godvillig skulde se paa hvor deres gamle Friheder trædes i Støvet, hvor (Symbolet for) deres Nation fornedres, deres hævdvundne Retsbegreber omkalfatres og vilkaarligt præges af Fremmede. Ethvert Menneske stræber at blive lykkeligt, og har ikke ogsaa hvert Menneske Ret til denne Stræben! Men kan det kaldes en Lykke, naar ens Vej gennem Livet, naar ens Udviklingsmuligheder paa alle Sider og Kanter hemmes og tvangsvis paavirkes af Fremmede, hvis hele Tænkemaade og Levesæt er saa fuldstændig forskellige! Hvem er de Tyskere, der tiltager sig Retten at foreskrive andre Mennesker endsige Folkeslag, hvad Vej de skal

følge! Hvad du ikke vil anden skal gøre dig, det gør heller ikke andre! Har de nogensinde tænkt at følge den Sætning paa Politikens Omraade? Hvor længe skal dog Politiken blive staaende paa det nedværdigende Standpunkt, at der er alle, selv de nederdrægtigste Midler tilladte. Det ene Folk ophidses paa skamløs Maade mod det andet. Enhver tror og paastaar at han har Ret og Modstanderen Uret. Enhver er lige fast overbevist om sin Ret, og tiltager sig paa Grund deraf ogsaa Ret til at overse Modstanderens Tænkemaade. Men er dette da nødvendigt? Mon man ikke ville komme meget længere, naar man ærligt og redeligt forsøgte at tænke sig fuldstændig ind i Modstanderens Stilling! Saa vil vel Forstaaelsen for hinanden blandt to Modstandere heller ikke udeblive. Og naar først Forstaaelsen er der, hvad skal saa alle nationale Voldførelser i Form af Annexioner og deslige!

I Gaar Aftes var jeg her igen til et Møde. Deutschland und seine Zukunft var Temaet. Paa meget rolig og klar Maade udviklede Foredragsholderen, at en Fortsættelse af den altsyke-annexionistiske Politik kun kunde have Tysklands Ruin en Gang i Fremtiden til Følge. Overfor Tanken om Annexion af Belgien henviste han til: *Wollen wir neben der Polenfrage und der Dänenfrage dann noch eine belgische Frage haben? Mit den Paar Dänen sind wir nicht einmal fertig geworden, nicht mit den Deutschen in Elsaß-Lothringen! Da wollten wir mit den 5 000 000 Belgiern fertig werden?* Selvfølgelig skurrede det i Ørerne paa visse Folk, og da Ordet blev givet frit, var der forskellige, der forfægtede modsat Mening. Bl. a. var der en „Hr. Geheimerat“ der om Danskerne mente: *Und was die nordschleswischen Dänen anbetrifft in Schleswig u n d ! Holstein, so sitzen diese nicht an der Grenze, sondern in der Mitte des Landes. Sie betragen vielleicht $\frac{1}{10}$ der Bevölkerung, und ihretwegen sollten wir die $\frac{9}{10}$ Deutschen preisgeben?* Jeg fortryder at jeg ikke tilraabte ham: Dine Angivelser er falske. Du taler om Sager, du ingen Anelse har om! Desværre gjorde jeg det ikke. Jeg var for ophidset i det Øjeblik til at kunde formulere et Tilraab.

d. 28. Juli 1918. Marborg. I Gaar Aftes var jeg igen til et Foredrag her. Det var „freie Hochschulgemeinde“ der foranstaltede det. Der taltes om Politiken: Enhver var nødt til at vælge sig et Standpunkt. Foredraget gik forresten saadan ud paa at udtvære Begreber om „Idé“, „Theorie og Praxis“, „Politik“ o. s. v. saa det for mig i det mindste grænsede til Begrebsforvirring. Hvad Nytte er det til teoretisk at forme Handlinger og Følelser i faste Begreber! Dem kommer man dog ikke langt med. De er jo absolut uforstaaelige for almindelige Folk, og jeg tvivler paa, om dem der fører dem i Munden virkelig forbinder en Forestilling dermed, der lader sig omsætte i Gærning. Og hvis man ikke kan det, saa agter jeg det for overflødig Ballast. Gærninger udføres for det meste ikke efter forud i alle Enkeltheder gennemtænkte og planlagte „Begreber“. Dertil indvirker Stemnin-

gen, Omstændighederne man befinder sig i vedkommende Øjeblikket alt for meget paa Udførelsen.

Det eneste der for mig staar klart af det hele teoretiske Sammensurium er Afsnittet om den „tyske Frihed“. Den „tyske Frihed“ er kort sagt: den Enkeltes Indordning som Organ under Staten. Den Enkelte træder helt tilbage overfor Statens Tarv. Friheden bestaar i, at han af egen fri Vilje indordner sig under, og søger at leve efter Statens Tarv. Det er den saakaldte „højere Frihed“. Staten er derfor ogsaa berettiget, ja ligefrem forpligtet til at fjerne alle de Elementer, som ikke har tilegnet sig denne „højere Frihed“. I Modsætning hertil staar alle andre Nationers Forestilling: at Staten er for den Enkeltes Skyld og ikke den Enkelte for Staten. Enhver har Ret til i fuld, sand Frihed af udvikle sig efter sine særlige Evner og Anlæg. Staten er der kun den juridiske Faktor, der opretholder Ordenen indenfor Samfundet.

Det tyske Frihedsbegreb er uden Tvivl fremgaaet af de Kredse, der havde Magten ihænde og følte sig vel derved. Deres Opfattelse er bleven optaget af de tyske Filosofer og forplantet til hele Folket. I Grunden er det altsaa ikke det tyske Folks Opfattelse, men kun de tyske Kredses, der har Interesse af at hævde den, fordi de selv høster Fordelen derved.

d. 1. August 1918. Marborg.

Tvenne Dage
regnes denne,
er tilbage.
Tredje Dagen
Hjemmet genses
med de Kære.

Atter ses
da Hjemlands Vange.
Af Hjemlands Klange
Hjertet røres.
Modersmaalet
atter høres.

I hint lille
Land mod Nord
dog der ligger
hele Verden
for dets Sønner
hvor i Fremmed
end de færdes:

Tanken søger
stadigt hjemad.
Mandens Væsen
har jo Rod
dybest inde
dog i Hjemmet.

d. 20. August 1918. Flensborg. Hjemme sidder jeg. Hjemme har jeg været i godt 14 Dage igen. Her sidder jeg i min lille hyggelige Stue og glæder mig ret inderligt over atter at kunde være her. De mange de maatte blive borte, langt fra Hjemmet.

Naar jeg nu tænker tilbage paa det forløbne Semester, saa er det mest fremtrædende Indtryk, hvor har jeg været ensom! I den første Tid, da gik det jo. Da havde jeg jo mine Kammerater, da var alt nyt.

I Pindsen var jeg jo hjemme, havde vidunderlige 8 Dage herhjemme, der staaer med saa meget mere Glans for mig, som de ses paa Baggrund af den følgende ensomme Tid.

I de første Dage efter Pindse, gik Tiden godt. Da havde mine Kammerater og jeg jo meget at fortælle hindanden. Jeg fortalte om Forholdene Hjemme og de om deres Pindsetur. Da havde vi nogle dejlige Aftener sammen. I Parken, ligeoverfor hvor vi boede, bag Lahnfloden, sad vi og nød det pragtfulde Syn og Duften af de blomstrende Syrener. Af og til neglede vi vel en Blomst og satte den varsomt i Knaphullet for stadig at kunne nyde godt af dens Duft. Vi gik Ture om Aftenen og sang – sang ret af Hjertens Lyst – d. v. s. medst kun de to andre. Jeg gik for det meste tavs ved Siden af, eller nynnede kun lidt med. Det var jo tyske Folkesange de sang, – fremmede for mig. Men om jeg end ikke kendte dem, saa nød jeg dog den ejendommelig vemodige Stemning, de gemte. Det var dejlige Ture, men kun faa.

1. Juni nærmede sig. Det var en ret trykket Tid. Men da Sessionen var overstaaet, hvor var jeg da lykkelig. Grundtanken fra hin Dag nedlagde jeg senere i følgende lille Digt:

Og Fuglen sang paa Kvist
den sang saa morgenglad.
Saa følte Trang forvist
og jeg mig til et Kvad.
At juble ud min Glæde
saa frit i Mark og Lunde,
en Tak saa dyb og stor
til Herren her paa Jord –
men jeg ej andet kunde –
ej andet kun – end græde!

Flensborg-børn 1918-20. Drengene i forgrunden har huer på fra overrealskolen, men det siger intet, for man gik med det, man havde. En meget ung fyr i baggrunden har en gammel uniform på.

Ja, hvorfor skulde jeg skamme mig ved at tilstaa det, jeg græd – af Glæde. I al min Glæde, saa stod jeg dog ene. Jeg spurgte K. vil Du med paa Kafe i Dagens „Anledning“? Jeg giver ud! Nej, tak, han havde ingen Lyst! Ja, hvad skal jeg med en Kammerat, der ikke en Gang kan dele min Glæde med mig! Et Menneske, der staar saa ligegyldig overfor mig og saa tydeligt lader mig det mærke, er det mig ikke muligt at kunne kalde Ven, næppe nok Kammerat. Dette lille Træk har præget sig dybere hos mig, end jeg den Gang vilde vedgaa for mig selv. Jeg er i denne Henseende som i mange andre maaske lidt ømfindtlig, men jeg kan ikke hjælpe det. Saadan stødte det mig ogsaa, naar han altid uden videre kom busende ind til mig, uden at banke paa og uden at undskylde sig derfor. Hvorfra tiltog han sig denne Ret, der efter min Mening kun bør sig mellem Venner, naar han dog paa anden Maade saa tydeligt lod mig mærke, at vi ikke kunde være Venner.

Saa kom Tiden, hvor K. og P. fik deres Indkaldelsesordre. P. var ovenpaa. Komme til Kommis herligt! Det var jo det samme som med Tiden at kunne blive Løjtnant! Dog trods hans tilsyneladende Glæde kunne han dog ikke undgaa af og til at lade Misundelsen over at jeg kunde gaa fri skinne igennem. K. rejste først hjem en Tur inden han skulde møde. Sidste Aften, da han skulde rejse, var vi alle tre til Kros. P. løfter sit Glas og siger med Blikket fæstet paa mig: Prost, trinken wir darauf, dass du uns bald nach-

kommst! Nej, det drikker jeg ikke paa, siger jeg. Na, ja, denn wollen wir dir alles Gute wünschen! Lidt senere foreslog jeg: Prost! Trinken wir darauf, dass ich Euch nie im bunten Rock Gesellschaft leisten möge! Nein, das tue ich nicht, svarer P. du kannst ebensogut Soldat sein als wir!

Sommetider talte P. dansk til mig, men for det meste tysk. Da jeg altsaa vidste, han kunde dansk, blev jeg ved med at tale det, om han ogsaa sva-rede paa tysk.

Saa tog ogsaa P. bort. Nu var jeg alene, helt alene i næsten 4 Uger, til K. kom igen for at møde. Om Morgenen havde jeg mine Kollegier, om Eftermiddagen gik jeg mig Ture i Omegnen. Om Aftenen sad jeg og læste i Parken, eller turede omkring igen. Om Aftenen var de kønneste Ture. De dejlige Omgivelser, Aftenrøden og Skovens Stilhed gjorde sit til at sætte Præg paa dem. Naar jeg saadan en Aftenstund stod oppe paa Højderne og saa ud over Lahndalen, med de bølgende Kornmarker, de grønne Græs-gange, og Flodens blinkende Sølvbaand, naar alt var saa stille, ikke et Blad rørte sig, og kun fjernt inde fra Skoven Gøgens Kuk-Kuk lød, der kun syntes at forhøje Stilheden omkring en, da blev ogsaa jeg saa underlig fredfyldt og stille. Saa kom der saa mange underlige Tanker. Saa jeg da mod Nord, hvor Aftenrøden bræmmede Synskredsen, da tænkte jeg paa dem derhjem-me. Sad de mon ogsaa i dette Øjeblik og saa paa Aftenrøden deroppe og tænkte paa deres Dreng, der langt nede mod Syd i det Fremmede! Gled mit Øje saa mod Vest over Højderne, hvor man i det Fjerne i taagede Om-rids skimtede endnu højere Banker, da tænkte jeg paa, der bag ovre, langt borte, der raser Kampen, drøner Kanonernes Torden. Der ligger alle mine Kammerater i Snavs og Søle der faldt saa mange af vort Folks bedste Mænd, tusinder ligger der endnu, holder trot ud paa deres forfærdelige Post, paa Vagt for Fjenden mod dem, af hvem vi vente alt. Er det ikke en meningsløs Tragik, at de skal kæmpe og dø derude – for Tyskerne – der kun vil anerkende os for Slagteoffer, men ikke for andet!

En Søndag Morgen, jeg gik mig en Tur, saadan helt alene, mødte mig et pudsigt Syn. Jeg gik just og betragtede de hessiske Bondegaarde med deres underlige Indskrifter ude i Ockershausen, en lille Landsby tæt op til Marborg, da kom der om et Hjørne 4 smaa Purke, vel på en 4-5 Aar, 2 og to marcherende i Skridt og syngende himmelhøjt:

I hatt eine Kamerade
eine besser findt du nit
Die Trommel schlug zum Schtreite o. s. v.

Det hele gjorde et uhyre komisk Indtryk. De smaa Pusselanker, de fløj saa flot, som i Parademarsj. Paa en Gang styrter ud af et af Husene en lille

Pige, vel paa samme Alder; med Halløj stormer hun løs paa de 4 drabelige Soldater og hele Scenen opløses i hjertelig Omfavnelse.

Hele Optrinet gjorde et saa hyggeligt Indtryk, det ligesom aandede Lykke og Tilfredshed.

I Slutningen af Juni fik jeg Kort fra Tage, at hans Permisson var kommen til Kompagniet og at jeg vel kunde vente ham i Løbet af en til to Uger. Jeg blev naturligvis sjæleglad over den Besked. Saa kunde jeg komme til at tale dansk igen! Hvor jeg længtes efter det! Saa havde jeg en Lige-sindet, jeg ret kunde tale med om alting. Naar jeg nu gik Ture, var min første Tanke altid: mon jeg næste Gang jeg gaar her, gaar sammen med Tage! Naar jeg Søndag Morgen gik min Tur op til Bismarck Taarnet og deroppe fra saa ud over Marborg, der laa der badet i Solskin og Fred, da tænkte jeg saamænd hver Gang: mon jeg næste Søndag kan vise Tage dette dejlige Blik!

Men Tage kom og kom ikke. Først ventede jeg ham til d. 6.7., saa til den 18.7., saa til den 25.7., men alt forgæves.

Jeg tænkte ved Slutningen af Semestret at have gjort en Rhinrejse sammen med ham, men det gik i Luften!

Alt imens var K. kommen igen og havde mødt. De første 14 Dage maatte han ikke forlade Kasernen. Saa gik jeg sommetider om Aftenen hen til ham og snakkede lidt med ham. Han var saa grundig ked af det hele. Hans Far havde indsendt en Ansøgning om at faa ham til Flensborg, og han ønskede kun at han snart maatte blive forflyttet.

Han fortalte mig adskillige ganske betegnende Enkeltheder.

For at styrke de unge Rekrutter lidt, er det paabudt, at holde to Timers Middagshvile. Men selvfølgelig forstaar de Hr. Underofficerer denne Forholdsregel saaledes at „Hviletiden“ benyttes til Udlevering, Ombytning af Sager, Pudsning o. s. v., for at Rekrutterne dog bare ikke skal faa Lejlighed til at lægge sig lidt.

Naar Rekrutterne skal ud at vade eller bade, saa er det kun en Lejlighed til at „tritze“ dem. Hovedvægten lægges ikke paa, at de faar et styrkende Bad, men paa at de paa Kommando i vældig Fart kommer af og i Klæderne. Vandet faar de knap Lejlighed til at dyppe Storetaaen i. Den, som ikke bliver færdig med Paaklædningen i rette Tid, maa gaa som han er, om det saa er i Strømpe sokker eller bar Skjorte. Bagefter bliver han saa straffet, fordi han med Villie har villet paadrage sig en Sygdom, ved at gaa mangelfuldt paaklædt.

En Dag de ikke blev hurtig nok færdige, efter at have „vasket“ deres Fødder, sagde Underofficeren: Ich würde euch alle mitten ins Wasser rausmaschieren lassen (und ersaufen lassen?!?) wenn es nicht zu Schade ums Zeug wäre?

Meget betegnende for tysk Militarisme. Mennesket er ingenting, mere værd er de usleste Pjalter!

Senere, da K. maatte forlade Kasernen, kom han sommetider om Aftenen og hver Søndag hen til mig. Han fik sig saa altid lidt at spise ved Værtinden. Omendskønt Kosten paa Kasernen var ganske god, var han dog altid sulten.

Mine bedste Dage hernede var egentlig Lørdagene. Saa havde jeg kun Time fra 8–9 og saa fri til Kl. 12. Denne Tid benyttede jeg saa, naar Vejret da var godt, til Spadsereture. Sommetider satte jeg mig med en Bog paa en Bænk oppe paa en af Højderne. Men det blev for det meste ikke til megen Læsning. Jeg kunde ikke løsrive mit Blik fra det pragtfulde Syn foran mig: de gule Kornmarker med de sitrende Varmebølger over sig, Byen der bredte sig i Dalen, klatrede op af Højden ligeoverfor, og det gamle, kønne Slot, der kronede det hele. Det hele laa badet i Solskin og Fred. Naar saa Kirkeklokkerne lød nede fra Dalen, da stemtes Sindet uvilkaarligt til Andagt. Det var min Gudstjeneste.

En Dag jeg gik fra det ene Kolleg til det andet lød der oppe fra Elisabeth-Kirkens Taarn underlige sprukne Slag. Det var en af Kirkens gamle, dejlige Klokker, der lød for sidste Gang fra dette sit høje Stade. Med dumpe Klask faldt Stumperne ned paa Grønsværet ved Kirkens Fod.

Naar denne Klokke nu lyder for allersidste Gang, da gælder det Liv eller Død, hvor den træffer. Hvem ved, hvor den Kugle skal ramme, der støbes af dens Malm! Hidtil kaldte den til et Gudshus paa Jorden, bygget af Menneskehaand, naar den lyder for allersidste Gang, da kalder den til Gudshuset hist oppe!

Alt imens gik Tiden. Jeg sluttede mig ingen Steder til, vandt mig ingen Venner. En gang imellem gik jeg hen at se til Aug. Fischer. Af og til snakkede jeg lidt med en anden Mediciner, fra Anhalt; det var det hele.

Min Adspredelse bestod i Kollegierne, Spadsereturene, og somme Tider Theatret og Møder.

En Dag talte Professoren i Botanik om Alkoholen. Alkoholen var en Gift, mente han. Men nu under Krigen, hvor Alkoholindholdet i Øllet næsten var under Vandets, havde det jo vist sig, at Menneskene godt kunne leve foruden Alkoholen! Derpaa naturligtvis vældig Protest fra Studenterne. Da der var bleven lidt Ro igen, siger han med et lunt Blik op paa de værste Spektakelmagere. Ja, Studenter mener jeg naturligtvis ikke, det er jo ogsaa Mennesker!!

En anden Gang talte samme Professor om de kvindelige Studenter. Kvinden var vidt forskellig fra Manden i alle sine Anlæg. Derfor burde hun ogsaa opdrages paa en ganske anden Maade. Hun burde holdes til sin Gærning og ikke tages ud af den. Derfor burde ogsaa den lærde Vej forbeholdes Manden, mens Kvinden holdtes til den huslige Gærning og til at

opdrage Børnene. Kun paa den Maade naar Manden og Kvindens særlige Egenskaber udvikledes hver for sig, kunde der opnaas en livskraftig Kærne i Folket. Disse Ytringer hilstes naturligvis fra de mandlige Tilhøreres Side med ørebedøvende Bifald, mens de kvindelige forholdt sig fuldkommen rolige!!

Af Theaterforestillinger var jeg med til 3 eller rettere sagt to, thi den første er gledet mig ud af Minde.

Den ene Forestilling gaves af et Selskab fra Frankfurt a.M. Det var Dehmels „Menschenfreunde“ de spillede. Stykket greb mig fuldstændig. Jeg købte det kort Tid efter i Boghandelen og naar jeg nu læser det, saa staar det hele Tiden for mig, som de spillede det den Aften. Det var saa ganske overvældende og gribende.

Den anden Forestilling gaves af Schloßtheatret i München. Det var Strindbergs „Dødningsedansen“. De spillede udmærket. Kun Skade, jeg formaaede ikke at fatte Stykket. Jeg ved kun, at det var djævelsk uhyggeligt, men Sammenhængen, Tankegangen i Stykket fatter jeg ikke.

Saaan gik S.S. 1918. De sidste 14 Dage var jeg lidt nedtrykt. Tage kom jo ikke, og vilde vel ikke mere komme!

Men saa kom Hjemrejsen og glad var jeg, jeg kunde rejse!

Undervejs gjorde jeg Ophold i Göttingen og Altona. Men hjemme følte jeg mig først i Slesvig. Selv om det var den tyske Del af Slesvig mit Øje først mødte: det var dog min Hjemstavn, mit Fødeland!! Det var historisk Grund for mig!

Nu er jeg atter hjemme og nyder min Ferie i fulde Drag. Den meste Tid er jeg undervejs ved Slægtninge og Bekendte – og spiser, nej – æder – for hele Vinter-Semestret med!!!

25.8.18

HAKONS SIDSTE DAGE

I sommeren 1971 drøftede Hakons skolekammerater, chefredaktør Jacob Kronika, chefredaktør Tage Jessen og pastor Christian Metz Hakon Thomsens sidste dage i Marburg. Tage Jessen var til stede hos Hakon i hans sidste stund, og Jacob Kronika har ført beretningen i pennen:

Efter sommerferien hjemme i Flensborg 1918 vendte Hakon tilbage til studierne i Marburg. Han havde som så mange unge danske slesvigere valgt det medicinske studium, fordi en læge havde den relativt største personlige og politiske frihed blandt akademikere i Preussen-Tyskland. Helst ville Hakon have studeret historie.

Han havde den store glæde, at den længe ventede skolekammerat Tage Jessen omsider ankom til samme universitetsby for at studere jura. De to venner fra Flensborg og Kollund fik en god tid sammen. Hakon nød, at

han havde fået en *dansk* studenterkammerat, som han fuldkommen åbent kunne drøfte nationale og politiske tanker med. Både Hakon og Tage var i løbet af sommeren 1918 blevet fuldkommen klare over, at det kejserlige Preussen-Tyskland havde tabt krigen. De talte sammen om de store og gode forandringer, som ville ske i den slesvigske hjemstavn.

Men så blev Hakon meget alvorligt syg. Han ramtes af „den spanske syge“, den frygtelige svøbe, som i sensommeren og høsten 1918 voldte så mange menneskers død.

Hakon blev indlagt på hospitalet i Marburg, og Tage Jessen sendte bud hjem til hans forældre, og Hakons mor rejste straks til Marburg. Det kneb med at komme frem med togene. Allerede i høsten 1918 havde de tyske jernbaner på grund af krigens udvikling meget store vanskeligheder med at afvikle trafikken. Tage fik et hotelværelse til fru Marie Thomsen.

Både fru Thomsen og Tage Jessen indså, at Hakons tilstand gjorde det nødvendigt, at også Hakons far kom fra Flensborg. Med betydelig forsinkelse på grund af den vanskelige togtrafik ankom faderen på Marburgs banegård, men Tage havde kun den tunge opgave at meddele ham, at Hakon kort tid forinden havde lukket sine øjne, den 18. oktober 1918. Moderen og Tage havde været til stede ved dødslejet. Fru Thomsen var sikker på, at Hakon ved hendes ankomst havde genkendt hende – Tage tvivlede, men ytrede ikke sine tvivl over for Hakons mor.

Tage Jessen siger, at han aldrig vil kunne glemme den holdning, som faderen på Marburgs banegård modtog meddelelsen om Hakons død med. De første ord, som direktør Thomsen sagde, var en tak til Tage Jessen, fordi han havde været så god en kammerat for Hakon, og fordi han havde brudt Hakons ensomhed i Marburg.

Forældrene fik det trods mange vanskeligheder ordnet således, at Hakons lig blev ført hjem til Flensborg. Her blev Hakon nogle dage senere, i oktober 1918, begravet på kirkegården ved Fredshøjen.

Flensborg og Mellemslesvig kom i den efterfølgende afstemningskamp 1918–20 til at savne en ung mand som Hakon Thomsen.

Flensborg-drenge

AF JACOB KRONIKA

Det var en majdag i året 1910. Fra den tidlige morgenstund havde solen kastet sit guld og sin varme over Flensborgs tage, over fjorden og skovene.

En flok drenge – en 12 til 14 stykker – var om eftermiddagen draget nordpå, ud igennem Nystaden og langs Åbenrå landevej.

De fleste bar en broget hue; de var »Stutten« eller »Schwutten«, kommuneskolebørnenes foragtelige betegnelse for »studerterne« fra de højere skoler. Flertallet af huerne var grønne. Der var dog også enkelte »civile« hovedbeklædninger iblandt.

I denne flok var de nu lige gode venner, hvad enten faderens pengepung kunne strække til „Stutten“-værdigheden med den brogede hue, eller drenge måtte nøjes med den „civile“ kommuneskole-kasket.

Der var tyske og danske drenge i flokken. Tyskerne havde flertallet. Men i reglen var der ikke national kamp og strid drengene imellem. Ikke endnu da!

I samdrægtighed havde disse drenge besluttet en stor og vigtig bedrift!

Aftenen i forvejen havde der stået en notits i byens blade om, at der skulle være mærket noget til et par lyssky og fordægtige fyre ude i Klus skov.

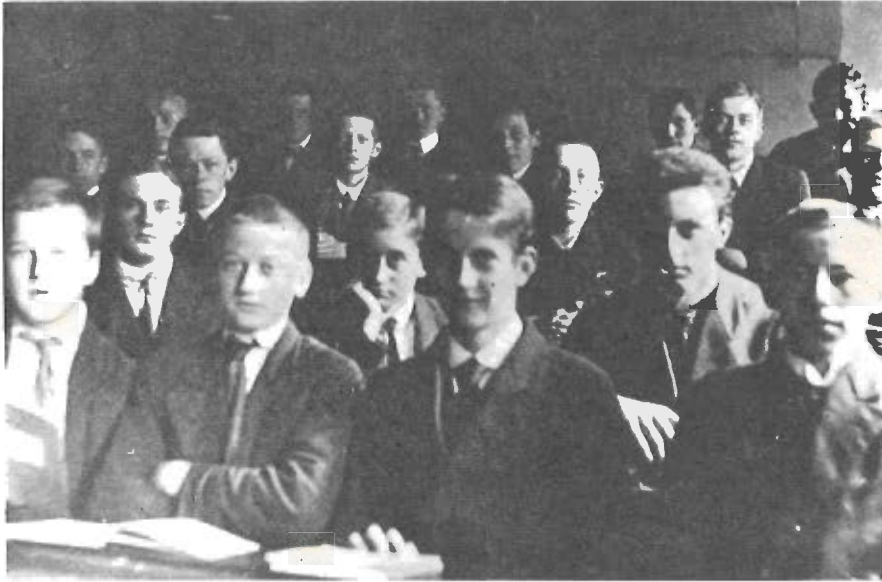
Det manglede bare, at sådanne røvere skulle få lov til uforstyrret gerning! Klus skov hørte jo så at sige til drengenes bydel. De boede alle sammen i Nystaden, altså nord for den gamle Nørreport, som stadig væk bar Danmarks riges våben og Kristian den 4.s valgsprog: „*Regna Firmat Pietas*“ (fromhed styrker rigerne).

Altså havde de besluttet en ekspedition til Klus – med det mål at finde røverne og at sikre deres afstraffelse og uskadeliggørelse.

Dette var vel nok et spændende foretagende for drenge mellem 10 og 13 år!

De havde bevæbnet sig med tykke stokke. En del var forsynede med signalføjte. Nogle meter reb, en gammel feltkikkert og drabelige lommeknive savnedes ikke i udrustningen.

Matthias, en lærersøn fra Nordslesvig, var fører. Han havde inden afmarchen fra hjørnet af Nystaden og Junkerhulvej fået troppen inddelt og udnævnt under-befalingsmænd. – Kommandosproget var – som samtalespro-

Overrealskolen. Oversekunda 1913. Forrest yderst til venstre købmand W. Müller, formand for »Arbeitsgemeinschaft Deutsches Schleswig«, og til højre for ham chefredaktør Jacob Kronika.

get i det hele taget – det gemytlige, uforgængelige Flensborg-„plattysk“.

Da de sidste byhuse i Åbenrågade var passerede, kommanderede Matthias: „En sang!“ Og så istemte da flokken til taktfast march: „Ich hatt’ einen Kameraden . . .“

Denne sang fandt de naturligvis såre passende, fordi de skulle i „krig“. Kan hænde, den ene eller den anden kammerat ville blive ramt i kampen og falde . . .!

Klus skov – vest for Åbenrå landevej, lidt uden for Flensborg by – var et stort, hemmelighedsfuldt og eventyrforjættende terræn for sådan en flok drenge. Hver eneste én var så sikker på, at netop han skulle blive de frygtelige to røveres heldige opdager.

Der gik et par timer. Eller så omtrent da. Tiden var begyndt at blive lidt lang. Der skete intet. Lige så ofte, som drengene omhyggeligt havde dannet en kæde omkring en høj, et lille krat eller noget andet, der kunne være røvernes skjul, lige så ofte var også ansigterne blevet noget lange; nemlig efter endt, forgæves undersøgelse. –

Matthias samlede sine skuffede mænd omkring sig og forklarede dem, at det ville være meningsløst at fortsætte. Man skulle prøve på ny i morgen eller i overmorgen. Røverne havde formodentlig indtil videre trukket sig tilbage til et andet opholdssted, fordi de havde været omtalt i bladene i går og sikkert nok havde forudset en efterforskning.

Dette var alle enige i. På kommando udstødte flokken tre frygtindgydende indianerhyl, og så begyndte hjemturen.

Denne gang sattes dog kursen, for afvekslingens skyld, over mod Bov landevej.

*

Hakon var historikeren iblandt os. Og så var han kærnedansk. Det skjulte han aldrig.

Han var midtpunktet i den danske klynge. Under marchen henad den gamle, toppede Bov landevej forklarede han med kyndig viden enkelthederne fra Bov-slaget i 1848. Det var naturligvis den historiske omgivelse, der havde udløst dette emne.

De tyske drenge var snart nået et temmelig stort stykke forud for os andre, historie-dyrkerne. Med undtagelse af to, som mere tilfældigt var forblevet i den lille danske gruppe.

Vi passerede den tyske sten til minde om Bov-slaget, som står ved landevejen, højt oppe over Nystaden og Åbenrågade.

– Det er vores sten, sagde den ene tyske kammerat – gemytligt udfordrende – til *Hakon*.

– Vel, svarede han straks, men et sejrs-mærke er det jo i alt fald ikke. I var uheldige ved Bov, min ven, heldigvis da!

– Men vi var vel heldige nok ved Dybbøl, hvad? Slesvig-Holsten blev jo da tysk til sidst og befriet for det danske herredømme.

– I var aldeles ikke heldige, hr. slesvig-holstener. Det var preusserne og østerrigerne, der kom med vældig overmagt og tog os alle sammen; tysk-sindede og dansksindede, slesvigere og holstener. Tak skal du ha' for den befrielse! Nå, holstenerne kan for min skyld gøre, hvad de vil. Men Slesvig må og skal tilbage til Danmark. Og den dag kommer også, det er sikkert og vist.

– Du er tosset, svarede tyskeren. Tror du, kejseren nogen sinde slipper den mindste smule tysk land?

– Det behøver han heller ikke. Han skal kun slippe det, der ikke er tysk, og som altså er ranet og røvet.

Den anden var åbenbart oplagt til „dåd“. Hans svar kom ret „krigerisk“:

– Dette er en fornærmelse. Du kalder kejseren en røver! Det skal I danske dog virkelig engang få lov til at bøde for . . .

Han trak derefter sin sindelagsfælle med sig, og i truende forening pilede de to fremad for at indhente den store tyske fortrop. –

Nu var „krigen“ der. Det vidste vi. Vi fik andet at tænke på end løverne i Klus og Bov-slaget den 9. april 1848! Nu skulle vi selv slås!

Vi danske indså klart, at vi var for få til at slå os igennem „fjendens“ overmagt. Vi måtte bruge list, dersom vi nogenlunde uskadt ville nå ind til

byen. Vi måtte skilles for at narre tyskerne på vildspor og for således at sprede deres styrker.

En af vore dygtigste „soldater“ var *Ejnar*. Han hørte til de yngste i flokken. Men ingen var mere pågående, glad og kamplysten end han.

– Jeg skal love jer, at jeg bliver den første, der når hjørnet af Nystaden og Junkerhulvej, sagde han til os med smilende ansigt og lysende øjne.

– Ja, ja, pas nu på, *Ejnar*, formanede *Hakon*.

Dette gadehjørne i Nystaden var for os den sikre havn. Der omkring boede de fleste danske drenge. På den nordlige side lå den danske „Volksbank’s“ gård og have, hvor vi plejede at holde til. Her var vor faste borg. – *Hakons* far var bankens direktør. Hjemmet lå i husets 2. sal.

Hvordan det nu gik til: i Skolegyde – vest for Nystaden – udkæmpedes omtrent en time senere et vældigt slag mellem de to „hæres“ hovedstyrker.

Vi danske slog fra os, så godt vi kunne. Men selvfølgelig var tyskerne ikke heller dovne. Drenge kan jo slås, når først kamplysten er vakt.

Der blev uddelt gode klø i Skolegyde. Flere huer drev i rendestenen. De så slemt medtagne ud, for de havde tjent som ammunition og slagvåben. *Matthias* havde mistet sin blusekrave. *Hakon* masede med næseblod. *Christian* humpede rundt på én sko. Den anden var i „fjendens“ vold.

Hele slaget bevægede sig langsomt over mod *Harreslevgade*. En og anden morlil stod frygtsomt på det lille smalle fortov foran skolen og gav fortvivlet ondt af sig over de uvorne knægte. –

Da ser vi min søster komme styrtende. Den måde, hvorpå hun kaldte ad mig, røbede uvilkårligt, at der måtte være noget ualmindeligt på færde.

– Lad være, drenge, gispede hun, *Ejnar* . . .!

Slaget standsede.

– Hvad er der med *Ejnar*?

– Han er faldet i havnen – og de leder endnu efter ham.

– Hvor? – – Hvor?

„*Krigen*“ var glemt, hurtigere end vi ved dens udbrud havde glemt røverne i *Klus skov* og *Bov-slaget*. – Hele flokken skyndte sig ned til havnen.

Der stod fuldt af mennesker. Og lidt uden for bolværket lå en dampbarkasse og flere store robåde fra marinestationen *Mørvig* ovre på den anden side fjorden.

Matroserne ledte efter *Ejnar*.

De bøjede sig ud over bådens rand. Nogle af dem håndterede med båds-hager, som de varsomt lod glide hen over havbunden. Andre havde kastet liner med små ankre ud. Dem løftede og sænkede de med stor nænsomhed.

Tilskuerne inde på bredden sagde ingenting. De hviskede kun sammen. – –

Der sad *Peter*, den lille svage, lidt pigeagtige *Peter*. Han var fulgt med *Ejnar*, det huskede vi nok. Det plejede han altid at gøre. Den vege og frygt-somme søgte værn og hjælp hos den kække og modige. Og *Ejnar* havde jo

Overrealskolen pakker »Oster-Liebesgaben«, pakker til soldaterne ved fronten, påske 1915. Til højre for tavlen i baggrunden: Jacob Kronika.

lovet, at han nok skulle narre tyskerne og nå hjem som den første.

Peter havde lige så stille som selvfølgelig slået følge med Ejnar.

Der sad han nu, vor kammerat Peter.

Vi havde så ofte drillet ham. Hårdt og uden barmhjertighed. Vi kunne simpelt hen ikke lade være. Hans hele væsen ligefrem udfordrede os dertil. – Hvorfor mon gjorde han sig da heller ikke lidt umage for at være ligesom alle andre drenge? Så havde han ikke behøvet at luske så forkuet omkring. Så kunne han have sparet sig mange tårer og megen tung drengesorg. Så skulle det hele vel have været meget lettere for ham.

Men Peter vedblev at være noget for sig selv. – –

Ja, her sad han nu og stirrede stift og ubevægeligt ned på den kejserlige marines både. Han var ligbleg.

Og dernede på vandet blev de ved med at lede. Ak, det havde de gjort så længe. Alt for længe til, at der endnu kunne være håb for Ejnar.

Hvorledes var dette sket?

Medens vi skuede og ventede – sammen med alle de andre mennesker på kajen – fik vi af min søster en dæmpet beretning.

Ejnar og Peter var fra Nystaden lige kort før målet blevet trængt ned til yderhavnen. Peter havde fundet et skjul i et af de mange træskure dernede foran slagtergården. Men Ejnar havde fortsat løbet, og han var sprunget ned i en robåd, ikke langt fra skibsværftets grund. Forfølgerne – fire i tal – havde

hverken opdaget ham eller Peter. – Sikkert ville Ejnar jo have sluppet båden løs, dersom de andre havde fået kig på ham. Han var hjemmevant på havet!

Da „fjenden“ så var draget bort igen, havde Ejnar med jublende sejrskrål hidkaldt Peter.

– Kan du se, vi narrede dem! – havde Ejnar råbt til ham. De fanger os ikke i dag. Fremad march, Peter! Nu skal vi nok klare resten.

Så var han hoppet op på den forreste bæk i båden, havde spændt musklerne til et flot spring hen på bolværket – og var sprunget for kort.

Uden en lyd var Ejnar gået til bunds. Peter havde set og hørt ham plumpe i – så var Ejnar forsvundet. Dybt, dybt ned.

Det havde været så svært at få hele sammenhængen at vide. Peter havde været ligesom fuldkommen forstyrret efter dette. – –

Og endnu ledte de efter Ejnar.

Der gik en sær bevægelse gennem den ene båds mandskab. Mange hænder greb omkring samme line. Og så trak de langsomt og forsigtigt opad.

*

Det var Ejnar. – Ankerkrogen havde fået tag i hans bluse.

Det syn, da vor ven og kammerat var trukket op til overfladen, og da de løftede det våde legeme ind i båden, det glemmer vi aldrig.

Kunne vi kende Ejnars træk? Hans ansigt var så blegt. Hans raske, stærke lemmer hang så tunge. Vandet sivede ud og ned alle vegne.

Var dette Ejnar, vor lystige, flinke kammerat? Ham, der smilende og sejrssikkert havde forladt os for en time siden?

Der var en læge i nærheden. De prøvede på at kalde livet tilbage. Vel blot, for at intet skulle være blevet forsømt. Det var for sent, alt for sent.

Da Ejnars ansigt lyste hvidt og koldt over vandet, sank Peter forover. Han var besvimet. Men ham fik vi kaldt til live igen. – –

Og så fulgte vi alle sammen i tavshed efter Ejnars bære. Vi tænkte frygtomt på stuerne i Ejnars hjem, på hans forældre, hans søstre. Sikken en hjemkomst!

Var vi medskyldige i dette? Vi flyttede benene som under en tung byrde.

Men sande blev Ejnars ord – om end på en ganske anden og forfærdelig måde – han var den første af os alle, der nåede hjørnet i Nystaden.

Hans hjem lå lige over for „Volksbank“.

*

Da Nystadens danske drenge nogle få dage senere fulgtes ad hjem fra kirkegården, fra Ejnars sidste hvilested, da sagde Hakon til os:

– Vi har slet ikke råd til at miste ham. Vi er så få danske hernede, at hvert eneste tab kommer til at veje så tungt. Nu må vi se, om vi kan fylde hans plads også.

Datter i huset

AF MARIE ELSBETH MIANG

Når man har passeret de 75 år og sender tankerne tilbage til barndoms-årene, opdager man, at meget må være glemt, og mangt er sløret, men at meget endnu er levende for en.

MIN SLÆGT

Jeg tilhører en dansksindet familie i Flensborg. Mine forældre kom fra gode danske hjem i Åbenrå; min farfar *Hans Nissen Paulsen* havde i Kolstrup en købmandsgård af den gamle slags, hvor landboerne købte ind og spændte deres heste fra i gården. Så fik de en kop kaffe oppe i privaten hos min farmor. Mine morforældre boede på Skibsbroen i Åbenrå, Morfar *Andreas Hansen*, havde været skibskaptajn og sejlede på Kina-kysten, og Mormor stammede fra en gård ved Brørup.

Min far *Jens Christian Paulsen* og hans bror kom i skole i Sønderborg, fordi de ikke havde en højere skole i Åbenrå, og de sejlede hver weekend med damperen hjem til Åbenrå, og da fortalte min mor *Helene, f. Hansen*, mig, at hun om lørdagen ventede bag gardinet for at se de to store drenge komme forbi, når skibet havde lagt til, og hendes hjerte bankede varmt for købmandssønnen Jens fra Kolstrup.

I 1894 blev det til bryllup, efter sigende stort og efter datidens forhold flot, for hun var jo eneste barn af en skibskaptajn.

NØRREGADE 48

I 1894 købte farfar Paulsen en kolonialforretning til sine sønner i Flensborg. Den lå i Nørregade 48 og havde tilhørt gamle *Jes Jessen*, som i Flensborg blev kaldt for *Jessen-Seep*, fordi han også havde en lille sæbefabrik, som hørte til forretningen. Jeg husker endnu den gamle pæne herre og hans søde kone, som jeg kaldte for tante Jessen. Vi kom tit på besøg hos hinanden, og han havde sædvanlig en lille pose med „Schokoladeplätzchen“ med til os. Disse poser var drejet af hvidt skrivepapir. I Borgerforeningen i Flensborg findes endnu et maleri, hvor man ser gamle Jessen sammen med *Gustav Johannsen* i Borgerforeningens have.

I dette ældgamle hus i Nørregade 48 kom jeg til verden den 9. juni 1896

Nørregade 48. Nr. 4 fra venstre er Jes Jessen-Seep. Foto 1889. Gavlhuse på dybe og smalle grunde er kendetegnende for det middelalderlige Flensborg og bestemte byens udseende lige op til nutiden. Nedrevet 1970.

i lejligheden på første sal over butikken. Det gamle hus eksisterer nu ikke mere; jeg kan endnu huske den lange mørke gang, hvor vi måtte lege, og der var meget lavt til loftet; desværre husker jeg ikke så meget fra den tid,

men jeg mindes, at jeg fra vinduerne så hestesporvognen køre forbi. Min senere mand, *Jacob Heinrich Miang*, fortalte mig også, at han som lille dreng sammen med sin mor som søndagsforøjelse kørte med hestesporvognen fra den ene station til den anden for 5 penning; dengang var man jo nøjsomme.

MOLTKEGADE

Det har været i 1902 eller 1903, at min far købte en lille villa oppe i Moltkegade 3, hvor vi flyttede hen, og derfra stammer de fleste erindringer fra min barndomstid. Der var endnu ikke så mange huse i gaden, og den yderste ende af gaden var kun græsmarker, hvor vi børn opholdt os mest, for der var en lille dam, som vi kaldte for „Froschteich“, „frødammen“, og den var herlig at plaske i.

LEGEKAMMERATER

Næsten alle mine legekammerater var fra tyske hjem; der boede flest officerer og lærere fra de højere skoler; dog var der også nogle danske familier, men deres børn var yngre end jeg. Vi boede i nr. 3, og hende i nr. 9 boede redaktør *Ernst Christiansen* med deres to drenge, den ældste hed *Aage*, og den lille, som var en særdeles yndig lille gut, hed *Johan Ernst*, og han blev af os kaldt „Nokke“. Ernst Christiansen og min far fulgtes ofte om morgenen til deres respektive kontorer ned i byen. Jeg ser redaktøren så tydeligt for mig. Redaktør Christiansen var meget lidt talende over for os børn, og jeg havde megen respekt for ham. Han havde en høj pande med tilbagestrøget hår, og når han talte, lukkede han kun munden lidt op. Fru *Julie Christiansen*, f. *Lieb*, var overordentlig sød og livlig, og jeg holdt meget af hende, og jeg var ofte inde hos hende for at hjælpe hende med at pusle om den lille „Nokke“.

Christiansen boede i hus sammen med rektor *Voigt*, hvis kone senere var „Landtagsabgeordnete“, d.v.s. medlem af den preussiske landdag. Voigts var meget tyske, men deres datter *Marga* var min veninde. Under nazitiden fik moder og datter megen interesse for den danske sag, og den 9. april 1940 fik jeg et meget smukt brev fra dem, og familien redaktør Christiansen modtog også blomster fra dem på denne for danskheden så tunge dag.

På den modsatte side af gaden boede dengang også den danske grosserer *Niels Uldall* og familie, men de flyttede senere ligesom Christiansen til en anden gade.

Længere henne i Moltkegade boede også den danske advokat *Christian Ravn* med sin husbestyrerinde *Dorothea Rugenstein*. Ravn kom senere med i 1. verdenskrig og kom frygteligt såret hjem igen; jeg husker endnu, hvor dybt ulykkelig jeg var, når jeg så den rare „Offizier“ så uhyggeligt tilredt med smertefulde træk. Også rentier *Jes Bossen* boede i gaden, og han var aldrig bange for at sige sin mening, for også han var dansk.

Grosserer J. C. Paulsen og hustru Helene f. Hansen.

HJEMMETS OMGANGSKREDS

Mine forældres omgangskreds bestod af både danske og tyske. Min far var kolonialgrossist, og dette måtte naturligvis medføre forbindelse og omgang med andre end de danske alene. Det bragte ofte komplikationer, og særlig på min mors fødselsdag i maj, når gratulanterne fra begge lejre indfandt sig til „kur“, forvoldte forholdet stor nervøsitet, fordi langt fra alle så med venlige øjne til hinanden. Da gjaldt det om at få de danske, f. eks. fru *Marie Jessen*, placeret i den ene og de tyske, f. eks. fru *von Rekowsky* i den anden stue; den sidstes mand var dommer i landsretten, og de boede overfor i nr. 6, og fruene havde kastet sin kærlighed på Mor; og så ilede min mor med nervøst blik og rystende hænder uafbrudt fra den ene stue til den anden.

Blandt mine forældres gode venner nævner jeg allerførst redaktør *Jens*

Jessen; jeg husker endnu, da jeg som lille pige – jeg var vist ikke mere end knap 6 år – var på „Fjordmark“ i Kollund med en af vore unge piger og skulle aflevere noget; da tog herr Jessen mig ved hånden og førte mig ned til sit rosenbed og plukkede nogle roser, som jeg skulle give til min mor, og han nævnedes også navnene på sorterne, som jeg skulle huske at videregive til min mor, men inden vi gik derfra, havde jeg selvfølgelig glemt dem. Så døde redaktør Jessen snart efter, og fru Jessen bad min far om at være hendes børns formynder, og det blev til et varmt venskabsbånd mellem fru Jessen, hendes datter *Dagmar*, sønnen *Tage* og vor familie.

Fru Marie Jessen var så dygtig til at rette på os unge piger. Vi havde jo ikke gået i dansk skole, og vort dansk var affenråsk og Flensborg-dansk, som jo ikke helt er det samme som det danske kultursprog, som fru Jessen var vokset op med. Så kunne hun meget taktfuldt gøre os opmærksomme på den slags og andre fejl og få os til at sige og gøre det rigtige. Det var også hende, der sagde, at jeg skulle sige „du“ til hendes datter *Dagmar*. Men det syntes jeg var mærkværdigt at sige „du“ til den fine frøken Jessen, som var hele 3 år ældre end jeg selv. Men det blev naturligvis, som fru Jessen ønskede det.

Vi kom meget ofte ud til „Fjordmark“ og var med til de festlige middage der; der traf vi så sammen med familien *Bredsdorff*. Manden var direktør for skibsværftet, og det var en festlig familie med tre fornøjelige døtre, den ældste hed *Lé*, den anden *Betty*, og den tredje, som var på alder med *Dagmar Jessen*, hed *Tommy*.

Også familien *Lenschau* traf vi der. Han var 2. direktør i Nationalbankens filialbank nede i Storegade, hvor de i gården havde en fin stor lejlighed, hvor det altid gik ret fornøjeligt til. Herr *Lenschau* kaldte vi for „Onkel Maus“, forkortelse for *Marius*; han var en enestående børneven. Om sommeren boede *Lenschau* i Kollund Østerskov i de smukke stråtækte huse ned til vandet ved Kohagen. De ejede først det ene, men byggede senere et til ved siden af; onkel *Maus* elskede gamle møbler og antikviteter og havde derfor ikke plads til dem i kun det ene hus. Fru *Lenschau* var en glad og vittig person; hun stammede fra Nykøbing-Sjælland, hvor hendes far, *Bruhn*, havde en maskinfabrik. *Lenschau* havde to børn, der var noget ældre end jeg, *Sofie* og *Wilhelm*. Jeg kan huske, at Mor fortalte om det allerførste møde med fru *Lenschau*, som førte til det store og mangeårige venskab. Min mor var på sejltur med en af fjorddamperne, da en fin dame kom hen til hende, pegede med fingrene på hendes bluse og sagde på gebrokkent tysk: „Sie verliert ihr Broch“, og så var forbindelsen kommet i orden.

Nede i gården ved filialbanken boede også bankdirektør *Jespersen*, en elegant herre, der altid gik med en lysegrå cylinderhat. De havde en sød lille datter, som hed *Pus*, og hun var veninde med min søster *Hanne Helene*, kaldet *Muddi*, og er det den dag i dag.

Marie Elsbeth Paulsen.

Gode danske venner havde mine forældre ligeledes i bankdirektør *Thomsens*, som boede på Søndertorv. Det var et alvorligt kristeligt hjem. Frøken *Merete Nielsen*, som var massøse og var søster til fru Thomsen, kom også meget hos os. Begge var døtre af den gamle lærer *Mathias Nielsen*, som senere blev bankbestyrer i Folkebanken. Ham husker jeg også godt. Han boede på hjørnet af Junkerhulvej og Nystaden. Jeg besøgte ofte den elskelige herre sammen med min mor.

Jeg mindes også den gamle frøken *Ringø* med den skrøbelige ryg. Hun var den mest danske kvinde, man kan tænke sig. Af og til besøgte hun min

mor og kom gående den lange vej helt fra Ringes mølle i Kappelgade nr. 36, som var hendes barndomshjem.

HUSLÆGEN

Kom der sygdom i hjemmet, så var dr. *Scheffer* vores elskelige og forstående huslæge. Han kunne sidde længe hos mine forældre ved et lille glas vin, medens hans kusk ventede på ham med enspænderen udenfor. Det var hyggelige tider; dengang havde folk ikke så travlt, og ens læge blev ens ven og tog del i alle ens glæder og bekymringer.

Da dr. *Scheffer* havde lukket sine øjne, kom der senere en dansk kvindelig læge til Flensborg, og det var den søde dr. *Marie Hollensen* fra Mølmark på Broagerland, hvor hendes far havde en gård, senere gift med dr. *Storm*. Vi kom til at holde meget af hende, og hun blev mine forældres gode veninde også i privatlivet.

BORGERFORENINGEN

Lorens Poulsen og hans venlige hustru *Dede (Margrethe)* husker jeg også godt. Vi traf dem ofte ved sammenkomster i Borgerforeningen, hvor han var legeonkel ved de morsomme børnefester, som blev afholdt der, i haven. Vi løb sækkeløb og prøvede at bide til kringler. Vi glædede os altid mægtigt til disse fornøjelige eftermiddage, hvor vi kom til at lege med mange danske børn.

Hvor kan jeg da også mindes de dejlige amatørforestillinger i Borgerforeningen, hvor vi børn fik lov til at være med til generalprøverne på f. eks. „*Valeria*“. Dertil kom de danske Hejmdal-studenter for at være med; de blev så anbragt i de forskellige hjem; vi havde flere gange den unge *Jonas Collin* hos os. De medvirkede som skuespillere, men de bedste amatører var nu alligevel herr og fru *Bredsdorff* og herr og fru *Lenschau* og frøken *Marianne Schlesinger*; de var enestående dygtige og gik op i det med liv og sjæl.

JULEN

Et lille afsnit fra min barndomstid var – ikke at forglemme – julen. Min mor sled i det for at gøre festen så højtidelig og festlig som mulig. Hun betænkte så mange, som trængte til at mærke, at der var nogen, som tænkte på dem. Hun bagte kager i lange baner, og vores elskelige kusk *Peter Hansen* kom så med et tospands køretøj op i Moltkegade, og han og vore unge piger bar de mange kageplader ud til vognen, og imellem hver plade blev der sat en prop, så de ikke stødte sammen. I skridt kørte Peter så hestevognen ned ad den stejle Toosbüygade til bager *Asmussen*, hvor så min mor og hendes hjælpere puttede kagerne i den store ovn. Hjemme blev så kagerne lagt i yndige granprydede kurve, og juleaftensdag måtte vi børn så hjælpe

Den velhavende grosserers dagligstue i Moltkegade 3.

med at bringe dem rundt til de forskellige mennesker; jeg husker endnu den yndige gamle og fattige „*Mutter Nielsen*“ i Oluf Samsonsgang, som var en af dem, der glædede sig mest.

Juleaften oprandt, formiddagen gik som nævnt med at fordele de mange gaver rundt omkring. Mor havde sammen med en syerske siddet i ugevis og syet de fineste ting. Om middagen blev der så spist et stykke brød, og henved kl. 15 kom så vores kære *onkel Maus* for at drikke te med os og derefter at gå med os i kirke; jeg mener, at det altid var i Frue kirke. Helligåndskirken blev i min barndom ikke brugt til juleaftensgudstjenesten, for præsten havde jo sit eget sogn i St. Petri, som han prædikede i.

Når vi var kommet hjem fra kirken, blev der så spist i den store spise-stue. Den blev kun brugt ved festlige lejligheder. Middagen bestod i reglen af karper med piskefløde og peberrod og bagefter en islagkage. Inden maden skulle jeg som den ældste bede bordbønnen, og den var på tysk: „Komm Herr Jesus, sei unser Gast und segne, was du uns bescheret hast“. Derefter vandrede vi så sammen ind i den store røde dagligstue, hvor på midterbordet gaverne var lagt hen til os, og i den tilstødende veranda stod så jule-træet i al dets pragt med „julekrybben“ ved foden. Min gamle mormor var den sidste af bedsteforældrene, som endnu levede, og hun var selvfølgelig også med. Af hende fik vi alle tre, min broder *Hans* og min søster *Hanne Helene*, kaldet *Muddi*, og jeg selv, hver et 20 mark stykke i guld. Alle fik vi

lige meget ligesom husets unge piger. Ingen måtte jo føle sig sat til side på sådan en aften. Vi sang mest de tyske julesalmer. Dem kunne vi nu bedst. Hen på aftenen gav det så julekñas og appelsiner, og alle var så godt trætte, da vi kom i seng, særlig vores søde mor.

Julemorgen myldrede det så med kammeraterne, som skulle se på gaver og vise deres egne. Jeg husker endnu de to drenge fra Wrangelgade, som kom rullende ind gennem forstuen og ind i dagligstuen på deres nye rulle-skøjter. Det var jo ikke særlig velset af min mor, der tænkte på sine fine bonede gulve og på tæpperne.

Nytårsaften spillede vi „mus“ med „bækkenødder“, som vi kaldte dem, og vi var da altid mange om det runde bord. Kl. 12 åbnede vi vinduerne for at høre kirkeklokkerne, og folk begyndte at knalde i gaden. Så tog vi vore glas vin i hånden og råbte „Glædeligt nytår“ til alle naboer og genboer, som også havde åbnet deres vinduer, og det syntes vi, var så højtideligt.

PÅSKEN

Selv om børns opdragelse den gang var strengere, legede piger og drenge sammen „røvere og soldater“, spillede langbold (Schlagball) og legede „tik“ (tagfat). I påskeferien havde vi det særligt fornøjeligt med alle de små venner omkring os, for vi stod tidligt op om morgenen, for de mest morgenduelige gik gennem gaden og vækkede de øvrige med sang. Vi havde vores „Botanisierungstrommel“ (botaniserkasse) over skulderen med en madpakke i, og så vandrede vi syngende ud ad Mittelweg til „Exe“, eksercerpladsen, og over til *Hanved skov*. Vi elskede disse ture, og dem har vi foretaget i adskillige år, og vi mindes dem med glæde.

FERIER I DANMARK

Til mine kæreste barndoms minder hører ligeledes vore ferieophold i Søndervig og Vedbæk. I Søndervig boede vi på badhotellet hos fru *Gravesen*. Der legede vi så dejligt, vi plukkede sortebær i klitterne og lavede så en lille butik med disse små kugler. Blandt vore bedste kunder var professor *Rovsing*, komponisten *Anton Melby*, skuespillerinden *Oda Nielsen* og andre. En kær veninde fandt jeg der også i *Agnete Mols*, en datter af kunstmaleren *N. P. Mols*. Heller ikke i regnvejrsdagene kom vi til at kede os. Så læste den søde Oda Nielsen eventyr for os, og ligeledes læste en elskelig gammel arkivar små historier for os. Desværre har jeg glemt hans navn. Vi blev meget forkælet, fordi vi kom fra Flensborg, og derfor elskede vi selvfølgelig at være i Søndervig.

En gang hvert år rejste vi med vores mor til København for at gå på museer og i Zoologisk have og i Tivoli. Det var festlige dage, og vi vendte dødtrætte hjem igen. Rejsen derover var den store begivenhed, hvor vi

*Marie Elsbeth Paulsen og filialbankdirektør
Marius Lenschau.*

stod ved vinduet, når vi passerede grænsen ved Kongeåen og råbte jublende op, når vi så, at telefonpælene flyttede over til den modsatte side, og så var det dejligt i Fredericia, hvor der var noget ophold, at få et kæmpe-stykke wienerbrød, som man dengang kun kunne få det i Danmark.

CYKLING

De dejlige cykelture må jeg vel heller ikke glemme at fortælle om. I min tid var det ikke passende for en pige at cykle, og derfor måtte jeg i begyndelsen gøre det i smug; men min kære bedstemor syntes, at det var synd, og gav mig 20 mark til en cykel, som vor kære kusk og huskarl *Peter* kunne

købe til mig underhånden. Den var stabil og grønmalet. Hver dag, når vejret var derefter, kom Peter hemmeligt med den op til mig i Moltkegade, satte den hen i vores staldbygning, og der stod den så og ventede på mig, indtil jeg lykkelig fik den frem, medens min forældre sov til middag, og så cyklede min bror *Hans* og jeg ud på vores tur til „Schwarze Eisenbahn“, den sorte jernbane i Frue skov. Det var vidunderligt; jeg hørte til de børn, der befandt sig bedst ude i det frie. Men mine forældre opdagede denne „spøg“, og så var der ikke andet for dem at gøre end at acceptere denne cykel.

Efterhånden blev turen så længere, f. eks. cyklede vi helt til Åbenrå og til Ullerup, hvor jeg kendte pastor *Jepsens*, og i Åbenrå havde jeg slægtinge, som modtog os venligt. Nogle drengvenner, hvis far var meget sportsinteresseret, ejede en tandem. Det var jo det helt store at få lov til at sidde på sådan en cykel til to, og vi futede afsted, mest ud til Hanved skov; tænk, at man kunne det dengang!

LÆSNING

Vinteraftenerne var læsningens tid. Mor læste højt for os af H. C. Andersens eventyr, på dansk naturligvis, og Christian Winthers „Hjortens Flugt“ eller den kønne lille bog om „Palle Hougaard“ af Emanuel Henningsen, der rørte mig så dybt, at jeg fældede mange tårer. Jeg blev også af og til sendt den lange vej ud til „Margrethesminde“ til frøken *Alexandra Johannsen*, Gustav Johannsens datter, som havde et lille dansk bibliotek. *Flensborg Avis* var naturligvis vores avis, og igennem den, tror jeg nok, at jeg lærte at læse og skrive på dansk. Der blev jo også udgivet et *Børneblad til Flensborg Avis*.

SKOLEN

Skoletiden blev en prøvelse for en lille dansk pige. Jeg blev sendt i „Höhere Töchterschule“, den højere pigeskole, som lå i Sønder Gravene lige syd for landsrettens bygning og højt hævet over „Zukertortschule“, som vi kunne kigge ned til fra skolegården, og derfra kunne jeg vinke ned til nogle ældre piger, jeg kendte; der gik nemlig danske piger som *Dagmar Jessen*, datter af redaktør Jessen, *Tommy Bredsdorff*, datter af skibsværftsdirektør Bredsdorff, og *Sofie Lenschau*, datter af bankdirektør Lenschau. Hvorfor jeg egentlig kom i „Höhere Töchterschule“, ved jeg den dag i dag ikke, men jeg tror, at jeg havde haft det lettere nede i „Zukertortschule“.

SKOLEVEJEN

Min skolevej var noget skummel; den førte gennem Wrangelgade ned forbi den gamle kirkegård med det smukke kapel. Forresten gik jeg ofte med min mor ind på kirkegården, hvor jeg skulle se den sfinx af marmor, som vi

dengang troede var af H. W. Bissen eller af Bertel Thorvaldsen, men som er gjort af den berlinske billedhugger Rauch, og så hen til de danske krigergrave. Det næste stykke af skolevejen førte langs Frederiksgade forbi *Landts* reberbane. Med bankende hjerte løb jeg der forbi, jeg syntes, at det var en uhyggelig mørk vej, særlig om vinteren. Længere henne, når man var kommet forbi overrealskolen og musæet, bøjede man af til venstre og ned ad en lille bakke tæt forbi „røverhulen“, som vi gøs for. Det var egentlig en meget smuk og kunstfærdig spejlgrotte, som havde tilhørt den rige danske familie *Christiansen*, og nu er den blevet sat i smuk stand. Og så kom man til en lille træport, og det var indgangen til skolen fra bagsiden.

KVALER I SKOLEN

I pigeskolens små klasser var alt fryd og gammen, og der var ingen problemer, for hvad tænker en lille 6-årig pige sig ved, at hun er den eneste danske pige i sin klasse? Men i de større klasser begyndte så mine kvaler. Jeg måtte føle, at jeg var dansk, og jeg gruede hvert år for det øjeblik, da direktøren – som rektor hed – kom ned i klassen midt i en time med en protokol under armen og stillede sig op foran katederet og spurgte højt: „Wer spricht dänisch zu Hause?“, hvorpå hele klassen vendte sig om, pegede på mig og råbte: „Die da!“; Jeg rejste mig rystende, blodet skød op i mine kinder, hvorpå jeg fremstammede: „Ich!“. Jeg gruede hele året for det øjeblik, hvor jeg igen skulle stå til ansvar for mit hjemmesprog. En enkelt lærer kaldte mig imod al sædvane ikke ved navn, men sagde kun: „die kleine Dänin“. Han hed *Pröbendorf*.

Værre blev det, da netop jeg flere gange blev udpeget til i aulaen at skulle deklamere tyske digte til de tysknationale begivenheder som „Kaisers Geburtstag“, kejserens fødselsdag den 27. januar, eller festen for sejren over franskmændene ved Sedan den 2. september, „Sedantag“. Ved den sidstnævnte fest måtte jeg fremsige „Des deutschen Knaben Tischgebet“ i aulaen, der var fuld af børnenes forældre og pårørende.

PÅ LYCEUM I HILDEN

Min forældre havde indprentet mig, at jeg ikke behøvede at synge med, når man sang „Heil Dir im Siegerkranz“ eller „Deutschland, Deutschland über alles“, og det bevirkede, at jeg fik en seddel med hjem og måtte „sidde efter“. Da det blev min far for meget, opsøgte han direktør *Mertner* og klargjorde for han, at jeg jo var en dansk pige og hjemmefra havde fået at vide, at man ikke var tvunget til at synge med. Han frabad sig også, at hans datter skulle optræde ved de tyske fester. Det standpunkt havde rektor overhovedet ingen forståelse for, og derfor tog min far mig ud af skolen, og mine forældre sendte mig ned til *Hilden* ved Düsseldorf. Der kunne jeg få min eksamen: Lyzeumsreife, højere pigeskoleeksamen, 10 år. Hernede

Sønderjyske Piger, Børnehjælpsdagen. 13 Maj 1919

De sønderjyske piger er fotograferet ved børnehjælpsdagen 13. maj 1919 i København og siden kopieret ind på et billede fra Tønder. Fra venstre: ??????. Hanne Lausten, Flensborg. ??????. Andrea Kronika, søster til Jacob Kronika, Flensborg. Frk. ? ? ? ? ? Ernst, Flensborg. Auguste Nielsen, Flensborg. Marie Elsbeth Paulsen, Flensborg. Lisbeth Berthelsen, Sønderborg. ??????. Frk. Eriksen, en søster til pastor Eriksen i Asserballe.

kendte man ikke noget til grænsepolitik; jeg var blandt unge piger fra mange nationer, og her trivedes jeg også meget bedre.

Min skoletid i Flensborg havde været en lidelse for mig. Jeg var næsten bragt til at skamme mig over at være dansk; jeg syntes, at de så ned på mig, og jeg var mange gange gråden nær, når f. eks. Mor talte dansk med mig på gaden. Jeg rystede af skræk, når vi mødte en af vore lærere, og bad Mor så inderligt om at tale tysk med mig, men „nej, du er en dansk pige, og det behøver du så sandelig ikke at skamme dig over!“.

LÆRERNE I FLENSBORG

Jeg må tilføje, at jeg holdt meget af flere af de lærere, som underviste mig. Der var f. eks. frøken *Marga Lorentzen*, en ældre dame, som boede i Knuthgade, og hvis far havde været en afholdt læge. Og så var der også overlærer *Hoffmann*, som vi kaldte for „Männe“; han tog mig ofte under sine vinger, når han mærkede, at jeg ikke var glad og blev hånet, fordi jeg var dansk. Skolen var ellers god, og de professorer, som underviste os i fransk og engelsk, var strenge, men vi fik også udbytte af det. Vor engelsklærer var professor *Kemlein*, og vor fransklærer hed professor *Leonhardi*.

Min skoletid i Flensborg endte i 3. klasse. Jeg skulle altså i Hilden kun

gennemgå 2. og 1. klasse; vi begyndte jo med den nederste klasse, som var 10. klasse, og så gik det nedefter med tallene.

HUSGERNING

Efter afgangseksamen fra Hilden, hvor jeg også blev konfirmeret, gik jeg et år hjemme som „datter i huset“, lærte syning hos frøken *Rühne* i Toosbüygade og husgerning hos fru Sanitätsrat *Schmid* i Lyksborg. Hendes datter, *Lisa Schmid* – hvis farfar var professor *A. C. J. Schmid*, som var præsident for den slesvigske stænderforsamling før 1864 – hørte til mine gode veninder. Hun fortalte senere følgende historie om mig:

„Da „Mieze“ Paulsen første gang var hos os, var hun en meget frisk og velopdragen ung pige. Hun havde en yngre søster, som i familiekredsen blev kaldt for „Muddi“, og da jeg spurgte, hvordan hun havde det, fortalte Mieze leende, at Muddi blev frækkere og frækkere, og kom med lignende søsterlige udtalelser og bemærkninger om Muddi. Men min mor, som jo var uddannet som lærerinde og var en kærlig, men meget streng dame, stivnede af forskrækkelse og harme. Hun lod sig ikke mærke med det, men da min veninde var gået, sagde hun meget alvorligt: „Din nye veninde er jo en pæn pige, men du må sige til hende, at sådan omtaler man ikke sin *mor*! Det kan jeg ikke lide!“ Så blev det jo opklaret, at hun havde forvekslet kælenavnet *Muddi* med det tyske ord *Mutti, Mutter*, og så var der naturligvis ikke mere i vejen.“

KRIGEN 1914–18

I 1914 kom så krigen. Så godt som alle mine drengekammerater fra barn-domsgaderne faldt, den ene efter den anden. Vi havde leget herligt sammen, og med dem havde der ikke været noget spørgsmål om dansk eller tysk. Det gjorde ondt, at man ikke skulle se de raske drenge mere, men der var også forældre, som bar hovedet højt og var stolte over, at deres dreng var faldet „für das große Vaterland“.

Under krigen gik jeg først et år på privat handelsskole hos direktør Kreissl, der var tjekker. Hans skole lå i Toosbüygade, og dér sad jeg også sammen med dansktalende unge fra Nordslesvig, og dermed følte jeg mig styrket og følte nu stolthed over at være dansk.

FRUE KIRKE

Da jeg var blevet religiøst påvirket under mit ophold i Hilden, der hørte under Kaiserswerth-diakonisseordenen, følte jeg trang til om søndagen at undervise i „Kindergottesdienst“ i Frue kirke (Mariekirken), og engang om ugen havde jeg desuden et hold unge piger i Skt. Petri-menigheden. Man kaldte det „Jugendpflege“ (kristeligt ungdomsarbejde). St. Petri kirke ligger jo i den nordlige del af byen, og derfor var der også en del unge piger fra

Engelsk torpedobådsfødelægger («destroyer») »Shamrock« i Flensborgs havn 1919–20. I baggrunden St. Jørgensby med St. Jørgens kirke.

danske hjem, bl. a. husker jeg *Magda Flogt*, som senere blev lærerinde på Duborgskolen. Præsten ved St. Petri var pastor *Thomas Matthiesen*, som også engang imellem holdt gudstjeneste på dansk i Helligåndskirken.

Imidlertid gik de nationale bølger højt i krigstiden, og selvom mit ungdomsarbejde intet havde med politik at gøre, kunne jeg mærke, at jeg ikke var velset hos tyskerne, og en dag ringede det på vor dør, og ind trådte den unge pastor *Rudolf Muuss*, kapellan ved Frue kirke, og forklarede mig, at jeg var uønsket som underviser i „Kindergottesdienst“ på grund af mit danske sindelag. Og nogle dage senere kom ungdomsarbejdets leder, frk. *Brinkmann*, hvis far var præst i Østpreussen, på visit i stiveste stads for at sige mig, at jeg som dansk heller ikke mere var ønsket i St. Petri. Hun sagde, at hun var meget ked af det, for hun holdt af mig som en veninde, men pastor Muuss havde anmodet hende om det.

I DRESDEN

Nu begyndte chikanerierne for alvor. Min Far modtog bl. a. trusselbreve, og i et af disse stod: »Sie haben sich nicht der Pflicht zu entziehen, die deutsche Flagge zu hissen, wenn wir einen Sieg errungen haben.“ Nå, det kunne vi nu tage os meget let, idet vi selvfølgelig ingen flagstang havde. Jeg slap dog for de værste udskjelser, idet jeg rejste til Dresden på pige-pensionat. Helst ville jeg have været på dansk højskole, men grænsen var lukket.

RØDE KORS KURSUS

Efter tilbagekomsten fra Dresden i 1916 blev jeg som andre unge piger beordret til at gennemgå et Røde Kors kursus på det katolske Franziskus-Hospital. Dette kunne da også være meget rimeligt, og jeg var glad for det. Nonnerne var søde, og den elskede chefoverlæge, dr. *Frank*, glemmer jeg aldrig. På „Franziskus“ lå mange sårede, og det var svært at se på, hvor meget mange måtte lide. Der var flere, som havde stivkrampe, og der fandtes intet serum; det var sluppet op. Jeg mindes blandt de sårede flere brave nordslesvigske landsmænd, som var taknemmelige for, at jeg kom ind til dem og talte dansk med dem.

HANS BLIVER INDKALDT

Min bror *Hans* var vistnok lige fyldt 19 år, da han skulle med i krigen, og vi var dybt nedtrykte, for vi syntes, at han da kun endnu var en dreng og var blevet beskyttet for alt, hvad der var hårdt og ondt. Han skulle møde den 20. juli 1917.

Jeg mindes endnu, da vi hele dagen stod nede ved Junkerhulvej kaserne for at sige farvel til ham, men det fik vi ikke lov til; vi så dem kun drage afsted med fuld musik ud af kasernegården og ned på banegården. Vi ilede også afsted derned i håb om der at få sagt farvel, men nej! heller ikke det lykkedes; nu kørte de så afsted til Berlin for at blive uddannet ved „Panzerabwehr-Kanonen“; men uddannelsen varede nu ikke ret længe, før de så skulle afsted til Flandern.

I samme kompagni som Hans var der også en ældre alsinger, som han kunne tale dansk med, og det var da lidt hjemligt. Gud ske lov var krigen snart slut, og vi fik ham uskadt hjem igen fra fronten lige inden jul 1918.

BØRNEHJÆLPSDAG I KØBENHAVN 1919

1918 var krigens trængsler heldigvis forbi, og alle åndede lettet op, selvom alles kår nu var yderst trange. I tiden omkring 1918–19 oplevede vi interessante dage. Den første tur til København sammen med de nordslesvigske og flensborgske danske piger, hvortil vi var inviteret til Børnehjælpsdagen, blev uforglemmelig. Vi var indkvarteret hos familier, som ikke vidste alt det gode, de kunne gøre for os. Vi gjorde så beskeden gengæld ved at gå med „dagens“ bøsser, og vore bøsser blev fyldt flere gange, da folk hørte på vort sønderjyske sprog, hvorfra vi kom.

SHAMROCK

De største dage i min ungdom blev tiden omkring 1919–20.

Jeg blev i februar 1919 forlovet med referendar (cand. jur.) *Jacob H. Miang*, hvis far var den gode, danske kaptajn *Jacob Miang*, født i Sønderborg, men boende i Flensborg. Min kæreste havde i 5 år været tysk soldat,

Jep Fink byggede et nyt »Fjordmark« for Marie Jessen. »Fjordmark« juni 1919. Fra venstre: Jacob Heinrich Miang. Marie Elsbeth Paulsen. Hans Paulsen. Tage Jessen.

var færdig med sit juridiske studium, og hans danske sindelag var velkendt. Derfor kom *H. P. Hanssen* til ham og bad ham om at komme til København som fuldmægtig i det sønderjydske ministerium, for så senere at blive ministeriets repræsentant ved „Den internationale Kommissions“ sæde i Flensborg. Jeg husker endnu i dag helt tydeligt, da min kæreste kom tilbage til sin fødeby med den engelske destroyer „*Shamrock*“. Hvad var det for et stort øjeblik, da han med de første englændere sprang lykkelig ned på kajen, nu officiel repræsentant for Danmark. Vi deltog i et fornøjeligt og interessant liv i afstemningstiden, og foruden med alle gamle venner havde vi det festligt med kommissionens medlemmer og funktionærer.

LA MARSILLAISE OG ÆGIR

Da krydseren „*La Marsillaise*“ sejlede ind i Flensborgs yderhavn i 1920 og officererne gik i land ved Mørvig Marineskole, blev jeg bedt om sammen med fru redaktør *Marie Jessen* og datteren *Dagmar* at tage imod dem med blomster, og bærede var vi, da kommandanten på fransk manér kyskede os på kinden og takkede os for modtagelsen.

Flensborg-børnenes (både tyske og danske) ferierejser til Danmark i

«Ægir» i Flensborg havn 1919. Dagmar Jessen til venstre for Røde Kors-søsteren. Den uniformerede mand i forgrunden er Daniel Bruun, en kort tid politidirektør i Flensborg under afstemningen 1920.

1920 med hjuldamperen „Ægir“ står også for mig som en smuk oplevelse. Generalinde *Julie Ramsing*, der var leder af arrangementerne, bad Dagmar Jessen og mig som de eneste unge piger fra Flensborg om at sejle med børnetransporterne som hjælpere. Omend det var meget anstrengende, var vi lykkelige over at måtte være med til at bringe hundreder af børn som feriegæster til Danmark. Vi begyndte kl. 3 om morgenen at smøre ca. 1000 rundtenommer brød til børnene, som jo var mere eller mindre underernærede. Fru Ramsing, fru professor *Fischer*, fru guvernør *Helweg-Larsen*, grosserer *Aage Møller*, danske diakonisser o.m.fl. sled på hver transport i det fra den årle morgenstund; det var skrappe ture med den gamle damper, som rullede noget så gyseligt, og desværre var næsten alle søsyge, og alle lærte vi glæden ved igen at mærke fastland under foden at kende.

BRYLLUP OG FARVEL TIL FLENSBORG

Den 4. og 5. november 1920 blev vi gift: Først borgerligt viede den 4. november i Holbøl sogn, hvor mine mine forældres sommerbolig i Rønshoved var, og siden den 5. november kirkeligt viede i Helligåndskirken i Flensborg, på dansk. Min svigerfar havde hos konsistoriet i Slesvig udvirket,

at vi måtte blive viet af en dansk præst, og det blev så pastor *Andersen* fra Holbøl, som fik lov til det, og kirkens danske kor sang for os.

Vi skulle efter brylluppet rejse til vort nye hjem i Sønderborg, men da grænsen om aftenen var spærret fra kl. 20, opnåede vi speciel tilladelse til at komme over. Vor tur fra bryllupsfesten på „Bahnhofshotel“ til Sønderborg foregik med grænsefastlæggelseskommissionens automobil.

Nu begyndte vi et lykkeligt liv i den hjemvendte del af Sønderjylland og blandt mange nye venner. Både min mand og jeg har dog aldrig glemt vort Flensborg og har vedligeholdt vor nære forbindelse med slægten og ungdomsdagenes venner dernede.

Dansk statsborger - med en engelsk broder

AF KNUD JOHANSEN

Min far, *Peter Christian William Johansen*, blev født den 5. november 1867 i København. Han kom i lære hos Burmeister og Wain og blev udlært som skibsbygger, hvorefter han kom til skibsværftet i Newcastle. I 1891 blev han i Roskilde domkirke viet til min mor, *Anna Cathrine Sophie Culmsee*. Som nygifte slog de sig ned i Middlesborough, hvor min broder *William Peter Christian* blev født den 2. august 1894. Imidlertid kom Far tilbage til Burmeister og Wain i København, og herfra hentede skibsværftsdirektør *Thomas Bredsdorff* ham til Flensborg i 1897 som driftsingeniør.

Far og Mor boede en kort tid i Nystaden 43, indtil de fik lejlighed på Bov Landevej 11 på 1. sal.

KATI BILLUM

Min broder William blev som lille dreng passet og plejet på det kærligste af *Kathrine Billum*, som senere kom til at hedde Svensson. Hun fulgte ham den første tid til latinskolen, hvorfra han senere flyttede over på overrealskolen.

Inden jeg fortsætter, vil jeg gerne gengive et brev, som jeg fik fra fru Kati Svensson efter min mors og min fars død:

„Så kom jeg i huset hos ingeniør Johansen, herren fra København, fru fra Roskilde. De boede nr. 11, 1. sal, vi i samme hus, 3. sal. Først var jeg der som „ung pige“ sammen med *Marie Hinrichsen*, siden som enepige, først 8 mark i løn om måneden, siden 15 mark, og da fik jeg lært nogen madlavning. Jeg var med familien til mandagskoncerter og en enkelt gang i teater. Fru Johansen kan jeg huske i en smuk rød silkekjole, når de skulle til fest i Borgerforeningen. De var et højt og stateligt par. Fru Johansen brugte mange pudsige talemåder, til eksempel: „Den går ikke, Granberg!“, „Må jeg nu be' om mine himmelblå“. Kom hr. Johansen hjem fra Hamborg fra en forretningsrejse, havde han altid en æske konfekt med til fru. Min mor var til god hjælp, da Knud blev født. Og engang en brændehugger i Johansens kælder huggede sig i knæet, gik der bud efter min mor, der fik bukserne ned på den gamle mand, vaskede såret og forbandt det. Det var en stor oplevelse for familien Billum at komme sammen med den kongerigske familie Johansen. Hvor danske vi end selv var, så var vor smag jo altid noget

påvirket af det tyske; blandt andet sukker-, mel- og risbeholderne i køkkenet havde tyske påskrifter. Dette helt danske hjem imponerede os. Deres far var hyggelig i samvær, Deres mor havde et morsomt tørt lune. Det at gå tur blot for at gå tur og ikke byærinder var ukendt for os, men jeg var glad for de spadsereture.“

INGEN DÅB UNDER DANNEBROG

Den 7. november 1903 var en travl dag for min far. Der skulle meddeles dem derhjemme i Danmark, at en dreng var født, denne gang i Tyskland, for min broder var jo født i England. Far måtte på telegrafstationen, som dengang lå i Rådhusgade, og sende en del telegrammer. Et af de telegrammer, som blev udleveret i København, er jeg i besiddelse af, nemlig det til min onkel *Albert Johansen*. Det er kommet i min besiddelse ved min konfirmation i København i marts 1918. Sammen med lykønskningen fra min onkel Albert var vedlagt telegrammet om min fødsel.

De første år af min liv husker jeg ikke så meget af, men jeg har fået fortalt noget, blandt andet at jeg er hjemmedøbt, og det skete 2. juledag den 26. december 1903 i hjemmet Bov Landevej nr. 11. Juletræet stod med sin pynt af Dannebrogsg-flags, men præsten nægtede at døbe mig, førend samtlige Dannebrogsg-flags var pillet fra træet. Mor og Far måtte bide i det sure æble og pille dem ned. To af disse flags har jeg endnu, og de pryder hvert år vores juletræ.

VORTER, SPORVOGNE OG OLDENBORRER

I 1907 flyttede familien til Åbenrå chaussé nr. 8, 3. sal t. h. Fra denne lejlighed kan jeg huske enkelte ting. Vi havde altan til baggården med udsigt til fjorden, og derfra kunne jeg se skibene. Man kunne også se skibsværftet. I stuen til venstre boede en blikkenslager, som havde værksted i gården. Denne blikkenslager hjalp mig med at fjerne mine vorter på fingrene. Han brugte saltsyre; nej, hvor det sved! Men vorterne forsvandt. Han lavede mælkespande, og på dem blev der loddet nogle flotte messingnumre, som var ca. 6 cm høje. Disse numre gav han mig nogle stykker af, hvad jeg var meget imponeret af.

Til gaden var der også en altan, og det morede mig at se sporvognene køre forbi. Jeg mærkede mig numrene på sporvognene for at kunne se, når de kom tilbage fra endestationerne. Derved kunne jeg få at vide, hvor lang tid, det havde taget. Når vi kørte med sporvognen, ville jeg helst stå foran hos vognstyren. Ganske vist havde jeg set sporvogne i København, når vi besøgte familien, men her i Flensborg var det noget helt nyt med de elektriske sporvogne.

Jeg har nogle postkort fra stormfloden den 31. december 1904, hvor man ser en af hestesporvognene passere gaden ned til værftet. Dette kan jeg na-

Åbenrå chaussé sommeren 1908. Blandt børn og voksne står yderst til højre Knud, 4 år, og hans broder William Johansen, lige ved 14 år. Huset til højre er Åbenrå chaussé 8. Den elektriske sporvogn kom til Flensborg i 1907. Indtil 1914 var Flensborg en teknisk foregangsby, men har siden da været bag efter udviklingen, også i forhold til de mindre byer i Nordslesvig.

turligvis ikke huske, men min broder *William* sagde, at det var vel nok synd for den stakkels sporvogn. Hesten tænkte han ikke på.

Af gamle postkort kan jeg se, at vi havde en ung pige, som hed *Dora Elbeling*, som hjalp Mor i hjemmet, og som passede mig, når Mor var på besøg i Danmark.

På den tid var skovene og navnlig bøgeskovene omkring Flensborg plaget af oldenborrer, som vi kaldte Maikäfer på tysk. Jeg kan huske, at vi drenge samlede dem i Frue Skov i store skotøjsæsker, som i et hjørne af låget havde et rundt hul, der var lukket med en prop. Oldenborrerne havde forskellige farver i følehornene. Nogle blev kaldt „kejsere“, andre „konger“, og nogle blev kaldt „bagere“, fordi de var hvide på følehornene. Når vi kom hjem fra skoven med æsken fyldt, stillede vi drenge os ud på altanen og lod med mellemrum oldenborrerne flyve ud af æsken. Så blev de under flugten ædt af de store fugle som krager og måger.

BOV LANDEVEJ 7

I 1910 skete der en hel del. Vi flyttede til Bov Landevej nr. 7, 1. sal t. v., og

samtidig skulle jeg begynde i skolen, og det blev overrealskolen, som lå på højden vest for byen, nord for musæet og øst for den gamle kirkegård. Når det var dårligt vejr, tog jeg sporvognen fra Bov Landevej til Helligåndsgangen ved den danske kirke. Men det var ikke altid, at jeg kom med sporvognen. Så gik det i løb ad Nystaden og op ad Junkerhulvej og videre til skolen. Jeg husker ikke noget særligt fra de første tre år i skolen, bortset fra, at vort klasseværelse lå i en træbygning for sig til venstre bag ved hovedskolen. Også min broder William gik i denne skole.

Billedet af vor dagligstue på Mormors 70 års dag er fra Bov Landevej nr. 7. Stuen stod ikke alene til pynt, men blev brugt flittigt. Når middagen var spist, rykkede man ind i denne stue til kaffen, og Mor underholdt os med sit klaverspil.

Lejligheden bestod af tre værelser til gaden. Længst væk fra gadedøren var soveværelset, hvor telefonen var anbragt, for Far hørte til de få hundrede i Flensborg, som havde telefon. Han fik den allerede i 1906, for den var absolut nødvendig for hans arbejde, da han til en hver tid skulle kunne kaldes til værftet eller rådspørges, hvis der opstod vanskeligheder. Til gården var der køkken, badeværelse, en mindre stue med altan og et værelse til børnene. På trappeafsatsen ud til gården var vores eget kloset anbragt, et rigtigt gammeldags lokum, med savsmuld.

HJEMMETS OMGANGSKREDS

Det er fra Bov Landevej 7, at jeg husker mest. Der blev spillet l'hombre eller whist sammen med familien *Billum*. Morten Billum var ansat på værftet og var flyttet til Bov Landevej 7, 3. sal t. h. Endvidere kom redaktør *Peter Simonsen* med frue og lærer *Terkelsen* med frue fra Turnergade nr. 6 samt min broders ven, *Fred Deane*, som var engelsk statsborger. Endvidere familien *Lyck* fra Sønderborg og redaktør *R. P. Rossen* og hans kone fra Flensborg. Jeg kan huske, at de satte stor pris på deres romtoddy, og at min mor underholdt gæsterne med sit klaverspil.

Mor var meget dygtig til at spille, og det var en stor nydelse. Mor har sikkert fået mange ensomme timer til at gå med sit spil. Far var jo meget på rejse, og selv om vi tit havde gæster fra Danmark, har hun ofte følt længsel efter Danmark. Jeg kan huske hende dagligt ved klaveret.

Hvad der ellers blev talt om ved deres sammenkomster, ved jeg ikke, da jeg som regel ikke fik lov at være oppe, men jeg vil vove at påstå, at politisk har det ikke været, men derimod har de haft det meget fornøjeligt, da mine forældre var meget selskabeligt anlagt og var i besiddelse af et strålende humør. Når Mor var på besøg i Danmark, som regel i Roskilde, tog alle de unge fra vennekredsen sig af Far og os drenge.

· ILDEBRAND OG GALE STREGER

Bag ved husets gård på Bov Landevej 7 var der små haver, en til hver familie i huset, og der legede vi drenge og piger. Vi havde et lysthus, og min far havde fået gravet nogle pæle ned, så vi kunne lave gymnastik og gynges. Lærer *Brüning* boede i stuen t. h. Hans to døtre og viceværtens datter, *Mariechen Olsen*, var mine bedste legekammerater og de mest trofaste.

I haven havde vi megen morskab. Vi havde lavet en stor hule, som var dækket med en stor jernplade. Engang sad vi drenge dernede. Så fandt vi på, at det kunne være sjovt at prøve på at ryge, men hvorledes fik vi fat på noget at ryge? Jeg gik op i lejligheden, fandt Fars cigarkasse og huggede en cigar til hver. Rygningen begyndte, men ak og ve! Røgen silede ganske stille op af hulen, så da min mor tilfældigt kiggede ud af vinduet, troede hun, at vi havde lavet ildebrand, og hun kom styrtende ned, rædselslagen. Hvad der senere skete, husker jeg ikke, men jeg er ikke i tvivl om, at jeg blev straffet, da Far kom hjem.

Gale streger lavede jeg som andre drenge. Jeg havde en gang skrevet ønskeseddel til min fødselsdag. Jeg havde et legetøjstog, som skulle trækkes op, og hertil hørte nogle skinner. Jeg havde et katalog fra en forretning på Holmen, som lå skråt over for det gamle rådhus. Heri havde jeg set en skitse til et skinneanlæg, og det kunne jeg godt tænke mig engang at få komplet, og derfor ønskede jeg mig to skiftespor. Mor bad mig gå med sig i forretningen, for at jeg kunne fortælle, hvad det var, jeg ønskede. Jeg skal love for, at jeg mestrede det tyske sprog bedre end Mor, for medens Mor så på andre ting i forretningen, talte jeg med ekspedienten om det store anlæg i kataloget, jeg så godt kunne tænke mig. Resultatet var, at der kom en stor pakke med hele anlægget hjem. Sikken ballade der blev! Far beholdt pakken, men den blev delt ud til jul og flere fødselsdage frem i tiden.

Far gik ofte om søndagen ned på værftet for at se, om der var noget nyt med posten. En dag var jeg også med, klædt fint på i hvidt matrostøj, og medens Far var på kontoret, gik jeg alene nede på pladsen. Der lå en kulbunke, og den skulle jeg op på! Så da vi skulle gå hjem, var tøjet ikke mere hvidt. Sikken endefuld jeg fik! Så hjem og få rent tøj på, for vi skulle ud at køre med vognmanden.

KARRUSEL OG KONFISKEREDE KÆLKE

Da Far lejede lejligheden på Bov Landevej nr. 7, fik han værten, som boede i stuen t. v., til at fjerne en del af brostenene i gården, således at der var en firkant udelukkende med jord. (Denne plet eksisterede endnu ved mit besøg i Flensborg i efteråret 1970). Den brugte vi til at lege på, og jeg lavede en karrusel. En pæl i midten og to firkantede stykker brædder anbragt i en vinkel på ca. 30°, forbundet i den modsatte ende med et bræt og for enden to hjul fra en gammel barnevogn, et på hvert af de to brædder.

Om vinteren var Bov Landevej herlig at kælke på for os drenge, men når politiet kom, var det om at råbe vagt i gevær og så se at komme væk i en fart. Ved det første sving på vejen var der en græsmark, som gik helt op til en mølle. Det var også en yndet kælkebakke. Græsmerkens ejer syntes, at der engang blev for mange til at kælke, så han tog kælkene fra os. En flok på 6–8 drenge stillede tudende uden for døren til vores lejlighed, og da Far lukkede op og spurgte, hvad der var i vejen. „Vores kælke er taget!“ Far drog straks med os op til ejeren af græsmarken, som lige skulle til at sætte ild på kælkene. Far gjorde vrøvl og skældte ham ud, som en tysker kan bedst, og vi fik vore kælke tilbage.

SCHARNWEBER

En ting her fra Bov Landevej nr. 7 står meget tydeligt i min erindring: den kære, elskelige hr. Scharnweber fra værftet. Når jeg nu ser og læser kort fra ham, kan jeg blive helt vemodig ved tanken.

På skibsværftet var der somme tider overskud af tømmer. Det blev nogle gange bragt hjem til os, og så kom hr. Scharnweber og øksede det i mindre stykker og stablede det op i kælderen. (Se fru Svenssons beskrivelse af, da hr. Scharnweber øksede sig selv i benet på side 224! Min mor kunne ikke tåle at se blod, så derfor var hun glad for fru Billums hjælp). Jeg var meget gode venner med ham, for jeg syntes, at han var noget af det mest rare. Min moder var også glad for ham, for når han efter endt arbejde i kælderen fik mad og kaffe af Mor, så fik de sig en sludder på dansk, for han kunne dansk.

Jeg fik hr. Scharnweber til at hjælpe mig med mange ting, og jeg må sige, at jeg udnyttede ham. Blandt andet havde jeg selv lavet en legevogn. Så skete det, at en af akslerne knækkede. „Det skal jeg nok ordne!“ sagde Scharnweber. „Jeg tager den med på værftet“. Vognen var pyntet med to Dannebrogsglæder foran, og de blev ikke taget af, da Scharnweber drog af med vognen. Uheldet ville, at han mødte Far i porten til værftet, og Far skulle lige til at skælde ud, men så sagde Scharnweber, at det var lille Knuds vogn, som han havde lovet at gøre i stand. Til alt held for mig kom de begge to til at grine.

FRUE SKOV

I Frue Skov kunne jeg godt lide at komme. Den var så smuk, nydelige renholdte gange og den store restaurant midt inde i skoven. Der var koncerter søndag eftermiddag. Man drak kaffe eller chokolade med masser af flødeskum og fine flødeskumskager til. Jeg tror, at min hang til flødeskum stammer fra den gang. Den er ikke blevet mindre, men jeg indrømmer, at så lækkert som den gang, er det ikke mere. Endnu synes jeg, at man kan finde lidt af den gamle stemning, når man besøger konditori *Preusser* på Storegade.

Efter besøget i restauranten drog vi en tur rundt om søen eller helt ned til

Familien Johansen i Frue Skov. De voksne er fra venstre: fru Brack, Roskilde. Fru Anna Johansen f. Culmsee. Hendes mor fru Culmsee, Roskilde. Driftsingeniør William Johansen. Drengen yderst til venstre er en tilfældig legekammerat af Knud Johansen, som står forrest.

den yderste ende, hvor jernbanen ligger, og hvor togene kørte nordpå. Fra min barndom har jeg et billede visende komponist *Schmidts* mindsten i Frue Skov, og i efteråret 1970 opdagede jeg, at de små sten i omkredsen er til minde om de forskellige sangforeninger i Flensborg. Ved dette besøg blev jeg meget bedrøvet over at se Frue Skovs udseende, ingen pæne stier, alt syntes at være i forfald og navnlig stenene fra sangforeningerne, som dog må have en vis betydning for Flensborgs historie. Fru Kati Svensson har fortalt, at det var her de unge sværmede og skar deres navne i bænken. Når man gik på vejen til Frue Skov, lå der til højre en stor mark, som om vinteren var fyldt med vand. Der løb vi på skøjter, når vandet frøs til is.

OVERREALSKOLEN

I foråret 1914 kom jeg i en ny klasse, sexta. Det var i hovedbygningen på hjørnet lige over for museet. Nu da forskolen var overstået, skulle der tages fat på helt nye opgaver, men det kneb med at følge med. Senere hen i livet er jeg blevet klar over hvorfor, for jeg havde tysk i skolen og dansk i hjem-

met, og min mor kunne ikke meget tysk, og Far, som kunne tysk, havde travlt på værftet. Når Mor og Far var ude at rejse, kan jeg se af de kort, de sendte hjem, at de beder min broder hjælpe mig med lektierne, men da han er ni år ældre end jeg, er det nok blevet så som så med den hjælp. Han har nok haft andre interesser. Jeg kan i hvert fald ikke huske, at han hjalp. Derfor blev mine tyske stile en blanding af dansk og tysk. Ordstillingen i en sætning er jo forskellig på dansk og tysk.

Vi havde sangundervisning, og da jeg ikke ejer en eneste ren tone, lod jeg altid, som om jeg sang, ved at bevæge læberne. Så skete katastrofen! Der skulle være fest i aulaen, og nogle drenge skulle udtages til koret, og jeg kom med. Under sangen brølede jeg løs, så godt jeg kunne; det var pivende falsk, og dirigenten stirrede på mig, alt imedens han med sin hånd dækkede sin mund som tegn til, at jeg skulle holde op. Taktstokken pegede ud til højre mod mig, og fra den dag fik jeg den dårligste karakter i sang.

I denne klasse var der dog en dag, da jeg var den vigtigste person. Skibsværftet havde fremstillet nogle kaproningsbåde, som blev overdraget nogle af skolerne til brug for de ældste elever. Det vakte stor bestyrtelse, da de en morgen var væk fra deres sædvanlige plads. På skolen var der en, der kom i tanker om, at Far havde en søn på skolen, og det var mig. En af lærerne bad mig om at gå på skibsværftet for at spørge min far, om han vidste, hvor bådene var. Jeg fik altså fri og gik på værftet for at finde Far, men der var dokprøve midt ude på fjorden. Jeg fik udleveret en tragt på en halv meters længde, som jeg kunne tale i. Mit spørgsmål til Far gungrede tværs over fjorden. Far hørte mig og fortalte, at bådene var revet løs fra fortøjningerne af den stærke blæst, og at de nu lå på værftets grund.

FARS STILLING PÅ VÆRFTET

I *Flensborg Avis* for den 30. september 1913 er der en beretning fra generalforsamlingen på skibsværftet. Her hedder det blandt andet:

„Kommerceråd *Hübsch* udtalte, at de flensborgske redere ikke gerne lod deres skibe optage i den herværende dok på grund af den behandling, der blev dem til del. Rederne ønskede ikke at lade sig behandle med overlegenhed. De ønskede imødekommen fra værftets og særlig fra den mands side, der ledede dokarbejdet. (Det var min far).

Theodor Scheld af Hamborg: Hvis det er samme mand, der fremsatte en rigelig nedsættende bemærkning om mig, da jeg i fjor kritiserede værftets indretninger, ville det være på tiden, at denne herre, der tilmed lægger et antitysk sindelag for dagen (!) forsvinder herfra. (Udråbstegnet er vist nok *Flensborg Avis's*, som har beretningen fra *Flensburger Nachrichten*).

Formanden (tidl. rådmand *C. G. Andresen*): Ingeniør Johansen er til stor gavn for os, og vi har en anden mening om ham. Det er den første klage, vi hører.“

Hertil er der at sige, at der er noget om dette, at min far ikke var særlig diplomatisk. Han sagde altid sin mening ligeud, om den så faldt i god jord eller ej. Men jeg tør sige, at han var meget afholdt på værftet og blandt sine folk. Også afholdt af værfterne og rederierne i Hamborg, hvilket vi har mange hilsener og beviser på, gemt af mine forældre.

På værftet havde Far oprettet et brandkorps. Ved en storbrand var Flensborgs eget brandvæsen til gilde og var ikke helt egnet til at gå i aktion. Derfor måtte der sendes bud til værftets brandkorps, som straks kunne rykke ud. Til tak fik min far en meget fin krystalkande med sølvvlåg og -hank med hans navnetræk WJ i låget og med indskriften: „Für thatkräftige Beihilfe bei dem Brande am 31. Januar 1904. Die dankbare Firma P. P. Schmidt“.

KRIGSUDBRUDET 1914

Så kom slutningen af juli 1914 med de hektiske dage. Jeg husker, at en tidlig morgen ringede telefonen, som stod i Mors og Fars soveværelse. Det var portneren på værftet, der fortalte, at uden for porten stod et hold soldater, som skulle ind for at slibe bajonetter. Far skyndte sig ned på værftet. Kaptajnen for kompagniet forlangte at komme ind på værftet og få sat slibestenene i gang. Soldaterne skulle selv slibe bajonetterne. Det gik ikke; de blev slebet helt skæve. Kaptajnen forlangte nu, at sliberne blev hentet hjemme, og disse kom så, og med en soldat på hver side; den ene rakte bajonetten til sliberen, og den anden soldat modtog den færdige bajonet.

I årene før den første verdenskrig havde jeg i vort hjem hørt samtaler mellem Far, Mor og vore gæster om, at nogen større krig blev der aldrig mere, thi arbejderne og deres parti ville nægte at gå til fronten. Jeg kunne derfor ikke rigtig få ind i mit hoved, hvorfor sliberne havde stillet sig til rådighed for hæren.

En anden morgen i de første augustdage blev Far ringet op fra værftet om at komme med det samme. Uden for værftet stod en officer, der forlangte, at Flensborg Skibsværfts bugserdamper og et andet skib omgående skulle afgå til Sønderborg og slæbe pontonbroen ned til Slien; man var bange for en landgang på Als. Det skete imidlertid ikke, så nogen tid efter kom broen tilbage til Sønderborg.

Det var slemme dage i august 1914, og jeg ved, at samtlige unge i min broders klasse meldte sig under fanerne mod, at de fik deres afgangsbevis uden at gå op til eksamen. Næsten hver anden dag fik vi mindre drenge fri fra skole, fordi en større fæstning var faldet i tyskernes hænder.

MIN BRODER BLIVER INTERNERET

Min broder William var som nævnt født i Middlesborough og var derfor, foruden at han var dansk statsborger efter sin afstamning, tillige engelsk borger efter sit fødested. Det vidste meget få, og familien tænkte ikke særlig

William Johansen.

meget på det, for han var kun 6 uger gammel, da han forlod England. Men politiets kartotek havde en bemærkning om, at han var englænder.

Og da krigen brød ud, blev alle englændere i Tyskland interneret i Ruheleben ved Berlin. Også min broder samt hans kammerat *Fred Deane*, som begge gik i overrealskolen i Flensborg, og endvidere bådebygmester *James Mac Carthy*, som var ansat ved skibsværftet. Fred Deane lever endnu og bor i Birkerød. Mac Carthy kom efter 1. verdenskrig til Ford i København og derfra til Köln og nåede at komme til England inden anden verdenskrig.

Min broder kom efter få dage tilbage til Flensborg, idet Far omgående rejste til Hamborg, hvor han på det danske generalkonsulat fik fremskaffet bevis for, at William var dansk statsborger. Da politiet havde hentet min broder, gik Far til hans skolelærer og bad ham om at hjælpe sig, men det ville læreren ikke. Det var dr. *Fritz Graef*, som på det tidspunkt allerede gjorde tjeneste som reserveofficer på en af kasernerne. Da så min broder

kom hjem, da ville skæbnen, at på vejen fra banegården i Flensborg til Bov Landevej mødte de denne lærer, der jo blev lidt lang i ansigtet.

Der var slet ikke noget i vejen for, at Far kunne arbejde videre på værftet.

SPIONER, KOBBERTING OG „MEIN KAISER“

Vi på skolen var blevet advaret af lærerne mod spioner, og hvis vi hørte eller så noget, da omgående melde det til lærerne. En morgen kom så en dreng i klassen og fortalte, at han var kommet kørende med privatbanen fra Lyksborg, og der havde han set to personer stå på vognens platform og fotografere. Stor opstandelse! Læreren gik med drengen til rektor, og senere måtte han fortælle sin historie til politiet. Da læreren havde forladt klassen, kom fantasien rigtig i sving mellem os drenge, og vi blev da enige om, at han mindst havde fortjent jernkorset enten af 1. eller 2. grad.

I tiden fra 1914 til jeg drog hjem til Danmark i 1916, var klassen mange gange ude at samle ind af forskellige ting, og på den måde fik vi nogle fridage. Indsamlingerne var som regel til soldaterne og bestod af bøger, blade, papir, pap og tøj samt julepakker, der skulle gives til en tilfældig soldat. Jeg fik takkekort fra en soldat for min julepakke. Min far og mor ville være neutrale, og derfor skulle jeg deltage på lige fod med de andre drenge i klassen.

Senere kom indsamlingerne af gammelt jern og andre metaller. I hjemmet på Bov Landevej 7 kom en dag værten op til os beboere for at se, om der var kobberting eller andre metaller, som kunne bruges af hæren. Fars og Mors dejlige kobberting røg ved den lejlighed. Til sidst var der indsamling af guld og sølv, som kunne undværes. Læreren fortalte os drenge, at der var nogle, der ville få en jernring fremstillet hos Krupp som tak. Sådan en fik jeg.

En ting står for mig meget tydeligt. Skolens lærere erklærede over for os, at Tyskland og tyskere var det eneste rigtige, og af topfigurer var *kejseren* den eneste ene. Jeg havde en afrivningskalender med et billede af kejseren hængende ved min seng, og når jeg bad aftenbøn, var den sikkert mest rettet til „mein Kaiser“. Men det blev Mor for meget. En dag, da jeg var i skole, havde Mor klæbet et billede af en skov oven på kejseren. Da jeg var kommet i seng – vi havde endda gæster – opdagede jeg billedet af skoven, og jeg hylede som en gal: „Wo ist mein Kaiser, wo ist mein Kaiser? Er ist weg!“ Mor måtte så ud at dampe billedet af, før jeg var tilfreds. Dette viser tydeligt, hvorledes en lærer dengang – og måske også senere – kunne indvirke på et drengesind i en ganske bestemt retning, som det nu passede ind i hans kram.

I stuen på Bov Landevej 7 boede værten, som vistnok var ansat ved *Flensburger Nachrichten*. Han havde fået lavet en trætavle, som blev anbragt

Dagligstue i ingeniør Johansens hjem Bov Landevej 7 1916. De store blomsterbuketter er noget særligt i anledning af, at Johansens svigermøder, fru Culmsee, fejrede sin 70 års fødselsdag. Staffeliet med et stort billede af husets frue med børnene er typisk for tidens romantiske smag. Det store engelske møbel var beregnet til bøger for neden og nips foroven, heriblandt Thorvaldsens »De tre gratier«. Stuen viser middelklassens trang til at have det lige så smukt og rigt som købmændene. Sammenlign med billedet af J. C. Paulsens dagligstue på side 212!

på huset ud til gaden. Den var beregnet til meddelelser om krigen. Når så folk var for hjemgående fra arbejde, kunne de læse om, hvor tyske soldater stod i fjendens land, og om hvor mange kanoner og fanger, der var taget, og om fæstninger og byer, der var kommet under tyskerne.

I krigstiden var det vel muligt at komme hjem til Danmark, men det var meget besværligt. Man skulle anmelde til politiet, når rejsen skulle finde sted, og hvornår vi atter kom hjem til Flensborg. Ved den sidste station på den tyske side – det var Sommersted – var der politi og paskontrol. Alt blev undersøgt, lommer og kufferter, ja Mor måtte engang tage sin støvler af, for at der ikke skulle være spionsager i hælene.

SKOLEN

Som før omtalt gik det ikke så godt i skolen. Jeg blev oversidder i foråret 1915 og gik altså i det nye skoleår atter i sexta.

Af forskellige postkort, jeg fik fra Flensborg, da vi var rejst til Danmark, er der et med en hilsen fra *Svend Johannsen*, som fortæller, at vi har gået

sammen i klassen sexta på overrealskolen. Jeg kan slet ikke huske noget om dette. Det er i grunden mærkeligt, at vi ikke kom sammen privat. Der er også et kort fra *Willy Jessen*, som jeg heller ikke husker. Derimod ved jeg om en *Willi Johannsen*, at han besøgte os i København, da han en tid boede her.

Det er svært at udtale sig om forholdet dansk-tysk mellem eleverne. Jeg tror ikke, at mange af klassekammeraterne vidste, at jeg var dansker, og derfor er det vanskeligt at skelne, om enkelte episoder var drengestreger, eller fordi jeg var dansker. Da jeg engang skulle hjem fra skole, var der anbragt en blækflaske i min hue, og uden at bemærke dette, tog jeg huen på, så blækket løb ned over hår og hoved. Noget fællesskab mellem eleverne var der ikke. Det er muligt, at vi var for unge.

Mellem kammeraterne på Bov Landevej var der ikke noget at bemærke, fordi jeg var dansk. De sædvanlige drengestreger fandt sted. Det var en yndet spørg over for de voksne at bruge en gammel pung, som var bundet til en sytråd. Den blev så anbragt på fortovet, og når en hånd så nærmede sig, trak vi unger fra vores skjul i sytråden. Ligeledes anbragte vi en sytråd på gaslygtens hane. Derfra førte vi tråden langs standen og henover fortovet til et fast punkt ved muren. Når der så kom en gående og rørte ved sytråden, gik lyset i lygten ud, til stor forundring for vedkommende.

Kammeraterne i ejendommen udviste det samme gode forhold før og efter Fars internering.

HANDELSUBÅDEN

I 1915 fik værftet overdraget et arbejde ud over det sædvanlige. Tyskland havde endnu normale forbindelser med USA, som rådede over de krigsvigtige metaller og andre kostbare stoffer, som Tyskland hårdt savnede. Men England herskede på havene, og derfor byggede tyskerne to handelsubåde, „Deutschland“ og „Bremen“. De skulle være uden kanoner og torpedoer, da lasteevnen skulle udnyttes til det yderste. Det ene skrog skulle bygges i Flensborg, mens maskiner m. m. skulle bygges og sættes i skroget i Kiel. Som driftsingeniør fik Far et grundigt kendskab til tegningerne og til arbejdet i øvrigt, som blev tilset af forskellige tyske orlogskaptajner.

FAR BLIVER INTERNERET

Så skete det, at en apoteker fra Danmark henvendte sig til portneren på værftet, om der ikke var en dansker på værftet. Portneren henviste apotekeren til Far. Han ville bede Far om hjælp til at smugle medicinvarer ud af Tyskland. Far sagde nej og bad ham på en meget bestemt måde om at forsvinde. Apotekeren blev senere anholdt af det tyske politi, og derved kom det frem fra portneren, at apotekeren havde talt med Far.

Engang var det en admiral fra Kiel, der gennemgik arbejdet med Far, men

samtalen sluttede med, at admiralen skarpt sagde: „Men De er jo ikke tysker!“ Far indrømmede, hvad hver mand vidste, at han var dansker og dansk statsborger, og direktør *Jacob H. Bauer* – Bredsdorff var da død – gik i borgen for hans pålidelighed, men politiet i Flensborg og admiralitetet i Kiel var åbenbart blevet enige om at arrestere Far i den tro, at han havde udført spionage over for marinen, idet han måske havde smuglet tegninger af undervandsbåden ud af landet. Tyskerne stolede åbenbart ikke på, at Far kunne og ville holde tæt med sin vigtige viden, og Far blev fængslet. Det var muligt for min mor at besøge Far, og jeg har selv været med en gang. Det var i gården til det gamle rådhus. Far gik også ture i byen ledsaget af en tysker, og der har Mor også mødt ham.

HJEM TIL DANMARK

I foråret 1916 blev jeg meldt ud af skolen og sendt til Danmark. Noget senere kom også Mor til København, men rejste straks tilbage til Flensborg, da der fra Far kom et telegram, der lød således: „Bin frei und zu Hause. Brief folgt. William.“ Telegrammet er dateret den 13.12.1916, og jeg har det endnu. Lejligheden på Bov Landevej var tømt for møblerne, som midlertidigt var anbragt i en mindre lejlighed på Bov Landevej 4. Så kom det sværeste: at komme hjem til Danmark med alle vore ejendele. Forhandlingerne med myndighederne tog tid, og Far og Mor måtte endda rejse til Berlin for at få hjælp i det danske generalkonsulat. Først den 14.7. 1917 kom der telegram fra Vamdrup, at „Far og Mor kommer i aften.“ Far blev ikke udvist af Tyskland, men da tilladelsen endelig kom, skulle det ske i løbet af tre dage. Vognmand Møller skulle ordne flytningen, men en tolder stod ved siden af og granskede hver ting nøje. Et stykke karton med et billede af Rhinen, af den slags, der har mange stationer, som man rykker frem og tilbage på ved hjælp af terningskast, fik hans fædrelandske mistanke til at fænge. „Das ist ja der ganze Rhein!“, og han tillod ikke udførsel af en så mistænkelig ting. Vognmand Møller beroligede min mor med, at både Rhinen og andre mistænkelige sager skulle han nok gemme, og straks efter krigen kom der da også en pakke med de savnede sager.

I København blev Far ansat i statens skibstilsyn, hvad hans uddannelse og erfaring gjorde ham vel skikket til.

Dansk dreng uden valg

AF SVEND JOHANNSEN

Når man har oplevet sin barndom i Flensborg i den første femtedel af det 20. århundrede, men aldrig har oplevet at stå over for et afgørende valg mellem dansk og tysk, hverken hvad sindelag eller sprog angår, så har det næppe været den helt almindelige barndom for andre end de fleste af dem, der står på den tyske side.

Heldigvis er det heller ikke nogen enestående barndom blandt dem, der står på den danske side, idet jeg kender tilsvarende eksempler. Men tallet er dog ikke større, end at det må være af interesse at prøve på at gøre rede for forudsætningerne for sådan en barndom, der i hvert fald kun er blevet et meget lille mindretal til del, trods Flensborgs danske fortid.

Denne indledende redegørelse kan imidlertid ikke blive ganske kort, da den må gribe langt bagud og brede sig over en betydelig del af vort fædreland.

FORHISTORIEN PÅ FÆDRENE SIDE

Vi må ud til Frisland, hvor den del af forhistorien begynder, der har interesse i denne forbindelse.

Kreaturhandler *Jens Carstensen*, født 1778 i Stedesand, var den første bærer af familienavnet Carstensen. Hans fader hed *Carsten Poulsen*, født i Stedesand i 1740. Jens Carstensen og hans hustru *Margrethe*, født *Hansen*, fra Klintum, fik tre børn, en dreng *Broder*, min oldefar på mødrene side, og to døtre, *Lucie*, opkaldt efter bedstemoderen, og *Ingeborg*, opkaldt efter oldemoderen. Begge piger blev gift i Flensborg. Lucie døde som enke, 99 år gammel, på det gamle kloster i Klostergangen i Flensborg. Ingeborg, min oldemor på fædrene side, blev gift med snedkersvend *Johan Peter Johannsen*, født i 1812. Sin værnepligt havde han aftjent ved kyrassererne i København. I treårskrigen deltog han ikke som soldat; men da snedkeriet lå stille, drev han og min oldemor et marketenderi, der fulgte med hæren. Deres ældste søn, min farfar *Julius*, der ved krigens udbrud var 8 år gammel, fulgte med dem.

Om de to søskende, oldemor *Ingeborg Johannsen* og oldefar *Broder Carstensen*, har truffet hinanden ved marketenderivognen, ved jeg ikke, men det

er da tænkeligt. Efter krigen vendte familien Johannsen tilbage til snedkeriet i Flensborg.

Min farfar *Julius* blev uddannet som handelscommis og giftede sig i 1869 med den jævnaldrende *Maria Jenner* fra Tarp, samtidig med at han ned-satte sig som selvstændig mægler og agent i Kompagnigade i Flensborg.

Min farmor *Maria* havde i 1864 som 24årig, mens hun var ansat som kokkepige hos chefen for det firma, i hvilket min farfar var ansat som commis, idet han var kasseret som soldat, stået i rækken af de kvinder og unge piger, der ved hærens tilbagetog fra Danevirke gennem Flensborg forsynede de udmattede soldater med forfriskninger.

Blandt disse var dog ikke Dannebrogsmanden, kommandersergent og våbenmester *Broder Carstensen* og hans 14½ årige søn, den lille hornblæser *Julius*, min morfar. De var ganske vist med på tilbagetoget, men 10. regiment, som de tilhørte, marcherede vest om Flensborg til Bov, hvor det overnattede.

Maria havde endda måttet meget tidligt op næste morgen for at smøre madpakker til de soldater, der havde overnattet i høet på hendes husbonds loft.

Efter at hun havde forlovet sig med min farfar, var hun i nogle år kokkepige på en gård i Hinnerup mellem Århus og Hadsten. Hun har kunnet dansk, da hun er dansk konfirmeret i Oversø kirke af pastor *Henningsen*. Sine breve til sin forlovede, „Meine geliebte Julius“, skrev hun dog på meget dårligt tysk.

Måske hænger min farmors ophold i Hinnerup sammen med, at hendes søster *Helene* var gift i Århus med en skræddermester *Baake*. Pudsigt nok er den også i Sydslesvig kendte mangeårige suffløse ved Århus teater, fru *Ingeborg Jensen*, en datterdatter af samme *Baake*.

MIN FARS SØSKENDE

Mine bedsteforældre i Flensborg fik syv børn, to, der døde unge, min far *Wilhelm* (ufatteligt, især da han blev født i 1871, men velsagtens opkaldt efter sine to farbrødre, der begge bar navnet Wilhelm som mellemnavn) og fire piger, af hvilke de tre ældste blev ringforlovet samme dag. Den ældste blev gift – brylluppet blev fejret i Borgerforeningen – med min fars ven, flensborgeren, den senere kendte hamborgske fiskekonservesfabrikant *Brix Hansen* („Brix Hansens Appetitsild“), hvis mor *Mette*, født *Guldager*, kom fra Ridderstræde i Århus, men fik lært plattysk i Flensborg. De boede i Nørregade 61, ved siden af Marietrappen, der hvor nu centralbiblioteket ligger. Den yngste af pigerne, tante *Mary*, blev gift med en mand fra „Kongeriget“ og flyttede i 1909 til Danmark. Hun lever nu som enke i Århus, hvor hun regner med at samle hele slægten til sin 90 års fødselsdag i 1973. Hun er rørig og åndsfrisk og kommer stadig hvert år til Flensborg med de år-

*Bedstefars hus på Duborg, hjørnet af Kongegade og
Riddergade, 1908. I haven forrest i billedet ligger nu
Duborgskolen.*

husianske soroptimister med gaver til Ansgar menighedspleje.

De to andre piger blev gift med tysktalende flensborgere og blev boende i byen til deres død. Den ene af dem startede som enke „C. Negels Dampf-wäscherei“ i sit da næsten tomme barndomshjem, Riddergade 25.

HUSET PÅ DUBORG

I 1882–83 byggede min bedstefar et af de første huse på Duborg banke, hjørnehuset Riddergade-Kongegade, „Bedstefars hus på Duborg“, der i denne beretning vil dukke op adskillige gange.

I hjørnestuen havde „Makler J. L. Johannsen“ sit „Comptoir“, som der stod med store bogstaver på væggen i den lille forhal. Senere gik han over i bankfaget og døde i 1916 som pensioneret bankkontrollør fra Creditbanken. I 1960 fik jeg en hilsen fra redaktør *L. P. Christensen*, der bl. a. skrev: „Jeg har endnu tydeligt for mig billedet af Deres bedstefar, når han var

undervejs ned til banken“, og redaktør *Ernst Christiansen* har engang fortalt mig, at han i sin tid mødte min bedstefar næsten daglig, når de var på vej til henholdsvis avisen og banken. Han var ivrigt medlem af Borgerforeningen og aktiv medarrangør af juletræsfesterne i kongesalen og forårs-børnefesterne i haven ned mod Mølleåen. Dansen omkring det mægtige juletræ og den anstrengende og irriterende „biden til kringlen“ ved forårsfesten står endnu levende i min erindring.

Men Bedstefar var desuden medlem af „St. Nicolai Schützengilde“, der også arrangerede børnefester med „Kringelbeißen“, som vi børn var med til. Blandt de øvrige medlemmer var indtil sin død i 1898 også borgmester *Toosbüy*, der efter hvad der er overleveret i familien ofte skal have klappet Bedstefar på skulderen med ordene: „Du er nu en rar fyr, Johannsen, bare du ikke var så dansk!“

MIN FARS BARNDOMSHJEM

Indtil min fars tiende år lå hjemmet i Kompagnigade, derefter på Duborg banke. Lejligheden på 1. sal blev lejet ud, før århundredskiftet i en årrække til ingeniør på skibsværftet *Leisner* fra Vordingborg, der havde giftet sig med en meget musikalsk Flensborg-pige og hvis børn, deriblandt den senere koncertsangerinde *Emmy Leisner*, voksede op her.

Mine bedsteforældres hjemmesprog var plattysk, der altså var min fars modersmål. Mig har de aldrig talt tysk til, hverken bedsteforældrene eller min far. Jeg har engang spurgt min far, hvor han havde lært dansk. Han mente af drengene i Kongegade, der alle skulle have talt dansk dengang, hvilket jeg stiller mig tvivlende overfor. Fra min fars søster i Århus har jeg da også fået oplyst, at forældrene ofte talte dansk sammen, især når det drejede sig om noget, børnene ikke skulle forstå, hvilket bevirkede, at de efterhånden forstod dansk lige så godt som plattysk og ved omgang med dansktalende familier lidt efter lidt også lærte at tale det nogenlunde. Desuden havde min far sammen med den senere svoger *Brix Hansen* en tid gået til regulær danskundervisning. I hvert fald beherskede min far det danske sprog perfekt, både mundtligt og skriftligt. Men det var rigsmålet, vi talte. Sønderjysk har jeg aldrig hørt talt i min familie.

Min far, der lige som sin farfar ville være snedker, blev af sin far tvunget ind i købmandslære. Som snedker ville han i hvert fald være blevet meget dygtig. Det blev han ikke som forretningsmand. Hans princip var: bedre og billigere end alle andre, og betalingen kan vente til næste gang. Nogen formue ville han efter dette princip næppe heller have samlet som snedker, men vel nok mere tilfredsstillelse og glæde af tilværelsen. Hans ungdomsinteresser var rosport og cykelsport, både på „væltepeter“, der blev brugt såvel på gaden som til opvisninger i „Colosseum“ sammen med *Brix Hansen*, og på datidens racere. En præmiemedalje fra 1893 viser, at 20 km. på

cykel i 35 min. og 43 sek. dengang var en fin præstation. Men han vandt ikke blot præmier, han kom også langt omkring på sin cykel, blandt andet til Fredericia. Men denne dengang så dejlige og idylliske by, min barndoms ferieparadis, må vi nu nærme os fra en helt anden side.

Først må vi dog helt tilbage til begyndelsen, til familien Carstensen i Stedesand.

FORHISTORIEN PÅ MØDRENE SIDE

Sønnen, *Broder Carstensen*, blev født i Stedesand i 1821 og angav ved indkaldelse til militærtjeneste sin stilling som landmand. Han blev indkaldt i maj 1843 og må, skulle man tro, have kunnet dansk, da han blev udnævnt til underkorporal allerede i oktober samme år og til korporal et år senere. Han må have befundet sig vel ved militæret, for han slap ikke uniformen igen, før han blev pensioneret som underofficer.

I treårskrigen var han med lige fra kampen ved Bov indtil træfningen ved Möhlhorst i 1850, og han har muligvis deltaget i indtoget i København, da han efter krigen gjorde tjeneste der. Efter påskeslaget ved Slesvig blev han udnævnt til fourér, efter kampene ved Dybbøl til kommandersergent og efter kampen ved Mysunde til våbenmester. I september 1848 blev han benådet med Dannebrogsmændenes hæderstegn for tapperhed ved Bov, Slesvig og Dybbøl.

Under våbenhvilen blev han i september 1848 viet i St. Hans kirke i Odense til *Anna Lindberg*, en datter af en af Holmens faste stok. Hvorfor vielsen foregik i Odense, ved jeg ikke, men måske kunne han under de herskende forhold ikke slippe derfra. Efter fjendtlighedernes genoptagelse i april 1849 var han atter i felten, mens hans kone antagelig er taget hjem til sine forældre, hvor hun i oktober 1849 fødte sin søn *Julius*, min morfar.

Efter krigens afslutning tjente Broder Carstensen som sergent først i København, boende i Kompagnistræde, senere i Fredericia. Han må have været soldat med liv og sjæl, for sønnen Julius var kun 11 år og 7 måneder gammel, da han blev indrullet som hornblæser, „spillemand“ som det hed, den 1. maj 1861 i 10. infanteri-regiments 4. kompagni i Fredericia, samme kompagni som faderen. I papirerne står der ganske vist, at han var 12 år og 7 måneder gammel, så måske har iveren været så stor, at han blev gjort ældre, end han var. Sammen med sin far deltog han som 14½ årig hornblæser i krigen 1864. De var begge med på Danevirke og på tilbageetoget til Dybbøl. Fjorten dage efter ankomsten blev Broder Carstensen erklæret for utjenstdygtig på grund af en dobbelt lyskebrok og hjemsendt, mens drengen Julius blev tilbage og deltog i forsvaret af Dybbøl skanser og i tilbage-togsfægtningerne på Als.

Fire slægtled 1906. Forrest til venstre: Svend Johannsen, 3 år gammel. Hans moder Elna, f. Carstensen, Bagest til højre: hans morfader, telegrafmester ved DSB i Fredericia, Julius Bendix Carstensen, og hans oldefader, kommandersergent og våbenmester Broder Carstensen.

MIN MORFAR JULIUS CARSTENSEN

I 1866 blev han fra Fredericia sendt til underofficersselevskolen i København, hvor han efter uddannelsen tjente som sergent. Han giftede sig i 1877 med *Johanne Visby* og gik i 1879 over i „De sjællandske Jernbaner“s tjeneste som banemester i Mørkøv på Sjælland. Her fik de den 1. maj 1881 en lille pige, der blev døbt *Elna*, min mor.

Hun blev stærkt påvirket af sin lærerinde *Fred Tholstrup*, datter af sangerpræsten *Tholstrup*, der sang sammen med „den svenske nattergal“ *Jenny Lind* og længe havde vaklet mellem sangertilværelsen og præstegerningen.

Familien Tholstrup var stærkt sønderjysk interesseret lige som familien Carstensen, der jo stammede dernede fra og havde slægtninge der. Endnu efter den 2. verdenskrig deltog den gamle Fred Tholstrup i danske møder i Slesvig, Egernførde og Jernved og skrev hyldestdigte til de danske i disse egne.

I 1891 blev min morfar forflyttet til Fredericia som telegrafmester, og hans far, der var blevet enkemand, kom resten af sit liv til at bo hos dem. Dermed var familien Johannsen i Flensborg og familien Carstensen i Fredericia kommet så nær på hinanden, at gensidige besøg ikke var uoverkommelige. Wilhelm Johannsen og Elna Carstensen mødtes, og det endte med vielse i Trinitatis kirke i Fredericia nytårsaften 1902.

Min far havde i 1898 startet en pipe -og skråtobaksfabrikation på Søndertorv 2, og mine forældre fik deres første – men langfra sidste – bolig i Dorotheagade 29, 2. sal til højre, hvor jeg blev født den 15. oktober 1903, og dermed begynder endelig det, jeg egentlig skulle skrive om.

BARN I FLENSBORG

Jeg må begynde med noget, jeg ikke selv kan huske, men har fået fortalt af min mor. Hun havde af en eller anden grund tankeløst forelsket sig i navnet Otto, lige som mine bedsteforældre m. h. t. navnet Wilhelm. Da jordemoderen, som loven i Tyskland kræver det, straks efter fødslen spurgte, hvad drengen skulle hedde, svarede min mor nok så frejdigt: „Otto“. Det skulle hun ikke have gjort, for jordemoderen hed fru *Abildgaard* og var lige så dansk som sit navn. „Fru Johannsen, hvad tænker De dog på! Vil De virkelig opkalde Deres søn efter den røverbandit til Bismarck?“ Det ville fru Johannsen naturligvis ikke, men hvad så? „Kald ham Svend, så man kan høre, han er dansk!“ Og sådan blev det.

Det var første, men ikke sidste gang, *Bismarck* krydsede min vej, og at man på mit navn kunne høre, at jeg var dansk, fik jeg lejlighed til at konstatere både i tide og navnlig i utide.

BORGERFORENINGEN

Hvad jeg heller ikke selv kan huske, er, at der året efter, altså i 1904, blev spillet „dilettant“ i Borgerforeningen, nemlig „Aprilsnarrene“, og at min mor havde rollen som Madam Rar og var smykket med den senere lærerinde ved Duborgskolen *Marianne Schlesingers* bedstemors franske sjal, mens min far havde rollen som Simon. De udståede strabadser blev af dilettanterne fejret dagen derpå, til hvilken lejlighed der af en nu ukendt forfatter foreligger en vise på hele 11 vers: „En ny og fornøjelig vise om „Hvordan det gik“.“ Hver medspiller fik sit vers, og af navnene fremgår, at blandt andre filialbankdirektør *Marius Lenschau*, skibsværftdirektør *Thomas Bredsdorff*, skibsbygningstekniker *Johannes Fugl*, hr. og fru drogist *Helms* og frk. *Doddy Leisner* som Trine var blandt aktørerne. En fru *Lorenzen* spillede til, og det

er fra hendes datter i København jeg via frk. Schlesinger i sin tid er kommet i besiddelse af visen.

LILLESØSTER OG KAFFETANTEN

Et par år senere flyttede mine forældre til nr. 39 i samme gade, lige over for St. Franziskus-sygehuset, der på det tidspunkt var under udvidelse, og her begynder mine første barndomserindringer. Jeg husker tydeligt tre ting fra de to år, vi boede i nr. 39, men ikke, at jeg der fik en lillesøster. Hun dukker først op i min erindring noget senere.

Jeg husker tydeligt mig selv hængende i armene ned ad trappegelænderet til etagen neden under, gå hen til den højre entrédør og råbe ind ad brevsprækken: „Tit, tit, kaffetante!“ hvorefter en venlig dame lukkede mig ind. Mere husker jeg ikke herom.

Da jeg engang fortalte min mor om dette mærkelige minde, bekræftede hun rigtigheden. I lejligheden neden under vor boede en dame, som Mor ofte mødtes med til en snak over en kop kaffe. Denne dame havde jeg kaldt „kaffetante“.

BEGYNDENDE UVILJE MOD DET TYSKE SPROG

De to andre ting, jeg erindrer, hører vist nøje sammen og vil formentlig efter en dybdepsykologs opfattelse kunne begrunde min livslange kamp for her i vor hjemstavn så vidt muligt at genindføre det fortrængte danske sprog på det indtrængte tyske sprogs bekostning.

Den ene af disse ting er, at byggepladsen på den anden side gaden og de mænd, der derovre foretog sig så spændende ting, tiltrak mig med uimodståelig kraft. Jeg fulgte tiltrækningskraften uden at agte på de skilte, der sikkert allerede dengang skulle sørge for, at sligt ikke skete. Men en af arbejderne, der åbenbart var i besiddelse af en ejendommelig form for kærlighed til børn, forærede mig en klump kit, som han mellem hænderne trillede til en tyk pølse, idet han på tysk forklarede mig, hvad det skulle forestille, mens et par af hans kammerater grinende stod hos.

Jeg ilede glædestrålende hjem, viste min erhvervelse frem for mine forældre og fortalte, hvad det var. Det førte til et strengt forbud mod oftere at betræde byggepladsen, men jeg fik dog lov til at lege med kittet.

Ved leg på gaden eller i gården med en jævnaldrende dreng lærte jeg den næste tyske glose, som jeg om aftenen i min fars nærværelse anvendte over for min mor, hvorefter min far følte sig foranlediget til at give mig smæk plus udtrykkeligt forbud mod oftere at benytte denne glose. Om min mor har forstået, hvad der foregik, ved jeg ikke, men så har min far vel måttet finde ud af at forklare hende det. Jeg forstod i hvert fald ikke ret meget af det.

EN FREDELIG BARNDOM

Det kan give mig anledning til at nævne, at det er den eneste gang min far har lagt hånd på mig. En anden truende gang adskillige år senere løb ud i en straffeprædiken med spanskør eller lignende i hånd, skønt en endefuld absolut ville have været på sin plads. Jeg er imidlertid ikke oplagt til at gå i enkeltheder. En tredje gang var det min mor, der brugte hårbørsten på den forkerte ende af mig, og en fjerde gang en lærer, der brugte spanskørret, men det sidste kommer vi til i enkeltheder.

Ud fra mit gammeldags syn, der har lidt svært ved at forstå en del af de moderne opdragelsesteorier, har jeg altså oplevet en særdeles „fredelig“ barndom. Ikke blot fredelig, men så fyldt med gode og lykkelige minder, at det forekommer mig næsten ufatteligt, at mine forældres økonomiske kår kan have været så beskedne, som de efter alt at dømmes må have været, i hvert fald i lange perioder.

DOROTHEAGADE 33

Her boede ikke vi, men familien Kronika, og det er redaktør *Jacob Kronika*, der har fortalt mig følgende, som jeg ikke selv har nogen erindring om.

Dør om dør med Kronikas boede en dansksindet og dansktalende handelsrejsende *Simon Hansen* og hans ligeledes dansktalende kone. Der kom min mor meget ofte med mig ved hånden og lærte på den måde også familien Kronika at kende. Jacob og hans søstre legede ofte med mig, skønt de var en del ældre, og var – efter Jacobs udsagn – meget betaget af mine lange lyse lokker og meget imponeret over, at sådan en lille dreng kunne tale rigsdansk, mens de selv „kun“ kunne sønderjysk.

SØNDERTORV

I 1907 flyttede vi til Søndertorv, hvor min far havde sin pibetobaks- og skråtobaksfabrik, der var installeret med mystiske og spændende maskiner på 1. sal i en baggårdsbygning, hvortil man kan nå gennem huset Søndertorv 2 eller porten Angelbogade 7. Her oplevede jeg et par spændende år, hvorfra jeg har et utal af minder. Blandt andet begyndte jeg her mine siden forøgede skriverier, idet mit første forsøg er bevaret, et ikke særlig vellykket forsøg på at tegne firetaller og titaller efter min fars forskrift. Bladet har følgende påtegning med min fars skrift: „Svends første Forsøg i Skrivning. 20/5 07“. Det var på dansk. Jeg noterer dette, da det ikke altid var tilfældet, og fordi jeg mener, at denne skiften mellem de to sprog viser, hvor stor faren er for det danske sprogs fortrængelse, selv i så dansksindet en familie som min.

MIT FØRSTE VÆRKTØJ

Vor første bolig befandt sig i fabriksbygningen, hvor min far i den ene ende af fabrikationshallen havde fået indrettet en „suite“ på fire værelser på rad,

Søndertorv nr. 2, på østsiden. I øverste venstre vindue Svend Johannsens mor, i det midterste vindue søsteren Inger og Svend Johannsen. Huset er et smukt eksempel på det præg, som den københavnske nyklassicisme satte på Flensborg 1820–50, men huset er væsentligt ældre.

kontor, dagligstue, soveværelse og køkken, der alle havde vinduer ud til en lille lukket baggård, hvortil man kom gennem en låge fra gården. Den er nu muret til. Denne baggård blev i udstrakt grad min lidt halvskumle legeplads i den allerførste tid. Nedhejsning af min mellemmad fra køkkenvinduet er en af de spændende begivenheder, jeg husker fra dette sted.

Da min far var dygtig til at omgås værktøj, fangede det naturligvis også min interesse. En hammer i passende størrelse ejede jeg, men ingen knibtang, mens min far havde to. Som følge deraf var en overgang en knibtang mit højeste ønske, og Far afstod da den ene af sine. Men den var for stor til

mine små næver, og jeg var meget skuffet. Så fik Far en lys ide. På hans kontor stod der en kopipresse. Han tog mig med ind på kontoret, lagde knibtangen mellem pressefladerne og skruede til. Til sidst måtte der skrues meget hårdt og det tog lidt for lang tid. Jeg var ved at forgå af nysgerrighed og utålmodighed, men jeg måtte pænt vente. Endelig mente Far, at det kunne være nok, og pressen blev løsnet. Ud hentede han knibtangen, der nu i størrelse passede lige til mine hænder. Jeg var vildt begejstret, og min beundring for min far steg til uanede højder.

MIN FØRSTE TELEFON

Senere fik jeg også – uden om kopipressen – en legetøjstelefon, som jeg benyttede flittigt, og jeg husker præcist, hvad jeg sagde til indledning ved hvert opkald: „N. Andresen C. S., her fortabmandsbrik.“

Ældre flensborgere husker måske firmaet i Angelbogade, som min far åbenbart stod i forretningsforbindelse med, og „fortabmandsbrik“ er jo let at forstå, når man ringer fra en tobaksfabrik.

JUL OG H. C. ANDERSEN

Fra dagligstuen har jeg kun et eneste minde, et juletræ i julen 1907, det første jeg kan huske, samt en gyngehest ved siden af.

Fra soveværelset har jeg adskillige minder. Billedet af „Påskemorgen ved Graven“ hængende over min seng og medbragt som gave af min mor efter en rejse til Fredericia. Hjemmeskoene i vindueskarmen lørdag aften i adventstiden og den blandede lugt af sutter og chokolade henholdsvis marcipan, når man søndagmorgen styrtede sig over dem. En svedetur i mors seng, indpakket i våde klude om halsen og brystet efter et varmt bad i et zinkbadekar i køkkenet og Mor ved siden af sengen, læsende højt for mig af H. C. Andersens eventyr „Nattergalen“. Jeg har den slidte jubilæumsudgave fra 1905 endnu. På smudsbladet står der: „Jul 1905. Til Svend fra Morfar.“

BISMARCK FOR ANDEN GANG

Opholdet i dette utvivlsomt primitive, men i mindet så hyggelige hjem varede i et par år. Så flyttede vi til 2. sals lejligheden i forhuset ud mod Søndertorv, og sikken en udsigt vi nu havde, blandt andet til Bismarck på Bismarckbrønden med fru Germania tronende i toppen. Det var anden gang, hr. Bismarck krydsede min vej. Eller var det mig, der krydsede hans? Min mor syntes nemlig, det var sundt med en løbetur inden sengetid. Jeg var vist ikke helt af samme opfattelse, men et løfte om en „Groschen“ (10 penning) til min chokoladeautomat, som jeg skal vende tilbage til, fik mig en tid lang til hver aften at løbe over gaden til brønden, tre gange rundt om denne og tilbage igen, mens Mor fra vinduet kontrollerede, at jeg ikke talte galt m. h. t. omgangene.

Bismarckbrønden blev endelig vedtaget i byrådet 6. september 1901. »Formanden krævede afstemning ved navneoprøb, og det viste sig da, at ti medlemmer havde vilje og mod til at stemme mod bevillingen. Der var tretten – et ulykkeligt tal, – som stemte for Bismarckbrønden, deraf mindst ni, som er komne fra Holsten og Tyskland. Af de ti, som stemte imod, er ni fødte i Flensborg eller andre egne af Slesvig. Vore landsmænd ville ikke pånøde deres medborgere en Bismarckbrønd.« Jens Jessen i Flensborg Avis på indvielsesdagen, 1. april 1903. Førstepræst Birkenstaedt holdt festtalen for en forsamling af magistrat og byråd, officerer fra hær og flåde, dommere fra forskellige retter, byens borgmester og rådmænd, embedsmænd af enhver slags samt alle skolelærerne og sagde: »Gid da nu dens bølger af vand daglig vil hviske til os: »Du tyske folk, glem ikke din største velgørers navn!« Flensborg Avis beskrev brønden: »Bismarckbrønden er et rigtigt germansk monument. Øverst oppe sidder en barbenet dame med stor kejserkrone på; det er fru Germania. Nedenunder er der en reliefbuste af Bismarck. Den er nok ikke bleven helt færdig, for en lille knøs (af bronze) mejsler på den endnu. Nede i bassinet er der et par havfruer eller nymfer, hvis det da ikke er tritoner«. Takket være museumsdirektør dr. Fritz Fuglsang forsvandt Bismarckbrønden i 1937. Fru Germania gik i kanonerne under krigen.

Jeg var fem år dengang, og det turde være indlysende, at trafikken ikke var helt den samme som i dag. Blandt andet var sporvognen først året før gået over fra hestekraft til eldrift, så der kørtes endnu langsomt, og af biler fandtes der kun ganske få (den første i 1899), og de kørte også langsomt, selv om jeg ikke mindes at have set nogen.

DEN „ELEKTRISKE“

Mens vi er ved sporvognen kan jeg lige nævne, at jeg husker den dag, den 6. juli 1907, da den hestetrukne blev afløst af den elektriske, og denne ankom til det med flag og grønt smykkede Søndertorv. Min legekammerat *Gerhard Goos*, hvis forældre havde en uldvareforretning i huset ud mod Søndertorv, mens der i den anden butik befandt sig et endnu eksisterende drogeri, „opfandt“ sammen med mig – dog antagelig et par år senere – den kendte leg at lægge en énpenning på skinnen og vente spændt på, at den „elektriske“ skulle komme og køre den flad. I dag undrer jeg mig over denne ødsle sport, for dengang kunne man få et antageligt lakridsstrømpebånd for én penning. Et forsøg på at erstatte lakrids med det lakridslignende produkt i Fars tønner med skrå bekom mig nemlig ikke særlig godt, selv om jeg derved måske opnåede en slags rekord.

CHOKOLADEAUTOMAT OG LANGT HÅR

Jeg lovede at vende tilbage til min chokoladeautomat. Den hang sammen med en for min mor og mig meget vanskelig beslutning. Som det vil fremgå af billedet „Fire slægtled“ fra 1906, var jeg i treårsalderen forsynet med „yndige“ lokker. Da min mor året efter skulle på en rejse til Fredericia, og jeg af en eller anden grund skulle blive hjemme og desuden begyndte at blive „for stor“ til sådan en hårpragt, rejste spørgsmålet om mine lokkers bevarelse sig. Den ældre generation (min mor dog sikkert med inderlig bebrøvelse) gik den langhårede imod – intet nyt under solen – og han blev overtalt til at bøje sig frivillig mod et løfte om en chokoladeautomat med tilhørende indhold samt en daglig 10 penning under Mors fravær for at kunne betjene den. Det var en slags sparebøsse i automatfacon med en stabel små chokoladeplader, der kunne trækkes for 10 penning pr. stk.

Operationen blev foretaget grundigt, det blev straks til „Militärschnitt“, og jeg kan endnu fornemme den følelse af nøgenhed, der fulgte efter. Skønt der ellers er blevet gemt på alt mellem himmel og jord – en svaghed jeg har arvet – så findes ingen gylden lok bevaret.

SAKS OG LANGE FLETNINGER

Det var imidlertid ikke blot mig, der kom af med håret på en uvelkommen måde. Mine yndige lokker havde været for intet at regne mod den hårpragt, min søster kunne opvise nogle år senere. I fireårsalderen nåede håret et godt

stykke ned ad ryggen. Det afstedkom naturligvis hver morgen et ikke yndet børsteri med påfølgende omstændeligt fletarbejde.

En dag blev vor mor forstyrret midt i fletteriet, og da hun kom tilbage, havde min søster snuppet en saks og klippet „alt det uordentlige“, d. v. s. den ene fletning af næsten ved roden. Der var vel ikke andet for Mor at gøre end egenhændigt at klippe også den anden af, skønt „en lille pige med langt lyst hår“ var hendes ønskedrøm allerede under svangerskabet, efter hvad hun selv har fortalt.

FRIVILLIGE TURE

Foruden turen omkring Bismarck gik jeg ofte og frivilligt en anden tur. Det var turen hen ad Holmen, ned ad Nikolaigade til Mølleåen, der siden 1920-erne forløber underjordisk, ad spadserestien under de skyggefulde gamle træer mellem åen og havestakitterne – husene på Holmen havde haver ned til åen – og op ad Angelbogade tilbage til Søndertorv eller ind gennem porten i Angelbogade 7. En periode havde jeg en tromme bundet fast om livet og to trommestikker med, desuden, i hvert fald enkelte gange, en trekantet hat af papir, når jeg foretog denne „march“. Men en af disse ture faldt helt uden for rammerne og blev uforglemmelig.

For det første gik den i modsat retning, for det andet havde jeg ingen tromme med, derimod min lillesøster, som jeg skulle „passe godt på“. Hun havde sin dukkevogn med. På vej ned ad Angelbogade mod Mølleåen skete det usandsynlige. En herre, der passerede os, tog hatten dybt af og sagde højt og tydeligt: „Guten Tag, Fräulein Johannsen, guten Tag, Herr Johannsen.“ Jeg tror ikke, at jeg nogen sinde senere i mit liv har følt mig så stolt og så vigtig, som på resten af denne tur.

KINEMATOGRAFEN „EDISON“

En begivenhed, der hører hjemme i slutningen af denne lykkelige Søndertorv-tid, burde jeg måske fortælle, ikke fordi den viser min stædighed som plageånd, den er jo velkendt i forvejen, men min mors upædagogiske eftergivenhed.

Et lille stykke hen ad Holmen fandtes en biograf, „Edison-Theater“, startet i nr. 47 i 1909. Mor havde været letsindig nok til at tage mig med til en forestilling, der formentlig må have egnet sig for unge i min alder, hvad de vist alle gjorde dengang. Jeg var i hvert fald indstillet på, at det ikke skulle være sidste gang, og så lykkedes det en eftermiddag at få lov til at gå derhen – alene. Men forestillingen passede ikke den unge mand, så han gik hjem igen efter forholdsvis få minutter. At det derefter holdt vanskeligt at opnå ny tilladelse, er naturligt, men det lykkedes altså alligevel en eftermiddag. Ganske vist på betingelser, der skulle tages alvorligt. Jeg måtte ikke gå, før forestillingen var forbi.

Nu må det indskydes, at „non-stop“-forestillinger ikke er en ny opfindelse. Dengang kørte filmen uafbrudt om og om igen, og jeg har senere flere gange set sidste halvdel af en film, før jeg så første halvdel. Måske betød det heller ikke så meget. Men den dag betød det altså, at jeg ikke turde gå hjem igen, for filmen holdt jo ikke op. Jeg skal ikke kunne sige, hvor lang tid der var gået, før jeg opdagede Mor løbe langs rækkerne i biografen for at søge efter mig. Jeg antager, at hun følte lettelse over at få mig velbeholden hjem, men jeg mærkede ikke noget til glæden og mindes ikke, at jeg har været i biografen igen, før jeg var blevet væsentlig ældre.

SANDBJERG

Den lykkelige tid på Søndertorv var forbi i 1910, idet min far overtog tobaksfabrikken „Jacobsen Witwe Nachfolger“ på Sandbjerg, og vi flyttede med til Sandbjerg nr. 29.

Det bedste her var de dejlige spadsereture med Mor og Søster i Johannesalleen, der udgik fra midten af Sandbjerg, stødte til Hillig Watergang og fortsatte i Munketoft. Den førte til den store mølledam, som jeg senere også benyttede til skøjteløb om vinteren. Alleen er delvis ødelagt, delvis forfalden, og søen blev opfyldt i 1920'erne, da den nye banegård skulle bygges.

Ved denne allé lå der kolonihaver. Vi ejede en af dem med lysthus og stald til den gedebuk, jeg havde ønsket mig og fået. Men først da jeg havde smagt på de formentlig tabte rosiner, gik det op for mig, hvordan en gedebuks visitkort ser ud.

NISSEMAND OG DUKKEBARN

Jeg ejede, sikkert medbragt fra Søndertorv, en kæmpenisse, næsten lige så stor som jeg selv. Tidligt lærte Mor os at bede aftenbøn; jeg husker, at den ved overgangen fra Søndertorv til Sandbjerg endnu var ret primitiv. Den drejede sig hovedsagelig om Far og Mor og Lillesøster og Nissemand. Men her på Sandbjerg lærte Mor os at bede fadervor, stykke for stykke, men altid blev der sluttet af med Far, Mor, Lillesøster og Nissemand, for min søsters vedkommende med Storebror og Dukkebarn.

Jeg skulle, mens vi boede på Sandbjerg, egentlig være begyndt på skolegang, men den blev udsat et par gange p. g. a. splejsethed. Jeg kan huske, at jeg fik oceaner af modbydelig, tykflydende gullig levertran.

TOBAKSFABRIKKEN

Men det værste var, at min far havde spændt buen over evne. Jeg husker tydeligt de mange store maskiner, den enorme tromleovn til tørring af tobakken, hakkemaskinerne og pakkemaskinerne og min fars i mine øjne imponerende kontor i det ene hjørne af fabriksshallen. Hvor mange folk der var ansat, ved jeg ikke, men jeg mindes at have set en fremmed arbejder ved

maskinerne. Bedst husker jeg dog kusken, der måske var den samme mand, og som kørte frem og tilbage mellem fabrikken og godsbanegården med fabrikkens hestetrukne fragtvogn, og jeg husker ham naturligvis bedst, fordi jeg ofte sad ved siden af ham på bukken, når han hentede dyre råvarer og bragte mindre dyre færdigvarer. Det endte da også med fallit i løbet af bare ét år. Fabrikken og gedebukken blev solgt, min far startede et agentur og vi forlod Sandbjerg.

TOOSBÜYGADE 25

Vort næste domicil fra 1911–12 blev Toosbüygade 25, en butiksejlighed, der i dag benyttes af en fuglehandler. For at hjælpe på finanserne åbnede Mor her en uldvareforretning, formentlig inspireret af fru Goos på Søndertorv.

Da jeg har en del minder fra „Bedstefars hus på Duborg“ fra denne periode, hvor vi boede så nær ved, tror jeg, det vil være praktisk at tage dem med nu, skønt de første minder om Duborg, blandt andet om den sidste rest af slotsruinen, egentlig hører hjemme i Søndertorv-tiden.

BEDSTEFARS HUS PÅ DUBORG

Som nævnt boede mine bedsteforældre i stueetagen. På 1. sal boede i den periode, jeg kan huske, efter tur en af min fars tre søstre og deres familie. Jeg kan huske, at de alle tre har boet der, fordi jeg ofte var oppe for at besøge dem, når jeg var hos Bedstefar og Bedstemor, og naturligvis legede med de fætre og kusiner, der for tiden boede der.

Dengang strakte der sig fra selve huset en mur i mandshøjde langs fortovet til nabohuset i Riddergade. Muren havde en dør helt op ad Bedstefars hus med adgang til den bagved liggende gård, hvorfra der naturligvis også var adgang direkte til huset. På den modsatte side af muren strakte sig langs hele nabogrunden i Kongegade en lav bygning med et værksted i den ene ende, og som indeholdt vaskekøkken, rullestue med en rulle af den helt gamle slags, hvor overdelen var tynget med kampesten, samt brændselsrum. Langs muren ud til gaden lå Bedstemors indhegnede køkken- og blomsterhave, så selve gårdspladsen, der var brolagt med utilhuggede sten, var ikke ret stor. Blev den for trang til vore lege, fortsatte vi ude i Riddergade eller på Borgpladsen, hvor nu handelsskolen ligger.

Fra huset, især fra 1. sal, var der en pragtfuld udsigt ud over Flensborg fjord, der nu er flyttet over til Duborgskolens vinduer. Hvor den ligger, var der i min barndomstid haver.

BABYLONSK KAFFEBORD

Det kan naturligvis ikke passe, men det står for mig, som om alle de i Flensborg boende medlemmer af familien mødtes i Bedstefars hus næsten hver søndag til eftermiddagskaffe, i hvert fald til op imod 1914. Men når vi

Familien Johannsen i haven på Duborg. 1909. Bageste række fra venstre: Fru Elna Johannsen. Wilhelm Johannsen. Faster fru Cathrine (Tante Tidde) Negel, f. Johannsen. Bedstefar Julius Ludvig Johannsen. Bedstemor Maria Johannsen. Forreste række fra venstre: Kusine Karla Negel. Svend Johannsen. Hans søster Inger Johannsen. Fætter Hans Negel.

mødtes, var vi otte børn og otte voksne før 1909 dog 9 børn og 10 voksne, når alle var tilstede, hvilket næppe kan have været tilfældet. Legen efter kaffen med fætrene og kusinerne var naturligvis noget, vi børn glædede os meget til. Men det for tilbageblikket mest interessante er den babylonske sprogforvirring, der herskede ved kaffebordet.

Legen foregik naturligvis på plattysk, men ved bordet taltes tre sprog, plattysk, højtysk og dansk, alt efter hvem der talte med hvem, og nævnt i den rækkefølge, i hvilken de forekom hyppigst. Medens de to af fastrene, deres mænd og børn kun benyttede de to tyske sprog, benyttede mine bedsteforældre, faster *Mary* og hendes datter *Lise*, min far, min søster og jeg alle tre sprog, medens faster *Marys* mand, onkel *Johannes* og min mor kun talte dansk og gebrokkent tysk.

Mine bedsteforældre talte dansk til onkel *Johannes*, min mor, kusine *Lise*, min søster og mig og omvendt. Indbyrdes og til min far, hans søstre og deres mænd, undtagen onkel *Johannes*, talte de plattysk, men (hvis jeg husker rig-

tigt) højtysk til fætrene og kusinerne undtagen Lise. Min søster og jeg talte derimod plattysk til fætrene og kusinerne og højtysk til tanterne og onklerne med de nævnte undtagelser, medens vi naturligvis talte dansk til forældre og bedsteforældre. Dette i én pærevælling på kryds og tværs over bordet hele barndommen igennem, uden at jeg kan mindes, at jeg er blevet forundret eller blot opmærksom på det. Den første gang, sprogproblemet gik op for mig, kommer jeg til senere.

SØNDAGSUDFLUGTER

Jeg har naturligvis også andre minder om mine bedsteforældre end familie-kaffebordet, først og fremmest en lang række søndagseftermiddagsture og enkelte heldagsture sammen med dem og mine forældre og min søster. De kunne foregå til fods, for min søsters vedkommende formodentlig i klapvogn, for eksempel til Fredshøjen eller „det hvide hus“, restauranten i Frue Skov, hvor vi drak kaffe, mens et orkester spillede fra en musiktribune, der nu er forsvundet. Tydeligt husker jeg, at Bedstefar, når de voksne rejste sig – vi børn var jo længe faret omkring – tømte skålen med hugget sukker i sin jakkelomme med en bemærkning om, at han jo havde betalt for det.

Traveturene kunne også fra sporvejsendestationen i Mørvig gå helt ud til Lyksborg og hjem igen med damperen. Det kunne jo blive lidt trættende for mig, og jeg kan huske, at Bedstefar engang i den anledning forklarede Mor, at hun jo måtte huske på, at jeg måtte foretage dobbelt så mange skridt som de voksne.

Et andet pudsigt minde fra disse ture er, at jeg engang kom til at træde min far op ad hælen, og at han lidt ærgerlig forklarede mig, at et par skos velpudsede udseende først og fremmest afhang af, at tåspidsen og hælen var blanke. Jeg har siden ikke blot elsket at gå ture, men jeg har også livet igennem pudset mine sko selv og altid lagt særlig vægt på hæl og tå.

Andre ture foregik med fjorddamper i selskab med „petutanter“ til Kollund eller andre steder langs fjorden. Desuden mindes jeg to udflugter med charabanc, en gang til Sønderborg, hvor vi besøgte en af min fars søstre og hendes mand, der i nogle år boede der, og en anden gang til Langballeå, hvor vi drak kaffe på Hohenau, der nu er lukket som restaurant på grund af faldefærdighed.

DE FØRSTE SKOLEAR

Mens vi boede i Toosbüygade 25, kom jeg i skole efter påsken 1911, da jeg var 7¹/₂ år gammel. Jeg blev indmeldt i Overrealskole I ved siden af byens museum, en skole med langt over 800 elever og med 40 lærere, hvor jeg startede i „Nona“, d. v. s. 1. klasse, med en herr *Johannsen* som klasselærer. Han kunne tale dansk, selv om han var alt andet end dansk, men han kunne åbenbart af mit navn slutte, at jeg sandsynligvis måtte være det.

Det gav anledning til ubehageligheder, som jeg imidlertid ikke kan gå uden om, hvis billedet af et dansk barn i Flensborg skal blive rigtigt.

FORTYSKNINGSFORSØG

Han havde den vane, når jeg skulle drilles, at begynde med at citere „Sven Duvas fader var sergent“, derefter på tysk at bemærke: „Men du, Svend, er da en god tysk dreng, ikke sandt?“

At vi skulle rejse os op, når læreren talte til os, var i en preussisk skole naturligvis det første, man lærte, og hvor preussisk den blev ledet, giver den i 1972 udkomne mindebog „Chronik – Goethe-Schule – Flensburg“ jo et udmærket indtryk af, selv om Direktor *Lohmann* først overtog ledelsen i 1912.

Men der stod altså jeg og skulle svare. For det havde vi naturligvis også lært som noget af det første, at vi skulle svare, når vi blev spurgt. Jeg gjorde det bare ikke, hvorefter herr Johannsen antydede, at jeg måske ikke så godt forstod tysk, og så gentog han spørgsmålet på dansk. Da det heller ikke fremkaldte nogen erklæring fra min side, henvendte han sig til klassen med en bemærkning om, at sådan en dum dreng, der ikke engang vidste, at han var en tysk dreng, måtte man da le ad („auslachen“), hvilket man så gjorde, naturligvis. Men ikke alle. Der var ligesindede i klassen. De var blot ikke så uheldige at have et så iøjnefaldende dansk navn. Blandt andre var senere bypræsident, grosserer *I. C. Møllers* søn *Traugott* min klassekammerat indtil 1920. Vi legede nu og da sammen i *I. C. Møllers* bolig i Wrangelgade 14, den nuværende bolig for den danske førsteprest.

TYSKE SAMVITTIGHEDSKVALER

Hvor ofte lærer Johannsen har moret sig med at gentage denne forestilling, tør jeg ikke sige, men det var adskillige gange, i hvert fald så mange, at det har bidt sig fast i hans samvittighed, der dog først vågnede – synligt – i 1919/20.

Min mor fortalte en dag i disse år, at hun havde mødt min gamle plageånd på gaden, og at han havde standset hende og spurgt, om hun kunne huske, hvordan han havde behandlet mig. Da min mor havde svaret, at det havde hun nok så svært ved at glemme, sagde han blot: „Og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere“, hvorefter han vendte sig bort og gik.

GODT KAMMERATSKAB

At lærer Johannsens fortyskningsforsøg har givet nogen anledning til drillerier fra kammeraternes side, er en selvfølge. Det kunne ikke være andet. Mit navn udtalte de i forvejen som „Schwenn“, og så var ordspillet „Schwein“ (svin) næsten for nærliggende. Men det har ikke ødelagt mit forhold til klassen som sådan. Om det har jeg kun gode minder, og da mod-

Overrealskolen 1912. 2. forklasse (Octava). I forreste række nr. 2 fra venstre: Rudolf Kanzler. I 2. række yderst til venstre: Svend Johannsen. Nr. 3: Traugott Møller. Nr. 5: Knud Johansen. I 3. række nr. 6 fra venstre: vinhandler Asmussens søn Hans. Læreren er Johannes Hoeck.

sætningerne dansk-tysk for alvor brød frem i 1919–20, var jeg personlig fredhellig fra klassekammeraternes side. Som en af de „førende“ i klassen engang udtrykte det i 1919 i hele klassens påhør: „At du er dansk, det har vi altid vidst. Men alle de andre svinebæster, der nu vil forråde deres land o. s. v.“

Samme stilling har formodentlig et par andre i klassen haft, selv om jeg intet præcist husker derom, *Traugott Møller* for eksempel og *Georg Madsen*, søn af gasværksdirektøren og bror til Ella og Ingeborg, senere fru rektor *Dirks*, samt *Knud Johansen*, søn af driftsingeniør William Johansen på skibsværftet. Georg og Knud var danske statsborgere, men Georg må være kommet ind i klassen på et senere tidspunkt, da han ikke findes på det klassebillede, jeg ejer fra 2. klasse med lærer *Hoeck* som klasselærer.

Som sagt, mit forhold til mine klassekammerater led ingen skade ved lærer Johannsens menneskelige og pædagogiske fejlgreb. Måske bidrog dertil den kendsgerning, at jeg i de første to til tre år kom til at konkurrere om 1. og 2. pladsen i klassen med *Rudolf Kanzler*, der også boede i Toosbüygade og i lang tid var min nærmeste ven. Det var hans mor, der som tidlig

enke oprettede den kendte chokoladeforretning mellem Union-Banken og Rådhusgade.

Pladsordningen i klasserne rettede sig efter de opnåede karakterer, hvorefter eleverne blev nummereret, jeg tror fire gange om året. Nr. 1 sad i bageste række til højre, set fra katederet, og nummer sjok sad på forreste række til venstre. Da vi sad på tomandsbænke, var Rudolf og jeg altså sidekammerater gennem længere tid, uden at det dog lykkedes hverken mig eller nogen anden at fortrænge ham fra hans faste plads.

JUL I BARAKKEN

De første tre år af skoletiden tilbragte vi i en barak med tre klasseværelser. Barakken lå i det sydvestlige hjørne af skolegården, mellem gaden og den siden rejste figurgruppe „Sømanden med den reddede pige“. Langs hele gadens anden side op mod den gamle kirkegård lå tovværksfabrikkens lange skur, Reberbanen, der får betydning i en senere tildragelse. Ifølge en grundplan af klasselokalet, som jeg fremstillede i 1912, var der i klassen tre rækker bænke med seks i hver, altså plads til 36 elever, mens klassebilledet viser 33 elever.

Mens vi holdt til i barakken, fejrede vi klassejulefest, og til indkassering af de nødvendige bidrag fra kammeraterne, til forberedelse af festen og til indkøb af juletræ, lys og pynt blev der valgt en komite, uden lærerens medvirken, og det blev Rudolf og mig, så min position i klassen har der intet været i vejen med. Jeg husker tydeligt, hvor optaget jeg var af de opgaver, dette æreshverv pålagde os.

KNOLD OG TOT

Inden vi forlader Toosbügade 25, må jeg nævne endnu et meget tydeligt minde. Det var min ugentlige tur op ad bakken til boghandlerbutikken på hjørnet af Knuthgade og Borggade med en dansktalende boghandler (*Thomsen?*), hvor jeg hentede „Hjemmet“ og „Familie-Journalen“. „Knold og Tot“, „Buster Brown“ og ikke mindst „Familie-Journalens“ dukketeater til opklæbning og udklip var ugens højdepunkter.

TOOSBÜYGADE 15

Mens jeg gik i 2. klasse flyttede vi påny, til en lignende butikslejlighed i Toosbügade 15. Det andet butikslokale i ejendommen blev benyttet af fotograf *Hinz*. Min mor fortsatte uldvareforretningen. I dag er der en tobakshandel. Fotograf *Hinz* havde lejlighed på 1. sal, og en dag kaldte fru *Hinz* mig op fra gården og forærede mig et æble, troede jeg da, men det var mærkelig loddent og følte helt forkert at bide i, og så smagte det også helt anderledes, end det skulle. Det var mit første møde med en fersken, og det var ikke nogen ren nydelse.

Her oplevede jeg for første gang et skybrud. Jeg husker tydeligt, at vi stod i læ i husdøren under den store ørn og så de tunge regndråber slå mod stenbroen og springe højt til vejrs igen, mens strømme af vand skyllede ned ad den stejle gade.

Stejl var den, som i dag, men dengang kælkede vi på den om vinteren. Det er der næppe nogen dreng, der drømmer om at prøve på i dag. Helt ufarligt var det vel heller ikke dengang, ikke på grund af færdslen, men på grund af stejlheden, og derfor var det dengang lige så forbudt, som det er i dag. Det endte altid med, at vi blev jaget bort og fortrak til de utilfredsstillende bakker i byparkanlægget.

KAGESMULD, IS OG REJER

Om sommeren, især om foråret, var det rulleskøjteløb, vi dyrkede. Det foregik hovedsagelig på fortovet ovenfor det grønne anlæg på skrænten, på Borgfreden og helt hen til Riddergade. På hjørnet af Borgfreden og Borggade bor der stadig en bager, hos hvis forgænger vi utallige gange hentede for fem penning kagesmuld i et stort, hjemmedrejet kræmmerhus. Men den nydelse var dog for intet at regne mod de afskårne ender af napoleonskagestænger, som jeg nød i massevis og ganske gratis i et hjemmebageri, der lå lige overfor os i en hjørnebutik i den sidste bygning inden anlægget. I dag er der en modeforretning. Bageriet lå i kælderen og det ejedes af en ugift dame, *Anna Post*, som min mor sluttede et livslangt venskab med.

Jeg mindes også andre nydelser specielt fra denne periode. Dels de populære iskagevogne, der kørte rundt i byen i farvestrålende kulører, der konkurrerede med vandisens skrigende farver klemt inde mellem to flade vafler som en issandwich. Jeg har lagt mærke til, at de er dukket op igen, men måske har de altid været der, så det bare er mig, der har været borte fra byen i så mange år, 13 år i Danmark, 31 år i Slesvig og nu snart 8 år i Vesterskov med kun ét års ophold i Flensborg fra 1932 til 33.

Jeg ville ikke drømme om at købe is ved disse vogne i dag, men jeg ville hjertensgerne købe mange gange ved nogle andre vogne, der dengang på visse tider af året også kørte rundt i gaderne og i stedet for med en klokke blev annonceret med en kraftig røst „Hoppkrab, friske Hoppkrab!“, altså rejer, og det til 10 penning pr. litermål. Naturligvis upillede, men de smager nu også bedst.

FLENSBORGSKE ORIGINALER

Der var meget, der gik omkring i Flensborg dengang, som man ikke møder mere i de nu så befærdede gader i den indre by. For eksempel de flensborgske originaler, af hvilke der fandtes så mange, at der findes en bog om dem, selv om det kun er en lille bog. Til gengæld er den skrevet af selveste *Gerty Molzen*.

»Abbi Cremeschnitt« til venstre. 1902.

Personligt husker jeg kun to af dem, „*Philip mit de Nack*“, således kaldet, fordi han ustandseligt kløede en stor knude i nakken med håndtaget af sin spadserestok, og „*Abbi Cremeschnitt*“ (napoleonskage), af hvem jeg har et meget morsomt fotografi, taget af en af mine slægtninge, mens en anden står sammen med Abbi med sin åbne pung i hånden. Abbis øjne er stift hæftet på pungen. Udbyttet omsatte han, så snart det var stort nok, i napoleonskager, hvoraf han levede. Det var dog bedre end sprit.

At disse originaler lige som de fulde mænd, man dengang hyppigt så i den indre bys gader, altid havde en hale af såkaldte gadedrenge efter sig, siger sig selv, og lejlighedsvis har jeg ikke dannet nogen undtagelse. Gerty Molzen mener da også i forordet til sin lille bog „*Flensburger Originale*“, at det Flensborg-barn, der ikke har prøvet at løbe bag efter en af disse originaler, er gået glip af noget.

MØLLEN

Min julegave i 1911, mens vi boede i nr. 25, bestod i en omtrent en halv meter høj, sekskantet, rød- og hvidmalet mølle af træ i to etager og med aftagelig møllehat. Min far havde lavet den til mig. Under hatten fandtes en rummelig, lidt skæv tragt af karton, der kunne fyldes med fint sand. Gennem et lille hul i bunden af tragten løb sandet ned i en art vandmøllehjul, der derved blev drevet rundt. På hjulets aksel var møllevingerne sat fast. Ind til 2. etage førte en port med lukkehængsler, hvorigennem sandet kunne hentes ud igen. I stueetagen var der en port og flere vinduer med rigtige vinduessprosser. I toppen af hatten sad der et af de små Dannebrogssflag, der sælges på Valdemarsdagen.

Af denne mølle foreligger to tegninger, udført af mig i december 1912. Den ene tegning, 15 cm høj, er udført med passer og linial. På bagsiden af tegningen findes den førnævnte planskitse af skoleklassen, også udført med pinlig nøjagtighed. Min fars bemærkning om, at en rigtig tegner ikke benyttede passer og lineal, førte til en frihåndstegning af møllen i halvt så stort format og med flyvende fugle omkring. Den er påtegnet af Far, men denne gang på tysk: „Tegnet af Svend 18/12 1912“.

FABRIKKEN

Datoen viser hen til den sig nærmende jul samt til møllens trang til reparation. Men denne gang var min far beskæftiget med at lave en anden gave, så reparationen måtte vente til efter jul. Interessen for den mekaniske mølle svandt også noget, da jeg fik min nye og ganske overvældende gave, et rigtigt, elektrisk drevet fabriksanlæg.

Der var masser af forskellige maskiner – færdigkøbte –, der blev drevet af en elektromotor, der ved hjælp af en drivrem drev en højtliggende aksel med mange drivhjul af forskellig størrelse, der atter ved drivremme var forbundet med de forskellige maskiner. Der var en rigtig afbryder, så maskinanlægget kunne sættes i gang, henholdsvis standses, hvilket sidste min mor satte mest pris på, da virksomheden absolut ikke var støjfri. Desuden var der naturligvis elektrisk belysning, der efter behag kunne tændes og slukkes. Det hele blev drevet af et stort batteri, der stod udenfor og bagved fabrikshallen, hvilket betød, at ledningerne måtte tilsluttes henholdsvis afmonteres, når anlægget skulle flyttes. Min interesse for elektriske anlæg har ikke forladt mig siden. Jeg ordner – næsten – alt derhen hørende selv, langt mere end loven tillader.

DAMPLOKOMOTIVET

Foruden fabrikken fik jeg en anden gave, der var mindre heldig. Af en af mine onkler, jeg mener en af min mors brødre, arvede jeg et damplokomotiv. Almindeligt urværkslokomotiv med tilhørende skinner og vogne havde jeg i

forvejen, men et rigtigt damplokomotiv, det var jo noget helt andet. Det viste sig dog allerede samme aften, at det var en farlig indretning. En af min fars søstre, hendes mand kaptajn *Carl Negel*, der sejlede på England for firmaet Holm & Molzen, samt deres to børn, fejrede julen hos os, og Far og onkel Carl tog sig af lokomotivet, da jeg var optaget af fabrikken. Lokomotivet blev fyret op med sprit, men farten kunne ikke reguleres, så efterhånden som damptrykket steg, satte det mere og mere fart på. Det endte med, at det i svingene rev de efterfølgende vogne af skinnerne, og lod man det løbe alene, endte det med, at det selv væltede.

En skønne dag, da det var væltet, løb spritten ud, og der gik ild i lokomotivet, så al den fine lak blev brændt af. Heldigvis skete der ikke anden ulykke, men uhyret blev låst bort. Først mange år efter fik jeg lov til at prøve igen, men med samme resultat, og så blev det kasseret som uanvendeligt.

KLATREØVELSER

Uldvareforretningen, som min mor drev, havde et lille kontor ved siden af med vindue ud mod gaden. Butikken rummer kun eet minde, hvori jeg selv optræder aktivt. Langs væggene stod høje reoler, næsten op til loftet, med åbne rum til uldgarnsbundterne og de andre uldvarer. En dag, jeg var sluppet derind, følte jeg trang til at prøve mine færdigheder i bjergbestigning, første, men ikke sidste gang. Det lykkedes mig at klatre helt op og få mig klemt ind i mellemrummet mellem reolerne og loftet, da butiksdøren åbnede sig, og en kunde trådte ind, mens dørens kimen tilkaldte min mor. Tableau! Jeg valgte at ligge musestille og var blot bange for, at mit hjertes banken skulle påkalde opmærksomhed. Jeg slap dog ubemærket ned, efter at kunden var gået, og min mor havde forladt butikken.

KANINGÅRDEN

Ud for vinduet i det sidste værelse i den langstrakte lejlighed var der en lysskakt på knap en meters højde. Oven for lysskakten var der en strimmel jord på godt en meters bredde hen til den stejle, næsten lodrette skrænt, oven for hvilken baghaverne til husene i Mariegade lå. Denne jordstrimmel lå ubenyttet hen, og da jeg havde ønsket mig kaniner, havde min far under mit ferieophold i Fredericia i sommeren 1912 benyttet lejligheden til at fremstille et kaninbur, anskaffe et par kaniner og lukke jordstrimmelen i den ene åbne ende ud til gården, så der blev en løbegård. I et brev til mig i Fredericia må han have gjort antydninger og spurgt, om jeg kunne gætte. Det kunne jeg, som det vil fremgå af mit senere omtalte svarbrev. Da svarbrevet er på dansk, har Far sikkert også skrevet på dansk.

Hjemrejsen fra Fredericia var denne gang præget af særlig spænding og hjemlængsel, og kaninburet var mit første mål, da jeg nåede hjem. Der var

to kaniner, og de fik straks lov til at løbe ud, og fremover stod lågen til buret åbent, så de kun benyttede det om natten.

Men senere må naturen være gået over optugtelsen, for de begyndte at grave sig ind i skrænten, og da jeg kom hjem fra Fredericia i 1913, var der en vrimmel af sky kaniner, der som et lyn forsvandt ind i jordhulerne, så snart jeg viste mig. Blandt ungerne husker jeg en grå, en sort og en hvid med røde øjne, som jeg var særlig betaget af. Deres hulegraveri var jeg derimod mindre tilfreds med, da jeg nu ikke kunne få fat på dem.

SKOLEVEJEN

Mens vi boede i Toosbügade, førte min skolevej mig gennem „Burghof“, Toosbügade 11. Her boede en veninde til min søster, som jeg også nu og da legede med, skoleforeningens i 1972 pensionerede skolebogsbibliotekar og Helligåndskirkens mangeårige organist *Betty Skøtt*. Hun har en gang fortalt mig, at hun dengang var så imponeret over, at vor far var „agent“. Det forekom hende at måtte være noget meget fint, ak ja!

I den anden ende af Burghof ud til Mariegade boede en bager, der havde bageri ud til gården. Døren ind til bageriet stod som regel åben om morgenen, og de liflige dufte, der strømmede ud derfra, fik mig ofte til at standse, når tiden tillod det, for at se bagerne arbejde. En lille bagtanke var der nok med i spillet, og den blev hyppigt næret af en affaldsende af en kagestang, så jeg havde to leverandører.

Fra Burghof førte vejen tværs over Mariegade, gennem Liliegyden til Nørregravene, hvor gyden nu fører nedenunder den senere opførte „Landeszentralbank“, videre tværs over Nørregravene gennem Holstengang og Bøckmannsgang til Reberbanen, hvor skolen lå. Området mellem Holstengang og Bøckmannsgang, hvor nu det nye gymnasium ligger, var dengang kornmark, og jeg mindes endnu min betagelse over de blå kornblomster og røde valmuer, der voksede blandt kornet langs hele vejen.

HELLIGANDSKIRKEN

Hvad kirkegang angår, husker jeg, at jeg fulgtes med Mor til dansk gudstjeneste i Helligåndskirken og sammen med min søster til børnegudstjeneste samme steds, men på tysk. Desuden fulgtes jeg et par gange med mor til Frue kirke, idet hun var optaget af pastor *Chalybäus'* forkyndelse. Som ganske ung præst havde han hjemmedøbt både min søster og mig. Kirkelige handlinger på dansk var dengang forbudt.

Desuden har jeg et par år været medlem af Frue kirkes drengekor, men det var nok mest for betalingens skyld. Under prædikenen læste vi romaner. Koret blev ledet af kirkens organist *Steger*, der også var vor sanglærer på skolen, skønt han ikke er nævnt i „Chronik“.

FERIEPARADISET FREDERICIA

I Fredericia boede jo min mormor og morfar, telegrafmester *Julius Carstensen* og hos dem min oldefar *Broder Carstensen*. Ganske vist døde min oldefar i 1911 og min morfar i 1913, og ferieopholdene i Fredericia var begyndt for adskillige år siden, første gang i august 1904 sammen med min mor, så når jeg bringer beretningen på dette sted, skyldes det, at der fra denne periode 1912–13 foreligger en del breve fra mig fra Fredericia til mine forældre og min søster. Fra en af de tidlige rejser til Fredericia sammen med min mor foreligger følgende historie: da vi kom til grænsestationen Vamdrup, skal jeg have råbt: „Mor, her taler de lige som vi derhjemme!“

BLANDET SKRIFTSPROG I BARNEBREVE

Mine barnebrev er skrevet dels på tysk, dels på dansk, min fars breve til mig, især under verdenskrigen, ligeledes, min første korrespondance med julemanden er på tysk, men da havde jeg også lige lært at skrive i den tyske skole. Jeg har aldrig før 1920 modtaget undervisning i dansk og må derfor forbavses over min beherskelse af retskrivningen ved overgangen fra tysk til dansk skole i 1920, da den kun kan være opnået gennem læsning af danske børnebøger, et memento to whom it concerns.

I juli 1912 havde jeg gået i skole i et år og tre måneder og lært at skrive tysk med gotiske bogstaver. Brevene er derfor skrevet med gotiske bogstaver. Intet af brevene fra 1912 er dateret, men skriften og retskrivningen i et fra juli 1913 dateret brev afgør dateringen 1912. Som et yderligere bidrag til det sproglige problem for et dansk barn i Flensborg vil jeg citere en del af brevenes indhold i original retskrivning og tegnsætning, med et „w“, hvor originalen har det.

Den første side i det første brev lyder – og læseren bedes huske, at jeg aldrig har vekslet et tysk ord hverken med min far eller min mor:

„Liebe Mutter.

Ich hab heute ein Kranz auf Ollefars Grab gelecht. Mormor siger, jeig skal skriwe dansk jeg hardet got i Dag er det 6 Juli Morfar og jeg har spaseret og hördt Talen ved Kæmpegrawen“

Brevet slutter:

„Bøssen gier got wer Dag 2 øre i Dag 10 øre.“

„Bøssen“ kommer vi tilbage til.

Det næste brev begynder:

„Ker Mama.

Jeig har vert paa Strandwein og har fanget Krabber til Morfar og har fort 5 øre for Krabberne.“

Et brev til min far begynder:

„Ker Papa.

Jeg har gættet hvad det er, det er nole smaa Kaniner.“

De to breve til min søster er indlagt i hjemmelavede små konvolutter på 6 x 6 cm. På den ene er der tegnet frimærker og det er adresseret:

„Til Inger
fra Svend
Flensburg
Tosbystr. 15“

Den anden konvolut indeholder to pressede og på pap fastklæbede kamilleblomster fra Havnepladsen, der lå lige op ad det sidste hus i Gothersgade ned mod havnen, hvor vi boede.

Det er næsten utænkeligt, at Mormor ikke skulle have hjulpet mig med at stave i hvert fald nogle af ordene, for der er intet forhold i stavningen mellem ordene „ker“ og „hvad“.

Fra det følgende år, da min mor og søster var med i Fredericia, foreligger der kun ét brev til min far, dateret 9.7.13, og det er skrevet helt igennem på tysk og praktisk talt uden fejl, skønt det fylder 37 linier og jeg på det tidspunkt kun havde gået i skole i 2^{1/2} år. Men – på sidste side har min mor føjet en hilsen til på dansk. Hun har altså ikke, som Mormor året før, tænkt på at opfordre mig til at skrive på dansk.

Jeg skal ikke filosofere videre over det sproglige problem. Enhver får gøre sig sine egne tanker, mens jeg går videre med minderne.

DE GAMLE BANEGÅRDE

Alle ferierejser til Fredericia udgik naturligvis fra Flensborg gamle banegård, der lå, hvor nu ZOB ligger. Det kan derfor ikke undre, at den, kold og grim som den var, i min erindring er ombølget af en romantisk duft af spænding og forventning, da rejserne jo skulle ende der, hvor dengang Fyn og Sjælland skiftede, i Fredericia. Der var heller ikke andet at gøre, for nogle hundrede meter længere fremme endte skinnerne i en med håndkraft betjent drejeskive med tremmestakit og låge ud mod Gothersgade. Hvor tit har jeg ikke stået der og ventet på Morfar, der efter tjenestetid skød genvej gennem denne låge, og hvor står han ikke tydeligt for mig med tjenestekasket og den flagrende kappe à la Drachmann.

EN MORMOR MED BEN I NÆSEN

Som regel var det naturligvis Mormors solide skikkelse, der stod på perronen for at tage imod os eller mig, når jeg kom alene. Hun var ikke sådan at løbe om hjørner med og endte som enke da også som undersøger ved socialforsorgen på Frederiksberg. Jeg kan ikke forestille mig, at der er ret mange, der er kommet godt fra at stikke hende en plade.

Mig fik hun hurtigt vænnet af med det og andre misbrug af tungen. Tungen ud, en klat skarp sennep smurt på, tungen ind, munden lukket og blive stående på stedet i stuen i et passende antal minutter.

Jeg ved ikke, om en pensioneret pædagog i 1972 kan tillade sig at anbefale metoden. Men for godt treds år siden var den ganske virksom. Og jeg har bestemt ikke fået mindreværdskomplekser!

Utidig nysgerrighed faldt heller ikke i god jord. Engang havde Mormor lavet fløderand til dessert. Jeg var kommet ud i køkkenet og fik øje på den på køkkenbordet. Den så så indbydende ud, at jeg ikke kunne modstå trangten til at lugte til den. Et lille dunk i baghovedet plantede min næse dybt og uudslætteligt i desserten. Jeg mindes ikke nogensinde i mit senere liv at have følt en sådan trang til at gå under jorden, som da fløderanden blev sat på bordet og de uundgåelige spørgsmål blev stillet.

Om vi da under disse omstændigheder befandt os vel hos Mormor? Det er ikke uden grund, at jeg har betegnet Fredericia som mit „ferieparadis“.

DEN MYSTISKE BØSSE

Jeg lovede at vende tilbage til den i et af mine breve omtalte „bøsse“. Det var egentlig en tobaksdåse af træ, der stod på Morfars rygebord. Han røg lang pibe, men benyttede ikke bøssen til tobak. Det var nemlig en særlig bøsse med forunderlige egenskaber.

Lige fra vi var ganske små, kunne vi hver morgen uden vanskelighed konstatere, om vor opførsel dagen før var faldet i de højere magters smag eller ej. Naturligvis udelukkende af interesse for at få dette oplyst, styrtede vi straks om morgenen til bøssen for i næsten ulidelig spænding at tage låget af. En énøre, en toøre, en femøre, ja en sjælden gang sågar en tiøre kunne vise sig at ligge på bunden, men det hændte ganske vist også, at den var tom. I så tilfælde blev låget hurtigt lagt på, og så lydløst som muligt søgte vi at fjerne os for ikke at møde nogen, der kunne stille det pinlige spørgsmål om bøssens indhold i dag. Vor opførsel blev vurderet kollektivt. Der lå altid ens mønter i bøssen, alt efter hvor mange børn, der var i huset. Min mor havde tre brødre og en søster, så heller ikke på den side af slægten var der mangel på fætre og kusiner.

OLDEFAR

Morfar og Oldefar var statelige mænd, ranke som lys til det sidste, og min oldefar blev endda 90 år gammel. Begge havde fuldskæg, og på et af de billeder, jeg har af Oldefar, bærer han en række udmærkelser: Dannebrogsmændenes hæderstegn, korset for 16 års militærtjeneste og mindemedaljen for deltagelse i begge de slesvigske krige.

Oldefar boede på et værelse højt oppe i huset med et vindue ud mod havnen. Jeg har et billede, fotograferet fra dette vindue, hvor man ser havnepladsen, hvis duft af kamille jeg aldrig glemmer. Jeg kan ikke se kamille uden at komme til at tænke på havnepladsen i Fredericia. Midt på pladsen kommer Morfar gående, og i baggrunden ses havnen og Havnemøllen, hvis

senere ejer jeg i min gerning som voksen skulle komme i så nær kontakt med, den elskelige havnemøller *Petersen*, en af Grænseforeningens mest fremtrædende skikkelser. Billedet hænger nu i kunstnerisk forstørrelse på Havnemøllen.

At min søster og jeg i 1917 på vej til Mormor i København tilfældigt skulle komme til at overnatte i netop dette værelse var en forunderlig oplevelse.

Men tilbage til Oldefar. Jeg vidste dengang ikke så meget om ham som nu, men at han var noget meget fornemt, det var jeg ganske klar over. Som lille, inden skolealderen, oplevede jeg det for mig betagende, at Fredericia regimentsmusik marcherede op foran huset i Gothersgade og gav en pladskoncert, mens Oldefar måtte hen og stå i det ene åbne vindue, og vi andre masede os sammen i det andet. Hvad årsagen var, ved jeg ikke, selv om det er givet, at det skete til ære for Dannebrogsmanden og veteranen fra 48 og 64. Måske foregik det på 60 års dagen for slaget ved Fredericia i forbindelse med 6. juli-festerne 1909, selvom Oldefar ikke havde deltaget i udfaldet fra Fredericia.

Landsoldaten, voldene, Prinsens Port, 6. juli-festerne med optog gennem byen og taler ved kæmpegraven på Trinitatis kirkegård, Bissens smukke og betagende relief ud mod gaden, som jeg altid skulle op og kravle på, krabbefangsten ved Østerstrand, ved havnen eller færgelejet, Strandvejen med udsigten over Lillebælt til Fyn, alt sammen og mere til stikord, der får tanken til at løbe sur i minder og hjertet til at banke af taknemlighed. Ferieparadiset Fredericia!

Men vi skal tilbage til Flensborg og står så i toget og undres over, at Morfars telegrafråde gynger sådan op og ned, mens stemningen svinger mellem sorgen over at skulle forlade Fredericia og glæden over at komme hjem.

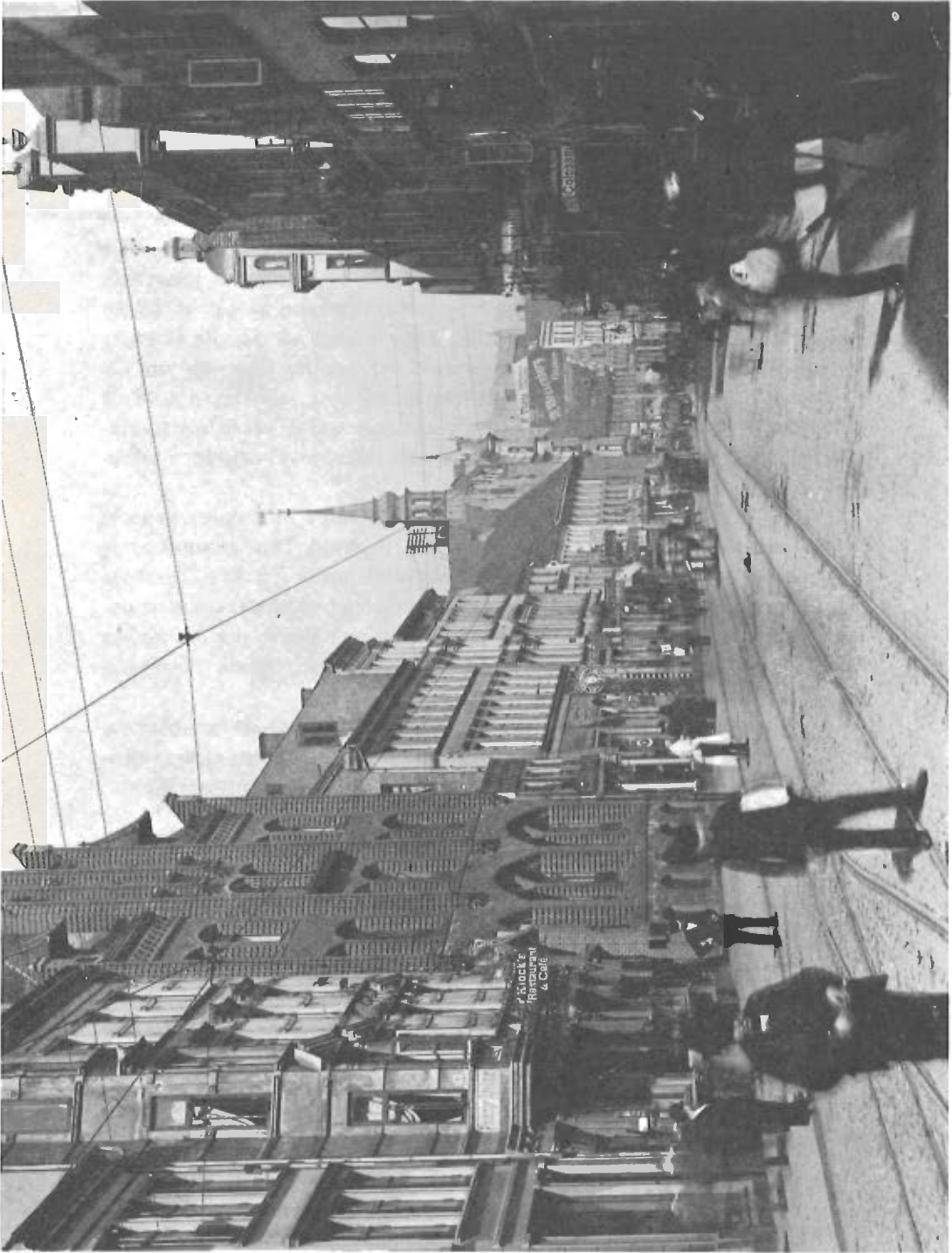
LOTTERIGEVINSTEN OG UDSALGET

Opholdet i Toosbügade 15 endte trist for mine forældre. Jeg slutter det af to meget præcise minder.

Mor og jeg gik ofte en bestemt tur, mens vi boede i Toosbügade, op over Borgpladsen, op ad Dorotheagade, forbi husene, hvor henholdsvis jeg og min søster var født, og ud ad Frueskovvej. Jeg husker Mors sværmeri for en af villaerne på denne vej som sit ønskehus. Turen endte som regel ved indgangen til skoven.

En dag var der stor opstandelse, da jeg kom hjem fra skolen. Far havde på en lodseddel vundet 100 mark, og Mor var „helt rundt på gulvet“. Hun måtte have luft, og da vi havde spist, tog hun mig med på ovennævnte spadseretur, og på hele turen gennem Frueskovvejen og hen til skoven sang hun.

Men gevinsten har åbenbart ikke kunnet redde situationen, for jeg husker

tydeligt et skilt i butiksvinduet ikke længe efter, som jeg fandt vældig spændende. „Konkurs-Ausverkauf“ stod der, og kort efter blev der flyttet påny, igen til et baghus, eller rettere mellemhuset i bogbinder *Rossis* ejendom Storegade 6, hvor vi boede fra 1913–15, og hvor Mor oprettede et „Maskinstrykkeri og Uldgarnslager“ i henhold til en foreliggende regningsformular, der er påtrykt „Kun mod kontant“. Jeg husker dog ikke strikkeriet før nogle år senere.

STOREGADE 6

Der var en gennemkørsel gennem huset til en bagved liggende gård. På syd-siden rejste murene fra nabohuset nr. 4 sig, og på nordsiden var der en sidebygning, hvor der boede en mælkehandler. Gården blev i østenden afsluttet af endnu en bygning, en lagerbygning, ligeledes med en gennemkørsel. Denne gennemkørsel var dog lukket med en tofløjet port med en dør for fodgængere. Bag denne port var der atter en sidebygning mod nord, mens resten var en forfalden have.

GASEDRABET

Fra denne have har jeg det vistnok uhyggeligste minde fra min barndom. En dag, jeg kom derned, stod der to mænd med en gås, der skulle slagtes. Den ene holdt fast på gåsen, mens den anden greb omkring næbbet med den ene hånd og med den anden borede bladet af en lommekniv ind gennem gåsens hovedskal, idet han drejede kniven rundt. Dette syn og den knasende lyd fra kniven var jeg ikke forberedt på, så jeg løb min vej i rædsel, omkring 10 år gammel.

HUSET

Hvad der befandt sig i stueetagen i det af os beboede hus, husker jeg mærkeligt nok ikke. Vi boede på første sal, hvortil der førte en lukket udvendig trappe, samt på loftsetagen med badeværelse og flere andre rum, der må have været ret små og hvortil en vinkeltrappe førte op. Derfra førte så en loftstrappe uden rækværk op til selve loftet. Åbningen til loftet var lukket med en stor lem med kontravægt.

Storegade set fra syd en sommerformiddag 1912. I venstre side en bygning i hanseatisk nygotik fra 1906 tilhørende Vereinsbank in Hamburg og længere nede i gaden den danske Helligåndskirke. Allerbagest over husrækken de nye huse på Duborg banke. Til højre i gaden »Colosseum«, oprindeligt et værtshus i et prægtigt renæssancehus Storegade nr. 12, som blev nedrevet i 1887 og erstattet af den nuværende ejendom med en stor sal i bagbygningen, der nu er biograf. Den havde 1100 sidde- og 800 ståpladser. Balkonen med side- og midterlojer findes endnu.
»Colosseum«s sal var den største i Flensborg.

BRAND

Mellem huset og sidehuset i baggården var der en lav mellembbygning af træ, hvori der befandt sig et „film-atelier“, hvad så siden det var for noget. Film var der i hvert fald, altså biograffilm, for dels har jeg selv set dem, og dels gik der en skønne dag ild i dem, og det var nærmest som en slags eksplosion.

Da „atelieret“ lå lige neden under vore stuevinduer, og vi netop sad og drak kaffe, husker jeg tydeligt de tre ting, der skete næsten samtidig: flammerne der slog i vejret uden for vore vinduer, ruderne der sprang, og gardinerne der begyndte at brænde. Bortset fra at de møbler, der stod nærmest vinduerne, måtte poleres op, skete der ikke yderligere skade hos os.

Jeg husker også min fars reaktioner. Først sprang han hen til vinduerne og gjorde noget med gardinerne (formodentlig rev han dem ned og smed dem ud), derefter styrtede han ned i baggården og hen til en trægarage mellem film-atelieret og mælkemandens hus for at redde sin bil. På det tidspunkt må jeg også være nået ned i gården, for jeg husker, at der var et par mænd, der hjalp Far med at trille vognen helt ned i den bageste ende af gården, og at brandmændene kom og begyndte at slukke.

Lugten af brand og brændte film hang fast i gården, men også i lejligheden, i lange tider. Jeg synes næsten, jeg kan lugte det endnu.

BILEN „PICCOLO“

Jeg vil af forskellige grunde gætte på, at branden har fundet sted i sommeren 1914, da jeg mener, det må være sket, inden krigen brød ud, men også så længe efter indflytningen, at Far har kunnet arbejde sig så godt op igen, at han har kunnet kvittere cyklen til sine ture ud på landet med prøvekuffertene og holde bil. Jeg husker, at han en dag kom hjem og fortalte, at han den dag havde tjent næsten 100 mark.

Jeg har ejet et billede af denne bil, men jeg har ikke kunnet finde det. Den bar navnet „Piccolo“ tværs over køleren, men hvilket mærke det kan have været, har jeg ikke fået undersøgt. Det var en åben bil med et højtliggende sæde til to personer. Den havde naturligvis karbidlygter, en bremsestang på venstre yderside og et stort horn med gummiblæsebold. Den havde ratgear på højre side af rattet, udført i meget solidt messing, og så havde den to yderligere håndtag på rattet, en til gas og en til tænding, og det var gassen op og tændingen ned, når det gik op ad bakke og omvendt nedad. Jeg tror ikke, den havde nogen form for pedaler, og maksimumshastigheden var 30 kilometer. Den kørte med benzol, og skulle den efterses, skete det på et værksted i Klostergangen. Jeg husker tydeligt min stolthed, når jeg på „bukken“ ved siden af Far kørte hen ad Holmen og over Søndertorv til værkstedet.

MIN FØRSTE TUR VED RATTET

Jeg har siddet ved det rat mange gange, når den skulle skubbes ud af garagen. Den skulle jo startes med håndsving, og det foregik åbenbart bedst og sikrest med rigeligt albuerum. Men jeg har også kørt den engang, næsten 20 km, fra et sted nord for Kruså til Lundsbjerg kro kort før Åbenrå, hvor Far gav sodavand, inden han overtog rattet, for nu skulle vi ind på de smalle veje. Jeg mindes ikke, at vi har mødt modgående biler, kun hestevogne, og så så landevejen jo anderledes ud dengang; det var en grusvej væsentlig smallere end i dag.

MIN 10 ÅRS FØDSELSDAG

Vi vender hjem til mellemhuset. På 1. sal var der to dagligstuer med vinduer ud til baggården. Til den modsatte side var der et soveværelse med vinduer ud til en meget smal gård og bogbinderiets store vinduer overfor, ved siden af soveværelset døren til den lukkede, delvis udvendige trappegang, og på den anden side trappen døren ind til køkkenet, der lå lige over gennemkørslen. Mellem køkkendøren og den ene dagligstuedør gik vindeltrappen op til næste sal.

Branden oplevede vi, mens vi sad i den „fine“ stue, hvis vinduer befandt sig lige over film-atelieret. Til den anden stue, hverdags-dagligstuen, knytter sig bl. a. mindet om min 10 års fødselsdag, idet gavebordet var opstillet der. Jeg husker kun to gaver, formodentlig dem, der har gjort mest indtryk på mig, eller også var der ikke flere.

Den ene var et sammenfoldeligt bogstativ, der kunne holde en bog oprejst, f. eks. et atlas, når man læste geografi. I stativet var der dog den dag anbragt en anden bog, nemlig „Max und Moritz“ af *Wilhelm Busch*, altså en tyskskrevet bog. Jeg må derfor rette en ved børnebogsugens åbning i 1971 fremsat formodning om, at jeg lærte Max og Moritz at kende inden Knold og Tot. Det var omvendt.

STILEN TIL „TO LØVER“

Jeg læste ellers fortrinsvis danske bøger, som jeg lånte i en børnebogsamling, der var anbragt i et skab i korridoren hos faktor *Lausten* i Duborggade 29. Desuden ejede jeg selv nogle bøger på dansk, bl. a. „I Brasiliens Urskove“ af *M. F. Egan*. Denne bog havde jeg fået sendt som stilpræmie fra studenterforeningen „To Løver“ i København for en stil om Roskilde Domkirke, skrevet mens jeg var omkring 11 år gammel. Vi holdt naturligvis „Flensborg Avis“, der en gang om ugen indeholdt et tillæg, „Flensborg Avis' Børneblad“, som jeg ventede lige så utålmodigt som „Hjemmet“ og „Familie-Journalen“. Det var i børnebladet jeg havde læst opfordringen til at indsende en stil og løftet om, at enhver indsender ville modtage en præmiebog sammen med den rettede stil. Desværre er både stil og præmiebog gået tabt, men en fortegnelse

over min bogsamling fra 1918 viser, at den på det tidspunkt endnu var i mit eje. Desuden viser fortegnelsen, at af 43 bøger var kun de 22 på dansk.

Selv om det ikke hører hjemme her, er jeg nødt til at advare mod at benytte sidstnævnte oplysning som argument for den opfattelse, at det ikke betyder så meget, om dansksindede forældre forsyner deres børn fortrinsvis med danske eller tyske bøger. Det kan tværtimod blive af afgørende betydning for, hvilket af de to sprog man kommer til at tale med sig selv senere hen.

ROSKILDE OG KØBENHAVN

Når jeg i den alder kunne skrive en stil om Roskilde Domkirke, hang det sammen med, at jeg havde været der sammen med min mor og *Fred Tholstrup*, engang vi besøgte hende i Roskilde. Desuden havde vi et billede af den hængende i vor dagligstue, et billede, der flere gange havde inspireret mig til et forsøg på at tegne den, både med passer og lineal og frihånds.

Fra en enkelt sådan rejse alene sammen med Mor har jeg et par spredte minder, selv om jeg må have været ret lille. Vi har antagelig overnattet i Fredericia, men det husker jeg ikke. Jeg husker kun, at vi over Storebælt, hvor skibet gyngede en del, opholdt os i en kahyt neden under, og at jeg lå på en bæk med hovedet i Mors skød. Jeg husker endvidere, at vi i København blev afhentet af en yderst elegant klædt herre, og at vi sejlede til Østerbro gennem Søerne i en motorbåd med en blank messingskorsten, der kunne lægges ned, når vi skulle under broerne. Den elegante herre var Mors fætter, en dattersøn af Broder Carstensen, *Harald Frost*, der giftede sig eller var gift med filmkongen *Ole Olsens* datter.

FLØDESKUMSKAGER

Men vi vender tilbage til min 10 års fødselsdag, og mens vi er ved en fødselsdag, kan jeg omtale, at vi om søndagen fik konditorkager til kaffen, og at jeg blev sendt i byen efter dem. Men det tog lidt tid for Mor at bestemme sig til, om det skulle være 10 pennings eller 5 pennings kager, lige som det tog nogen tid for min søster og mig at få spist vor kage. Den skulle nemlig absolut først med en teske skilles ad i sine bestanddele, dejgen og de forskellige slags fyld og dekorationer og disse anbringes på hver sit sted på tallerkenen til nogen ærgrelse for Mor, der ikke syntes om det roderi ved bordet, hvorfor vi ofte blev sendt fra bordet for at spise for os selv.

STIVE STRØMPER

I Fars og Mors soveværelse har jeg tilbragt manganen en bitter søndag morgen, og ofte endda en del af formiddagen, når jeg skulle have rene strømper på om vinteren. Jeg var nemlig „sart“, og rent undertøj var ikke mit nummer, for det kløede. Men strømperne var det værste. De var hjemmestrik-

kede, sorte, og nåede til midt på låret, hvor de blev holdt oppe af strømpebånd, altså lige som pigernes strømper, inden de blev fortrængt af strømpebukser. For at gøre emnet færdig, så nåede vore drengebukser til lige under knæet, hvilket man bedes huske, når vi kommer til forbløffelsen over spejdernes bare knæ i 1919.

Disse hjemmestrikkede lange strømper kunne stå selv, så stive var de, og de kradsede, så det var en gru. Jeg kan se mig selv forme strømpen, så den med lidt støtte kunne stå selv, jeg kan se mig ælte den for at få den lidt mindre stiv, kan se mig langt om længe begynde at tage den på – og af igen – og på igen, gå omkring i soveværelset med stive ben, fordi det at bøje knæet i dette hylster var en lidelse. Jeg havde ikke tilladelse til at forlade soveværelset, før strømperne sad, som de skulle, så før eller siden må jeg jo have bestemt mig for at gøre alvor af det.

HEJSEVÆRKET

Den spændende skik fra baggården på Søndertorv, at hejse eftermiddagsmellemmaden ned, blev genoptaget her, når jeg legede med mælkeemandens dreng i gården. Det at se Mor hejse pakken ned fra stuevinduet over porten, selv at løsne den fra snoren og så se Mor hive snoren op igen, det hører virkelig til de uforglemmelige minder. Så lidt skal der til for at skabe lykkefølelse. Et råb fra vinduet: „Svend, kom op og hent dit brød!“ ville vel have været lige så naturligt, men det ville jeg næppe have bevaret som et kært minde.

UHYGGELIGE BEGIVENHEDER OVENPÅ

Mellem køkkendøren og stuedøren førte som sagt vinkeltrappen op til den øvre etage. Der lå straks til venstre badeværelset, hvor min far engang i sidste øjeblik fik reddet Mor fra at drukne på grund af et ildebefindende. Lige overfor lå min søsters og mit soveværelse med lidt skråvæg og et tagvindue. Så var der et ret stort forrum, hvorfra der førte flere døre ind til nogle mindre værelser, hvis anvendelse jeg ikke husker. Jeg husker blot, at et af værelserne var udlejet til en mand. Det gav en skønne dag anledning til en større opstandelse, da det blev opdaget, at han havde smuglet en pige med ind. Der gik bud efter politiet, og manden viste sig ikke igen. Det var dengang.

RØVERREDEN

Fra nævnte forrum førte også trappen op til loftslemmen og naturligvis til selve det store loft med rigtige hanebjælker. På disse bjælker byggede jeg mig af brædder en platform, en slags røverrede, hvortil der førte en rebstige. Platformen nåede helt ud til taget og et tagvindue. Når jeg åbnede dette og stak hovedet ud, havde jeg udsigt ovenfra gennem de store vinduesruder på

Søndertorv i eftersommeren 1914 set mod nordvest. Tysk træ, deriblandt feltkøkkener, hvis skorstensrør får dem til at ligne kanoner, deraf udtrykket »gulaschkanoner«. Fra venstre trediepræstens hus fra 1743, nu førstepræstens hus, og andenpræstens hus samt Nikolaj kirke. Foran den Bismarckbrønden.

den modsatte side, og kunne således overskue en stor del af bogbinderiet og de der arbejdende folk. Desuden kunne jeg se over muren ind i gården til naboejendommen nr. 8.

Det var spændende at indrette denne røverrede, men det var et lidt dødt sted at sidde på lur, så derfor gik jeg til angreb. Jeg havde en lille ærtekanon og prøvede nu gennem vinduet at ramme passanter i naboejendommens gård. Det lykkedes vist ikke. Så begyndte jeg at beskyde de store vinduer til bogbinderiet. Det fandt de sig i i nogen tid, men en skønne dag blev der klaget og min røverrede jævnet med jorden.

Der var imidlertid andre, der var parat til at overtage mine funktioner.

DEN FØRSTE VERDENSKRIG

Den 1. august 1914 var endnu sommerferie, da skolen først skulle begynde den 4. Da jeg i dagens løb kom ned i baggården for at lege med mælkeemandens dreng, overbragte han mig med en meget vigtig mine den spændende nyhed, at nu var der krig. Jeg ville naturligvis ikke tro ham, men fik det bekræftet, og næste dag blev der ikke talt om ret meget andet.

GULD OG MESSING

Det er egentlig forbavsende lidt jeg husker fra det første halve krigså. Det første minde er en afdeling marinesoldater, der marcherede ned ad Rådhusgade, hver med en lille sæk på skulderen. Der blev sagt, at de havde hentet alle bankens guldpenge.

Så husker jeg, at vi fiere gange fik fri fra skole efter en højtidelighed i aulaen, skolens festsal, i anledning af en tysk sejr, og endvidere, at vi fra skolen blev sendt ud i byen for at indsamle guldpenge fra dør til dør. Folk skulle tegne sig for det antal 10 og 20 markstykker i guld, som de var rede til at aflevere mod at få jernpenge i stedet med samme købekraft. Vi indsamlede også tilbud om at aflevere guldvielsesringe mod i stedet at få en jernring med indskrift.

På et langt senere tidspunkt var det ganske andre ting, der blev „samlet“, men foreløbig var det de mere ædle metaller, først guld, dernæst kobber og så messing. Det var dog politi eller militær, der foretog de sidstnævnte indsamlinger, og der var ikke mere tale om frivillig aflevering. Det var husundersøgelse og beslaglæggelse.

I Bedstefars hjørnestue på Duborg stod der en stor kakkellovn, der næsten nåede loftet og virkelig var af kakler. Halvvejs oppe på siden var der en låge af kobber ind til et rum, hvor der kunne stilles en gryde eller kedel, men hvorfra jeg bedst husker duften af stegte æbler. Den låge blev beslaglagt og erstattet med en bliklåge. Men Bedstemor havde også en stor kobbergryde, og den blev ikke beslaglagt, fordi den ikke blev fundet under den kulbunke, hvor den var skjult. Den står nu under mit skrivebord og tjener som papirkurv.

SKOLEGANG I KRIGENS TID

Mens vi boede i Storegade havde min klasse forladt barakken til påske 1914 og var rykket ind i hovedbygningen, hvor der herskede en militær disciplin under Direktør *Lohmanns* personlige ledelse. Jeg har ikke i sinde at frakende ham den form for idealisme, der tillægges ham i den tidligere omtalte mindebog, og der er vist intet i det, jeg fremfører, der står i modstrid til det, der er anført i bogen.

Den militære disciplin, der ordnede indrykningen i bygningen og fordelingen af eleverne i klasserne, fortsatte i selve klassen. Der var vagt uden for døren, der gav signal, når læreren nærmede sig, hvis han kunne komme til det, men hvis opgave det i øvrigt var at rive døren op og stå ret, når læreren var nået dertil. Der blev ganske vist ikke råbt „Achtung“, men den absolutte tavshed, elevernes rejsen sig og træden ud fra bænken og ståen ret ved siden af den i „zackig“ rytme, deres sætten sig i samme rytme, når ordren „Setzt Euch“ gaves, følte nok nærmest naturlig. At så alligevel ikke alle lærere kunne holde samme ro i klassen hele timen igennem er en anden

sag, men jeg mener, at de fleste kunne. Der blev virkelig bestilt noget, og lærerne var dygtige på deres måde.

Det var til 4. klasse, Sexta, vi rykkede ind i hovedbygningen, og det var, mens jeg gik i denne klasse, at krigen brød ud og mange af lærerne blev indkaldt og mange af de ældste elever meldte sig frivilligt. Efterhånden måtte klasserne lægges sammen og skolegangen og dermed undervisningen blev uregelmæssig.

EN OMGANG FRANSK STRAMBUKS

Det, jeg husker bedst fra dette første krigsskoleår, er, at jeg fik min første og eneste endefuld med spanskrør af overlærer *Bardey*. Den stakkels mand blev indkaldt umiddelbart efter og faldt vistnok kun fjorten dage senere som skolens første bidrag til krigergravene. Årsagen til, at han greb til våben overfor klassen, var, at den ikke havde opfyldt hans forventninger i en fransk diktat, et sprog, hvori undervisningen var begyndt i denne klasse. Hvis årsagen da ikke skal søges i krigsnervøsitet. Jeg husker ikke præcis, hvor mange det drejede sig om, men i hvert fald en trediedel af klassen måtte stille op på stribe og efter tur gøre strambuks, hvorefter man så fik lejlighed til at sidde og føle den søde kløe følge den sure svie, og blandt dem altså jeg.

Jeg har siden haft lidt vanskeligt ved at vænne mig til fransk i modsætning til engelsk. Jeg har endnu fra dengang en lommebog halvfuld af engelske „proverbs“, deriblandt den mest uforglemmelige: „The higher the ape climbs, the more he shows his tail.“

BISMARCK FOR TREDIE GANG

Det andet minde er, at Direktor Lohmann fik en ny idé. Han ville – gætter jeg – anlægge et kartotek over eleverne forsynet med deres billede samt meget vigtige oplysninger til bedømmelse af deres fremtidschancer.

Til den ende blev eleverne, i hvert fald i min klasse, en for en kaldt ind på hans kontor, hvor de skulle sætte sig i en stol med klassehuen på (den havde forskellig farve for hver klasse) og med armene lagt over kors foran brystet. I denne stilling blev de fotograferet i brystbillede af ham personlig.

Derefter blev man ført ind i et sidelokale, anbragt ved et bord med papir og blyant og fik besked på at nedskrive sit „Sprichwort“ („Wir Deutsche fürchten Gott, sonst nichts in der Welt“, som Bismarck sagde, eller lignende) og derefter navnet på sin helt. Jeg husker desværre ikke, hvad jeg fandt på med hensyn til „Sprichwort“, for jeg havde næppe noget, men med hensyn til helt var jeg i den gunstige situation, at derom var der ingen tvivl på det tidspunkt. Det var ganske afgjort Tordenskjold. Men hvad kendte tyskerne til Tordenskjold? Jeg vred min hjerne, om tyskerne kunne tænkes at have en lignende helt, og da faldt det mig ind, at Bismarck var den, der blev tiest nævnt. Hans billede befandt sig endda i to udgaver på Lohmanns

skrivebord. Altså skrev jeg „Bismarck“. Det var tredje gang, han krydsede min vej.

Denne bekendelse, der burde have glædet Lohmann, hjalp dog ikke, da jeg i marts 1920 blev bortvist fra skolen. I mellemtiden havde jeg ganske vist også over for skolen præciseret min opfattelse af Bismarck noget nærmere. Men det kommer vi til.

TRIUMF OG TILBAGEGANG

Mine minder fra de følgende skoleår, 5.–8. klasse, Quinta, Quarta, Unter-Tertia og Ober-Tertia kan jeg kun delvis placere på de forskellige årgange, men det er vel heller ikke så vigtigt. Det var jo krigsårene, hvor alt gik på bedste beskub.

Jeg mindes en anden lærer *Johannsen*, også dansktalende, vistnok i 5. klasse. En gang havde vi som hjemmearbejde fået til opgave at tegne et kort over den skandinaviske halvø. Det var lidt af min specialitet på det tidspunkt, og jeg gjorde mig den yderste umage med det resultat, at jeg blev beskyldt for at have kalkeret det af efter atlas. Min forbitrelse blev årsag til et temmelig kraftigt sammenstød med læreren, der blev ved med at fastholde sin beskyldning. Min voldsomme reaktion skyldtes blandt andet, at geografi på det tidspunkt var mit yndlingsfag og lærer Johannsen derfor den af lærerne, jeg satte mest pris på.

Først hjemme kom jeg i tanke om at lægge min tegning over atlasset og holde det op mod lyset, hvorefter enhver mulighed for kalkering viste sig udelukket. Da jeg i næste time demonstrerede dette for lærer Johannsen, fik jeg i klassens påhør en undskyldning med den tilføjelse, at det jo var så dygtigt gjort, at mistanken havde været nærliggende.

Denne triumf kan imidlertid ikke dække over, at jeg i 6. klasse (Quarta), hvor elevtallet ved sammenlægning var steget til 47, var rykket ned i midten af klassen. Det fremgår af en fortegnelse over mine klassekammerater i en bevaret lommebog. Ud for navnene har jeg anført de karakterer, hver enkelt fik i en række fag i løbet af 4. kvartal 1917, altså i tiden fra påske til sommer, da skoleårets begyndelse var flyttet til efter sommerferien. Senere blev det flyttet tilbage til påske igen.

HUNGERTYFUS OG DIAKONISSESANG

At det var gået så stærkt tilbage for mig, hænger måske sammen med, at jeg efter vinteren i denne klasse, kålrabi-vinteren 1916–17, var blevet indlagt på Diakonissestiftelsen med „Hunger-Tyfus“, som det blev kaldt, og hvilket bl. a. medførte, at venstre brystmuskulatur forsvandt, en skævhed, der i begyndelsen af november 1941 bidrog til, at jeg blev kasseret som soldat, selv om det næppe var hovedårsagen.

Fra dette sygehusophold gemmer jeg et minde, der kom til at påvirke mig

Overrealskolens Quinta 1915 eller 1916. Udflugt til Langballeå. I midten med hvid hat den senere pastor Rudolf Muuss. Til højre for dreng med stok: Rudolf Kanzler, Svend Johannsen og Georg Madsen.

resten af livet. En aften sang diakonisserne, der jo dengang var ene om at pleje de syge på dette sted, ude på gangen, mens dørene til sygeværelserne stod åbne. Jeg husker ikke, om de sang flere sange, men jeg husker meget præcis, at de sang „Så tag da mine hænder“, naturligvis på tysk. Den gjorde et uudsletteligt indtryk på mig og har utvivlsomt været medvirkende til den udvikling, der førte til, at jeg senere bestemte mig for at studere teologi for at blive dansk præst i Sydslesvig.

Nu, da jeg sidder og nedskriver disse minder som rekonvalescent efter et nyt ophold på Diakonissestiftelsen, kan jeg ikke nære mig for at medtage følgende. Det er ganske vist ikke et egentligt barndomsminde, men måske et minde fra en begyndende anden barndom.

Mens jeg lå på sygehuset i julen 1971, havde jeg fortalt afdelingssygeplejersken om dette minde fra min første barndom. Aftenen før jeg skulle udskrives midt i januar, blev døren til vor stue åbnet halvt, og lidt efter lød salmen „Så tag da mine hænder“ fra de på gangen lige uden for døren samlede sygeplejersker, der jo ikke var diakonisser. Jeg tror ikke, det er skik, at enhver patient bliver hjemsendt med en sådan hilsen.

SKOLESKOVTURE OG INDSAMLINGSAKTIONER

I en af klasserne havde vi en ung teolog som hjælpeklasselærer, den senere kendte tysknationale præst Dr. *Rudolf Muuss* i Stedesand, der i 1936 hjalp mig med at finde ud af en del af mine forfædres data på stedet. Jeg mindes ham som en flink lærer, hvis religionsundervisning dog afgjort ikke harmonerede med min opfattelse. Hvorfor han ikke var indkaldt, ved jeg ikke.

En eftermiddag tog han os med på en udflugt med damper til Langballeå, hvorfra jeg har et glimrende billede, der dels viser lærerens popularitet og dels et deltagerantal på kun 21 elever. Antagelig hører det så hjemme i Quinta (5. klasse) og året 1915–16, inden vi blev lagt sammen med en parallelklasse. Desuden var ikke alle elever med på turen, da det antagelig var frivilligt. Således mangler f. eks. *Traugott Møller*, mens *Georg Madsen* er med på billedet.

På denne tur vakte jeg opstandelse ved at have medbragt en kasserolle, hvori jeg kogte mine pølser over et bål mellem to sten, adskillige år inden spejderbevægelsen nåede til Sydslesvig. Der var ganske vist noget, der hed „Wandervögel“, men den bevægelse kendte vi kun af omtale.

Forøvrigt var vi på mange ture i disse krigsår, på skoleture, der havde til formål at fremskaffe erstatningsstoffer til den døende tyske industri og levnedsmiddelproduktion. Vi må have virket som en græshoppesværme, når vi blev sluppet løs på vejene i Lyksborg-området for at plukke løvet af bestemte buske og fylde det i sække.

Men vi samlede ikke blot løv langs vejene og bog i skovene, men også metal og papir i byen. Fordringerne til tilværelsen var blevet sat noget ned, siden dengang vi blev sendt ud for at samle guldpenge.

HUNDEÆDE OG MENNESKESVIN

Jeg mindes i denne forbindelse en dag, min mor rædselsslagen kom hjem fra bageren i Bismarckgade og fortalte følgende: mens hun stod i butikken, kom der en lastvogn, hvorfra der blev båret et antal åbne tønder ind i butikken med en uappetitlig, tykflydende vælling, der lugtede alt andet end godt. Da min mor forbavset spurgte bageren, om han virkelig havde så mange svin, svarede han leende, at det havde han og „De er et af dem“. Så forklarede han Mor, at det var grundmassen til rugbrød, som blot blev æltet sammen med mel. Hvad massen bestod af, vidste han ikke.

Der gik mange vittigheder om disse ting dengang. Lad mig nøjes med den ene, at det var lige meget, om man købte te hos købmanden eller pibetobak hos tobakshandleren, for den bestod af de samme jordbær- og hindbærblade.

Mens vi er ved levnedsmidlerne, kan jeg nævne, at jeg mindes en dag, jeg fra Bismarckgade blev sendt i byen for at hente vor ugentlige smørration på det for os „zuständige“ udleveringssted, en butik på Søndertorv. Jeg fik tre pakker, en på 25 gr. til voksne og to på 10 gr. til børn. Tydeligt kan

jeg se for mig disse bjerge af diminutive pakker, der lå dynget op i butikken. Det må have taget en evig tid at forberede denne udlevering. Til gengæld var det vanskeligt at få det fulde antal gram ud af pakken, med mindre man slikkede papiret rent, hvad man naturligvis også gjorde.

ROSENKÅL OG SVAMPE

Foruden at vi fra skolen blev udsendt til indsamlinger, blev vi „lånt ud“ til hjælp for landmændene. Jeg husker en periode, hvor jeg arbejdede i dagevis med at plukke rosenkål. Arbejdslønnen bestod hver dag i en papirsæk, som vi måtte plukke fuld af rosenkål og tage med hjem. Mor fyldte alle henkogningsglas, hun kunne opdrive, med rosenkål, og ellers åd vi rosenkål, alt det vi kunne, ja jeg drev endog sortbørshandel med dem. Endnu den dag i dag har jeg ondt ved at spise mere end nogle få rosenkål ad gangen.

Mere privat drog vi på indsamling af svampe i Frøslev skovene. De blev også henkogt, men vi fik dog ikke flere, end at jeg stadig kan svælge i dem. De var dengang højdepunktet af kulinariske nydelser, og vi overlevede det, hvad ikke alle gjorde.

Meget privat og ikke uden risiko drog vi ud på „hamstring“, d. v. s. ud til bønderne på landet for at tigge æg, umalet rug til kaffebrænding og malet byg til grød, mod ågerbetaling naturligvis. En gang imellem fik jeg dog også en pose byggryn gratis hjemme hos en af mine klassekammerater, hvis far var landmand, og som jeg derfor gerne besøgte, når lejlighed gaves.

FORSMÆDELIGE HÆNDELSER OG STØVLETRAMP

På skolen var vi ikke så tit mere. Når vi ikke var på indsamling, havde vi fri på grund af en eller anden sejr. Der var så mange af dem, at det kneb at holde rede på dem, åbenbart også for skolemyndighederne. Jeg husker så tydeligt en „dagen derpå“, da vi havde haft „Siegfrei“ dagen før, og det så i dagens løb var blevet opklaret, at det uheldigvis var de russiske børn, der skulle have haft fri, hvad de måske også havde haft.

Den største opstandelse, jeg har oplevet på skolen, var den forsmædelsens dag, da vi fik påtvunget en lærerinde, der efterfulgtes af syv andre, af mangel på læreres havelse. Men min hukommelse svigter totalt, når jeg skal berette om, hvordan vi opførte os overfor dem. Og jeg husker ingen af dem ved navn.

Derimod husker jeg, at vi var blevet meget støjende. Det hang ikke så meget sammen med svigtende disciplin; det skulle Direktor Lohmann nok sørge for. Derimod hang det sammen med svigtende forsyninger af sålelæder, så eleverne mødte i træsko henholdsvis med træsåler i støvlerne, som jeg gjorde.

BISMARCKSGADE 73

Nogle af de ovenfor omtalte skoleminder hører hjemme i slutningen af vort ophold i Storegade 6, mens de øvrige knytter sig til vort ophold på Jørgensby, højden på den østlige side af havnen. Jeg havde i de år en temmelig lang skolevej og hørte efter flytningen egentlig hjemme på Over-Realskole II, der lå på Jørgensby, den senere Adolf Hitler-Goethe-Skole, men jeg mindes ikke, at der nogensinde har været tale om at skifte skole.

Det må som før nævnt være gået pænt opad igen for min far, mens vi boede i Storegade 6, for i begyndelsen af 1915 flyttede vi til en stor, moderne treværelseslejlighed i en temmelig ny bygning i Bismarckgade 73, tredje sal, hvorfra vi havde en pragtfuld udsigt over Flensborg og over til Bedstefars hus på Duborg. Til lejligheden hørte to værelser på loftet, et børneværelse, som min søster og jeg delte, og et pulterkammer.

Det „moderne“ gik dog ikke videre, end at „lokum“ med spand befandt sig på trappeafsatsen mellem etagerne. Her foregik mit første forsøg i rygning af en selvrullet cigaret, rullet med et cigaretrulleapparat, jeg havde fundet på pulterkammeret med tilhørende cigaretpapir. Af mangel på tobak blev den rullet med tørt græs. Jeg forsøgte ikke at ryge igen, før jeg var blevet student. Desuden hørte der et badeværelse til huset, der mærkeligt nok befandt sig på loftet og stod til rådighed for beboerne efter en fastlagt rækkefølge lige som vaskekælderen. Af sparsommelighedshensyn m. h. t. brændsel benyttede min søster og jeg badekarret samtidig, og jeg husker min overraskelse, da Mor en skønne dag bemærkede, at nu syntes hun, vi snart var for store til at bade sammen.

Med Bismarckgade var det så fjerde, men endnu ikke sidste gang, Bismarck krydsede min vej. Den femte kommer vi til, og den sjette og vel sagtens sidste gang fandt først sted i 1933, da jeg blev sat til at lede Ansgar-Skolen i Slesvig, der også lå i Bismarckgade.

På Jørgensby boede vi så i hele fem år, til mine forældre efter genforeningen flyttede til Haderslev, da min far havde sikret sig agenturet for et par kongerigske firmaer i de genforenede landsdele og ikke så nogen mulighed for et levebrød syd for grænsen.

Men den i Storegade begyndte fremgang blev atter – og denne gang definitivt – afbrudt, efterhånden som krigen varede længere, end det fra tysk side var forudset. Bilen gik i stå og blev afhændet, handelen gik i stå, idet varerne blev rationeret, og selv om jeg har dejlige minder fra den første sommer på Jørgensby, må den have været trøstesløst deprimerende for mine forældre, der atter så drømmene briste.

SØNDAGSTURE I KRIGENS TID

Vore søndagsture gik dog ikke i stå. Turene ud i skovene og hegnene i efteråret 1915 for at samle hindbær eller brombær var festlige dage for os børn,

og om sommeren gik adskillige søndagsture med sporvogn til endestationen i Mørvig og derfra til fods til stranden ved Solitude, der dengang bar sit navn, ensomhed, med rette. Der lå kun et enkelt fiskerhus og ellers bare uberørt strand, i hvert fald øst for den landingsplads, der blev bygget til marinens vandflyvemaskiner. Der kunne vi bade og lege i sandet, og der drak vi medbragt kaffe til hjemmebagt kage. Jeg mindes, at også Bedstefar og Bedstemor engang har været med.

THE LONE SCOUT

Men hvad jeg først og fremmest mindes, er den skovbevoksede skrænt ovenfor stranden. Der strejfede jeg rundt som den sidste mohikaner eller som Læderstrømpe, vildmarkens ensomme spejder „the lone scout“. I et passende træ, som det var let at klatre op i, fik jeg bygget en platform højt oppe i kronen, hvorfra jeg kunne holde udkig. Hjemme fabrikerede jeg atter en rebstige, der næste gang blev fæstnet til platformen, hvorefter jeg med en medbragt sav fjernede alle grene neden under selve kronen, så enhver adgang til platformen uden om rebstigen blev udelukket. Et sindrigt snoretræk af usynlig kinesertråd gjorde det muligt for den indviede at hejse rebstigen op eller ned fra et andet træ i nærheden, hvor den usynlige tråd endte skjult for alle og enhver.

Neden under træet anlagde jeg en lille urtehave, så jeg kunne være selvforsynende. Der var blandt andet en række jordbær. Selv om jeg et par uger senere måtte konstatere, at min have havde været invaderet og var blevet ødelagt, så mindes jeg ikke, at der var nogen, der fandt op til min rede og fik den revet ned.

TEGLVÆRKSARBEJDER OG ØL

I min barndomstid fandtes der et teglværk ved foden af Ballastbjerget, der lå lige på den anden side af „Djævlebroen“ lidt nord for vor bopæl. En af mine klassekammerater må have hørt hjemme der, for jeg husker, at jeg ofte opholdt mig der sammen med en anden dreng og så til, mens arbejderne fremstillede mursten. Formningen foregik med en maskine. Jeg ser endnu tydeligt lermassen blive presset rektangulært ud af maskinen og automatisk blive skåret over i murstenstykkelse.

Vi drenge fik også lov til at fremstille ting og figurer af ler og få dem kørt med ind i brændeovnen.

Overrealskolens drenge samler papir ind under krigen. 1917. Øverst til venstre Georg Madsen. Forrest bag bukken med hænderne på en stak bøger Traugott Møller. Forrest bukkende sig frem med mørkt matrostøj og urkæde med hånd i kurvens hank: Svend Johannsen. Under vinduet og foran og under en gruppe på tre drengehoveder titter Rudolf Kanzler frem.

Et andet, men sløret minde fra Ballastbroen dukker op, en spadseretur – antagelig en søndag formiddag – med Far hen ad Ballastbroen og – forekommer det mig – til et sted, hvor den endte i en smal grusvej, der førte til en beværtning med borde og stole udenfor. Der sad vi – og det husker jeg tydeligt – Far med en øl og jeg med en rød sodavand. Begivenheden må høre hjemme i Søndertorv-tiden.

Det er, så vidt jeg husker, den eneste gang, jeg i min barndom har set min far drikke øl. Jeg har aldrig i mit barndomshjem oplevet, at der blev drukket pilsner, vin eller spiritus. Hvidtøl til risengrøden er den eneste form for øl, jeg kan huske. Derimod fik Morfar i Fredericia en dram til frokosten.

SELVFORSYNING

Vi fik også anskaffet en kolonihave ved Adelby Kirkevej, der dengang var ubebygget, for at kunne holde os selv med kartofler og grøntsager. Mellem kolonihaverne og vejen var der en kraftig hasselhæk, ud af hvilken jeg gjorde mig en forretning ved at skære ærtegrene, indtil jeg blev stoppet, jeg husker ikke af hvem. Det var begyndt med, at jeg skar til os selv, derefter til en nabo, der bad om det og betalte lidt for dem, og da jeg mærkede, at der var andre interesserede, åbnede jeg min lille og kortvarige forretning, der dog indbragte mig over 15 mark.

Senere opgav vi kolonihaven ved Adelby Kirkevej og fik i stedet en ny på højden mod øst lige på den nordlige side af Bismarckbroen eller „Djævlbroen“, som vi kaldte den. Den ny have lå meget fint, og jeg var meget optaget af at anlægge den som en mønsterhave med snorlige gange og symmetrisk anlæg. Desuden byggede jeg et tremmelysthus med et redskabsskur, som stadig stod der, da jeg i 1932 vendte tilbage til Flensborg. Men under krigen var høstens størrelse dog hovedsagen.

INDKALDELSE

I de år havde vi nemlig kun krigsunderstøttelse, og Mor og jeg måtte prøve på at skaffe os lidt ekstra. Far var nemlig blevet indkaldt den 2. december 1915, skønt han var 44 år. Jeg fulgte ham til Junkerhulvej-Kasernen, fik et bolsje i papirindpakning til afsked, så gennem tremmerne fra gaden min far forsvinde og tog så hjem til en fortvivlet mor. Bolsjet, som jeg ikke havde nænnet at spise, blev forvaret i en blikæske i adskillige år, indtil jeg ved et eftersyn – jeg mener det var efter krigens afslutning – konstaterede, at bolsjet var fordampet og papiret tomt.

Så fulgte tre strenge år, men nok strengest for min mor. Min far fik ret gode dage i Metz, hvor han arbejdede i militærforvaltningen. Han kom ikke til fronten, men gjorde naturligvis også, hvad han kunne, for at undgå det. Blandt andet lagde han sig et stort fuldskæg til, idet han mente, at det ville få ham til at se ældre og måske mere ukrigerisk ud. I et brev til sin mor

lovede han dog, at hvis man ikke syntes om det, når krigen var forbi, så ville han klippe og barbære det af igen. Jeg mener ikke, at han havde skæg, da han kom hjem den 22. november 1918 efter at have været undervejs fra Metz siden den 11. november. Til gengæld havde han i sit tornyster bl. a. et helt rugbrød af en kvalitet, som vi andre forlængst havde glemt, det såkaldte „Kommißbrot“, der var forbeholdt militæret. Men jeg foregriber vist begivenhederne.

BEDSTEFARS DØD

Den 15. marts 1916, tre en halv måned efter Fars indkaldelse, døde Bedstefar på Duborg, en måned før sin 76 års fødselsdag. Mærkeligt nok fik Far orlov til som ældste søn at ordne begravelsen, men af en eller anden grund var min søster og jeg ikke med, så jeg husker ikke andet, end at Far var hjemme i uniform nogle dage. Vi så ham ikke igen før i november 1918.

HJEMMEBAGERIET „TANTE ANNA“

Mens vi boede i Toosbüygade 15, havde vi, som allerede omtalt, hjemmebageriets ejer *Anna Post*, der blev min mors veninde, til genbo. Hun var også flyttet til Jørgensby, til hjørnet af Brixgade og Preussergade, lige overfor Over-Realskole II, den nuværende Goethe-Skole, hvis elever hun nød godt af som kunder, så længe hun havde noget at sælge.

Men også jeg kom forståeligt nok gerne til tante Anna, som vi kaldte hende. Selv om der ikke var meget at hente i krigens tid af napoleonskageaffald, så holdt vi meget af hende, og det hændte da også nu og da, at hun kunne hjælpe os med et pund sukker. Efter krigen giftede hun sig med en herr *Delfs*, og de oprettede den gennem mange år kendte „Café Delfs“ oven over biografen i hjørneejendommen ved Helligåndsgangen.

STRIKKEMASKINERNE

For at tjene til føden tog min mor arbejde som hjemmestrikkerske for Firmaet *Thormählen* i Angelbogade 51. Utallige gange har jeg taget turen fra Bismarckgade 73 til Angelbogade med råvarer og færdigvarer. Det var min opgave at spole garnet, og jeg fik betaling for det af Mor, lige som jeg efterhånden lærte at strikke lettere ting, for hvilke jeg fik hele betalingen. Fra den 12.12.18 til den 30.3.19 viser min lommebog et regnskab dag for dag over mængden af spolet garn og den derfor modtagne betaling, samt hvor ofte jeg har foretaget turen til butikken i Angelbogade.

SPROGPROBLEMET

Det må være henimod slutningen af denne periode, at problemet dansk eller tysk sprog for første gang for alvor er gået op for mig. Jeg var på vej ned ad trappen med strikkevarer, da Mor åbnede entredøren og råbte en besked

til mig til Thormählen. Jeg svarede „ja“, men gik så pludselig i stå på trappeafsatsen og så forundret op efter Mor, der dog allerede havde lukket døren efter sig. Mor havde talt tysk til mig, antagelig fordi hun havde tænkt beskeden på tysk. Naturligvis havde jeg ofte nok hørt Mor tale tysk, men aldrig til mig. I hvert fald var det første gang, det gik op for mig, at der var forskel, og at det ikke var lige meget, om man talte dansk eller tysk.

FERIEREJSER I KRIGENS TID

Også under krigen lykkedes det at komme på ferie til Danmark, men nu til København, hvortil Mormor var flyttet. Desværre fik Mor ikke tilladelse til at forlade landet, hverken i 1916 eller 1917, de to gange min søster og jeg under krigen tilbragte sommerferien i Danmark, var af uvurderlig betydning for vor ernæringstilstand, ikke mindst efter kålrabi-vinteren 1916–17 og min efterfølgende hungertyfus.

Fra den sidste ferierejse har jeg en udførlig dagbog, der omfatter tiden fra den 16. juli til 18. september 1917 uden at være afsluttet. I over to måneder har Mor altså været helt alene hjemme. At dette har gjort et stærkt indtryk på mig, fremgår af den bitterhed, der kommer til orde på de første sider af dagbogen over, at de tyske myndigheder havde nægtet udrejsetilladelse, skønt dansk indrejsetilladelse forelå, og af at jeg i dagbogsperioden har sendt 17 breve hjem, foruden at jeg sendte dagbogens løse blade, efterhånden som de blev skrevet. Endog chokolade har jeg prøvet at sende med.

BERLINERBØRN OG NAPOLEONSKAGER

Da børn ikke måtte rejse uden voksen ledsagelse, var det blevet arrangeret således – jeg ved ikke hvordan – at vi kom afsted fra Flensborg med et hold børn fra Berlin. I Fredericia forlod vi transporten og overnattede i byen hos en bekendt af Mormor, der boede i stueetagen i det kendte hus i Gothersgade. Den følgende nat kom vi, som allerede tidligere omtalt, til at tilbringe i Oldefars gamle værelse, hvilket gjorde et stærkt indtryk på mig.

Dagbogen består af 49 løse ringbogblade beskrevet på begge sider, en meget detaljeret beskrivelse af rejseoplevelserne dag for dag. Den er skrevet på dansk og viser ikke væsentlig flere retskrivningsfejl end almindeligt hos danske børn i den alder. Men beretningen om, hvad vi fik at spise, indtager i hvert fald i den første tid en uhyggelig stor plads. Jeg noterede endda, at napoleonskagerne kun var halvt så store som året før, men lige så dyre.

LOMMEPENGE OG KONDENSERET FLØDE

For den 18. juli har jeg noteret en udgift på 32 øre, og jeg husker præcis, til hvad, skønt det ikke er nævnt i dagbogen, sikkert af samme grund som grunden til at jeg husker det.

Mor havde lagt os meget på sinde at bruge de lomme penge, vi fik, til

noget fornuftigt og ikke klatte dem bort til slik. Da jeg var ganske klar over, at jeg var underernæret og heller ikke ville gøre Mors ord til skamme, var det første indkøb, jeg foretog, en flaske kaffefløde i et ismejeri. Jeg var ikke klar over, hvordan kondenseret fløde smager, når man drikker den ublandet, men den blev drukket, nede i baggården, i ly af cykelskuret, og til sidste dråbe, omend med megen selvovervindelse.

REVOLUTION

Revolutionen i november 1918 husker jeg især, fordi den gav mig mulighed for en ekstraintægt, idet jeg så at sige fiskede i rørt vand. Men det første direkte udslag af den oplevede jeg fra altanen ud mod Bismarckgade.

En dag hørte vi høje råb nede fra gaden og styrtede ud på altanen for at se, hvad der foregik. Det var en flok marinesoldater fra Mørvig, der lige foran vort hus havde omringet en officer og råbte og gestikulerede. Det endte med, at de rev epauletterne og de øvrige gradstegn af hans uniform, uniformsfrakke og kasket, uden at han satte sig til modværge.

FÄHNRICHSGEPÄCK

I de følgende dage forlod alle officerer Marineskolen i Mørvig, og jeg opdagede, at de havde besvær med deres kufferter. Hvorfor de ikke benyttede sporvognen, eller om driften var indstillet, ved jeg ikke. Jeg havde en blok-vogn og tilbød at køre deres kufferter til banegården, et tilbud, der blev modtaget med tak og indbragte mig adskillige drikkeskillinger, der hurtigt blev erstattet af faste takster.

For dagene den 7.–11. november har jeg noteret en indtægt på 11 mark for kørsel med kufferter. Men jeg hentede dem også ved døren, idet jeg endnu er i besiddelse af en passerseddel, udstedt og underskrevet af portvagten, der giver mig ret til at passere Marineskolens port i begge retninger til nævnte formål:

„Der Knabe Johannsen hat die Erlaubnis mit Fähnrichsgepäck das Tor zu passieren. Auch für Einlass.“

FAR HJEMME IGEN

Som allerede nævnt vendte Far hjem efter krigen den 22. november medbringende bl. a. et kommissbrød og – lus, så en større storvask fandt sted.

Men i øvrigt var der intet for ham at bestille, så vort strikkearbejde fortsatte, mærkeligt nok for resten, da krigen jo var forbi og vi hovedsagelig havde strikket artikler til soldaterbrug, huer, sokker, muffediser, halstørklæder og sweaters. Selv drev jeg i december 1918 en større handel med fyrværkerisager på skolen, og i øvrigt solgte jeg ud af, hvad jeg kunne gøre i penge. Ifølge min lommebog indbragte salget af tinsoldater, redskaber til at fremstille dem med samt mit dukketeater en sum af 47,50 mark.

Reberbanen, officielt Friedrichstrasse, set mod syd. Til højre den gamle kirkegård. Til venstre ligger overrealskolen og museet. Foto omkring 1910.

BOMBARDERING AF LÆRERVÆRELSET

Handelen med fyrværkerisager på skolen gav anledning til den hændelse, jeg hentydede til i forbindelse med omtalen af Reberbanen lige overfor skolen. For at vække interesse for mine raketter foretog jeg en demonstration. I et frikvarter listede jeg bort fra skolegården og bagom det lange tovværksskur. Derfra startede jeg en raket og skyndte mig tilbage uden at blive opdaget af den vagthavende lærer.

Raketten gik højt til vejrs, i en stejl bue ind over skolegården og skråt ned over den og endte – tableau! – ind gennem vinduet til lærerværelset.

Jeg var absolut ikke stolt af situationen, men der skete intet, af hvilken grund ved jeg ikke. Jeg mindes ikke, at der blev foretaget undersøgelser, afhøringer eller forespørgsler. Men jeg fik solgt mine raketter og modtog en lang række efterbestillinger, i henhold til min lommebog af ikke færre end 12 kammerater.

LOMMEBOGEN

Måske er det på tide at gøre lidt nærmere rede for denne indholdsrige lommebog, fordi den siger en del om forholdet mellem dansk og tysk sprogbenyttelse.

Den første datering stammer fra den 25. december 1916, altså er bogen

sandsynligvis en julegave. Den sidste datering er fra den 30. marts 1919, og begge noteringer er på tysk.

Bogen har oprindeligt indeholdt 52 blade, men desværre er 11 blade klippet ud. Den er fyldt med regnskaber, skolenotater, afskrifter af såkaldte selskabslege, engelske ordsprog, regnskab over kortspil med Mor og Søster, over lånte og udlånte bøger, fortegnelse over klassekammerater, over bogbestand og meget andet. Skolenotaterne og selskabslegene er på tysk, regnskaberne i blandet sprog, men alt overvejende på tysk, hvilket gælder bogen som helhed. Men så findes et regnskab over „Julebøssen“, altså dansk, midt i et andet regnskab dukker en indtægtspost op fra „Bedstemoder“, i øvrigt flere gange, mens der er masser af indtægtsposter fra „Mutter“. Den 20. december 1918 findes en udgiftspost på 17,93 mark til „Julegaver“ og en anden til „Julealbum“, for januar-februar 1919 findes et regnskab helt igennem på dansk, og som fra 20. januar er overført til en anden regnskabsbog, der på dansk er ført til maj 1924 og viser, at jeg drog til København som student den 27.8.23 med en kapital på kr. 41,10, hvor af de 13,50 gik til billetten. Og så står der på en af lommebogens sider: „Ellund, Andreas Lorenzen, Smed“.

Jeg mindes ikke, i hvilken forbindelse jeg har noteret navnet på den senere så kendte sydslesvigske folkemindesamler, hvis børn jeg skulle blive lærer for. Måske har det forbindelse med et den 12. januar 1919 i Ellund afholdt uroligt møde om den fremtidige grænse, et møde, der blev ledet af *Andreas Lorenzen* og er omtalt i *Ernst Christiansens* dagbøger. Men det kan også tænkes, at det står i forbindelse med et dansk møde i Ellund den 20. november 1918, hvor 100 personer vedtog en resolution om genforening med Danmark, der dagen efter tiltrådtes af 80 deltagere i et møde i Harreslev.

På en af de sidste sider står der: „Til glæde for mennesker er der lagt i sang og musik en hellig Magt.“ Bortset fra det sidste ord var jeg med hensyn til retskrivning åbenbart lidt for tidlig på det.

Det er ikke stedet her at filosofere over denne blanding af dansk og absolut mest tysk og over, hvad der kunne være blevet følgen.

SPEJDERNE FRA FREDERICIA

Med lommebogens sidste datering nærmer vi os den betydningsfulde 7. maj 1919, da hjuldamperen „Ægir“ stod ind i Flensborg havn for at hente det første hold Flensborg-børn til rekreationsophold i Danmark.

Da jeg var en af dem, der skulle med, dog kun på en pinseferie hos Mormor i København, var vi naturligvis interesseret i at se skibet komme til Flensborg, ikke mindst fordi det ville komme med Dannebrog i agterstavnen. Det første danske splitflag i Flensborg ville vi ikke gå glip af, så henimod den tid, skibet skulle komme, var min søster og jeg sammen med vore forældre ved havnen, hvor der havde samlet sig en større skare, også en del kammerater, som jeg hurtigt fandt sammen med.

Den følelse, der greb mig, da splitflaget blev synligt, lader sig næppe beskrive. Men da bevægelsen var overstået, blev vor – altså drengenes – opmærksomhed optaget af et andet syn. På kommandobroen stod en flok unge mænd i mærkelige uniformer, hvis mest iøjnefaldende træk var bare knæ. En heftig drengediskussion endte med tøvende aksept af løsningen: skotske krigsfanger. Men hvad skulle de om bord på „Ægir“?

Det var naturligvis en flok store spejdere, forresten ikke så meget større end jeg, KFUM-spejdere fra Fredericia under ledelse af en københavnsk tropfører *Ejner Jørgensen*, der havde stillet sig til rådighed som hjælpere. Et billede af dem på havnekajen i Flensborg foran „Ægir“ findes i min samling, og et par af dem har jeg forbindelse med den dag i dag.

Resten af historien er Dansk Spejderkorps Sydslesvig's tilblivelseshistorie, og den er skildret andre steder, i hvert fald i store træk, og selv om det unægtelig blev den mest spændende og mest begivenhedsrige del af min drengetid, skal den ikke gentages her, bortset fra et par enkelte begivenheder.

Men det skal dog nævnes, at det var på denne pinsetur til København, jeg første gang oplevede en spejderlejr, inviteret af tropsfører *Jørgensen*, og at jeg i denne lejr lærte daværende korpssekretær *L. P. Fabricius* at kende. Begivenheden fik alt for stor indflydelse på sydslesvigsk drengeliv og på min egen udvikling til, at den kan forbigås.

MARSEILLAISEN

En dag i august 1919 blev vi uventet kaldt sammen i skolens aula. Den egentlige årsag var meddelelsen om, at den franske krydser „La Marseillaise“ skulle komme til Flensborg den følgende dag. I den anledning ville Direktor *Lohmann* gerne gøre os opmærksom på, at byens befolkning naturligvis ville lade, som om de slet ikke lagde mærke hverken til skibet eller de franske marinesoldater, hvis de skulle komme i land. Han gik ud fra, at vi ville indtage samme holdning og ikke af utidig nysgerrighed lade os forlede til at vise os ved havnen. For alle tilfældes skyld ville der være et par lærere på stedet for at sørge for, at denne forventning blev opfyldt.

En flok danske piger og drenge havde allerede i flere dage indøvet Marseillaisen med dansk tekst ved klaveret i familien Kronikas hjem i Mathildegade, og vi havde ikke i sinde at lade os forhindre i vort forehavende.

Da havnen nu var spærret, tog vi til Solitude og roede derfra i lejede både med Dannebrog i stævnen krydseren imøde, af fuld hals skrålende Marseillaisen. Om det var af hensyn til os, den kastede anker lige ud for os, ved jeg ikke. Vi fik i hvert fald en strålende modtagelse om bord.

GRÆNSEPASSAGER OG SMUGLERI

I henhold til mine grænsepassersedler har jeg passeret grænsen flittigt i 1919. I maj med „Ægir“ til København, i juni med „Ægir“ til Fredericia for at

besøge Fredericia-spejderne, ved hvilken lejlighed jeg første gang traf KFUM sekretæren *Edvard Petersen* („E-de-ve“ kaldet), den senere chefredaktør for *Kristeligt Dagblad*, i juli til „Trelldenæs-lejren“ sammen med Fredericia-spejderne, i august til „Wedellsborg-lejren“, den første lejr, hvori Flensborg-spejderne officielt deltog med en flok førere, i november atter i Fredericia i to dage, jeg husker ikke i hvilken anledning.

Det fortsatte i januar 1920 med en todages tur med en af den internationale kommissions biler til Kolding, for i ly af „højhedsretten“ at smugle en bunke spejderuniformer til Flensborg. Jeg overnattede på KFUM, hvortil uniformerne var sendt fra depotet Lønberg i København „til betaling efter genforeningen“. Da der ingen genforening blev for Flensborgs vedkommende, er jeg bange for, at det blev et underskudsforetagende. Jeg ved i hvert fald ikke, om de er blevet betalt. Derimod ved jeg, at jeg følte mig uhyre overlegen, da vi passerede toldstedet Frederikshøj lige syd for grænsen uden at standse, mens tolderne stod ret og gjorde honnør. Der var naturligvis en officer i bilen foruden mig. Men jeg var også i uniform, endda i gala.

I februar var jeg igen afsted og var borte i fem dage, hvilket – med rette – gav Direktor Lohmann anledning til at gøre vrøvl.

DE NATIONALE FORHOLD I SKOLEN

Jeg har tidligere nævnt, at jeg fra kammeraternes side lige fra 1. klasse var akcepteret som dansk og ikke blev generet i den anledning. Dette forhold holdt sig også i afstemningstiden. At lærerne har været klar over min indstilling, kan der næppe være tvivl om, men i hvert fald for en af dem betød det, at så måtte jeg vel være dansk statsborger. Det fremgik tydeligt nok af hans bebrejdende ord til klassen, da jeg engang havde præsteret den bedste tyske hjemmestil: „Vil I virkelig lade jer beskæmme af en udlænding?“

SINDELAGSDEMONSTRATION

Da eleverne i løbet af 1919 begyndte at gå med nationale mærker på tøjet, og da et Dannebrogsmærke blev sprættet af ærmet på en stortrøje, der var købt i Danmark, mens den hang på skolens garderobeknager, opstod der en lille mærkekrig. Vi dansksindede besluttede at gå med Dannebrogsmærker på tøjet også i skoletiden. Da man fra skolens side ville forbyde os det, nægtede vi at tage dem af, så længe det var tilladt de tyske drenge at bære deres.

Det må have været en svær prøvelse for det tysknationale lærerkorps, men som situationen lå, fandt de naturligvis den eneste mulige udvej (thi frisind var dengang endnu ikke mulig) at forbyde samtlige elever at bære nationale mærker på deres tøj i skoletiden.

Dette betragtede vi naturligvis som en stor sejr, men for en sikkerheds skyld havde vi altid vore mærker med. Blot een af de andre „glemte“ at

Svend Johannsen og Pus Jespersen, datter af filialbankdirektør Ivar Jespersen, som Hans og Trine ved en festforestilling for »Ægir«-folkene i Borgerforeningen 4. september 1919.

tage sit mærke af, når han kom i skole, tog vi alle vores på. Resultatet var altid det samme: alle måtte pille mærkerne af.

SLAGSMÅL OG HJEMSTAVNSKORT

Det var ikke alle danske drenge, der slap så relativt fredeligt i skolen, og slet ikke på alle skoler. Der gik vilde rygter om de prygl, der rundt omkring blev danske drenge til del. Jeg fik ganske vist også min part, men aldrig på skolen. Først efter afstemningen den 14. marts 1920 fik piben en anden lyd, men det oplevede jeg ikke noget af.

Der gik også vilde rygter om en elev, der i en af byens skoler havde løst en geografiopgave på sin egen måde. Klassen havde fået til hjemmeopgave at tegne et kort over Slesvig-Holsten. Han havde foregrebet begivenhedernes gang, idet han glemte grænselinien ved Kongeåen, flyttede den til Ejderen og gengav alle stednavne nord for denne grænse på dansk.

Der gik rygter om, at han havde fået med spanskrøret, at der var blevet sendt et brev med hjem til faderen vedlagt corpus delicti til selvsyn. Det blev ligeledes fortalt, at faderen havde ladet begge dele indramme og havde ophængt dem på væggen i stuen. Men jeg har ikke selv set dem.

BORGERFORENINGEN

I året 1919 var der særlig mange fester i Borgerforeningen, hvor også børnene var aktive, foruden spejderne naturligvis. Ved en fest for børnerejsekomiteen i september underholdt børnene på scenen. De viste „Den lille Idas blomster“ efter H. C. Andersen med blandt andre *Viggo Lausten*, *Anni Hansen* fra Dorotheagade 33 og min søster *Inger* som „Lille Ida“ blandt de optrædende, desuden „Hans og Trine“, instrueret af forlagsboghandler *Paul H. Hagerup* fra København, der havde åbnet en dansk boghandel skrås overfor Helligåndskirken. Det var filialbankdirektør *Jespersens* datter, kaldet „*Pus*“, der spillede Trine, og mig der spillede Hans. Begge optrin er bevaret i fotografier.

I december havde spejderne arrangeret en bazar, hvortil der blev fuldt hus, og fra marts 1920 er det særlig *Oda Nielsen*-festen, jeg husker, når der ses bort fra aftenmødet på selve afstemningsdagen den 14. marts, og det kan næppe betegnes som en fest. Men der var naturligvis mange flere møder, de fleste i form af agitationsmøder i forbindelse med grænsestriden.

FLENSBORG AVIS'S 50 ÅRS JUBILÆUM

Midt i det bevægede år 1919 faldt *Flensborg Avis's* jubilæum den 1. oktober. Der blev ikke som senere ved 100 års festen holdt store møder i den anledning. Det var der nok ikke tid til. Men *Ernst Christiansen* noterer i sin dagbog blandt andet, at selv børnene mødte op for at gratulere.

Blandt disse børn var også jeg. Der var ikke tale om nogen deputation, vi kom spontant. Nogle af os, der kom samtidig, opholdt os lidt på bladet, efter at vi havde ønsket til lykke og afleveret de blomster, nogle af os havde med. Naturligvis kunne vi ikke opholde os i chefredaktørens kontor (jeg tror forresten ikke, den titel var opfundet endnu). Vi stod og sad inde på journalist *Hansen-Damms* kontor, stærkt optaget af at få demonstreret en diktafon.

Ved denne lejlighed oplevede jeg det første elektriske stød af den art, hvis spænding vanskeligt kan angives i volt. Jeg stod ved bordet, med hænderne støttet til bordet, og til venstre for mig sad en pige med hænderne på bordet. I iveren for at komme til at se kom vore hænder til at røre ved hinanden. Jeg husker ikke, hvor mange volt der skal til, før man hænger fast, men hun flyttede ikke sin hånd, og jeg kunne ikke flytte min. Diktafonen mistede min opmærksomhed, og jeg var lettere beruset, da jeg gik hjem, så det var godt, at der dengang ikke var anden færdsel på Nørretorv end nu og da en sporvogn.

STREJKEN I DANSESKOLEN

Det er nok muligt, at *Flensborg Avis's* jubilæum har nogen forbindelse med en hos mig vægnende interesse for den ædle dansekunst. I hvert fald søgte

jeg om tilladelse til at gå på danseskole og fik den. Det foregik hos dansemester *Fries* i Nørregade nr. 13, begyndende engang i november 1919.

Det blev nu ikke til ret meget. Jeg mødte i mit pæneste tøj, korte benklæder til knæet og jakke med bælte, syet i København, og med danske sportsstrømper, der nåede op til knæet. Det var en fornem danseskole, for bedre folks børn, så alle pigerne kom fra „Lyzeum“, lige som kavallererne fra gymnasiet og overrealskolen.

Det gik meget godt den første dag, men da jeg mødte anden gang, bad hr. *Fries* mig komme ind på kontoret, og så fortalte han mig følgende: De fleste af pigerne fra Lyzeum havde afleveret et fælles ultimatum gående ud på, at hvis jeg deltog i undervisningen, ville de gå hjem. Hr. *Fries* overlod til mig selv, om jeg ville blive eller ej. Hvis jeg ønskede at blive, ville en pige, der afslog en inklination, øjeblikkelig blive bortvist fra undervisningen. På den anden side ville han ikke undlade at gøre mig opmærksom på, at som situationen var, ville hans danseskole utvivlsomt blive boycottet fra de højere skolers side, hvis jeg blev, og så havde han ikke noget at leve af.

Jeg beholdt mit gode tøj og gik, og jeg var blevet mere end dobbelt så gammel, før jeg prøvede igen. Det var for hr. *Fries*' skyld jeg gik, og min svindende interesse for dansekunsten hang sammen med helt andre ting.

Hvad der var sket, blev opklaret senere. Pigerne var blevet nationalt forargede over mine bare knæ og havde diskuteret det i skolen. Det var kommet en lærerinde for øre, og hun havde samlet alle pigerne fra danseskolen, der gik på Lyzeum, til en rådslagning. Det var lærerinden, der havde opfordret dem til at forlange, at jeg blev bortvist. Foruden mange andre danske piger gik også min søster på den skole, så det var ikke så vanskeligt at få at vide, hvad der foregik.

Måske og sandsynligvis hang danseaktionen sammen med en anden begivenhed, der var foregået kort forinden.

Den første skoledag efter oktoberferien skete der noget mærkeligt i skolen. Som sædvanlig samledes alle eleverne i aulaen, hvor Direktør *Lohmann* bød velkommen tilbage og sikkert har sagt nogle ord, passende til tidens begivenheder, som han altid havde gjort, ligesom der naturligvis blev sunget tyske fædrelandssange. Den kendte sang „Ich bin *kein* Preusse“ blev naturligvis også sunget af os.

I slutningen af sin tale kom Direktør *Lohmann* med en advarsel. Begivenheden gengives i det følgende efter Flensborg Avis for den 28. oktober 1919.

„UNGDOMSOPHIDSNING I SKOLEN“

„Direktøren for Overrealskole *Lohmann* har været på spil igen. I går morges begyndte undervisningen efter ferien, og den indlededes med en usædvanlig lang morgenhøjtidelighed i festsalen. Direktør *Lohmann* sluttede sin tale med et angreb på en dansk elev, der er dansk spejderfører. Han nævnte

hans navn og bopæl og påstod, at han „lokkede“ drenge og piger til sig og søgte at opdrage dem i dansk ånd ved at love dem levnedsmidler, nyt tøj og uniformer, revolvere og skydevåben og medailler fra den danske konge. „Jeg håber, at I drenge ved, hvad I har at svare derpå.“

Flensborg Avis fortsætter med at give Direktor Lohmann en ordentlig omgang og slutter med følgende salut:

„Dr. Lohmann synes åbenbart, at der endnu mangler nogle dråber i det bæger, som prøjsisk tvangsregimente har fyldt til randen i vort gamle danske land.“

Direktor Lohmann svarede med et langt indlæg, som *Flensborg Avis* gengav ordret. Han tilbageviste avisens anklager mod ham, hævdede at han kun havde oplæst en meddelelse fra byens skolekontor og tilføjet den personlige bemærkning om, at eleverne som tyske drenge sikkert ville vide at give det rette svar. At han skulle have været vidende om min tilstedeværelse, benægtede han med henvisningen til, at navnet Johannsen forekom mindst 200 gange i Flensborg, og at Bismarckgade ikke lå i hans skole-distrikt.

Selv om *Flensborg Avis* i sit svar ikke ville akceptere hans forklaring under henvisning til, at alle elever vendte sig og så hen på mig (hvilket er rigtigt bortset fra „alle“), så tror jeg alligevel, at Lohmann havde ret i, at han ikke anede, at jeg sad lige foran ham omtrent midt i salen. Han ville i så fald have optrådt ganske anderledes.

EN PIGERØVER

På hjemvejen fra skolen den dag blev jeg lige ud for den katolske kirke råbt an af nogle piger, der kom fra Lyzeum i Søndergravene. Det var en flok danske piger, blandt dem *Gertrud Uldall*, der råbte: „Hør Svend, din pigerøver, hvad er det du går og laver!“

De forklarede mig så, hvad der var hændt på deres skole (ren pigeskole), nemlig nøjagtig det samme som på min skole. Senere viste det sig, at det var sket på samtlige skoler i byen, altså tydeligt nok en meddelelse fra skolekontoret.

Men øgenavnet „Svend pigerøver“ blev hængende ved mig et stykke tid.

JULESKIBET

Næst efter „Ægir“s og „La Marseillaise“s var „Juleskibet“s ankomst lillejuleaften årets begivenhed. Atter var vi en flok på over 30 unge, der stod og ventede i kulde, sne og solskin ved havnen, og blandt dem, som et dårligt fotografi viser, *Viggo Lausten* og hans søster *Hanne*, *Magnus Bichel*, efter sidste krig amtssekretær i Slesvig, vinhandler *Asmussens søn Hans* og min søster *Inger*.

Da skibet kom, var der sort af mennesker, ligeledes da det sejlede den

1. januar 1920, og en gruppe „rødhuer“, d. v. s. elever fra de sidste klasser på gymnasiet og overrealskolerne, prøvede på at arrangere en demonstration og kom meget dårligt fra det. Det var en af vi unge danskes store dage, som der findes lange og udførlige beretninger om.

I KRIG MED TOLDVÆSENET

Som før omtalt havde jeg smuglet spejderuniformer til Flensborg. Men da toldvæsenet ikke mærkede noget til det – besynderligt nok, efter som gaderne næsten vrimlede med dem – gav det ikke anledning til krig.

Derimod gav en pakke med „Danske Drenges Sangbog“, som jeg skulle afhente på toldkontoret i Flensborg, anledning til en større batalje. Som altid uden for skoletid var jeg i spejderuniform, bar uniformskasket og hilste „militært“, d. v. s. tog ikke huen af på offentlige steder. Begivenheden foregik i februar, men måske skal jeg atter lade *Flensborg Avis* tale, selv om det først skete den 13. august:

„EN FORNÆRMELSESSAG“

„*Spejdernes hue*. Ved bisidderretten i Flensborg forhandlede i går under forsæde af Amtsdommer *Rüder*, medens amtsadvokat *Pagenstecher* fungerede som offentlig anklager, en sag mod politibetjent *R. A. Ohlsen* fra Flensborg, der sigtedes for fornærmelse mod toldbetjentene på toldkontor I.

I februar måned nægtede man på dette kontor en dansk spejder at få udleveret en pakke, efter sigende, fordi han havde opført sig uhøfligt over for funktionærerne. Han havde ikke taget sin hue af med den begrundelse, at han jo var i uniform. På politimester *Valdemar Sørensens* foranledning fik den anklagede Ohlsen ordre til sammen med spejderen at gå til toldvæsenet for at få pakken udleveret. Her måtte de to imidlertid vente i længere tid (efter Ohlsens udsagn over en time), før toldbetjentene udleverede pakken. Ohlsen lod sig så henrive til den bemærkning: „Lächerlicher Blödsinn, Einen hier so lange warten zu lassen, aber die Schikanen des Zollamts kennt man ja von früher!“ („Det er latterligt og meningsløst at lade en vente så længe; men toldkontorets chikanerier kender man jo fra tidligere!“)

En tilstedeværende, kemiker dr. *Hansen* der fra byen kunne ikke afholde sig fra at bemærke, at dette kunne man dog ikke lade sidde på sig.

En af de som vidner stævnedes toldbetjente, der var meget ophidset, bad dommeren om at straffe Ohlsen meget hårdt, men fik af formanden det svar, at dette var rettens sag. Vidnerne nægtede, at ventetiden havde varet så længe, hvorimod Ohlsen holdt på sit. Han anmodede om at stævne spejderen som vidne, men dette blev *afslået*.

Amtsadvokaten androg på en bøde på 200 mark, da især Ohlsen, der selv var embedsmand, burde have vidst, hvorledes man skulle opføre sig. På den anden side måtte der dog regnes med, at han som tysk politibetjent

sandsynligvis havde været ophidset over, at han af politichefen var bleven udset til at spille tjener for en dansk laps (!).

Efter en kortere rådslagning idømte retten den anklagede en pengebøde på 60 mark.“

Flensborg Avis kommenterede ovenstående ved ironiserende at gøre opmærksom på, at samtidig med at kræve straf for en fornærmelse havde amtsadvokaten selv udtalt en fornærmelse mod tredje person.

DANSK SPION I MASKERADEDRAGT

Dagen efter bragte *Flensborg Avis* følgende tilføjelse:

„*For at gøre ret og skel*. Politibetjent *R. A. Ohlsen* her af byen, der var anklaget for at have fornærmet toldbetjentene på toldkontor I, blev, som meddelt, i torsdags idømt en bøde på 60 mark.

Under forhandlingen udtalte amtsadvokaten, at Ohlsen sandsynligvis havde været ophidset over, at han af politichefen var bleven udset til at spille tjener for „en dansk laps“. Ohlsen gør opmærksom på, at dette aldeles ikke var tilfældet; drengen var blevet forulempet (jeg havde fået en knaldende lussing, der ekspederede spejderhuen langt hen ad gulvet), og han kom for som politibetjent upartisk at øve ret og skel. Han henviser yderligere til, at når kemiker dr. *Hansen* i retten indledede sin forklaring med at sige, at „der kom en dansk spion i maskeradedragt“, så indeholder det mindst én fornærmelse mod drengen, der selvfølgelig ikke var spion, men simpelthen kom for at hente den pakke, han havde fået meddelelse om lå der.“

PJÆKKERI

Jeg nævnte, at Direktor *Lohmann* havde gjort vrøvl over mit flerdages fravær uden tilladelse fra skolen i februar 1920 og naturligvis med rette. Men vi var nået så vidt, at vi var temmelig ligeglade med den tyske skole, da vi jo nu snart skulle have danske skoler. Aktiviteten i det danske arbejde syntes os vigtigere end skolegang, altså ikke blot mig, men også mine forældre, der naturligvis også deltog aktivt i det danske arbejde.

På trods af sin beskedne og tilbageholdende natur, som jeg ikke har arvet ret meget af, og sine ikke udprægede lederevner var min far i september 1919 sammen med *J. C. Møller*, *Cornelius Hansen* og andre blevet valgt som en af de fem sogneformænd for Flensborg. Desuden havde han deltaget i delegationsrejser til København og havde ene mand ledet et stort agitationsmøde i Mørvig med over 200 deltagere og sig selv som eneste officielle taler. I *Ernst Christiansens* store tale i Studenterforeningen i København den 2. december 1919 „Vi beder vort Folk om at dække vor Ryg“ blev min far (og hans søn) omtalt som et eksempel på Flensborgs hjemmehørende danskhed, og min mor var en af de ledende i det aktive soldaterhjemsarbejde for de franske og engelske besættelsestropper sammen med *Dagmar Jessen*, frk.

Ung mand i 1920, 16 år gammel, ukonfirmeret, men relegeret fra overrealskolen.

von der Maase og daværende soldatermissionær og senere biskop *Halfdan Høgsbro*.

Selvfølgelig havde min far sendt skolen en undskyldning for min udebliven, men ikke angivet grunden, og det ville Lohmann ikke nøjes med. Han henviste til mit svage standpunkt i tre hovedfag, dog uden at hentyde til, at eksamen (Obersekunda-Reife, svarende til den gamle danske mellemskoleeksamen) var nær forestående (til påske).

BORTVISNING FRA SKOLEN

Kort efter, da jeg atter udeblev fra skolen i flere dage, denne gang dog på grund af fåresyge, kom der en kort meddelelse om, at jeg efter énstemmig lærerrådsbeslutning var bortvist fra skolen. Grunde blev ikke angivet, og desværre er brevet gået tabt.

Jeg husker tydeligt mine forældres ansigter, da de sammen kom ind til min sygeseng for at overrække mig meddelelsen. De så ud til at more sig, og jeg følte mig lettet, da jeg nu havde al min tid til rådighed til spejderarbejde, indtil jeg skulle i dansk skole. Om min far havde glemt at meddele skolen, at jeg var syg, ved jeg ikke.

Skønt jeg må indrømme, at jeg ikke gjorde alt, hvad jeg kunne ved mit skolearbejde i vinteren 1919–20, så tror jeg dog ikke, at jeg var så svag i kundskaber, som Lohmanns første brev gav udtryk for. I hvert fald kan det ikke have været grunden til min bortvisning. Normalt ville man formentlig have ladet mig dumpe. Desuden er jeg i besiddelse af tre hjemmestile i hovedfaget tysk fra august til november 1919, d. v. s. at der kun mangler een stil, den fra oktober.

MINE TYSKE STILE

Det er små filosofiske afhandlinger på 15–16 sider med emnerne: „Billeder af det tyske borgerliv efter Schillers „Die Glocke“, „Hvornår lyder klokkerne? (Efter Schillers „Die Glocke“)“, og „Menneskelivet sammenlignet med de fire årstider“. De er censurerede af en af vore betydeligste lærere, professor dr. *Fritz Graef*, der var en af Flensborgs mest fremtrædende tyske kulturpersonligheder. Han blev siden stadsarkivar.

Den første stil fik bemærkningen „God og levende“ og karakteren 2, en meget fin karakter. Den anden stil fik bemærkningen „Med varm deltagelse“ samt en beklagelse af, at enkelte fejl nødvendiggjorde karakteren 3+, en fin gennemsnitskarakter. Det samme skete med den tredje stil, „En flydende og forstående skildring“, desværre et par fejl, altså 3+. Da jeg tre år senere til nysproglig studentereksamen fik årskarakteren mg+ i matematik, kan jeg formentlig heller ikke have været helt umulig i det andet hovedfag. Hvilket tredje hovedfag Direktor Lohmann hentyder til, ved jeg ikke. Men hvis det er fransk, så var jeg i hvert fald langt fra den dårligste i klassen, og til studentereksamen havde jeg årskarakteren mg+.

BISMARCK FOR FEMTE GANG

Den ene stil, der mangler, er jeg meget ked af at have mistet. Dens emne lød: „Vor hjemstavn“, og det blev til mit femte møde med *Bismarck*, der denne gang ikke blev fremstillet som min helt. Dr. Graef havde efter gennemlæsning opgivet at censurere stilen. Der stod kun „Fuldkommen misforstået“ og ingen karakter.

Med hensyn til bortvisningen fra skolen må man vide, at jeg dermed var udelukket fra al videreførende undervisning i Tyskland, så „straffen“ stod næppe i noget forhold til forsømmelserne. Jeg klarede da også dansk studentereksamen på normal tid og på trods af to skoleskift, først til Den private Realskole i Fredericia og fra december 1920 til Haderslev Katedralskole.

FLENSBORG FORLADES

Da afstemningen den 14. marts havde gjort det klart, at der ikke kom nogen dansk skole i Flensborg (mente vi), og jeg absolut ville have studentereksamen af hensyn til en universitetsuddannelse, så måtte jeg til Danmark, og det omgående. Jeg fik en indbydelse fra *Edvard Petersen* i Fredericia til at bo på KFUMs pensionat, så jeg kunne gå i skole der. Jeg rejste den 31. marts lidt hals over hovede, så jeg ikke fik afviklet mine spejderforpligtelser på ordentlig vis, hvilket i første omgang gav anledning til surhed og misforståelser, og skønt min tid som barn i Flensborg dermed var afsluttet, kan jeg ikke nære mig for at medtage endnu to ting.

GENFORENINGEN OG FLENSBORG

På genforeningsdagen den 10. juli blev der flaget overalt i Danmark, naturligvis også i Fredericia og selvfølgelig også fra den store flagstang på KFUM-bygningens tag i Gothersgade skrås overfor mit gamle feriehjem.

At jeg siden har ændret opfattelse, er en anden sag, men den dag var mit hjerte fyldt af smerte over, at Flensborg ikke kom med, og jeg følte en uimodståelig trang til at gøre omverdenen opmærksom derpå. Altså steg jeg op på taget og sænkede det store flag på halv.

Hvor længe det fik lov til at vaje på halv for Flensborg, husker jeg ikke. Telefoniske forespørgsler til *Edvard Petersen* bevirkede, at flaget gik til tops igen. Da man begyndte at tale om, hvem der kunne have gjort det, meldte jeg mig naturligvis og forklarede hvorfor. Jeg mødte ingen bebrejdelser.

Hverken inden for eller uden for bygningen hørte jeg nogen sinde hentydninger eller bemærkninger i den anledning. Jeg havde på fornemmelsen, at man forstod mig i Fredericia, og at man delte min sorg.

ET UNDERLIGT SPØRGSMAL

Kort efter fik jeg i anledning af retssagen i Flensborg vedrørende spejderhuen og toldkontoret et brev fra redaktør *Ernst Christiansen*, der sluttede med spørgsmålet: „Tænker du på at gå herved igen engang i fremtiden?“

Spørgsmålet forbavsede mig.

Kunne der overhovedet være tale om andet?

Krigsbarn i Flensborg

AF KAMMA SVENSSON

Da første verdenskrig brød ud, lagde min mor en hånd på min skulder og sagde, at nu behøvede jeg ikke komme i tysk skole, for om et halvt års tid ville vi være danske. Det gik ikke helt, som hun havde spået. Nok blev vi danske, men vi måtte gennemleve fire krigsåre og en efterkrigstid, inden det skete, og jeg kom også til at gå i tysk skole, endda under ret vanskelige forhold.

HUSUM

Far var blevet indkaldt, og da han på et vist tidspunkt blev stationeret i *Husum*, flyttede Mor ned til ham med børneflokkene, der dengang ikke var så stor, som den siden blev. De indrettede sig i et par lejede værelser med Bismarck og Hindenburg i gipsplatter på væggen. Sådan gik det til, at jeg begyndte min skolegang i Husum med et linoleumstornyster på ryggen. Linoleum i stedet for læder. Erstatningerne meldte sig hurtigt. Og i dette tornyster buldrede en enlig tavle og et træpennalhus rundt og lavede en støj, som jeg syntes, enhver forbipasserende måtte kunne høre.

Jeg hverken talte eller forstod tysk, da jeg begyndte at gå i skole. Men det kom hurtigt, og jeg mener ikke, jeg havde problemer af den grund. Lærerinden var rar og buttet og haltede lidt på det ene ben. Jeg havde absolut tillid til hende, husker jeg. Derfor blev jeg særlig rystet, da en dag en pige nede fra de bageste rækker blev kaldt op til katederet og fik tre hårde slag med linealen i den åbne, lyserøde pighånd. Det var en almindelig måde at straffe piger på, erfarer jeg senere. Hvad hendes brøde var, gik aldrig op for mig. Måske havde hun fnist eller hvisket noget til sidekammeraten.

Alligevel har jeg en erindring om, at dagene i Husum var sorgløse og solfyldte, at engene var grønne, og digerne ved havet høje og beskyttende. Og selvom vi nok boede trangt hos den venlige værtinde fru *Horst*, levede vi et hyggeligt familieliv.

FLENSBORG

Men en dag var tiden i Husum forbi. Far blev sendt andetsteds hen, og vi

Kati Svensson med Kamma.

børn tog sammen med mor ophold i *Flensborg*. Vi kom til at bo på Åbenrå chaussé i nærheden af min mors forældre, og jeg kom i skole i den dengang splinternye, store, røde skole længere ude på vejen.

Her vil jeg lige indskyde, at vi, da krigen brød ud, boede i *Sønderborg*. Far, der kom fra et småkårshjem, og Mor, der var ud af borgerlig familie med begrænset økonomi, begyndte deres ægteskab under yderst beskedne former i *Flensborg*, dengang Far var knyttet til *Flensborg Avis*. Herfra kom han til *Dybbøl-Posten* i *Sønderborg*, og mine forældre havde fremgang både med deres arbejde på bladet og for danskheden. Da krigen kom, boede de ganske herskabeligt i et rummeligt hus, havde to unge piger og mange gæster. Både danske fra landsdelen kom hos dem, og sønderjysk interesserede fra Kongeriget, ja, fra hele Norden. Det er denne tid og hjemmet på „Møl-lehøj“, Far har skrevet om i sine erindrings første bind: „Kamp og Fest“.

Dette hjem forlod mine forældre. De solgte en del af deres indbo og klemte sig sammen i den 3-værelses på Åbenrå chaussé i Flensborg. I lange tider var Mor alene med os børn, men der var også en periode, da Far boede sammen med os i lejligheden. Han gjorde en overgang tjeneste som staldkarl i Flensborg og passede officerernes heste. Jeg ved, at vi har besøgt ham på jobbet, og at han viste os hestene. Forklarede hvilken hest, der var den smukkeste, og hvilken, der var den ringeste, fordi den havde svajryg. Som hestepasser måtte min far tidligt ud af fjerene om morgenen. Til gengæld kom han hjem i rimelig tid om aftenen og kunne hjælpe Mor med at pille kartofler og havde tid til at læse højt både for os børn d. v. s. mig, *Bjørn, Sven, Helge* og for Mor, der altid havde bjerge af stoppe- og lappetøj.

ÅBENRÅ CHAUSSÉ

Huset på Åbenrå chaussé var ret nyt og efter datidens forhold endog moderne, for så vidt som der var indlagt centralvarme. Men der var intet badeværelse, ingen vaskekumme, og toilettet befandt sig, som det dengang var almindeligt, ikke i lejligheden, men på trappegangen en halv etage nede. For resten skulle vi ikke få megen glæde af centralvarmen. I de kommende kolde krigsvintre var der ikke noget at putte i fyret, og familierne i huset indrettede sig med en kakkelovn i et af værelserne, i vort tilfælde blev det soveværelset, vi krøb sammen i. Men heller ikke til kakkelovnen var der brændsel af betydning. I denne lejlighed blev min søster *Bodil* født, og vi var nu fem børn. Og det var i denne lejlighed, at vi alle fik kighoste, den nyfødte inklusive. Men vi overlevede.

Huset på Åbenrå chaussé grænsede op til en byggeplads, hvor de påbegyndte huse ikke var nået længere end til kælderetagen, da krigen kom. Og således forblev de liggende al den tid, vi boede der. De afgav i sommermånederne en udmærket legeplads. Tilmed var der bag byggepladsen en skråning med rødgyldent sand. Måske havde hele området engang været grusgrav. I hvert fald legede vi de mest storartede lege i sandet. Vi gravede, byggede og regerede, lavede huler og borge, og på en eller anden måde savnede vi ikke den vidunderlige have i Sønderborg, som vi børn på dage, hvor forældrene var principfaste, ikke måtte forlade.

SKOLEN. KUNSTNERISK UDVIKLING

Min bror *Bjørn* og jeg gik nu i skole i den nye skole på Åbenrå chaussé. Det var her, jeg mistede den barnlige selvtillid, jeg havde bragt med mig hjemmefra. Jeg mindes, at jeg den første skoledag stoltserede rundt på gangen med mit ækle tornyster og spurgte lærerinderne, der stod og småsnakkede, om, hvilken klasse jeg skulle gå i, og hvor jeg skulle sidde? De gav undvigende svar, mens de åbenbart morede sig over min upassende frimodighed. Jeg begyndte at få en fornemmelse af, at der var noget forkert ved

Skolen på Abenrå chaussé blev taget i brug i 1916 som et vel ordnet og godt udbygget skolevæsens bedste bygning, men måtte kort efter lukkes på grund af mangel på brændsel. Bortset fra skolen i Mørvig har Flensborg først bygget nye skoler efter 2. verdenskrig.

situationen. De børn, jeg kunne se gennem de åbentstående døre, iagttog mig med en slags frydefuld opmærksomhed, mens de sad artigt på deres pladser med hænderne foldet på pulten foran sig. Den selvtillid, jeg her havde demonstreret, forsvandt som dug for solen. Og næste gang, jeg begyndte på en ny skole – og det skete ikke så få gange – stod jeg, som det sig hør og bør, i retstilling oppe ved katederet i det klasseværelse, hvor jeg syntes, børnene var på alder med mig. Og her ventede jeg, til en lærerinde fandt ud af, hvor jeg skulle være.

Men også den røde, nye skole blev indhentet af krigen og den hårde vinter 1917. Skolen kunne ikke varmes op. Vi fortsatte en tid lang at give møde en gang om ugen i de kolde klasseværelser, hvor vinterklædte lærerinder gav os lektier for. Men så holdt også det op, og vi fra den røde skole blev fordelt på andre skoler, der i forvejen var overbefolket af børn. Først kom jeg på en skole i Skolegyde, og her hændte der mig to ting. En lærerinde, frau *Schmidt*, fattede interesse for mine tegninger og tog mig med til sit hjem, hvor hun lod mig tegne ting: et æble, en blomst, en kop. Det var mit første møde med naturstudiet. Hidtil havde jeg mest tegnet prinser, prinsesser, feer, hekse og andre væsner fra eventyrene, og det blev jeg ved

med længe endnu. Men jeg fik alligevel en fornemmelse af, at der også var andre ting, man som tegner burde beskæftige sig med. Takket være frau Schmidt.

Videre hændte der mig det, at samme frau Schmidt gav os undervisning i vor landsdels historie, og navnlig fortalte hun om krigen. Det var almen orientering, med andre ord, man forlangte ingen viden af os. Ikke desto mindre morede hun sig med at spørge specielt mig, som hun vidste var af dansk familie, om udfaldet af hver eneste kamp i Sønderjylland. Og sandt at sige, vidste jeg ikke så meget om de ting. Jeg vidste kun, at slutresultatet havde været negativt, eftersom vi var kommet under Tyskland, og derfor svarede jeg på hvert af hendes spørgsmål, at danskerne havde tabt. Og på en eller anden måde beredte det mig en særlig glæde, når hun måtte sige: „Nej, denne gang gik danskerne af med sejren“.

For resten skete der også en tredje ting i skolen i Skolegyde. Jeg mødte for første gang i mit liv en seriøst tegnende kollega. Det var en pige fra en anden klasse, måske et års tid ældre end jeg. Hun kom en dag hen og hilste på mig, som én dame hilser en anden dame. Eller måske snarere: som en stor primadonna hilser en lidt mindre primadonna. „Jeg hører du tegner“, sagde hun, „det gør jeg også. Jeg vil gerne en dag vise dig mine tegninger, hvis jeg så til gengæld må få lov til at se dine tegninger“. Der kom et møde i stand, hvor og hvordan husker jeg ikke. Men jeg ser endnu tydeligt for mig, hvordan denne målbevidste, veltalende pige på 9–10 år havde alle sine tegninger smukt ordnet i et hæfte, mens mine egne flød rundt på løse ark. Desuden tegnede hun godt. Hun tegnede sandelig med perspektiv og det hele. Der var dybde i hendes ting, mens mine tegninger bevægede sig frem og tilbage på fladen – uden perspektiv – hvad de stort set gør den dag i dag.

Senere blev jeg anbragt på en skole i Nystaden. Om den erindrer jeg egentlig kun, at „dasserne“ i skolegården var lukket, vel nok fordi der ikke var tilstrækkeligt med renovationsmandskab. En dag stormede de betrængte børn disse primitive lokummer, idet de klatrede op på hinandens skuldre og krøb over døren foroven, hvor der måske engang havde været et gitter eller en glastrude. Mens børnene således forrettede, hvad de havde at forrette, skreg og råbte en fægtende lærerinde oppe fra et vindue på første sal, at det måtte vi ikke. Men for en gangs skyld var børnene ikke lydige.

DORTHEAGADE

Mens krigen gik på hæld, flyttede vi til en større lejlighed på Duborg, i Dorthegade, der, hvor vejen fortsætter ud mod Frueskov. I denne lejlighed blev barn nr. seks, min bror *Sejr* født. Navnet fik han på et tidspunkt, da mine forældre fuldt og fast troede, at hele Sønderjylland inklusive Flensborg skulle blive dansk. Det var til denne lejlighed, Far efter krigen vendte

Billede til Far. Fra venstre: Sven. Bjørn, Helge. Kamma. Bodil. Fru Kati Svensson. Foto 1918.

tilbage, og det var, mens vi boede her, at min mormor, den højtelskede, døde. Til denne lejlighed kom også min mors veninde fra København, *Elisabeth Hvalsøe*, som var lærerinde. Hun indrettede et af værelserne som skolestue og gik igang med at undervise de tre ældste børn på dansk, ligesom hun ledsagede min mor, da hun med børn blev inviteret på ferie på en fynsk herregård.

Det var også, mens vi boede i Dortheagade, at min faster forlovede sig med en af Fars soldaterkammerater, en dansk landmand. Jeg ser dem endnu for mig, da de gik ned ad gaden for at købe ringe. Fars eneste søster var på det tidspunkt omkring de 30, hun havde systue og boede sammen med min farmor i et lille hus på *Kegnæs*. Forlovelsen holdt ikke. Hun blev boende på *Kegnæs*, fortsatte med at sy, lige til hun nåede de 50, og Farmor døde. Da skiftede hun erhverv og blev hjemstavnsforfatterinde, *Tilde Svensson*. Vi børn blev gennem hele vor barndom ved med at komme på *Kegnæs* i ferierne. Også siden, ligeså længe Faster levede i det lille hus.

Men tilbage til Flensborg. Vi boede der stadig og var stadig tyske under-såtter, og en dag kom der fra myndighederne besked om, at vi børn værsgod havde at indfinde os i tysk skole. Og så fulgte den afsluttende tid hos *Fräulein Wolf* i „Privat-Elementarschule“. Her var der en smuk ung lærerinde, jeg tror, hun hed noget så dansk som *Jensen*, uden mig bekendt at

være dansk. Også hun gav mig ekstra tegneundervisning. Hun lavede selv nogle meget fine tegninger af brogede fugle, som hun lånte mig, for at jeg kunne tegne dem af. Også hendes indsats belærte mig om, at prinser og prinsesser ikke var nok. I øvrigt havde jeg bevæget mig en smule bort fra de rene eventyr og i stedet taget Erik Ejegod og dronning Dagmar, som snørede sine ærmer på en søndag, under behandling. Men de blev tegnet på samme måde som prinser og prinsesser med lyserøde kinder, blå øjne og gule krøller uanset køn.

Om frl. *Wolf* husker jeg især, at hun i morgenbønnen aldrig glemte at bede Gud tilgive de børn, som havde været så formastelige at lave mange fejl i deres skriftlige opgaver. En dag, hun særlig alvorligt havde pålagt Vorherre at bære over med de skriftlige syndere, tænkte jeg skinhelligt, at det var godt, det ikke var mig, det drejede sig om. Jeg plejede nemlig at klare mig hæderligt. Men så ville skæbnen, at netop den dag var jeg den skyldige. Jeg havde rodet rundt i brugen af f, ph og pf, og der var 14 fejl i min stil. Jeg var utrøstelig, og jeg tror nok, at jeg i det stille føjede min bøn til frl. Wolfs om den himmelske tilgivelse.

DANSK SKOLE I HADERSLEV

Mens vi endnu boede i Dortheagade, var min far begyndt at tage til *Haderslev* for at grundlægge en ny avis, *Danskeren*, som han håbede, at han og hans efterhånden omfangsrige familie kunne leve af og trives ved. Han drog afsted om mandagen med sin lille kuffert og kom tilbage ved ugens slutning for at være sammen med familien om søndagen. Og en skønne dag brød hele familien op fra Flensborg og slog sig ned i Haderslev. Der var bolignød, og i første omgang flyttede vi ind i præsteboligen, som stod tom, og her oplevede vi genforeningen. Derefter fik vi midlertidigt husly i en villa på Åstrupvej, som tilhørte katolske nonner, og som skulle være børnehjem. Her blev min bror *Poul* født som nr. 7. Så fandt vi nogenlunde blivende sted på Christiansfeldvej, hvor min bror *Erik* kom til verden som nr. 8 og punktum i flokken. Endelig flyttede vi i mit sejstende år ind på „Bak-kely“, Åstrupvej 41, i en ejendom, som svagt kunne minde om det fordums „Møllehøj“, og hvor Mor, i skrivende stund 87 år gammel, endnu bor.

Da vi kom til Haderslev var jeg omkring 11 år, og i overgangstiden kom jeg til at gå i en lille privatskole ude i Vestergade. Her oplevede jeg første gang den mere afslappede muntre atmosfære i en dansk skole. Skolen fungerede, så vidt jeg husker, som en art landsbyskole med børn fordelt i to klasser. Min mors veninde, frk. *Hvalsøe* dukkede også op og underviste her. Men ydermere fik jeg for første gang mandlige lærere. Da byens normale skoler var blevet sat i nogenlunde stand, opløstes den lille skole i Vestergade, og jeg kom i katedralskolens 1ste mellem, hvorfra jeg fortsatte, til jeg blev student.

Både Kati Svensson og hendes datter Kamma har gået i skolen i Skolegyde 4. Fra 16. oktober 1920 til 18. august 1936 var den dansk kommuneskole. Derefter indrettedes en nationalsocialistisk »Mütterschule«, »mødreskole« i bygningen. Også efter 1945 var bygningen i en årrække dansk kommuneskole.

KRIGSBARN

At være barn i Flensborg vil for mig personligt sige at være barn under første verdenskrig og gå i tyske skoler. Det vil også sige at mangle både det

ene og det andet. Når jeg tidligere i denne beretning skriver, at vi overlevede kighosten, skal det ikke forstås som en spøg, men som bitter alvor. Især for den nyfødte søsters vedkommende. Vi var underernærede. De almindelige børnesygdomme slog hårdt, og vi var længe om at komme os. En overgang fik vi såkaldt krigskøkkenmad, som vi hentede i spande, og der var tider, da kålrabi figurerede i forskellige versioner som stuvning, i suppe, som marmelade, hvordan de så bar sig ad med det, og sandelig også som kaffe. Brødet, det daglige brød, var fyldt med kolde, blå kartoffelklatter for at drøje på det. Mælken, hvis der var mælk, var tynd og skiltes, når den blev kogt. Da der næsten altid var et meget lille barn i vor familie, havde vi den fordel at få en ekstra mælkeration og ekstra kiks. Og disse goder fik Mor til at række langt, så langt, at ikke blot den lille, men også vi andre fik en bid med. Endelig skete det, at Far af sin ration kunne spare lidt brød op og sende os. Soldaterne fik immervæk bedre brød end civilbefolkningen.

MORFAR OG MORMOR

Alligevel var Flensborg ikke *kun* krigens by, den var også Morfars og Mormors by. Talrige gange havde jeg været på besøg hos dem, allerede inden vi flyttede til Flensborg. Jeg husker svagt, at de boede i Nystaden, og at vi kunne stå i karnappen og se sporvognen komme. Vi stod med overtøjet på parat til at låse efter os og gå ned til stoppestedet. Det passede så fint, at når vi kom, var også sporvognen der.

Men da vi flyttede ind i huset et stykke ude ad Abenrå chaussé, boede Morfar og Mormor i begyndelsen af samme vej eller gade. Huset var på en eller anden måde pynteligere end det, vi boede i, men ellers indrettet efter samme princip med tøndetoilet ude på trappen. Renovationsvognene kom i den tidlige morgen og udskiftede spandene. Der var en buldren til gaden og i gården, men jeg husker egentlig ikke noget om støj på trappegangene i den anledning, skønt folkene skulle op og ned fra fjerde sal med deres last.

Hos Mormor var der en dagligstue, hvor vi spiste og opholdt os, og hvor der stod en chaiselong med højt ryglæn i den ene ende. Her sov Morfar til middag, siddende, når han havde været hjemme og spise. I denne stue var der også en karnap og en forhøjning med Mormors sybord og hendes specielle gode stol. Her kunne vi somme tider sidde ganske stille i skumringen og se lysene blive tændt i Flensborg. Der må på det tidspunkt have været frit udsyn og ingen genboer, for vi kunne se langt.

Der var også en fin stue, som vi ikke kom så meget i, og så var der soveværelset med den i mine øjne vidunderligt smukke lampe omsluttet af lyserødt, matteret glas. Jeg overnattede somme tider hos dem og sov sammen med dem i soveværelset. Og jeg husker om morgenen, hvordan Morfar med

sin lidt hæse, en smule knirkende stemme sagde: „Naa, nu skal vi vist til at tænke paa at komme op“. Hertil svarede Mormor: „Ja, det skal vi.“ Og så blev de liggende lidt endnu. Men pludseligt stod de op, vaskede sig ved servanten, der stod henne ved vinduet, og med lynets hast havde min mormor erstatningskaffen færdig, længe før jeg var kommet ud af dynerne. Dette gentog sig hver morgen efter samme skema, Morfar sagde: „Naa, nu skal vi vist til at tænke paa at komme op“. „Ja,“ sagde min Mormor, „det skal vi.“ Og så blev de liggende lidt endnu.

Jeg havde haft en morbror, som var druknet i havnen, da han var 11 år gammel. Nogle af hans ting, en fløjte, en eller anden slags medalje, en lommekniv og lidt andet af det, en dreng går med i sin bukselomme, lå i et rum i Mormors sybord. Og disse ting tog vi somme tider frem og kiggede på. Den døde morbror hed *Einar*, han havde været Mormors yngste og en efternøler. Så havde jeg to mostre, *Ditte* og *Thea*, godt gift med danske mænd, og yderligere en morbror, *Christian*, der havde sejlet som styrmand i mange år, og som ved krigens udbrud blev interneret på Java. Han havde fra sine togter sendt ting hjem, som var med til at præge hjemmet og gav det en ejendommelig fremmed akcent midt i miljøet med Christian VIII-møbler og klunkestil.

Krig eller ikke krig, så var Mormor altid pynteligt klædt i sort eller gråt eller matlilla. Når vi var på gaden, havde hun hat og slør på hovedet, skindhandsker på hænderne og høje hæle under støvlerne. Også derhjemme kunne hun uanset krigen finde ud af at bage en kage hist og her og nu og da. Ligesom der i hendes og Morfars have fandtes stikkelsbær og ribs, hindbær og brombær, når tiden var til det. Det var en kolonihave, der lå i læ opad et skovbryn, hvor solen på mirakuløs vis altid skinnede.

Men som sagt, hun døde fra det alt sammen. Hun efterlod min Morfar ensom og haven forsømt. Intet af det, jeg havde elsket hos hende og omkring hende i Flensborg, kunne nogensinde blive, hvad det havde været. Således kom jeg ikke til at længes tilbage til byen Flensborg. Egentlig ikke før nu i min modne alder.

Noter

Følgende forkortelser er anvendt ved litteraturhenvisninger:

Arends bd. 1 = Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864. 1932. Bind I–III.

DBL = Dansk biografisk Leksikon. Grundlagt af C. F. Bricka. Red. af P. Engestoft. Under medvirken af Svend Dahl. 1933–44.

Fl.A. = Flensborg Avis 1869 –

Fl.A. 1869–1969 = Flensborg Avis 1869 – 1. oktober – 1969. 1969. (Jubilæumsbogen, redigeret af P. Kürstein).

Ravn 1 = L. S. Ravn: Tyskuddannede lærere ved danske kommunale skoler i Sønderjylland. 1920–63. 1963.

Ravn 2 = L. S. Ravn: Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre. 1966.

Ravn 3 = L. S. Ravn: Lærerne under sprogeskripterne 1851–1864. 1971.

Svensson, Bd. 1, Bd. 2 eller Bd. 3 = A. Svensson: Redaktør J. Jessen. Flensborg Avis. I–III. 1955.

Sdj. Mdskr. = Sønderjysk Månedsskrift 1924–

Sdj. Arb. = Sønderjydske Årbøger 1889–

Tønder Sem. St. = Tønder Seminarie – Stat. Fortegnelse over lærere og dimitterende fra Tønder seminarium 1788–1963. Udarbejdet af Jens Lampe m.fl. 1963. Grænsevagten 1918–1970 bruges for hele perioden og ikke mindst i enkeltheder.

ERNST CHRISTIANSEN:

Ung mands tanker om fremtiden.

Tidligere trykt i *Sdj. Arb.* 1970 ved Troels Fink. Om børnebladet se *Sdj. Arb.* 1969. Ernst Christiansen blev ansat som redaktionslærling på *Fl.A.* til påske 1893 og var udlært til påske 1897. Hans lærekontrakt må have været enslydende med J. Filskovs, som findes i *Fl.A.* 1869–1969, s. 171, idet E. Chr.s læretid kun var 4 år. Om E. Chr. se: Jacob Kronika i: *Fl.A.* 1869–1969, s. 197ff, om læretiden særligt side 209ff. Ved det store opgør i 1920, om Flensborg skulle hjem eller ikke, stod H. V. Clausen og Ernst Christiansen på hver sin side, men i et brev til H. V. Clausen

den 13. januar 1931 skrev E. Chr.: »Imidlertid mindes jeg endnu tydeligt som en af min barndoms oplevelser, hvor rig jeg følte mig, da De en dag havde foræret mig en bunke danske bøger.« De citerede breve og stile findes i H. V. Clausens arkiv i rigsarkivet.

Side 20

Monrad, Chr. F. *DBL.* *Fl.A.* 1869–1969. Rossen, R. P. Se s. 73!

Side 21

St. Jørgens skole. Billedtekst. *Nachrichten über das Flensburger Volksschulwesen.* 1902ff.

Side 27

Pavluner: spøgefuldt bibelcitat Math. 17,4. Kuff: kuf. Hollandsk bredbuget og fladbundet skibstype. I stedet for køl har det »sværd« ved siden.

Side 28

Aviso: marinefartøj til overbringelse af meddelelser.

Side 29

Fuldrigget barkskib: udtrykket er galt. En bark har råsejl på de 2 af 3 master; fuldrigget er et skib med råsejl på alle master. Besanmasten: tysk for: mesanmast, agtermast. Kambysen: tysk for: kabysen, køkkenet.

Side 32

Einverleibt: tysk: indlemmet.

Side 33

17° Réamur = 21,3° Celsius.

Side 35

Trabant: tysk for: drabant. Å.: Åbenrå.

KATI SVENSSON:

Pige i Flensborg.

Side 37

Terkelsen, Terkel, landmand og vognmand i Haderslev, Kati S.'s moders ældste broder. Hendes morfader hed også Terkel Terkelsen, gæstgiver, siden avlsbruger. Terkelsen, Jes, se s. 49.

Side 38

Billum, Søren Christian. Ravn 2, s. 48.

Side 39

Anders Madsen Bjerrum. Ravn 2, s. 48, Sdj. Mdskr. 16. årg. 1905, s. 199.

Klingpungen var af silke, fløjl eller ringere stof med en ramme af sølv eller kobber, ofte smukt udstyret, anbragt på et ca. 1.50 m langt elegant skaft af træ. Den blev under en salme rakt ind i kirkestolene til hver kirkegænger, som lagde sin skærv i pungen. Den bruges til dels endnu i Sydslesvig og enkelte

steder i Nordslesvig. Sdj. Mdskr. 1963 s. 280–84.

Pastor Jensenius Johansen var præst ved hospitalskirken i Haderslev. I 1870 nægtede han at bede for de preussiske våbens fremgang, fordi han i sin menighed havde mennesker, der havde lidt under disse våben, f. eks. professorinde Christian Paulsen, hvis søn faldt i 1864 og ligger begravet på den gamle kirkegård i Flensborg. Han blev afskediget og blev præst ved Vor Frue kirke i Odense 1871–87 og i Svanninge 1887–1902. Arends bd. 1, s. 410.

Sosti: Se s. 167!

Side 40

Optant se s. 132!

Kasket: Den dag i dag går man i Flensborg hjem og spiser til middag kl. 12–14. Kasketten bruges stadig af Flensborgs arbejdere, ikke bare i arbejdstøj, men også når man er halv-pæn. »Mojn« er plattysk for »(Guten) Morgen«, »god morgen!«. Udtrykket er trængt op i Nordslesvig og bruges af dem, der hæger om sønderjysk særpræg, selv om det er plattysk. Eksemplet viser, hvorledes tysk sprog tidligere har trængt dansk bort.

Side 41

Theodor er græsk: »Gud«, »gave«. Dorthea er de samme ord i omvendt følge og i hunkøn.

Johansen, William se Knud Johannsens beretning s. 224.

Blodsuppe, »Swartsuur mit Snuuten un Poten«, koges på grisetæer, -ører, -tryner og bugspæk i eddike med til-sætning af blod. Dertil boghvedeboller og kartofler. En holstensk ret, som er trængt op i Sønderjylland. Claus Eskildsen: Dansk Grænselære. 7. udg. 1946. S. 92. Den deler ikke blot nationalt, men sætter skel mellem den enkelte families medlemmer, da den enten elskes højt, eller skyes med rædsel. Udgifveren har erfaring.

»Hr. Magnus, han stirrer i vinter-

natten ud«, af Carsten Hauch med musik af Niels W. Gade. Andreas Grau var lokalredaktør for Dybbøl-Posten i Nordborg 1908, satte et betydningsfuldt ungdomsarbejde i gang i Flensborg, mens han var journalist ved Fl. A. før 1914, og var redaktør af Dybbøl-Posten 1919–35. Ellen Grau var datter af forfatteren Peder R. Møller.

Lægen P. A. Madvig, en broder til den kendte sprogforsker og politiker, blev afsat som fysikus i Haderslev i 1864. Han var en af de mest fremtrædende danske i Sønderjylland fra 1864 til sin død i 1899.

Kirkeældste = medlem af menighedsrådet.

Side 42

Chevinsel = Skærvindsel. Kortspil. Baum, tysk for »træ«.

Werner, Johan Andreas, f. 5/6–1839 i Rantrum, Mildsted s., d. 5/9–1906 i Flensborg, g. m. Ingeborg West, Skårup sem. 1859, 2. lærer ved St. Hans borgerskole i Fl. 1.10.1859, lærer ved den danske borgerskole i Nystaden. »Under de nye magthavere beholdt han stillingen og fortsatte sin lærergerning ved samme skole, dog med tysk undervisning, indtil oktober 1902. Ved hans danske sindelag kan det ofte have været svært nok for Werner at efterkomme de forpligtelser, der pålagdes ham som tysk lærer, men han røgtede sit kald med stor nidkærhed, og eleverne holdt af ham. Hos de flensborgere, der kendte den afdøde, nød han en ualmindelig højagtelse. Werner var i mange år medlem og protokolfører i provstisynoden og var medlem af Vor Frue sogns kirkekollegium indtil sin død«. Se Fl. A. 7/9–1906. Billede i Ravn 3, s. 233.

Scharff, Claus blev i 1851 afskediget som degn, organist og lærer i Munkbrarup, da hans sindelag var en hindrin for sprogreskripterens gennemførelse, men den danske regering hindrede ham ikke i at blive lærer i Sande

i det sønderjyske sogn Bünstorf uden for reskripterens område. Se Ravn 3, s. 48, 166, 240.

Simonsen, Mauritz Daniel, lærer i Fl. 1873–1921, 1/8–1920 – 31/3–1921 som rektor for den danske kommuneskole i Fl. Udgav »Lehrbuch der dänischen Sprache« Flensborg 1889. Tønder Sem. St. 1681.

Simonsen, Peter, udenrigspolitisk redaktør ved Flensborg Avis 1893 til sin død i 1930. Næst efter redaktør Jens Jessen var han den sønderjyske pressemand, der sad længst i fængsel p. gr. a. pressedomme, i alt 33 måneder. Fl. A. 1869–1969.

Side 43

Skolegyde nr. 4. I Fædres Spor. 1945. Marmler: (Marmor)kugler.

Friedrich von Schillers store digt »Die Glocke« (Klokken) blev lært udenad i mange skoler. »Die alte Waschfrau« af Adalbert von Chamisso 1833. »Zu Dionys dem Tyrannen« er begyndelsen til Schillers digt »Die Kraniche des Ibykus« »Ibykus' trener«. »Üb immer Treu und Redlichkeit«, digt af Ludwig Höltz. »Ich bete an die Macht der Liebe«, digt af Gerhard Tersteegen (1697–1769).

Side 44

Billum, Kristian, var i lære på Flensborg skibsværft.

Sørensen, Hans, Volksschullehrer, Duborggade 76. Det var afgjort en undtagelse, for det kunne få de alvorligste følger for læreren, strafforflyttelse til en landsby i Holsten eller endog afskedigelse. Der er tale om en grov travesti af den preussiske fædrelandsang: »Ich bin ein Preuße, kennt Ihr meine Farben? Die Fahne schwebt mir schwarz und weiß voran«, »jeg er preusser, kender I mine nationalfarver, foran mig vajer fanen sort og hvid«. Kristian har som andre sønderjyske drenge ændret det til modsætningen: »Jeg er ingen preusser... foran mig

vajer fanen rød og hvid«. Sangen brugtes i alle skoler.

Snarere: wutsch uf! = stik af! Af det plattyske /wusschen, wutschen = forsvinde hurtigt. Otto Mensing: Schleswig-Holsteinisches Wörterbuch (Volksausgabe). 1933. Bd. 5, s. 748.

Didde Billum, døbt Anne Kjestine, g. m. mejeriforvalter Povl Thomsen, Randers, begge er døde.

H. F. Petersen: Rumlepotten. Sdj. Mdskr. 1961, s. 18–22.

Emilie Thaysen, f. 17/11–1883 i Flensborg, datter af sporvejsinspektør Thaysen, gift den 29/3–1911 i Flensborg med prokurist P. Møller fra Møgeltønder.

Jes Terkelsens børn: Peter, døde ung, Kathrine, g. m. lærer Langfeldts søn, bosat i Kiel, Amalie, g. Radloff i Hamborg og Berlin, nu bosat i Kollund, Terkel, ingeniør, bosat i Kollund.

Side 45

Boldts døtreskole. Mønster overdrog i 1858 sin pigeskole til Christian Ferdinand Monrad, kollaborator ved Flensborg latin- og realskole. Den lå først på hjørnet af Helligåndsgangen og Nørre Gravene, men blev solgt til den katolske menighed, som byggede sin kirke på grunden. Da Monrad var grundejer, kunne han ikke udvises i 1864, og hans skole fortsatte. Da det var klart, at Monrad ikke i længden ville få lov til at føre den videre, efter at myndighederne havde lukket A. C. C. Holdts private danske drengerealskole i 1875, blev skolen solgt til frøken Amanda Boldt, hvis søster Emilie var lærerinde ved skolen. Skolen var da den eneste skole i Flensborg, der gav lidt danskundervisning. Det hørte op, da skolen blev solgt til frøken Nane Friederici, som solgte den videre til frøken Marie Zukertort. I Fædres Spor. 1945, s. 146 ff. Fl. A. 1869–1969. Flensborg bys historie. 1955. Bd. 2, s. 316ff.

Bilderbuch ohne Bilder: H. C. An-

dersens: Billedbog uden billeder.

Side 46

Nicolay Grünwald, redaktør ved Dannevirke, ugift. Forældrenes venner blev kaldt onkler og tanter.

Side 47

Vel N. Bache: Nordens Historie. 1881–87. Bd. 1–5.

Pastor Hans Jørgen Carstens, se s. 62.

Den normale konfirmationssøndag var palmesøndag, men Helligåndskirkens konfirmation fandt sted på Dominica Judica, søndagen før palmesøndag, 27. marts 1898, da pastor Carstens tillige var præst ved Vor Frue, og sognekirken naturligvis ikke måtte stå tilbage.

Den slesvig-holstenske landskirke bruger søndagens gamle navne efter hver deres introitus, indgangsvers, som her er Judica me Deus fra Davids 43. salme: Skaf mig ret, o Gud!

Marie Vrangs fader var Jørgen Vrang, forretningsfører for Flensborg Avis. Fl. A. 1869–1969. Hun var søster til bankdirektør Johan Wrang, Union-Bank, til Anna Vrang gift med Johan Lieb, Dansk Generalsekretariat, til Dagmar Wrang, Dansk Generalsekretariat, og Thyra Wrang, Sydslesvigsk Arbobog 1969–70, s. 7–8. Hun blev gift i Sundeved.

Side 48

2. vers af J. Nordal Bruns salme fra 1786 findes i Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig, 1889, og i Den sønderjydske Salmebog, 1925, som Kati Svensson begge har brugt, men ikke i Den danske Salmebog, 1953.

Messehagel. Efter reformationen holdt kirkeskikke sig længe i Sønderjylland, f. eks. latinsk liturgi i bykirkerne, men rationalismen i 18. årh. ryddede endnu kraftigere op her end i kongeriget, og brugen af messeklæder

blev helt afskaffet. Indgangsbøn og udgangsbøn er noget særligt for den danske kirke og findes ikke i den slesvig-holstenske landskirke, som Hellig-åndskirkens danske menighed hørte til.

Side 49

Terkelsen, Jes: I Fædres Spor. 1945. Tønder Sem. St. 1891.

Niels Hansen (Magstrup), lærer i Fl. 1887–1918. Tønder Sem. St. 1750.

Hans Peter Andersen, lærer ved St. Marie pigeskole i Fl. 1878–1921. Tønder Sem. St. 1833. Hans datter var på Union-Bank i Fl. Hans søn, Hans Andersen, g. m. Marie Simonsen, skibsmægler i Flensborg, senere i Hamborg. En anden søn blev præst.

Christian Jørgensen, lærer i Fl. 1888–1912, rektor ved St. Nikolaj drengeskole i Fl. 1913–26. Tønder Sem. St. 2189.

Peter Lorenzen Madsen, lærer i Fl. 1879–1912. Tønder Sem. St. 1883. Ud-gav: »Nachrichten zum Flensburger Volksschulwesen« 1902–1927/28 og Flensburger Volkskalender für das Jahr 1913. Hans danskhed var almindeligt kendt.

Peter Christian Christiansen, lærer ved hjælpeskolen i Fl. 1878–1921. Tønder Sem. St. 1794. »Degn Christiansen har bedet om at måtte fra-træde sin stilling ved den danske kirke til 1. april i år. Han har så været orga-nist i 30 år«. H. F. Petersen: Danske i Sydslesvig. 1933, s. 116. 29. januar 1911.

Side 50

Terkelsen, Terkel, ingeniør, Kollund.

Den store danske forening Enighe-den blev forbudt af preusserne i 1875. Den stræbte efter at samle alle klasser, især arbejderne, og havde et stort so-cialt program. Dens afløser Flensborg var en døgnflue, som også blev kvalt, mens Ydun levede fra 9/2–1877 til efter 1920. Det er almindeligt kendt, at den var mere jævn og dansk end Borger-

foreningen. Flensborg bys historie. 1955. Bd. 2, s. 277ff. L. P. Christensen: Gennem 100 Aar. Borgerforeningen i Flensborg 1835–1935. 1935.

Lausten, L. K., faktor ved Fl. A. Fl. A. 1869–1969. Valdemar Sørensen, typograf, var socialdemokratisk med-lem af byrådet i 1918, dansksindet, blev tilforordnet overborgmesteren som talsmand for arbejder- og soldaterrå-det, blev ekskluderet af sit parti, da han arbejdede for, at Flensborg skulle til Danmark. Under afstemningen var han politimester i Flensborg. Flensborg bys historie. 1955. Bd. 2.

»Sikken trængsel.«

A. Svensson kom som lærling til Flensborg Avis i maj 1903.

Lenschau, se 214!

Gnomenkeller på Holmen nr. 1 har ægte middelalderlige hvælvinger. I Gnomenkeller er der malet nogle ikke særlig skønne nisser (Gnomen) på hvælvingskapperne. Jens Jessen gav her en afskedsmiddag for journalist Nis Petersen, da denne rejste til Haderslev for at blive redaktør ved Moders-maalet. Ellers kom Jessen ikke gerne på værtshus.

Side 51

Jessens lån til Svensson på 1500 mark var tænkt som en lønforhøjelse, idet der blev afskrevet en femtedel om året. Da Jessen døde, og Svensson gik til Dyb-bøl-Posten, måtte han betale de reste-rende 1200 mark.

JENS SCHRØDER:

Ikke en dusinddansker.

Afsnittet »Bydreng på Flensborg Avis« har tidligere været offentliggjort i Fl. A. 1869–1969, s. 165–66. J. Schrøder døde 28. december 1968 i Risskov.

Side 57

Jens Schrøder boede hos søstre Eli-sabeth og Caroline Glüsing, døtre af rektor Hans Jürgen Glüsing, en god dansk mand. Sdj. Arb. 1971, s. 155f,

Ravn 3. Jes Terkelsen var ikke rektor. Det blev han først senere. N. Petersen, f. 16/12-1869, Haderslev sem. 1890. Reimer Christian Rohwedder, 1864-1951, konrektor (viceinspektør) i Fl. 1885-1929. Tønder Sem. Stat. 2177 »Heil Dir im Siegerkranz« blev skrevet af sønderjyden pastor Heinrich Harries i Siversted til Kong Christian 7. og trykt i Flensburger Wochenblatt 27. januar 1790 til den engelske melodi »God save our gracious King«. B. G. Schumacher lavede den om til preussisk brug i 1793.

Side 59

Blau-weiß-rot: den slesvig-holstenske oprørsfane var blå-hvid-rød. »Schleswig-Holstein meerumschlungen«: den slesvig-holstenske oprørssang. »Auch einer . . .«: »Han hører også til de forgiftede« (nemlig danskere).

Side 61

Sørensen: Faktor Sørensen er vistnok den samme som den senere politimester i 1920 Valdemar Sørensen. Før han blev forretningsfører for »Konsumgenossenschaft«, brugsforeningen, var han sætter på Fl. A.

Side 62

Helligåndskirken: H. F. Petersen: Danske i Sydslesvig, 1933, s. 94ff. Poul Erichsen: Om end Taarnene falde, 1921, s. 107ff.

Side 63

Rerup: Bagermester Lorenz Christian Thomas Rerup var farfader til Studiefdelingens første bibliotekslektor, historikeren Lorenz Rerup.

Side 64

Andersen, Friedrich, 1860-1940. Præst ved St. Johannes kirke 1890-1928. Han forkastede det Gamle Testamente som jødisk, stræbte efter en »tysk kristendom« og udviklede sig fra racist til nationalsocialist. Schleswig-Holsteinisches

Biographisches Lexikon ved Otto Schütt. 1970. At han skulle have studeret for danske penge, er ellers ukendt, og må stå for Jens Schrøders regning. Pastor Andersen var udpræget tysk og sekretær for indsamlingen til Isted mindekirke.

Side 66

Hansen, Cornelius: Fremstillingen er ikke helt korrekt. Niels Uldall fra Jegerup og J. C. Møller fra Haderslev startede sammen et firma. Cornelius Hansen var ekspedient hos de to andre, men gjorde sig senere selvstændig med herreafdelingen. J. C. Møller skilte sig senere ud med engros-forretningen. Alle firmaer findes den dag i dag i Flensborg.

Side 67

Dansk ungdomsarbejde i Flensborg se: Dansk Ungdom i Sydslesvig. Sydslesvigs Danske Ungdomsforeningers Jubilæumsskrift 1923-1948. 1948.

Side 68

Spartakister: Yderliggående socialister.

Side 71

Schmidt-Vodder, Johannes: Præst i Vodder, den senere repræsentant for det tyske mindretal i det danske folketing. »Der ist gefährlich . . .« »Han der er farlig. Det er Gustav Johannsen nr. 2.« G. J. var kendt for sin folkeyndest og sine gode taler.

VALBORG JACOBSEN:

Flensborg og Fjordmark.

Side 73

Rossen, Rasmus Peter, 1858-1928. Tønder Sem. St. 1880, leder af Juhlers privatskole i Åbenrå, 1883, journalist ved Fl. A. 1884-1901, redaktør af Nordslesvigsk Søndagsblad 1889-1901, agent for Statsanstalten for Livsforsikring for hertugdømmet Slesvig, revisor ved Nationalbankens filialbank i Flensborg 1890-1901, revisor for Spare- og

Lånekassen for Flensborg og Omegn, direktør for Tønder Landmandsbank 1901. Fl. A. 1869–1969. DBL.

Nationalbankens Filialbank. Grundlagt 1844 i den gamle hovedvagt Storegade 2, et meget smukt nyklassicistisk hus. Da Nationalbanken var uafhængig af den danske stat, kunne Filialbanken fortsætte efter 1864 med ikke ringe betydning for Flensborgs erhvervsliv. Dens danske personale var et væsentligt tilskud til byens danske åndsliv. Ved at ansætte danske flensborgere som A. C. C. Holdt og R. P. Rossen som revisorer var den direkte med til at sikre det økonomiske grundlag for dansk åndsliv. Efter 1933 krævede de tyske myndigheder, at banken skulle tilsluttes Wirtschaftsgruppe, Privates Bankgewerbe, men da Nationalbanken havde store betænkeligheder med hensyn til følgerne, foretrak man at nedlægge filialen 1939. Bygningen blev på særdeles gunstige vilkår overladt den danske Union-Bank. NIF-nyt 1. marts 1957 9. årg. og NIF-nyt 1. februar 1961 13. årg. (NIF = Nationalbankens Idrætsforening).

Side 76

Flensborg Avis' Jubilæumsbog: Flensborg Avis 1869 1. oktober 1969. 1969.

Side 77

Partout-tanter: se side 28!

Side 78

Jessen, Hans Møller: se: Svensson. Bd. 1, s. 18ff. Nielsen, Auguste: se: Fl. A. 1869–1969.

Side 79

Christensen, L. P.: se: Fl. A. 1869–1969. Filskov, Tycho: se: Fl. A. 1869–1969.

Side 80

Friederici, Nane: se s. 45!

Side 81

Thomsen, Peter: se side 132! Billum, Kathrine, g. Svensson: se s. 37ff.

Side 83

Klüwer, Henriette: se s. 74! Zukertort, Marie: se s. 45! I Fædres Spor. 1945, 148, 151f.

Side 85

Wildenradt-Krabbe, Margrethe von: datter af folketingsmand, herredsfoged Christoffer Krabbe, blev i 1900 redaktør af det hæderkronede danske dagblad Dannevirke og førte det ind på en tyskerkurs. Se: Svensson. Bd. 3, s. 159ff.

Side 87

Eskesen, Morten: Kr. la Cour: Morten Eskesens Saga. 1926.

Side 88

Rørדם, Valdemar: Digteren var tit gæst hos Jessens på »Fjordmark« og følte sig kaldet til at skrive både digtet ved Jens Jessens død: »Der er styrtet en eg i den stormslagne lund« (i: De dernede. 1917) og digtet til Marie Jessens 70 års dag: »Høvdingens hustru, kæmpernes søster« (i: Alderdoms Fæstning. 1938).

TAGE JESSEN:

Redaktørens søn.

Har tidligere delvis været trykt i Haderslev-Samfundets Aarsskrift 1937, Nordstjernen 1954 og i: Min Skoletid. Redigeret af Aage Heinberg. 1954.

Side 94

Jessen, Jens: Vilh. la Cour: Redaktør J. Jessen. 1913. A. Svensson: Redaktør J. Jessen, Flensborg Avis. 1955–60. Bd. 1–3. Fl. A. 1869–1969. Jessen, Tage: Fl. A. 1869–1969, s. 296f.

Side 96

Fjordmarks roser: Fl. A. 1869–1969, s. 147ff. Fjordmarks roser blev brugt

både på Gustav Johannsens grav på Møllegades kirkegård og på krigergravene på den gamle kirkegård.

Side 97

Christensen, L. P.: Fl. A. 1869–1969, s. 405ff.

Side 99

Jessen, Peter: Fl. A. 1869–1969, s. 159ff., 167, 426. Tønder Sem. Stat. 1925.

Side 100

Hans Paulsen: broder til Marie Elsbeth Miang, nu grosserer i Flensborg.

Side 101

Skovrøp, Peder: Udgever og redaktør af Vestslesvigsk Tidende til 1885, da dette blad blev slået sammen med Flensborg Avis, dernæst dette blads lokalredaktør for Tønder og Vesteregnet. Forfatter til flere bøger.

Side 103

Zukertort, Marie: Se s. 45! Ihren Brief . . . : Jeg har ladet Deres brev oversætte. Da jeg ikke behersker det danske sprog, beder jeg Dem om for fremtiden at ville skrive på tysk. Fridagene er tilstået. Med højagtelse. M.Z.

Side 104

Latinskolen: Erik Bondo Svane: Arkitekten L. A. Winstrups vigtigste Arbejder. Sdj. Årb. 1946. Th. J. Madsen: Træk af den danske Skoles Historie i Sydslesvig mellem de to slesvigske Krige. Sdj. Årb. 1946. Billeder af skolen, se s. 174 ff.

Side 105

Abildgaard, Gertrud: Senere gift med styrmand Sandbeck. Womit kann man . . . : Hvad kan man beskæftige den lille med. Han holder meget af at tegne. Og hvad tegner han? Hugorm! Hugorm hedder på højtysk Kreuzotter, på plattysk Adder eller Krüzadder.

Gertrud Abildgaard har nok lært tysk i skolen, men hendes sprog er et godt eksempel på sprogforbistringen i Flensborg.

Side 107

Primanerverband: Se også teksten til billedet side 183! Kommersbuch: Allgemeines Deutsches Commersbuch. Unter musikalischer Redaktion von Fr. Silcher und Fr. Erck. Fünfte Auflage. Straßburg, Moritz Schauenburg (mellem 1870 og 1886), 626 sider. Indeholder 94 fædrelandssange, 118 studentersange og 104 folkesange, som er det oprindelige indhold af 1. udg. Lahr, Moritz Schauenburg, 1858, hvortil er føjet 304 numre i et tillæg. De fleste sange er med noder. 135. Aufl. udkom 1925. Fra den mest ophøjede og skønneste tyske salme og sang til den mest løsslupne og fadeste drikkeviser. Sangbogen har blandt tyske akademikere haft en udbredelse og betydning, som kan sammenlignes med Højskolesangbogens i det folkelige Danmark. Der fandtes også en Leipziger Kommersbuch og en katolsk.

Side 109

Latinskolen: blev nedrevet i 1968. Winstrups rådhus og stænderhus blev nedrevet i 1964. Danske fanger: arrestationerne i Flensborg er skildret af journalist ved Fl. A. Tycho Filskov: Seks Aar for Rachel. Uden år.

Side 110

Und da haben . . . : Og i Kolding har de flaget. Welche Gründe . . . : Hvilke grunde får os til at holde ud til en sejrrig ende på krigen.

Side 111

Seien Sie nicht . . . : De skal ikke være bange, mine herrer! Det skal nok gå godt. Min hustru . . . : Eli (Elise) f. Dybdal, cand. mag. i fransk og engelsk, timelærer ved Duborgskolen, blev dræbt ved det samme engelske bombe-

angreb på Flensborg 19. maj 1943, som kostede 15 danske børnehavebørn og to børnehavelærere livet.

A. WESTERGAARD-JACOBSEN:

Dræng i Flensborg.

I kortere form tidligere trykt i: »Kirken – og dem derude«. Dansk Kirke i Udlandet, Årbog 1962. og i: Grænsen. Dansk-nordisk Tidsskrift, 24. årgang. Juli 1962, samt i: Saadan blev jeg det. 40 danske Mænd og Kvinder fortæller. Redigeret af Aage Heinberg. 1953. Den nuværende form er fra august 1971.

Side 114

Westergaard, Jeppe Jensen, f. 12/6–1857 i Stenderup, Toftlund s., d. 18/11–1898 i Havnbjerg. Tønder Sem. St. 1938. Anne Margrethe Jacobsen, f. 10/8–1859 i Skovby kro, d. 2/5–1908 i Haderslev. Om slægten Westergaard Sdj. Årb. 1971.

Jacobsen, Nicolai, f. 5/2–1857 i Skovby, d. 21/5–1929 i Sønderborg. Lærer i Harreslev 1879–80, ved St. Johannes drengeskole i Fl. 1884–1913. Tønder Sem. St. 1839. Hansen, Henriette, f. 9/11–1861 i Ladegårdsskole, Adsbøl s., d. 20/2–1956 i Flensborg.

Side 115

Hjemmetyskere: Indfødte, dansktalende slesvigere, som kun adskiller sig fra den øvrige befolkning ved at være tysksindede, i modsætning til indvandrede tyskere, som undertiden blev kaldt vildtyskere. Hereroopstanden i Tysk Sydvest Afrika i 1904 blev kuert med stor hårdhed af tyske tropper. I 1906 stemte H. P. Hansen af taktiske grunde for en efterbevilling af udgifterne. Det medførte stærke angreb på ham. Sønderjyllands Historie bd. 5, s. 296. H. P. Hanssen: Et Tilbageblik. 1932. Bd. 3, s. 48ff. Bismarcks broncestatue blev i året 1919 bragt til Syd-slesvig, hvor den nu står på Aschberg i

Hytten Bjerger, se s. 122, 126! Hauptmann: kaptajn i hæren. »Ich hatt'...«: Af Ludwig Uhland, ca. 1810.

Side 122

Knigge, Adolf: 1752–96, skrev »Über den Umgang mit Menschen«. 1788. »Knigge« betyder i Tyskland »takt og tone«. Hytten Bjerger: mellem Slesvig, Egernførde og Rendsborg.

Side 123

Nicht wahr . . . : Ikke sandt, A. Th., de forbandede preussere! Blomsterdag: Børnehjælpsdagen 1. juni 1913 fik sin indtægt på 25–30.000 mark ved salg af 270.000 gule margueriter. Lytke Naaman: gråbrødre munk, oprettede 1566 for egne midler Flensborgs latinske skole. Ved festen var latinskolens grundlæggelse et led i en række historiske optrin, hvis almindelige »indtryk af Flensborgs fortid måtte æske kritik fra dansk side«. Fl. A. 3/6–1913.

Side 124

Nielsen, Merete, Fl. A. 1869–1969. Gasværksdirektør H. Madsens utrykte minder er i Dansk Centralbibliotek. Hans døtre er Ella (egt. Ellen) og Ingeborg, g. m. distriktsskoleinsp. Dirks.

Side 126

Matthiesen, Thomas, se note til 18. april 1914 s. 323! Noack, første præst for den nyoprettede Dansk Menighed for Fl. og Omegn, siden biskop i Haderslev og formand for Dansk Kirke i Udlandet.

HAKON THOMSEN:

Ung mands tanker om dansk og tysk.
22. marts 1910

Rullesko, tysk: Rollschuhe. rulleskøjter. Turen gik ad grusveje!

27. maj 1910

Frueskov eller Marieskoven tilhørte Marie sogn, men kirken har langt op i tiden på dansk heddet Vor Frue kirke.

Herom vidner stednavnet Frueskov i Holbøl sogn, som ejedes af kirken.

29. maj 1910

Om Ejnar Billum, se Personregister.

11. oktober 1910

Helge Zerlang, nu læge i Gram, søn af pastor Johan Reimers Zerlang (1864–1924). »Som præst var Zerlang af den milde observans, som dansker af den ubøjelige«. (Jens Holdt i DBL). Z. skrev digte i Fl. A. og den i Breklum udgivne Kristelig Folkekalender for Nordslesvig 1902, 1903, 1904. Efter hans død udkom »Tanker og Toner. Digte«. Gramby 1926. Digte af ham findes i: »Sønderjyske Folkedigte fra Verdenskrigen«. 1918. Gramby = Gram.

4. november 1910

»Parceval 6« var bygget efter det ikke-stive system i modsætning til zeppelin-erne. 2 spalters referat i Fl. A. 5/11-1910.

16. november 1910

Jacob Kronika, født 1897, chefredaktør af Flensborg Avis til 1963. Fl. A. 1869–1969, Kraks blå bog og Kronikas talrige skrifter. Familien Kronika var flyttet til Junkerhulvej og var blevet Thomsens genboer.

29.–30. november 1910

Tante Margrethe f. Iversen fra Felsted, g. m. morbroder dr. med. Nis Peter Nielsen i Gråsten.

12. november 1911

Didde er Hakons søster Christine f. 12/1–1887, d. 5/4–1936, g. m. arkitekt Peder Jørgensen Gram, Haderslev, f. 1885, d. 1937. Peder Gram har bl. a. tegnet »Valsbølhus«.

30. marts 1913

Hans Lorentzen, f. 28. marts 1895, bor nu i Esbjerg, søn af lærer J. J. Lo-

rentzen og H. T.s moster Kathrine Nielsen.

Grundstenen til Isted kirke blev lagt den 25. juli 1900 på 50 års dagen for slaget ved Isted. Den havde dobbelt-tårne som billede på de to hertugdømmer Slesvig og Holsten. 1922–23 blev den dårligt byggede kirke stærkt repareret og forenklet; i 1955 blev den nedbrudt og erstattet af en nybygning, som stod færdig i 1956.

Red (på hjul): kørte på cykel. Udtrykket var ret almindeligt i samtiden, bl. a. i Fl. A. H. V. Clausen brugte det i de første udgaver af sin: Sønderjylland. En Rejsehåndbog, 1890 ff, og der fandtes et Nordslesvigsk Hjulriderlag.

Vaabenkammeret, Idstedter Waffenhalle, nu Idsted Gedächtnishalle, tilhører Slesvig by og fik i 1930 et nyt hus. I 1913 var det anbragt i den nuværende restaurantbygning. Samlingen er nu seværdig.

Keg: bevidst brug af den gamle form for: kiggede.

»Tal tysk, min dreng, her på tysk jord«. Endnu i 1920 kunne man træffe på dansktalende på disse kanter.

4. november 1913

Alfred Mathias Thomsen, Hakons ældste broder, f. 18/7–1891, pens. kontorchef, nu i Haderslev, var i banklære i Vereinsbank in Hamburg, Flensborg filialen, og tog efter aftjening af værnepligten til Grenå som volontør i Grenå bank. Oplysninger fra Alfred Thomsen er i det følgende markeret AT.

7. november 1913

Se 16. november!

20. november 1913

R. U. II: Realgymnasium Unterprima. Se s. 106!

28. november 1913

»Danskerne vil gøre »Slesvig-Holsten« til en dansk provins, men da de

mærkede, at Holsten var for meget for dem, nøjedes med landet nord for Ejderen. Derfra kommer udtrykket »Ejderdanskere««. Professor Ernst Wulf. »Efter min mening ret ubetydelig, men ellers ret fredelig«. AT. »Det danske åg«. Hans Erichsen.

14. december 1913

Det tyske »trusselsmøde« (Fl. A. 16/12-1913) i »Colosseum« og på »Bellevue«, øst for det nuværende Altes Gymnasium i Nørre Gravene, nu nedrevet, var en protest mod rigsregeringens »Zigzagkurs« og en følge af røret om Herolds og Amundsens møder. På mødet i »Colosseum« rejste Tycho Filskov fra Fl. A. sig, da der blev udbragt et leve for kejseren. Da mødelederen sagde, at indbydelsen kun gjaldt dem, der stod på resolutionens grund, spurgte Filskov, om det også gjaldt referenter, men han kunne blive. Da han ikke rejste sig for oprørssangen »Schleswig-Holstein meerumschlungen -«, blev han overdænget med skældsord af bl. a. P. Jensen-Oksager og Strackerjan, pryglet og smidt ud. Sagen blev grundigt behandlet i Fl. A., andre sdj. kongerigske blade og i den tyske presse i flere uger og fremkaldte et modmøde i Flensborg fra pastor Schmidt (-Vodder)s tyske fredsforening.

3. februar 1914

»Margrethesminde« i Eckenergade var Gustav Johannsens ejendom. Her var hans datter Alexandra Johannsen bibliotekar for den af A. D. Jørgensen grundlagte bogsamling. Hele familien Thomsen lånte bøger her. I 1921 gik bogsamlingen op i Flensborghus Bogsamling, det nuværende Dansk Centralbibliotek. Dette ejer et eksemplar af Erik Pontoppidan: *Theatrum Daniæ*, 1730, der stammer fra den nedefor nævnte Brodersen'ske samling. H. T. bruger de gamle gotiske (»tyske«, »danske«) bogstaver, her gengivet ved

kursiv, når Pontoppidan skriver tysk, men latinske ved de latinske sætninger. Længere henne i dagbogen skriver han tysk med gotiske bogstaver, gengivet her med kursiv, og dansk med latinske bogstaver. Det falder ham lige så naturligt som at gengive tyske udsagn midt i en dansk fremstilling på tysk. Det sidste er ganske almindeligt i Flensborg. I det lange citat forklarer Pontoppidan som grund til, at han, »som ikke er tysker«, skriver på tysk, at bogen er bestemt for udlændinge. Pontoppidans omtale af Adam af Bremens historieværk (ca. 1075): »Det er kun på få sider og indeholder desuden kun ganske lidt, som kan stille læseren tilfreds, bortset fra, at den er ældgammel og unøjagtig«, er i afgjort modstrid med moderne opfattelse.

Stænderhuset opført 1852 af L. A. Winstrup, nedrevet 1964» Sdj. Arb. 1946.

8. og 9. februar 1914

Gustav Johannsens datter Martha, gift med skolemanden, forfatteren og politikeren Johan Ottosen, fik en smuk succes med sit skuespil »Fædrenes Jord« på Folketeatret 15. januar 1913. Det blev trykt samme år og opført af selskaber og amatører landet over.

8. februar 1914

50-årsdagen for kampen ved Sankelmark 6. februar 1864. Efter 1945 søgte tyske kredse at gøre »marsjen til Sankelmark« til en årlig fest.

13. februar 1914

Skydere: kanoner. H. T. er sprogrenser, som undgår fremmedord. Han retter omtrent: et nedertysk låneord, til omved. Undersøpbåde: Undervandsbåde, ubevidst germanisme (ty. Unterseeboote), som skyldes H. T.s ukendskab til dansk sprogbrug på dette område, Rørene: periskoperne.

19. februar 1914

Morbroder Nis P. Nielsen, f. 27/5–1869 i Tumbøl, d. 27/10–1937 i Gråsten, gift 1. g. med Margrete Iversen, f. 1/4–1879 i Felsted, d. 30/11–1910, gift 2. g. med Margarete Leopold, f. 16/5–1880 i Lütjenburg, Holsten. Hun havde været lærerinde i Gråsten, Hamburg og Tønder og var tysk.

23. februar 1914

Moster Anna Merete Nielsen, f. 2/12–1873 i Tumbøl, d. 24/4–1965 i Flensborg, sekretær for redaktør Jens Jessen til 1906, ophold i Amerika, uddannet som massøse (fysioterapeut). Fl. A. 1869–1969.

25. marts 1914

Prøven: Hauptexamen, konfirmand-overhøring. Bankdirektør Peter Thomsen var et virksomt og fremtrædende medlem af den danske menighed i Helligåndskirken, men efter pastor H. J. Carstens afgang i 1900 blev der hverken holdt dansk dåb eller konfirmation her, og heller ikke andet steds. Thomsens boede i Nikolaj sogn.

5. april 1914

Tage Jessen, se s. 107 ff. Fru Jessen boede på Fjordmark ved Flensborg Fjord.

12. april 1914

Haderslev, hos Didde og Peder Gram. Bedsteforældrene boede i Nystaden nr. 45 på hjørnet af Junkerhulvej, i »Volksbank«s ejendom i stuen. Hos dem boede Merete Nielsen og Hakons 3 fætre: Hans, Matthias og Christian Lorentzen fra Nustrup. Hakon hed Hakon Mathias Th. og blev kaldt Matthias, men da fætteren Matthias kom til at bo hos bedstefaderen, gik man over til at kalde ham Hakon.

14. april 1914

Salmeverset »O, Jesus, gid du vilde«

er fra Kingos »Hvor stor er dog den glæde«, Den danske Salmebog nr. 120, vers 6. I den anførte form afviger verset fra Kingo 1689, som i 3. linje har »Det baade aarl- og silde« og i 5. linje: »min Hierne«. Pontoppidans Salmebog 1740 og 1783 nr. 465 har den oprindelige form, og det gælder også Roskilde Konvents Salmebog. Derimod har Meyer og Boesens Salmebog 1844 og Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig 1889 verset i den form, hvori det citeres i dagbogen, så Trineke Nielsen har sandsynligvis brugt 1889-salmebogen.

De andre vers derimod, »Bed, o Jesus, bed for mig ... Amen« er en rim-bøn, hvis 4 første linjer er digtet af Niels Jacobsen Muus, præst i Kerteminde 1687–1724, og er trykt i hans skrift »Duen i Klippens Riv ...« 1705 (Se Ehrencron-Müller, bd. 5, s. 480f.), i den senere udgave 1780, s. 21. Resten af bønnen synes at være anonym, men kan muligvis være delvis inspireret af enkelte andre linjer i Muus' skrift. F. eks. s. 21: »Hos din fader for mig beed«. Eller s. 21: »Du, som taler vel for mig«. Hele bønnen findes i Hans Jørgen Birchs Bibelske Historie i et kort Udtog for Børn ... 19. opl., gennemset og forøget af C. F. Krogerup, Kbh. 1835, s. 76 f. (Birchs bog blev brugt i Sønderjylland 1851–64, se Ravn 3). Forøvrigt har denne bøn været alment kendt og brugt op gennem det 19. århundrede. Se f. eks. Fr. Nygård: Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar (1741–1840), 1897, s. 356 f. I Kaj Munks bog »Ved Babels Floder«, 1941, s. 60 fortælles om moderens brug af bønnen, som han gengiver i dens helhed. Også Marie Thomsen, Hakon Thomsens moder, har sikkert lært den hjemmefra som et stykke god, folkelig fromhed. Meddelt af sognepræst Urban Schrøder, Varnæs. Trineke Nielsen døde den 13/4 kl. 8. Dødsannonce Fl. A. 16/4–1914. Kørte: med sporvogn vel.

Trineke Sahl, f. Eskildsen, søster til seminarielærer Claus Eskildsen.

15. april 1914

Standesamt: Efter Bismarcks kulturkamp skal borgerligt giftermål indgås for Standesamt, som bør oversættes ved Personstandskontoret, da dets opgave desuden er at registrere fødsler og dødsfald. Fra preussisk tid findes embedet endnu i Nordslesvig som personregisterfører. Standesamt må ikke forveksles med folkeregistret, som hedder Einwohnermeldeamt.

Peter Hansen Eskildsen, f. 24/9-1797, d. 12/4-1843, af Feldstedskov, Feldsted s., gift 13/10-1832 med Merret Petersen fra Tombøl, f. 6/3-1811, d. 27/11-1874. Trineke Nielsen, f. Eskildsen, var søster til Hans Peter Eskildsen, fader til seminarielærer Claus Eskildsen.

16. april 1914

Under redaktørerne Jens Jessen og Ernst Christiansen havde Fl. A. fået den tyske rigspost til at godkende de danske stednavne i Nordslesvig, og navnene på de større byer i hele Sønderjylland, som gyldige adresser, til trods for Den tyske Forenings og presses modstand. Bladet gjorde sig stor umage med at fastholde de gamle danske gadenavne i Flensborg og veg ikke tilbage for at skabe danske navne for nye gader. H. T. bruger formålsfast de danske navne.

17. april 1914

Skolens Direktor (rektor) Johannes Spanuth holdt ved Dybbøl-festerne 1914 både i skolen og på Dybbøl stærkt tysk-nationale taler og optrådte også ellers hyppigt som politisk taler i offentligheden. Se s. 106 og 122! Professor Wilhelm Petersen. »Som til sammen ikke havde noget at frygte fra Europa«.

18. april 1914

»O, Gud ske Lov, det hjemad gaar«, af Julius Lassen, nr. 562. »Allevegne, hvor jeg vanker«, af H. A. Brorson, nr. 547, begge i Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig, 1889.

Morbroder Nis Nielsen, f. 27/5-1869, d. 13/10-1937, læge, dr. med., Gråsten. Morbroder Claus Nielsen, f. 23/12-1878, d. 11/4-1944, dyrlæge i Tønder. Onkel Jens J. Lorentzen, f. 3/3-1866 i Graulund, lærer i Nustrup. Hans hustru var Kathrine Nielsen, f. 2/12-1873. Deres børn: Peter, f. 14/1-1906, forretningsmand i Vejle, Mathias, f. 11/8-1896, læge og Christian, f. 31/3-1898, ingeniør. Desuden havde de sønnen Hans, f. 28/3-1895, forretningsmand i Esbjerg. Fætttere fra Feldstedskov: se 8. juni 1914. »Det var vor mosters fætttere, bl. a. Hans Peter Eskildsen, Jørgen E. og Claus E. Der var flere, men dog ikke alle til begravelsen«.

Pastor Thomas Matthiesen var den sidste præst i den slesvig-holstenske landskirke, som havde til opgave at holde danske gudstjenester i Helligåndskirken, 1909-1923. Han var af indremissionsk type, og det svarede godt til den ret konservative menighed, men nationalt stillede han ikke den danske menighed tilfreds. Han var meget optaget af Søren Kierkegaard og skænkede i 1945 sit eksemplar af dennes samlede værker til Flensborghus Bogsamling. På grund af præstemanglen under 2. verdenskrig gjorde han tjeneste så sent som 1. påskedag 1945, hvor udgiveren hørte ham i Oversø kirke.

Trineke Nielsen blev begravet på Fredshøjens kirkegård.

30. april 1914

H. T.s sygdom nævnes her for første gang. Morfar Mathias Nielsens håndskrevne minder 1914 er i Alfred Thom-

sens varetægt. En xeroxkopi i Dansk Centralbibliotek.

9. maj 1914

R. O. II: Realgymnasium Obersekunda, tredjeøverste klasse. J. Brodersen, kolonialvarer en gros, Angelbogade 28. Hans store samling af møbler, billeder og bøger til Flensborgs og Sønderjyllands historie blev i 1920'erne købt af Den slesvigske Forening, Sydslesvigske Forenings umiddelbare forgænger, af dens generalsekretær, senere chefredaktør Jacob Kronika. Møblerne og billederne findes på Flensborghus, bøgerne i Dansk Centralbibliotek, se f. eks. 3. februar 1914!

17. maj 1914

Gennem femten hundrede Aar. 1912. 303 s. En stor og meget smukt udstyret konfirmationsbog skabt af radikale og grundtvigske forfattere og kunstnere. Sprogforeningen uddelte 1606 eksemplarer i 1914 til konfirmander i Sønderjylland.

8. juni 1914

Morbroder Nis P. Nielsen var 1. gang gift med Margrete Iversen, f. 1/4-1879 i Felsted, d. 30/11-1910, bgr. i Felsted. De havde følgende børn: Wiggo M. Chr. Nielsen, cand. med., Kbh., læge, overtog faderens praksis. Marie Trineke g. Kronhagel i Wolfsburg. Merete, g. Schulz i Schleiz, Thüringen. Morbroders skatol: skal være Farbrors skatol.

4. - 7. juni 1914

Jens Peter Clausen i Skelle, Broager s., var gift med H. T.s faster Marie.

380 mark courant var en stor sum i 1827 og kan ikke være købsprisen for bibelen. Den må være en hædersgave for, at Andreas Thomsen har indsamlet summen for bibelforeningen. Philip Andreas Rehloff, sognepræst i Broager 1818-33, var fader til den ivrigt

slesvig-holstenske provst Johannes Andreas Rehloff.

Klammer: parentes. H. T. foretrækker bevidst eller ubevidst det tyske udtryk for det græske.

Hans Clausen faldt som tysk krigsfrivillig ved Dixmuiden på Ypresfronten.

Den »halve bolsmand« ejer en halvgård. Selv om der i sognet var 69 helgårde og 22 halvgårde og nogle få mindre gårde, er der tale om en rigtig pæn landejendom.

7. juni 1914

Tørsbøl, Kværs s., var endestation for en bane fra Padborg, der her ramte jernbanen Tinglev-Sønderborg.

Fru Marie Iversen i Felsted var moder til Nis P. Niensens første hustru Margrethe Iversen. Dennes datter Helga er gift med Anders Dons Hørlick.

Hans Pedersen Gram, gårdejer i Nustrup, var gift med Marie, en broderdatter af Lavrids Skau. Hans broder Jørgen Pedersen Gram var en fremragende dansk matematiker, se DBL. Dennes søn er komponisten Peter Gram. H. P. Grams søn Peder Gram var arkitekt, gift med H. T.s søster Dikke (Christine), og hans anden søn Jørgen Gram var den senere folketingsmand.

21. juni 1914

Mindeåret: for 1864.

27. juli 1914

Flensburger Norddeutsche Zeitung var et udpræget preussisk blad i modsætning til det mere moderate Flensburger Nachrichten. Norddeutsche havde til huse i ejendommen Storegade 4. Blad og bygning købtes 17/11-1919 af danske og blev til det dansksindede Neue Flensburger Zeitung. Fl. A. 1869-1969.

30. juli 1914

»Wuerttemberg«, tysk krigsskib, var

stationeret ved Flensborgs krigshavn Mørvig.

Holmen er den sydligste ende af Flensborgs hovedstrøg. Holmen, Storange, Nørregade.

»Wir wollen keine Dänen sein, wir wollen Deutsche bleiben« af Emanuel Geibel fra 1860'erne.

Kasten, ty.: kasse. Det tyske ord er brugt bevidst.

Frisergade går fra Søndertorv mod vest i retning ad Frisland.

31. juli 1914

Peder Gram. Kolsnap, Nustrup s.

M. C. Mathiesen (1853–1915) var lige som Jens Jessen lærer ved den danske realskole i Haderslev, der blev lukket af preusserne i 1882. Fra 1882 til 1891 var han redaktionssekretær ved »Dannevirke«, fra 1891–1900 dets ansvarshavende redaktør. Fra 1900 til 1904 var M. C. Mathiesen redaktør af »Modersmålet«, men siden redaktør af dette søndagsblad. Fra 1902 var han sekretær for »Jernfondet«. Da han blev fængslet, var han en dødsmerket mand.

H. T. var i Haderslev og oplevede derfor ikke, at Flensborg Avis' redaktion blev arresteret 4. august. Den ovennævnte Tycho Filskov beretter derom i sin bog »Seks Aar for Rachel«, u. å.: »Nedenfor, i Storegade, havde der imens samlet sig et større opløb, en pøbelsværm, som nød det skuespil, at danske mennesker førtes i fængsel som forbrydere. Det var dog sikkert ikke alle, der glædede sig, mange stod tavse. Men andre kunne ikke skjule deres skadefryd, de hujede og råbte skældsord mod os«.

15. august 1914

»Långt, långt bort i landet« det første udtryk for H. T.s svenske interesser. Infanterie-Regiment von Manstein (Schleswigsches) Nr. 84 lå i Slesvig og Haderslev.

17. august 1914

Skyts: artilleri. H. T. undgår fremmedord.

18. august 1914

»Man hører ganske vist intet om, at der skulle være opstået noget trykkende savn i Nordslesvig, efter at de danske blade er holdt op med at udkomme. Alle folk kan jo tilstrækkeligt tysk«. En lignende, men værre udtalelse kom fra Flensburger Norddeutsche Zeitung i 1870. Alle danske blade var forbudt, Fl. A. således 11.–27. august 1914 lige som ved krigsudbruddet i 1870.

22. august 1914

Borgmester Karl Fr. Poppe. Kasserer i Flensburger Volksbank var Friedrich Schultz, som endnu (1972) lever 99 år gammel i det danske alderdomshjem.

25. august 1914

Ferdinand Chr. Martens, handlede med senge, sengeudstyr, spædbørnetøj o. l. i Angelbogade 18, meget tysksindet, slesvig-holstener (AT). Sammenstødet mellem nationale ønsker, forretningshensyn og politisk nødvendighed er den dag i dag typisk for grænselandet.

1. september 1914

»Vil De sige til hr. Thomsen, at man ønsker, at der skal flages. En fransk fæstning er taget, 70.000 russere er fanget«.

28. september 1914

»Et særligt modbydeligt eksempel på ophidselse til folkehad«.

Füsilier-Regiment Königin (Schleswig-Holsteinisches) Nr. 86 havde garnison i Sønderborg og Flensborg. Som en særlig artighed mod den augustenburgske prinsesse Auguste Viktoria, fra 1881 gift med Wilhelm (2.) af Preussen og fra 1888 preussisk dronning og tysk kejserinde, og naturligvis også mod den preussiske provins Sles-

vig-Holsten blev regimentet opkaldt efter hende og fik hende som chef. Foruden infanteriregimenterne 84 og 86 fandtes der i Sønderjylland Husarregiment Nr. 16, Kaiser Franz Joseph von Österreich, i Slesvig og et artilleriregiment i Rendsborg, men sønderjysk mandskab kom også før krigen til fjerne garnisoner og under krigen til de mange nyoprettede reservebatailloner og -regimenter.

9. oktober 1914

Diddes dreng, Hans Gram, arkitekt i Haderslev, g. m. Grete f. Nissen, har 4 sønner og 1 datter i Skelle, se noter til 4.-7. juni 1914.

7. november 1914

Jens Gram, Nustrup, broder til Jørgen Gram, Gabøl. Han kom hjem fra krigen og døde i 1920-30'erne.

10. november 1914

Morbror Claus Nielsen, dyrlæge i Tønder. Englænderne kommer hened: nemlig efter en ventet landgang i Esbjerg. Ovenover ham væk, germanisme: Über ihn hinweg: henover ham. Hvorvidt det er sandt: H. T. behandler sine kilder med kritik!

23. november 1914

»Skam (det hedder egentlig på tysk »Schande«, så måske HT her har en danisme i sit tysk?) over den, som ikke træder ind, og som af behagelighedsgrunde vil holde sig tilbage«. »Den, der vil blive på vor skole, må træde ind«, understreget af HT. »Men det er et frivilligt ungdomsværn«, også denne sætning og det næste »freiwillig« er understreget af HT. Overtertia Realis: real-skolens femteældste klasse. »Hvad for noget? Er du dansk? Så må du ud af skolen. Den slags folk kan vi ikke bruge her!« »Så, han er dansk? Nå ja, de må gerne være danske, hvis de bare ikke hader os«. De danske blade, f. eks. Fl. A. holdt sig under krigen, på grund

af censuren, fra enhver kritisk ytring og bragte kun meddelelser og bekendtgørelser.

18. december 1914

Den sære tyske skik at flage for uglerne kunne iagttages i rigt mål under 2. verdenskrig og går stadig i svang.

7. januar 1915

J. C. Paulsen, grosserer, billede, side 208. Lærer Nicolai Jacobsen, fader til provst Anton Westergaard-Jacobsen, se side 114! Feldwebel: sergent. »De Satans dansker, så længe jeg er ved kompagniet, skal jeg nok sørge for, at De ikke bliver forfremmet«. Nord-slesvigske soldaters indbyrdes danske samtaleprog var uforståeligt og irriterende for andre, som kaldte det at »knackern«. Bager Theodor Hansen, Flensborg, Havretorv 33, stammede fra Kegnæs, hvor faderen Jørgen Hansen var degn. Ravn 2, Ravn 3. Th. H. flyttede til Danmark og døde på gården Augustenborg, Farris, Ødis s.

Møller Lorenz(s) Peter Alnor i Varnæs, f. 23/10-1869 i Varnæs, d. 29/8-1923 i Varnæs. Kendtmænd i Varnæs hævder, at amtsforstander, gårdejer Petersen på Dyrbæk under ingen omstændigheder må mistænkes, og de mener, at historien er en misforståelse. Alnor var kun 44 år ved krigen begyndelse og kunne indkaldes straks. Stade, by i Land Niedersachsen.

22. januar 1915

Clausen faldt i Flandern. Landstormen var et hjemmевærn af det ældre mandskab.

23. januar 1915

Dagbladet Hovedstaden udkom i København. Amtsførstanderen havde den stedlige politimyndighed i Amtsbezirk, der omfattede flere af de små preussiske kommuner. Det var et offentligt tillidshverv, som kun blev givet til hjemmetyskere som Peter Kjer. Om

sagen se Vilh. la Cour: Sønderjylland under verdenskrigen August 1914–1916, 1916, s. 120ff og H. P. Hansen: Fra Krigstiden. 1924. Bd. 1, s. 106. Sønderjyllands Historie bd. 5, s. 269. Karl Alnor: Handbuch zur schleswischen Frage, bd. 2, s. 701, 869.

19. marts 1915

Her begynder HT formålsfast at bruge små bogstaver i navneord.

6. maj 1915

H. C. Andersens digt »Soldaten« fra 1829. »Med dæmpede Hvirvler Trommerne gaae« (Samlede Skrifter. Anden Udgave. 1879, bd. 12, s. 190) blev allerede i 1832 oversat af Adalbert von Chamisso, »Es geht bei gedämpfter Trommel Klang«, melodi af Fr. Silcher. Hans Clausen, se note til 4. – 7. juni 1914

2. juni 1915

Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn, se s. 62!

Sygeplejeforeningen blev grundlagt i 1913, eksisterer stadig og har en vigtig opgave.

24. juni 1915

Lemberg: Lwow i Ukraine, fra 1918–39 i Polen. Nicolaj Nissen i Rise var Peter Thomsens elev i Tumbøl. Han boede som ung et år hos Thomsens og skrev smukke mindeord om Peter Thomsen i Fl. A. 21/3–1922. Alfred Thomsen blev hårdt såret af en granatstump i en skov i Champagne ved Marigny, St. Etienne.

7. juli 1915

Slottet hed Meerholz, Gelnhausen, Hessen.

1. august 1915

»Det har slet ingen hast ...«, omkvæd i Johan Ottosens sang: Det haver så nyligen regnet.

5. august 1915

Lüttich, tysk navn for Liège. Det er første gang, at H. T.s svenske interesser nævnes. Han opildnede også venen Tage Jessen for det svenske sprog. (Tage Jessens meddelelse til udgiveren). Derfra stammer Tage Jessens store svenske sprogfærdighed, som udg. har haft lejlighed til at beundre i St. Knuds Gilde i svenske gæsters nærvær.

16. august 1915

Onkel Claus Nielsen, dyrlæge i Tønder.

6. oktober 1915

En fremmed er hun: Margrethe Leopold. Se note til 19. februar 1914. Det er en typisk grænselandssituation, at en ellers dansktalende kreds må føje sig efter den eneste tilstedeværende tysktalende. Det modsatte sker aldrig.

Ejeren af Oksgaard i Agerskov s. L. Chr. Reinholdt, var gift med Jens Jessens søster Anne Kjestine, som altså var Tage Jessens faster. Hellevad var station på jernbanen Åbenrå–Løgumkloster. Gig: let tohjulet hestevogn.

18. september 1915

Ekensund: Egersund. Det er påfaldende, at den sprogbevidste HT bruger den tyske navneform. Han er taget med fjorddamperen. »Du skønne land med dal ...« af Edvard Lembecke er en skildring af det nordøstlige Sønderjylland.

Dum–dum–kugler. De moderne glatte og hårde riffelprojektiler fremkalder små rene sår. Hvis spidsen files af, bliver sårene store og flossede.

26. september 1915

Hans er Peder og Didde Grams søn, se 9. oktober 1914.

12. november 1915

Sat tilbage, tysk: zurückgestellt: d. v. s. han fik udsættelse til en senere session. Det er atter H. T.s sygdom, tuberkulose?

1. januar 1916

Pladsen: Søndertorv. Restaurant »Børsenkeller« lå i kælderens i huset nr. 13–14, hvor Thomsens boede på 2. sal.

28. februar 1916

Dr. Willy Fischer underviste i tysk, fransk og engelsk. Han var Oberlehrer, som var de yngre læreres betegnelse. De ældre hed Professor. Han var streng, og hans øgenavn var Ramses efter den hårde ægyptiske farao Ramses 2. Se også noten til 29. september 1917. Koalitionskrigen i 18. århundrede. Fra nu af opgiver H. T. de små bogstaver. Professor Christoph Tamm underviste i latin, historie og tysk. »Berygtet preusser« (Jacob Kronika), kælenavne: »Boxbulle« (=boksetyr), »der Raufbold« (=slagsbroderen) AT.

»Und es mag am deutschen Wesen
Einmal noch die Welt genesen«.

Citat fra Emanuel Geibels digt »Deutschlands Beruf«, 1861, »Og verden kunne end en gang komme til kræfter ved tysk væsen«, et udtryk for den tyske idealismes opfattelse af, at Tyskland havde en mission i verden, hvad der ikke er forskelligt fra lignende franske, russiske, engelske og danske ytringer. Digteren er ikke ansvarlig for misbrug af citatet.

1. april 1916

12° (grader) R (éamur) = 15 grader Celsius.

29. juli 1916

Min årgang: fødselsårgang 1897; sessionsårgang var det år, man fyldte 20, altså 1917. Sessionsårgang 1916 er fødselsårgang 1896. Blef, som Hakon skriver ret hårdnakket, synes at være et sprogrensningstræk med årsag i svenskstudierne i Sosti.

Mathias og Hans Lorentzen, se note til 18. april 1914. Andreas Clausen, søn af HTs faster Marie og Jens Peter Clausen i Skelle. Mandskabsdepoter er reserver, hvorfra kompagnierne får er-

statning for mistet mandskab.

Fru J. Petersen, formodentlig Marie Petersen, g. m. købmand Jørgen Petersen, »Magasin du Nord«, Nørregade, lige over for Uldall & Co. Marie Petersen var den første formand for Flensborg Sygeplejeforening. Hun var plejedatter af J. H. Schmidt, Vojensgaard.

Skib med dansk-talende mandskab: flere eksempler kendes, se Harboe Kardel i Deutscher Volkskalender 1969, årg. 43, og Christen P. Christensen: Sønderjyder forsvarer Østafrika 1914–18, 1937.

Morbroder Claus Nielsen, dyrlæge i Tønder. Denunciationer, latin–tysk: angiverier.

13. oktober 1916

»Versuchsweise K(riegsverwendungs-fähig)«: »forsøgsvis krigsduelig«. »G(arnisonsverwendungsfähig): tjenestuedelig i garnison.

Hans Paulsen, søn af grosserer J. C. Paulsen, se s. 206 ff. Et »Zug« bestod af flere korporalskaber á 8 mand. Fæteren Jens Clausen blev hjemsendt efter, at hans to brødre var faldet. Han ejede fødegården i Skelle.

Christian Lorentzen se note til 18. april 1914.

4. december 1916

□ mil: 1 kvadratmil = ca. 50 km².

1. januar 1917

Kruså Kobbermølle grundlagt under Christian 4. Østersøbadet ligger ved Flensborgs nordlige udkant, og herfra er de kommet med skib eller Tages båd til Kollund på den anden side af fjorden. Jenny Blicher–Clausens roman »Farbror Frans« fra 1913 blev endnu i 1940'erne efterspurgt i københavnske folkebiblioteker.

I Shakespeares »Tragedien om Hamlet, prins af Danmark« siger Marcellus i 1. akts 4. scene: »Ja, der er råddenskab i Danmarks Rige«.

28. januar 1917

Train: træen. I 1916-17 byggede tyskerne en linje af stærke feltbefæstninger i beton langs grænsen til Danmark. Militærisk, tysk: militärisch: militært.

3. februar 1917

Sommers Hotel, Skibbrogade 3, ejedes af Lauritz Sommer, en god dansk mand. Banegårdshotellet, Flensborgs bedste, er det nuværende Hotel Europa på hjørnet af Rådhusgade og Sønder Gårdender.

Afset fra: tysk abgesehen von: bortset fra.

»Tunge Tider ...« vers af HT.

17. april 1917

»arbejdsduelig i hjemlandet. Skriver«. Fødselsårgangen 1900 er sessionsårgangen 1920. »d. g.«: »Dauernd garnisonsverwendungsfähig«: »vedvarende brugelig i garnison«, K: »kriegsverwendungsfähig«: krigsduelig.

20. juli 1917

»k. v. II« »kriegsverwendungsfähig Zweiten Grades«: krigsduelig i 2. grad.

6. august 1917

»Hvert et land, som nok så stille føjer ånder sammen i rækker virker videre på sin stille måde gennem uoverskuelige tider«. Karl August von Platen-Hallermund (1796-1835). »Hver lystig vise og hvert venligt ord de klinger længe, stille videre i hjertet«. Reichel.

27. august 1917

Matty Frees, f. 25. juni 1897, datter af isenkræmmer Frees og hustru Sidde f. Bonde fra Sønderborg. Matty og Alfred Thomsen blev viet d. 23. april 1920 i frimenighedskirken i Haderslev og efter tysk lov tillige af borgmester Nicolai Svendsen, den senere amtskolekonsulent i Tønder, hvis ægtevielser holdt 100 %, for Thomsens var den eneste!

29. september 1917

»De hader vel denne mand så meget, at De slet ikke har lyst til at sige noget om sådan et digt«. »Nå, Th. skal vi så prøve. De har jo ikke fremsagt noget digt«. baf: paf. »Så vil jeg tillade Dem at skælde ordentligt ud for Dem selv bagefter i det stille«. »Det er dog Deres mening, når De fremsiger det for skolen i aulaen (festsalen), at gøre det så godt som muligt?«

Sagde op, tysk sagte auf: fremsagde, læste op. Typisk Sydslesvig-dansk.

»Desværre mangler den gode vilje helt og aldeles«. »Det kan jeg ikke rigtigt forstå. Eller er De måske bange for, at det kunne skade Deres fremtid. At visse kredse senere kunne sige om Dem: Den fyr har engang fremsagt et digt til ære for Hindenburg i en offentlig forsamling. Sådan kunne det måske hænde«.

»Det ville være mig ganske ligegyldig, men selv om jeg beundrer Hindenburg, ville jeg dog nødig fremsige sådan et digt i en offentlig forsamling«.

»Det ville altså være Dem ligegyldigt, hvad visse kredse ville sige om det. Og alligevel vil De ikke fremsige det, til trods for, som De siger, at De beundrer Hindenburg. Det kan jeg ikke rigtigt forstå. Men der er jo den forklaring, at De hader det alt sammen så meget, at De ønsker, at Hindenburg var blevet slået og de tyske tropper drevet tilbage ind i Tyskland. Men så må jeg indrømme, at jeg virkelig holder det sædeligt for en forbrydelse at ville tvinge Dem til at fremsige digtet. Vil De så prøve, eller vil De hellere lade være«.

»Nej, jeg vil hellere lade være«.

»Nå ja, Hindenburg er vel ikke værd at beundre, ikke sådan som Branting eller lignende«.

Den svenske socialdemokrat Hjalmar Branting var en afgjort modstander af kejsertidens Tyskland og i 1917 en af de mest ansete statsmænd i det neutrale Europa.

»Det har jeg ikke påstået«.

Eftervist, tysk nachgewiesen: bevist.

»Jeg vil alligevel gerne bede om den seddel, som De har afskrevet digtet på, for den river De jo alligevel i stykker«.

»Vær så venlig at give mig den. De har jo skrevet det op her hos mig i timen. Det er mig, der har givet Dem tiden til det, og derfor har jeg en vis ret til det. Hvis De havde skrevet digtet af hjemme, så ville det være noget helt andet«.

24. oktober 1917

Redaktørerne Skovrøp og N. Petersen ved Flensborg Avis blev i 1895 dømt for fornærmelse, da den første i et referat havde skrevet om en amtsdommer, at han ved en krigerforeningsfest havde »sendt telegram til general Wrangel – og måske for en ordens skyld – også til kejser Vilhelm«, idet retten hævdede, at det betød »for at få en orden«. Den utrolige retssag sysselsatte landsretten i Flensborg, rigsretten i Leipzig og atter landsretten samt samtlige danske videnskabelige selskaber i lang tid. Se A. Svensson, bd. 3, s. 31ff.

»Men jeg gør det kun ugerne«. »Jeg forstår, at De gerne ville vende hele denne bande ryggen. Men hvis De tror, at De med skolepengene har betalt den videnskabelige dannelse og alt, hvad De tager med herfra, og hvis De tror, at vi dermed er kvit, så står De på et jammerligt moralsk standpunkt, så står De moralsk meget lavt. Hvad vil De i det hele taget her, hvorfor er De ikke taget på en skole i Danmark«.

»Jeg indrømmer, at jeg også har lidt uret, når jeg bliver ved med at stikke til Dem, når De ikke kan forsvare Dem«.

»Jeg har dog ikke haft helt uret«.

»Jo, De har uret. At De straks opfatter alt i politisk betydning, er meget uretfærdigt af Dem«.

»Når De sagde: jeg – eller hvad var det, De sagde«?

»Jeg sagde, at jeg kun sad her ugerne, og når jeg sagde det, så mente jeg det aldeles ikke i den betydning, som De har opfattet det, men – som enhver anden, som sidder på skolebænken, mener det«, var der en af klassen, der indskød.

»Mente De det virkelig sådan«?

»Ja, det mente jeg«.

»Ja, så har jeg ganske vist uret og tager også tilbage, hvad jeg har sagt«.

»at vise andre folk knutten«.

31. oktober 1917

Reformationsfest fejres hvert år i det protestantiske Tysklands skoler. 1917 var 400 års dagen for Luthers optræden. Stoffels: øgenavn for rektor Spanuth. »Det var allerede i 1880'erne øgenavn for rektorerne. Det skal stamme fra en tidligere rektor Christoffersen har min morbroder fortalt. Han besøgte latinskolen i 1880'erne. Først fra begyndelsen af det 20. årh. hedder skolens leder Direktor«. AT.

Skolen havde to bannere, et for det gammelsproglige, humanistiske gymnasium og et for Oberrealschule.

Pastor H. Kähler omtales af Jacob Kronika som en venlig mand, men meget aktiv på tysk side under afstemningen i 1920. Se også side 123!

Menighedshuset, Luther-Haus, i Sønder Gravene.

Posaunerne (tysk: die Posaunen): basunerne. Kirkelige basunorkestre er stadig meget almindelige i Tyskland.

»Hoch«: hurra.

6. november 1917

Før 1850 havde hertugdømmerne Slesvig og Holsten mønt, mål og vægt, der var forskellige fra kongeriget. Indførelsen af fælles normer for hele riget blev udnyttet af den tyske propaganda. Blåt, hvidt og rødt var farver i det forbudte slesvig-holstenske oprørsflag. Denunciationer: angiverier.

Latinskolen her: i Flensborg. Undervisningsproget i Flensborg Latin-

og Realskole var dels tysk dels dansk. Se Sdj. Arb. 1946, s. 68ff. Lorenz Re-rup: A. D. Jørgensen, 1965, s. 19f, tysk udgave 1967, s. 20f. Flensborg Bys historie, 1955, bd. 2, s. 211f. Flensburg, Geschichte einer Grenzstadt, 1966, s. 329.

De danske præster havde gennemgående gode, til dels fremragende menneskelige og faglige egenskaber. Pastor J. Chr. L. Plenge i Satrup 1851–60 var undertiden lidt uheldig, hans efterfølger, H. F. Rørdam, var den kendte kirkehistoriker.

Hedeviger: plattysk: Hedwig, Heedweck, Heetweck: højtysk: Heiße-wecke: fastelavnssbolle.

Læg mærke til H. T.s kritiske sans også over for det danske styre, selv om den vækkes af en så løgnagtig tysk fremstilling som den anførte!

11.17.

Peder Gram havde købt mursten fra Vesterskov teglværk i Grumtoft, som blev solgt i Danmark. Valeria = Hva(d) ler I a(d). Hans Gram.

9. februar 1918

Let ændret citat fra Johan Ottosens sang »Det haver så nyligen regnet« 1890.

9. april 1918

Abitur, af latin: abiturus: som skal afgang. Abitur = studentereksamen.

Levy, klassekammerat, boede i Flensborg.

13. april 1918

H. T. har været i Haderslev og mødt en pigelil, se 20. maj, 24. maj og 8. juni 1918!

16. april 1918

Jydbæk, jernbaneknudepunkt mellem Flensborg–Slesvig–Husum. »Påskelokken kimed mildt«, Carl Plougs sang om påskeslaget 1848 mellem den danske hær og prusserne, slesvig-hol-

stenerne og forbundstropper.

Kanalen: Kiel-kanalen. Oversigtlig, tysk: übersichtlich: overskuelig. Tante Agnes, g. m. morbroder Claus Nielsen i Tønder. Mathis: klassekammeraten Mathias Jacobsen, dr. med., læge i Åbenrå. Paul Kurzenberger var søn af en flensborgsk klaverbygger og en meget flink klassekammerat (Jacob Kronika). Christliches Hospiz svarer nærmest til et dansk missionshotel. Bezirkskommando, den militære kommando for et større område. H. T. var stadig værnepligtig og ikke endelig fritaget for militærtjeneste.

25. april 1918

Bundesbrüder: »forbundsbrødre«, medlemmer af en korporation eller studenterforening. Åbningsknejspe: Kneipe betyder her ikke værtshus, men sammenkomst med drikkelag. Universitetsåret deltes i 3 semestre i modsætning til danske universiteter, der har 2. Præparere os på: forberede os på. Keile: »kile«, hverve, vinde, få en til at melde sig ind i et Burschenschaft, forening; Bursche: svend, ung mand. Øllet var meget tyndt under krigen. Grogger: en grog laves af rom, sukker og varmt vand. Flensborg har mange romfabrikker og en gammel romtradition fra den danske tid. H. T. har sikkert haft et par flasker med.

20. maj 1918

H. T.s vers, se 13. april 1918. Originalen, som ligger løst i dagbogen, er underskrevet: Hakon 9/5–1918 Marborg.

24. maj 1918

»Dæmmer«: se billedtekst s. 183!

I Neumünster skal man ofte skifte tog fra Hamborg til Flensborg. Fra Vojens går en lille stikbane til Haderslev.

K.: Karen, se 13. april, 20. maj og 8. juni 1918. Karen er nu gift i Hamborg. Hans Lorentzen, søn af moster Kathrine, havde været i russisk fangen-

skab. »Fryd dig ved livet«, dansk oversættelse af Frankenaus sang til musik af H. A. Nägeli.

8. juni 1918

Blinker: signalmand med Morse-blinklampe.

K.: Kurzenberger. P.: ?

Tage Jessen. Korporation: studenterforening.

13. juli 1918

Deutschland und seine Zukunft: Tyskland og dets fremtid.

»Vil vi ved siden af det polske og det danske spørgsmål yderligere have et belgisk spørgsmål. Vi har ikke engang kunnet klare de par danskere og heller ikke tyskerne (skal vel være: de fransksindede) i Elsaß-Lothringen! Og så ville vi kunne klare 5.000.000 belgiere?«

»Og hvad de nordslesvigske danskere i Slesvig og Holsten angår, så bor de ikke ved grænsen, men midt inde i landet. De udgør vel en tiendedel af befolkningen, og for deres skyld skulle vi prisgive de ni tiendedele tyskere?«

28. juli 1918

Freie Hochschulgemeinde: Den frie universitetsforening.

1. august 1918

Versene er af HT.

20. august 1918

Kommis, egtl. Kommiß (udtales med -s): hær, soldaterstand. Brugtes også tidligere i dansk, nu kun om kommissbrød, groft rugbrød, »et for mandskabet reglementeret brød på 7 1/2 pund«.

»Skål! Lad os drikke på, at du snart kommer efter os!«

»Nå ja, så vil vi ønske dig alt godt«.

»Skål! Lad os drikke på, at jeg aldrig skal gøre jer selskab i den brogede frakke!«

»Nej, det vil jeg ikke være med til. De kan lige så godt være soldat som vi«.

Kollegier: forelæsninger.

Holder trot: holder trofast. Overkorrekt udtryk, fordi HT ikke har skole i at skrive dansk.

På vagt for fjenden: tyskerne. Mod dem, af hvem vi vente alt: franskmændene.

»Ich hatt' einen Kameraden ...« af Uhland, her i tilfældig lokal udgave på schwäbisch.

Permission: foreløbig fritagelse for krigstjeneste.

Havde mødt: ved militæret.

Tritzen: pine, give stropeture. »Jeg ville lade jer alle marsjere ud midt i vandet og lade jer drukne, hvis ikke det var synd for tøjjet«.

Klokker. Mange klokker blev omstøbt i 1. verdenskrig og flere endnu i 2. verdenskrig. Metallet blev brugt til granaternes styringer og til patronhylstre.

August Frederik Fischer, »en af vore kammerater, nærmest dansk. Faderen var buntmager på Holmen i Flensborg, moderen var født Madsen, søster til den senere Duborgskolelærerinde frøken Elisabeth Madsen. Fischer læste jura. Han var »Wandervogel« og kommunist og sad hele nazitiden i koncentrationslejr. Han holdt forbindelsen vedlige med mig lige til sin død i 1969«. Jacob Kronika.

En anden mediciner: H. T. studerede medicin.

Richard Dehmel (1863-1920) »blev, medens han endnu levede, værdsat som en af de store tyske digtere. Nu lægger det yngre slægtled, som ikke ynder nogen patetik, kun lidt mærke til ham«. Brockhaus Enzyklopädie, 1968.

S. S. 1918: Sommersemestret 1918.

Side 197

Hakons sidste dage. Alfred Thomsen fortæller: »Jeg var også taget til Marburg fra Altona, men kom for sent. Vi skulle have en godsvogn, men det var umuligt straks at få en. For at få Hakon med hjem, skulle hans vogn kobles

til det tog, far, mor og jeg kørte med, og så måtte vi ud ved skiftestationerne for at sørge for, at vognen kom med det samme tog. Det gik også med lidt besvær godt indtil Hamborg–Altona. Næste dag skulle vognen også sendes videre. Hvilket heldigvis skete. Der var jo kaos over det hele med hensyn til trafik«.

JAKOB KRONIKA:

Flensborg-drenge.

Uddrag af Toner af Grænsesangen, en bog, som Flensborg Avis udgav i 1939 i anledning af bladets 70 års dag 1. okt. Kronika måtte som danskhedens anerkendte talsmand over for rigsregeringen hos rigspropagandaminister Joseph Goebbels indhente en ganske særlig tilladelse til at lade bogen udkomme.

Side 203.

Overrealskolen blev grundlagt i 1875 som landbrugs- og handelsskole. Den lå på Reberbanen nord for museet. Hedder nu Goethe-Schule og ligger i Bismarcksgade 41. Flere kendte danske har gået i Oberrealschule, f. eks. Jakob Kronika og Svend Johannsen. Se Svend Johannsens minder.

MARIE ELSBETH MIANG:

Datter i huset.

Side 207.

Jane Voigt, g. m. Flensborgs historiker Chr. Voigt, havde en ledende stilling på tysk side under afstemningen 1920. Deltog i øvrigt aggressivt i landdagens »dansker-debat« 1924. Flensborg bys historie bd. 2, s. 356. Geschichte der

Stadt Flensburg, s. 411. Christian Ravn, dansk leder under afstemningen 1920 og i mellemkrigsårene.

Side 209.

»De taber Deres brosjé!«

Side 216.

»Den tyske drengs bordbøn« er et langt sentimentalt digt af Karl v. Gerok 1870 om den lille dreng, som i de voksnes sejrsmarsch efter Sedan-sejren kommer til at bruge et par linjer af »Die Wacht am Rhein« i bordbønnen.

Side 219.

Muuss, Rudolf = Rudolf Muuß, se note til side 279.

SVEND JOHANNSEN:

Dansk dreng uden valg.

Side 256.

Chronik der Goethe Schule, Flensburg. 1972.

Side 259.

Gerty Molzen: Flensburger Originale. 2. oplag. 1963.

Side 279.

Rudolf Muuss (nu Muuß), senere præst i Stedesand. Han spillede en stor rolle for de tysksindede frisere i 1920' og 1930'erne. Se: Schleswig-Holstein. Monatshefte für Heimat und Volkstum, 1972, side 85 ff.

Side 287.

Fähnrich zur See: søkadet. Kadet-bagage.

Navneregister

Registret omfatter personnavne i tekst, billedtekster og noter. Sidehenvisninger til billedtekster er mærket b.

Bidragene af bogens forfattere er under de pågældendes navne markeret i kursiv, dog med angivelse af sidetal på de billedtekster, der ligger inden for det enkelte afsnit.

Enkelte alment kendte forfatter- og kunstnernavne er medtaget, bestemt ud fra deres placering i tekst og noter. Det samme gælder navne uden for Nord- og Sydslesvig.

Registret er udarbejdet af bibliotekar Kirsten Fabricius under medvirken af bibliotekarerne Blide Kürstein og Eva Schrøder.

- »Abbi Cremeschnitt« 260, 260b
Abildgaard, Gertrud, se *Sandbeck, Gertrud*
Abildgaard, Metta, f. Petersen, jordemoder 244
Adamsen, Peter, præst 175
Adrian, Karl, lektor 122, 319
Alnor, Lorenz(s), Peter, møller 156, 326
Ammundsen, Valdemar, biskop, professor 130
Amundsen, Roald, polarforsker 9, 135b, 136, 321
Andersen, Friedrich, præst 64f, 316
Andersen, Hans, skibsmægler 43, 315
Andersen, H. C., digter 102, 117, 159, 327
Andersen, Hans Peter, lærer 43, 49, 124, 315
Andersen, Kirsten, se *Simonsen, Kirsten*
Andersen, Marie »Mimmi«, f. Simonsen 41ff, 49, 315
Andresen, C. G., rådmand 231
Andresen, Mathias, redaktør 11, 19, 23ff, 35f
Anschütz, Gerhard, professor 135b
Asmussen, A., bager 211
Asmussen, August, vinhandler 124, 295
Asmussen, J., rektor 124
Asmussen, Hans, jun. 124, 257b, 295
Bambs, Ellen 76
Bauer, Jacob H., skibsværftsdirektør 237
Bardey, Erich, overlærer 276
Baumann, Fr., ejer af mælkeudsalg 46
Beck, Hans, rentier 68
Becker, Helene 45
Beckmann, Heinz, dr. jur. 146b
Beckmann, Wilhelm, læge 146b
Berg, Georg, skibssingeniør 128
Berthelsen, Lisbeth 217b
Bichel, Magnus, amtssekretær 295
Billum, familien 40b
Billum, Anne Kjestine (Didde), se *Thomsen, Anne Kjestine*
Billum, Anne Marie Martine, f. Mortensdatter 39
Billum, Christen Sørensen 37f
Billum, Didde, se *Thomsen, Anne Kjestine (Didde)*
Billum, Dorthea Kristine, f. Terkelsen 37, 40b, 41f, 53ff, 309f
Billum, Ejnar 37, 40b, 53f, 54b, 134, 202ff, 310, 320

- Billum, (Kathrine Marie) Kati, se Svensson, Kati*
- Billum, Kristian Sørensen Terkelsen, styrmand* 38b, 40b, 44, 310, 313
- Billum, Morten Christian Sørensen, bogholder* 37, 39f, 40b, 40ff, 309f
- Billum, Søren Christian, lærer (Kastrup)* 37ff, 312
- Billum, Thea, se Lyck, Dortehea Kristine Birk, Anneken* 37
- Birkenstaedt, H. F., førstepræst* 249b
- Bjerrum, Anders Madsen, lærer, Nustrup* 39, 312
- Blunck, Wilhelm, lærer ved den kommunale højere pigeskole* 85
- Bogensee, Julius, redaktør* 82b
- Boldt, Amanda, skolebestyrer* 9, 45, 46b, 314
- Boldt, Emilie, lærerinde* 45, 314
- Bonde, Sidde, se Frees, Sidde »Boxbulle« se Tamm*
- Bossen, Jes, rentier* 207
- Brag, Peter, kaptajn* 28b
- Bredsdorff, Elisabeth, f. Bramhelft* 211
- Bredsdorff, Betty* 84, 209
- Bredsdorff, Lé, se Klint, Maria Magdalene*
- Bredsdorff, Marie Magdalene, se Klint, Marie Magdalene*
- Bredsdorff, Thomas, skibsværftsdirektør* 28b, 44, 50, 84, 88b, 209, 211, 224, 244
- Bredsdorff, Tommy, se Larsen, Tommy*
- Brinkmann, frk.* 219
- Brodersen, J., kolonialhandler,* 143, 321, 324
- Brorson, Hans Adolf, salmedigter* 126
- Bruun, Daniel, politidirektør* 222b
- Brüning, J., lærer* 228
- Bräundle, Christian, vinhandler* 50
- Bubbers, Klara* 44
- Byberg, Laurids, bankdirektør* 73
- Byberg, Viggo, bankdirektør, jun.,* 73
- Büll, H.* 146b
- Baake, Helene, f. Jenner* 239
- Callø, Peter Anker, kreditforeningsdirektør* 106
- Carstens, Hans Jørgen, præst* 9, 47f, 62bf, 314, 322
- Carstensen, Anna, f. Lindberg* 242
- Carstensen, Broder, kommandersergent* 238f, 242, 243b, 264, 266f, 272
- Carstensen, Jens, kreaturhandler* 238
- Carstensen, Johanne, f. Visby* 243, 264f, 286, 289
- Carstensen, Julius Bendix, telegrafmester* 239, 242, 243b, 244, 264ff
- Carstensen, Lucie* 238
- Carstensen, Margrethe, f. Hansen* 238
- Chalybäus, Christian, præst* 263
- Christensen, Grethe, f. Jensen* 67b
- Christensen, L. P., redaktør* 67b, 79, 97, 109, 240, 315, 317, 318
- Christensen, Mette Marie* 37
- Christiansen, Ernst redaktør* 3, 6, 9, 11–36, 50, 53, 67b, 72, 102, 109, 207, 241, 289, 293, 297, 300, 311f, 323
- Christiansen, Gunder Marie, f. Lassen* 22
- Christiansen, Johan Ernst (»Nokke«)* 207
- Christiansen, Johan Ernst, postbud* 11f, 36
- Christiansen, Julie, f. Lieb* 207
- Christiansen, Peter Christian, organist, lærer* 48f, 315
- Christiansen, Aage* 207
- Christoffersen, rektor* 330
- Clausen* 157, 326
- Clausen, A., boghandler* 67b
- Clausen, Andreas* 164, 166, 328
- Clausen, Fritz, fører for DNSAP, m. f.,* 183b
- Clausen, H. V., lektor* 11, 20, 23, 25, 35f, 311, 320
- Clausen, Hans, cand. phil.* 145, 160, 166, 324, 327
- Clausen, Jens* 166, 328
- Clausen, Jens Peter, gårdejer* 143, 145, 324, 328
- Clausen, Kathrine, f. Terkelsen* 67b
- Clausen, Marie, f. Thomsen* 324, 328
- Clausen, Mary, kaptajnsenke* 121
- Colding, Aage, vinhandler* 50
- Collin, Ionas, student* 211
- Culmsee, fru* 230b, 235b
- Culmsee, Anna, se Johansen, Anna*
- Culmsee, Johan* 41
- David, Gertrud, lærerinde* 80
- Davidsen, H. C., godsinspektør* 109

- Deane, Fred* 227, 233
Delfs, Adolf, konditor 285
Dethlefsen, Diedrich (»*Didi*«), trælasthandler 121b
 »*Dicke*«, se *Petersen, N.*, lærer
Dirks, Ingeborg, f. *Madsen* 124, 257, 319
Dücker, Luise, skoleelev 45

Egholm, Kathrine, se *Terkelsen, Kathrine*
Elbeling, Dora, husassistent 226
Erichsen, Hans 136, 321
Erichsen, Mary, skoleelev 45
Eriksen, frk. 217b
Eriksen, Jørgen, præst (Asserballe) 217b
Ernst, frk. 217b
Eskesen, Morten, friskolelærer, forfatter 87f, 317
Eskildsen, Claus, seminarielærer 323
Eskildsen, Hans Peter 323
Eskildsen, Jørgen 323
Eskildsen, Merret, f. *Petersen* 142, 323
Eskildsen, Peter Hansen 142, 323
Eskildsen, Trineke, se *Nielsen, Trineke*
Eskildsen, Trineke, se *Sahl, Trineke*
Ewald, J., rektor 124
Ewald, Carl, stationsforstander 69b
Ewald, Rita, f. *Hansen* 69b

Fabricius, L. P., præst 290
Ferdinand, Jens M., sekretær 71
Fibiger, Aksel, oberst 95
Fick, Laura, skoleelev 45
Filskov, Tycho, redaktør 79, 109, 137, 317, 318, 321, 325
Fink, Holger, borgmester 9, 51, 67b
Fink, Jep, arkitekt 113, 221b
Fischer, August Frederik, stud. jur. 196, 332
Fischer, Heinrich, stadsskoleinspektør 108
Fischer, Kristiane, f. v. *Lachmann* 108
Fischer, Willy (»*Ramses*«), overlærer 106, 163, 172ff, 178, 328
Flogt, Magda, lærerinde 219
Franck, Otto, overlæge dr. 220
Franke, Friedrich, restauratør 71
Frees, H., isenkræmmer (Haderslev) 172, 329

Frees, Matty, se *Thomsen, Matty*
Frees, Sidde, f. *Bonde* 172, 329
Friederici, Nana, skolebestyrerske 46, 80, 82f, 314, 317
Fries, J. G., danssemester, 294
Friis, Kristoffer, sætter 51b
Frost, Harald 272
Frølich, Lorenz, maler og tegner 84b
Fugl, Johannes, skibsbygningstekniker 244
Fuglsang, Fritz, museumsdirektør 249b

Gad, Martha, højskoleelev 52
Glüsing, Caroline 315
Glüsing, Elisabeth 315
Glüsing, Hans Jürgen, rektor 315
Goos, Gerhard 250
Graef, Fritz, professor dr. 233, 299
Gram, Didde (Christine) f. Thomsen 81, 124, 134, 136, 139b, 153, 172, 177, 320, 322, 324, 327
Gram, Grete, f. *Nissen* 326
Gram, Hans, arkitekt 153, 177, 326, 327, 331
Gram, Hans Pedersen, gårdejer 146, 324
Gram, Jens, gårdejer 154, 326
Gram, Jørgen, folketingsmand, gård-ejer 150, 324, 326
Gram, Jørgen Pedersen, matematiker 324
Gram, Marie, f. *Skau* 324
Gram, Peder Jørgensen, arkitekt 124, 134, 136, 146, 149, 171, 177, 320, 322, 324, 325, 327, 331
Grau, Andreas, redaktør 9, 67b, 109, 152, 313
Grau, Ellen, f. *Møller* 41, 313
Gregersen, Th., lærer 42
Grell, W. 146b
Grünwald, Nicolay, redaktør 46, 314
Guldager, Mette, se *Hansen, Mette*
Gynter, familien 50
Günther, Carl, snedker 51b

Hammer, Anna 45
Hansen, (Andreas), fru 205, 212
Hansen, Andreas, skibskaptajn 205
Hansen, Anni 293
Hansen, Brix, fiskekonservesfabrikant 239, 241

- Hansen, Christiane* se *Lauridsen, Christiane*
Hansen, Cornelius, grosserer 66, 297, 316
Hansen, Hans, dr., kemiker 296f
Hansen, Helene, se *Paulsen, Helene*
Hansen, Jørgen, degn 326
Hansen, Marga, f. *Hansen* (Magstrup) 69b
Hansen, Margrethe, se *Carstensen, Margrethe*
Hansen, Marie 74b
Hansen, Mette (Brix), f. *Guldager* 239
Hansen, Nina, se *Seeberg-Erlund, Nina*
Hansen, Peter, kusk 211, 214
Hansen, Rita, se *Ewald, Rita*
Hansen, Simon, handelsrejsende 246
Hansen, Theodor, bager 156, 326
Hansen-Damm, Christian, journalist 293
Hansen (Magstrup), Niels, lærer 49f, 69b, 315
Hansen, H. P., minister 9, 28, 68ff, 77, 221, 319
Helms, J., drogist 244
Helms, (J.), fru 244
Henningsen, Christian Anton, præst (Oversø) 239
Herntrich, Carl, præst 64
Herold, Vilhelm, kgl. kammersanger, 9, 135b, 321
Hinrichsen, Marie 224
Hinz, Heinrich, fotograf 258
Hoeck, Johannes, lærer 257b
Hoffmann, P., overlærer 217
Holdt, A. C. C., realskolebestyrer 9, 314, 317
Holdt, Jens, provst, dr. theol. 126
Hollensen, Marie, se *Storm, Marie*
Hollensen, Ricklef J., fabrikant 34b
Horst, fru, (Husum) 301
Hvalsøe, Elisabeth, lærerinde 306f
Hübsch, Matthias, kommerceråd 231
Høgsbro, Halfdan, biskop, dr. theol. 298
Høj, Knud Christian, bogholder 51
Hørlück, Anders Dons 324
Hørlück, Helga Dons 324
Haar, Mads (Peter Hansen), købmand? 51
Iversen, Marie 146, 324
Iwers, Franz, lektor 111
Iwers, Karl 116
Jacobsen, Anne Margrethe, se *Westergaard, Anne Margrethe*
Jacobsen, Christine 74
Jacobsen, Henriette, f. *Hansen* 114f, 128b, 319
Jacobsen, Mathias, læge, dr. med. 108, 146b, 180, 331
Jacobsen, Nicolai, lærer 114, 125b, 126, 129b, 155, 319, 326
Jacobsen, Valborg, f. *Rossen* 3, 73–93, 74b, 81b, 91b, 100, 103f, 316f
Jacobsen Muus, Niels, præst 322
Jenner, Helene, se *Baake, Helene Jensen* 69b
Jensen, lærerinde 306
Jensen, musiker 51b
Jensen, Agnete 52
Jensen, Antoni, manufaktur en gros 65f
Jensen, Grethe, se *Christensen, Grethe*
Jensen, Marie, se *Terkelsen, Marie*
Jensen-Oksager, P. 321
Jebsen, G. D., præst (Ullerup) 215
Jespersen, Ivar, bankdirektør 73, 209, 292b
Jespersen, Pus 209, 292b, 293
Jessen, Aksel 92f, 95
Jessen, Anna (Anne Juliane Marie) 74b, 76, 80, 92, 100
Jessen, Anne Kjestine, se *Reinholdt, Anne Kjestine*
Jessen, Dagmar 83, 87, 89ff, 95b, 103b, 109, 113, 209, 215, 221, 222b, 297
Jessen, Eli (Elise) f. *Dybdal* 111, 318
Jessen, Ellen, se *Rossen, Ellen*
Jessen, Hans Møller, lærer 78, 95, 317
Jessen, Jens, redaktør 9, 11, 16b, 26, 28, 36, 50, 52f, 61, 63f, 73, 74b, 75ff, 80, 82b, 84b, 86b, 87ff, 94ff, 97b, 101b, 103b, 106, 108, 112b, 125b, 127, 161, 207ff, 249b, 313, 315, 317, 323, 325, 327
Jessen, Jes, købmand 205, 206b
Jessen, Marie, f. *Fibiger* 53, 87, 89ff, 103b, 105b, 208f, 221, 317, 322
Jessen, Peter, lærer, degn (Daler) 73, 74b, 75ff, 82, 90, 91b, 99ff, 318

- Jessen, Petra*, f. Falkenberg 38f
Jessen, »Stinne«, se *Reinholdt, Anne Kjestine*
Jessen, Tage, redaktør 94–113, 2b, 3, 83, 87ff, 92ff, 95b, 98b, 103b, 110b, 112b, 123, 140, 162, 168, 170f, 178, 195, 197f, 209, 221b, 317ff, 322, 327f, 331
Jessen, Willy 236
 »*Jessen-Seep*«, se *Jessen, Jes*
Johannsen, lærer 277
Johannsen, A. H., vinhandler 79b, 80
Johannsen, Alexandra, bibliotekar 25, 47, 59f, 60b, 215, 321
Johannsen, Adolph, manufakturhandler 66
Johannsen, Elfriede 80
Johannsen, Elna, f. Carstensen 243b, 247b, 254b, 244ff
Johannsen, Else 80
Johannsen, Gustav, rigsdagsmand og redaktør 9, 20, 50, 59f, 60b, 64, 137, 205, 316, 318, 321
Johannsen, Ingeborg, f. Carstensen 238
Johannsen, Inger 245, 247b, 250ff, 254b, 254f, 263, 265, 267, 281, 289, 293
Johannsen, Johan Peter, snedkersvend 238
Johannsen, Julius Ludvig, bankkontrol-lør 238ff, 253f, 254b, 275, 283, 285
Johannsen, Maria, f. Jenner 239, 254b, 275, 283
Johannsen, Martha, se *Ottosen, Martha*
Johannsen, Mary 239, 241, 254
Johannsen, Peter, lærer 255f
Johannsen, Svend, distriktsskoleinspektør 3f, 6, 82b, 235, 238–300, 243b, 247b, 254b, 257b, 278b, 282b, 292b, 333
Johannsen, Wilhelm, agent 239, 241f, 244ff, 254b
Johannsen, Willi 236
Johansen, fru 51b
Johansen, Anna Catherine Sophie f. Culmsee 52, 224, 227, 230b, 230f, 235
Johansen, Gottlieb, sætter 51b
Johansen, Jensenius, præst i Haderslev 39, 312
Johansen, Knud, kontorchef 3, 224–237, 226b, 230b, 257b, 312
Johansen, (Peter Christian) William, driftsingeniør 41, 43, 50, 52, 224ff, 230b, 257, 312
Johansen, William Peter Christian, (jun.) 224, 226b, 233b
Juhl, Anne Marie 67b
Junggreen, J. P., landstingsmand 102
Jürgensen, Asmus, lærer 117
Jørgensen, snedker, sen. (Haderslev) 38
Jørgensen, snedker, jun. (Haderslev) 38
Jørgensen, A. D., rigsarkivar 104, 321
Jørgensen, Christian, rektor 49, 124, 315
Jørgensen, Ejner, tropfører 290
Kanzler, Rudolf 257f, 257b, 278b, 283b
Karen 331
Kaufmann, Th., forfatter 132
Kauslund, Katrine, husassistent 77
Kemlein, Georg, professor 217
Ketelsen, P. 160
Kierkegaard, Søren 126
Kjems, Jacob Chr. Peter, apoteker (Løgumkloster) 69b
Kjer, Peter, amtsforstander 157, 326
Klint, Kaare, arkitekt 84
Klint, Maria Magdalene (Lé), f. Bredsdorff 84, 209
Kloster, A. P., frøhandler 50, 68f, 71
Kloster, Dagmar 83
Klüwer, Henriette, lærerinde 74b, 83
 »*Knigge*«, se *Adrian, Karl*
Knuth, Johannes 121b
Knuth, Wilhelm, provst 121b
Krabbe, Christoffer, redaktør 317
Kreissl, Josef, rektor for den private handelsskole 218
Kronhagel, Marie Trineke, f. Nielsen 324
Kronika, Andrea 202, 217b
Kronika, Jacob, redaktør 2b, 5, 53, 107, 134, 197, 199–204, 200b, 203b, 246, 320, 324, 328, 330ff
Kronika, Peter Christian, købmand 107
Kurzenberger 146b, 180f, 188f, 193ff, 331
Kähler, løjtnant 108f
Kähler, Heinrich, præst 108, 123f, 175f, 330

- Kær, P.*, se *Kjer, Peter*
- Lachmann, Kristiane v.*, se *Fischer, Kristiane*
- Lachmann, Lauritz v.* 108
- Langfeldt, Kathrine*, f. *Terkelsen* 45, 314
- Larsen, Theofilus*, forretningsfører 88b
- Larsen, Tommy*, f. *Bredsdorff* 84, 88b, 209, 215
- Lassen, Gunder Marie*, se *Christiansen, Gunder Marie*
- Lassen Jørgensen, Hans*, skoleleder 124
- Lauridsen, Christiane*, f. *Hansen* 67b
- Lauridsen, Hans*, kaptajn, (Aabenraa) 67b
- Lauridsen, Peter*, skoleinspektør 108
- Laursen, Børge*, bogtrykker 28b
- Laursen, Svend Aage*, bogtrykker 28b
- Laursen, Thorvald*, redaktør, (Kalundborg) 153
- Lausen, Matthias*, lærer 43
- Lausten, Hanne*, se *Petersen, Hanne*
- Lausten, L. K.*, faktor 50, 271, 315
- Lausten, Viggo*, redaktør 293, 295
- Leisner, ingeniør* 51, 241
- Leisner, Doddy* 244
- Leisner, Emmy*, koncertsangerinde 50, 241
- Lensch, Johannes*, præst 63
- Lenschau, fru*, f. *Bruhn* 209, 211
- Lenschau, Marius*, filialbankdirektør 28, 50f, 209, 211f, 214b, 244, 315
- Lenschau, Sofie* 209, 215
- Lenschau, Wilhelm* 209
- Leonhardi, Paul*, konrektor 85, 217
- Leopold, Margarethe*, se *Nielsen, Margarethe*.
- Levy*, skoleelev 178, 331
- Ley, Henry*, Poliezeioberrat 146b
- Lieb, Anna*, f. *Vrang* 314
- Lieb, Johan* 314
- Lieb, Julie*, se *Christiansen, Julie*
- Lindberg, Anna*, se *Carstensen, Anna*
- Lohmann, Wilhelm*, rektor 256, 275ff, 280, 290f, 294f, 297ff
- Loose, Betty* 82f
- Lorentzen, Christian*, ingeniør 139b, 142, 166, 322f, 328
- Lorentzen, Hans*, forretningsmand 134, 139b, 164, 166, 168, 182, 320, 322f, 328, 331
- Lorentzen, Hans Peter Andreas*, præst 56, 64
- Lorentzen, Jens J.*, lærer 142, 320, 323
- Lorentzen, Kathrine*, f. *Nielsen* 320, 323, 331
- Lorentzen, Marga*, lærerinde 217
- Lorentzen, Mathias*, læge 139b, 142, 164, 322f, 328
- Lorentzen, Peter*, forretningsmand 323
- Lorenzen, fru* 244
- Lorenzen, Andreas*, smed 289
- Lorenzen, Dude*, se *Næve, Dude*
- Lorenzen, Fritz*, bogholder 41
- Lorenzen, Theodor* 41
- Lorenzen Madsen, Peter*, se *Madsen, Peter Lorenzen*
- Lunn, Villars*, landstingsmand, gårdejer 102
- Lüch, familien* 227
- Lyck, H.*, bankdirektør 67b
- Lyck, Thea (Dorothea) Kristine*, f. *Billum* 38b, 40b, 46, 67b, 310
- Maase, v. der*, frøken 298
- Mac Carthy, James*, bådbygger 233
- Madsen, Elisabeth*, lærerinde 332
- Madsen, Ella (Ellen)* 124, 257, 319
- Madsen, Georg* 124, 257, 278b, 279, 282b, 283
- Madsen, Hans*, gasværksdirektør 124, 125b, 319
- Madsen, Ingeborg*, se *Dirks, Ingeborg*
- Madsen, Peter Lorenzen*, lærer 49, 315
- Madvig, P. A.*, fysikus (Haderslev) 41, 313
- Martens, Ferdinand Chr.*, forretningsmand 151, 325
- Mathiesen, M. C.*, redaktør 149
- Matthiesen, Carl*, præst 126f
- Matthiesen, Thomas*, præst 126, 142, 219, 323
- Mathis*, se *Jacobsen, Mathias*
- Mertner, Max*, rektor 216
- Metz, Christian*, præst 107, 146b, 197
- Metz, Christian*, snedkermester 108
- Meyer, Metellus*, rektor 85
- Miang, Jacob Heinrich*, advokat 207, 220, 221b
- Miang, Marie Elsbeth*, f. *Paulsen* 3,

- 98b, 205–223, 210b, 214b, 217b, 221b, 318, 333
- Mikkelsen, Mikkaline* 44
- Moltzen, familien* 125b
- Molzen, Gerty* 259f, 333
- Monrad, Chr. F.*, skolebestyrer 9, 20, 45, 104, 311, 314
- Morten*, smed 39
- Mortensdatter, Anne Marie Martine*, se *Billum, Anne Marie Martine*
- »*Muddi*«, se *Warnke, Hanne Helene*
- Muuss, Rudolf*, præst 219, 278b, 279, 333
- Müller, Ida* 44
- Müller, W.*, købmand 200b
- Møller, Ellen*, se *Grau, Ellen*
- Møller, Emilie*, f. *Thaysen* 44, 314
- Møller, H. L.*, dr. phil., folketingsmand 102
- Møller, J. C.*, grosserer, bypræsident 68, 256, 297, 316
- Møller, Jens*, dyrlæge, folketingsmand 183b
- Møller, P.*, prokurist 314
- Møller, Peder R.*, forfatter 313
- Møller, Peter*, vognmand 237
- Møller, Traugott*, grosserer 256f, 257b, 279, 283b
- Mønster, C. C.*, skoleleder 314
- Namann, Lytke*, munk 104, 123f, 319
- Naeve, Dude*, f. *Lorenzen* 45
- Negel, Carl*, kaptajn 262
- Negel, Cathrine*, f. *Johannsen* 240, 254b, 262
- Negel, Hans* 254b
- Negel, Karla* 254b
- Nielsen, Agnes* 179, 331
- Nielsen, Auguste (Guste)*, journalist 46, 78, 217b, 317
- Nielsen, Bertha* 51b
- Nielsen, Christian*, (Vejbæk), gårdejer 132
- Nielsen, Cathrine*, se *Lorentzen, Cathrine*
- Nielsen, Christine* 51b
- Nielsen, Claus*, dyrlæge 142, 154, 161, 165, 323, 326ff, 331
- Nielsen, Helga*, se *Hørluck, Helga*
- Dons*
- Nielsen, Jørgen*, typograf 51b
- Nielsen, Kathrine*, se *Lorentzen, Kathrine*
- Nielsen, Margrete*, f. *Iversen* 134, 320, 322, 324
- Nielsen, Margarethe*, f. *Leopold* 139, 143, 161, 322, 327
- Nielsen, Marie*, se *Thomsen, Marie*
- Nielsen, Marie Trineke*, se *Kronhagel, Marie Trineke*
- Nielsen, Mathias*, bankdirektør 67b, 132, 139b, 141b, 141, 210, 323
- Nielsen, (Anna) Merete*, massøse, sekretær 50, 67b, 108, 124, 139b, 139f, 210, 319, 322
- Nielsen, Merete*, se *Schulz, Merete*
- Nielsen, Nicolai C.*, præst 104
- Nielsen, Nis P.*, læge, dr. med. 139, 142f, 320, 322ff
- Nielsen, Peter*, sporvejsdirektør 46, 78
- Nielsen, Trineke*, f. *Eskildsen* 139b, 140ff, 141b, 322f
- Nielsen, Wiggo M. Chr.*, læge 324
- Nielsen, Vilhelm* 51b
- Nissen, Anton*, kontorist 70
- Nissen, Grete*, se *Gram, Grete*
- Nissen, Nicolaj*, 160, 327
- Nissen, Peter*, bankdirektør 70
- Noack, C. W.*, biskop 126, 319
- Ohlsen, R. A.*, politibetjent 296f
- Olesen* 51b
- Olsen, Mariechen* 228
- »*Onkel Maus*«, se *Lenschau, Marius*
- Ottosen, Johan*, lærer, forfatter 321, 327, 331
- Ottosen, Martha*, f. *Johannsen*, forfatterinde 138, 321
- Pagenstecher, Wilhelm*, amtsadvokat 296
- Passarge, Mitze* 45
- Paulsen, lærer* 45f
- Paulsen, (Christian)*, professorinde 312
- Paulsen, Christine* 45f
- Paulsen, Hanne Helene* »*Muddi*«, se *Warnke, Hanne Helene* »*Muddi*«
- Paulsen, Hans*, grosserer, vicebypræsident 2b, 98b, 100, 107, 166, 171, 212, 215, 220, 221b, 318, 328
- Paulsen, Hans Nissen*, købmand 205
- Paulsen, Helene*, f. *Hansen* 155, 205,

- 208b, 208ff, 215, 217
Paulsen, J. C., grosserer 103, 107, 205, 207ff, 208b, 219, 235b, 328
Paulsen, Jens, maskinsætter 51b
Paulsen, Marie Elsbeth, se *Miang, Marie Elsbeth*
Petersen, A. 146b
Petersen, Edvard, chefredaktør 291, 300
Petersen, Hanne, f. *Lausten* 217b, 295
Petersen, Ida 44
Petersen, J., rektor 21b
Petersen, Jørgen, købmand 328
Petersen, Marie 165, 328
Petersen, Merret, se *Eskildsen, Merret*
Petersen, N. »*Dicke*«, lærer 57, 316
Petersen, Nico 116, 121b, 123f
Petersen, Nis, redaktør 315, 330
Petersen, Oluf, dyrlæge 51
Petersen, P., gårdejer, amtsforstander, *Varnæs* 326
Petersen, P. P., havnemøller 267
Petersen, Wilhelm, lektor 120, 121b, 142, 323
 »*Philip mit de Nack*« 260
Plaetner, Jacob, garvermester 18b, 62b
Plenge, J. Chr. L., præst 331
Plöen, Th., byrådsmedlem 49b
Pontoppidan, Erik 137f, 321
Poppe, Karl Fr., borgmester 151, 325
Post, Anna, ejer af bageri 259, 285
Paulsen, Carsten 238
Poulsen, Lorens, grosserer 68, 71, 103, 109, 211
Poulsen, Margrethe »*Dede*« 211
Pries, »Mutter Pries«, vaskekone 44

Radloff, Amalie, f. *Terkelsen* 45, 314
Ramm, fru, spillelærerinde 45
 »*Ramses*«, se *Fischer, Willy*
Ramsing, Julie, generalinde 222
Ravn, Christian, advokat 71f, 207, 333
Refslund Thomsen, Kresten, amtmand 106
Rehloff, Johannes Andreas, provst 324
Rehloff, Philip Andreas, præst 145, 324
Reichenbach, Erna 83
Reinholdt, Anne Kjestine, f. *Jessen* 75f, 90, 162, 327
Reinholdt, L. Chr., gårdejer 161, 327

Rekowsky, Mary v., fru 208
Rerup, Lorenz Christian Thomas, bager 64, 316
Richelsen, fru 44
Ringe, Sophie 210
Ringerink, Heinrich, billedskærer 63b
Rohwedder, Reimer Christian, lærer 57f, 316
Roll, Hermann, gymnasieoverlærer dr. 121f
Rosendahl, Charlotte, f. *Plum*, fru 93
Rossen, Ellen 76f, 80, 83, 86, 89f, 103f
Rossen, Ellen, f. *Jessen* 73f, 74b, 76f, 101
Rossen, Rasmus Peter, redaktør 20, 50, 61, 73, 74b, 82b, 83, 101, 103, 108f, 227, 311, 316f
Rossen, Valborg, se *Jacobsen, Valborg*
Rugenstein, Dorothea, husbestyrerinde 207
Rüder, Wilhelm, amtsdommer 296
Rühne, Margrethe, håndarbejds-lærerinde 218
Röper, Gustav, lærer 121
Rørdam, H. F., præst 331
Rørdam, Valdemar, digter 88f, 317

 »*Sack*«, se *Vollbehr, Theodor*
Sahl, Trineke, f. *Eskildsen* 141, 323
Sandbeck, Gertrud, f. *Abildgaard* 105, 318
Schack, Hans, greve 104
Schack, Otto Didrik, lensgreve 109
Schaedel, Gustav, overlæge, dr. med. 99
Scharff, Claus, degn, organist 42, 313
Scharnweber, Hans, værftsarbejder 224, 229
Scheffer, Adolf, læge, dr. med. 211
Scheld, Theodor (Hamborg) 231
Schenck, lærer 42
Schlesinger, Marianne, lærerinde 139b, 211, 244f
Schmid, fru sanitätsrat 218
Schmid, A. C. J., præsident for den slesvigske stænderforsamling 218
Schmid, Lisa 218
Schmidt, lærerinde 304
Schmidt, Ferdinand, komponist 230
Schmidt, Grethe 67b

- Schmidt, H.*, overlærer 49b
Schmidt-Vodder, Johannes, præst 71, 316, 321
Schrøder, Frederik, slagter, kreaturhandler 56ff, 65b
Schrøder, Jens, grosserer 3, 56–72, 65b, 67b, 315f
Schrøder, Sofie 56f, 60
Schulz, Agnes 44
Schultz, Friedrich, bankkasserer 151, 325
Schulz, Merete, f. Nielsen 324
Schütte, Gudmund, dr. phil. 105
Seeberg-Erlund, Nina, f. Hansen 69b
Seeberg-Erlund, Olaf, kontochef 69b
Simonsen, Kirsten, f. Andersen 67b, 68
Simonsen, Marie »Mimmi«, se *Andersen, Marie »Mimmi«*
Simonsen, Maurits Daniel, rektor 42, 49b, 313
Simonsen, Peter, redaktør 42, 61, 67b, 82b, 109, 227, 313
Skau, Lavrids, gårdejer 324
Skau, Marie, se *Gram, Marie*
Skov, Peter, sejmager 51b
Skovrøy, Peter, redaktør 101, 109, 173, 318, 330
Skøtt, Betty, bibliotekar, organist 263
Sohrt, familien 49b
Sohrt, Käthe 80
Sommer, søstre 67b
Sommer, Lauritz, hotelejer 67b, 329
Spanuth, Johannes, rektor 106f, 122, 154, 158, 175, 323, 330
Spiecker, Hans, lektor 107, 110
Steger, Julius, organist, lærer 263
Stoffels, se *Spanuth*
Storm, Hans, læge, dr. med. 211
Storm, Marie, f. Hollensen, læge, dr. med. 211
Strackerjan, Karl, redaktør 321
Struckmann, Olga 45
Svendson, Nicolai, amtsskolekonsulent 329
Svensson, A., redaktør 11, 50ff, 82, 82b, 301ff, 315, 317
Svensson, Bjørn, redaktør 37, 53, 303, 306b
Svensson, Bodil 303, 306b
Svensson, Erik 307
Svensson, Helge 303, 306b
Svensson, Kamma (Karen Margrethe), malerinde 3, 53, 301–310, 302b, 306b
Svensson, Kati (Kathrine Marie), f. Billum 3, 37–55, 38b, 40b, 81f, 224f, 229f, 301ff, 302b, 306b, 312, 317
Svensson, Poul, gymnasielærer 38, 307
Svensson, Sejr 305
Svensson, Sven 303, 306b
Svensson, Tilde 306
Sørensen, Hans, lærer 44, 313
Sørensen, Marie 51b
Sørensen, Valdemar, sætter 50, 51b, 61, 315f
Sørensen Billum, Christen, se *Billum Christen Sørensen*
Sørensen Billum, Morten Christian, se *Billum, Morten Christian Sørensen*
Tamm, Christoph, lektor 122f, 164, 328
Terkelsen, Amalie, se *Radloff, Amalie*
Terkelsen, Dorthea Kristine, se *Billum, Dorthea Kristine*
Terkelsen, Jes, rektor 37, 45, 48f, 49b, 57, 227, 312, 314ff
Terkelsen, Kathrine, f. Egholm 37, 42
Terkelsen, Kathrine, se *Langfeldt, Kathrine*
Terkelsen, Kathrine, se *Clausen, Kathrine*
Terkelsen, Marie, f. Jensen 48f, 49b
Terkelsen, Peter 314
Terkelsen, Sine 42
Terkelsen, Terkel, gæstgiver 37, 40f, 312
Terkelsen, Terkel, landmand 37, 312
Terkelsen, Terkel, ingeniør 50, 314f
Thaysen, sporvejsinspektør 314
Thaysen, Emilie, se *Møller, Emilie*
Thiesen, Heinrich, lærer 43
Tholstrup, Fred, lærerinde 243, 272
Thomsen, Alfred Mathias, kontorchef 5, 108, 123f, 133b, 136, 150f, 155f, 156b, 160ff, 166ff, 171f, 181f, 188, 320, 323, 327, 332
Thomsen, Andreas 143, 145, 324
Thomsen, Anne Kjestine (Didde), f. Billum 38b, 40b, 44, 46, 310, 314
Thomsen, Didde (Christine) se *Gram, Didde*
Thomsen, Hakon Mathias 2b, 3, 5f, 53, 100, 107ff, 111, 123f, 132–198,

- 133b, 139b, 201f, 204, 319ff
Thomsen, Lausten, læge 70
Thomsen, Margarethe, mølleejer 115
Thomsen, Marie, f. Nielsen 50, 124, 132, 198, 159b, 210, 322
Thomsen, Matty, f. Frees 171, 177, 182, 188, 329
Thomsen, Nicolay 145
Thomsen, Peter, bankdirektør 5, 50, 81, 107, 123f, 132–198, 137b, 152b, 158b, 202, 210, 317, 322, 327
Thomsen, Poul, mejeriforvalter 314
Todsen, H., overborgmester 18b
Toosbüy, W. F. Chr., overborgmester 14, 241
Troensegaard-Hansen, Lauritz Andreas, præst 130
Tychsen, Hans 146b
 »Tærtten«, se Zukertort, Marie
- Ukert, Hans*, regeringspræsident 135b
Uldall, Gertrud 295
Uldall, Niels, købmand 207, 316
- Vestergaard, Mads*, (Thisted?) 134
Visby, Johanne, se *Carstensen, Johanne*
Voigt, Chr., rektor 207, 333
Voigt, Jane, medlem af den preussiske landdag 207, 333
Voigt, Louise 45
Voigt, Marga 207
Vollbehr, Theodor, lektor 119
Vrang, Anna, se *Lieb, Anna*
Vrang, Jørgen, forretningsfører 47, 61, 82b, 109, 314
Vrang, Marie 47, 314
- Wacker, Emil*, præst 125f
Waitz, Paula v. 45
Warnke, Hanne Helene »Muddi« 209, 212, 218
Wartho, Frederik, vinhandler (Haderslev) 41
Wasserschlebe, Joachim, konferensråd 167b
Weber, gæstgiver (Haderslev) 38
Werner, Johan Andreas, rektor 42, 313
Werner, Ingeborg, f. West 313
Westergaard, Anne Margrethe, f. Jacobsen 114, 117b, 319
Westergaard, Jeppe Jensen, lærer 114, 118b, 319
Westergaard-Jacobsen, Anton, provst 3, 114–131, 116b, 119b, 121b, 319, 326
Wiese, Anna, f. Andresen, høkerske 44
Wildenrath-Krabbe, Margrethe v., redaktør 85f, 317
Wind, (?) 69b
Winstrup, L. A., arkitekt 104, 109, 318, 321
Wolf, Dora, lærerinde 306f
Wrang, Dagmar 314
Wrang, Johan, bankdirektør 314
Wrang, Thyra, organist 314
Wulf, Ernst, lektor 136, 321
Wurm(b?), Else, lærerinde 80
- Zachariassen, Jørgen* 160
Zerlang, Helge, læge 134, 142, 320
Zerlang, Johan Reimers, præst 320
Zukertort, Marie, skolebestyrer 46, 83, 84b, 103, 314, 317f

Under udarbejdelsen af registret er det konstateret, at der er et vist usikkerhedsmoment mht den i Hakon Thomsens dagbog omtalte Kurzenberger. Andre oplysninger lader formode, at det var en Hans Kurzenberger, der studerede i Marburg samtidig med Hakon Thomsen.

K. F.

Studieafdelingen,
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
har på Forlaget Skandia, Flensborg,
udgivet:

Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach den zwei Weltkriegen. Erinnerungen. Herausgegeben von Lorenz Rerup. 1966.

Vores egne vindver. Udvalgte artikler fra tidsskriftet Grenzfriedenshefte. Udgivet af Poul Kürstein. 1967.

Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. Opgøret med fortiden. Udgivet af Poul Kürstein. 1971.

H. V. Gregersen: Niels Heldvad. Ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 1967.

Nørre og Sønder Gøs herred. Udgivet af Poul Kürstein. 1969. (Sydslesvigske egne og byer).

L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864. Udgivet af Poul Kürstein. 1971. (Sydslesvigske år og dage).

Flensborg Avis 1869 - 1. oktober - 1969. Redigeret af Poul Kürstein. Flensborg Avis. 1969. (Sydslesvigske år og dage).